

BULLETIN
DE LA COMMISSION ROYALE DE
HANDELINGEN
VAN DE KONINKLIJKE COMMISSIE VOOR

TOPONYMIE & DIALECTOLOGIE

LXXXIII / 2011

SOMMAIRE – INHOUD

Publications – Publicaties	p. 3
Rapport annuel 2010 – Jaarverslag 2010 – Annual report 2010	p. 7
Liste des membres – Ledenlijst	p. 33
Marie-Guy BOUTIER, La toponymie comme archéologie linguistique	p. 37
Har BROK, Publicaties over plantennamen in Nederland, Nederlandstalig België en Frans-Vlaanderen 2003-2011	p. 49
Jan GOOSSENS, De Limburgse toonaccenten in het enkelvoud en het meervoud van het woord <i>been</i>	p. 95
Paul KEMPENEERS, Binkomse Plaatsnamen	p. 109
Ulrich MAES, <i>Andresbruggi</i> en <i>Sulbenmenha</i> . Hansbrug en Seumay	p. 235
Wouter SOUDAN & Hans VERBOVEN, De identificatie van de Kempische plaatsnaam <i>DICLO</i>	p. 249
Luc VAN DURME, Enkele waternamen en andere toponiemen uit het noorden van Vlaanderen	p. 259
Jozef VAN LOON, De etymologie van <i>Aarle</i> , <i>Taarlo</i> , <i>Arendonk</i> e.d.	p. 289
Luc VAN DURME, Kouter opnieuw bekeken	p. 297

**Publié avec les crédits des services de la
Politique scientifique fédérale**

**Gepubliceerd met kredieten van het
Federaal Wetenschapsbeleid**

MÉMOIRES DE LA SECTION WALLONNE

15. R. MANTOU, *Actes originaux rédigés en français dans la partie flaminguante du comté de Flandre (1250-1350)*, 550 p. 25 EUR
16. L. REMACLE, *Toponymie de Liernux*, 182 p. 14 EUR
17. L. REMACLE, *Toponymie de La Gleize*, 144 p. 13 EUR
18. Y. COUTANT, *Terminologie du moulin médiéval dans le comté de Flandre*, 942 p. 45 EUR
19. J. LECHANTEUR, *Le Dictionnaire wallon-françois d'Augustin-François Villers*, 590 p. 25 EUR
20. J.-J. GAZIAUX, *Élevages divers, attelages et véhicules agricoles à Jauchelette*, 320 p. 16 EUR
21. Ph. HARDY - H. OFFERMANNE, *Toponymie d'Aywaille*, 200 p. 15 EUR
22. J.-J. GAZIAUX, *Cultures diverses, prairies, vergers et jardins à Jauchelette*, ill., 340 p. 18 EUR
23. J. LECHANTEUR, *Toponymies de Soumagne et de Melen*, 412 p. 21 EUR
24. J. GERMAIN - L. GENETTE, *Toponymie de Spontin et de Durnal*, IV + 244 p., cartes, ill. 16 EUR
25. J. GERMAIN en collaboration avec J.R. TOUSSAINT, *Les études toponymiques et microtoponymiques en Wallonie. Bibliographie rétrospective*. 2011. 262 p. 19 EUR

TIRÉS À PART DE LA SECTION WALLONNE

1. A. BAGUETTE, *Toponymie de Charneux*, 76 p., 1 carte 6,5 EUR
2. M. WILLEMS - G. ABRAHAM, *Toponymie de Saive*, 116 p., 1 carte 8 EUR
3. A. BAGUETTE, *Toponymie de Battice*, 84 p., 2 cartes 6,5 EUR
4. A. BAGUETTE, *Toponymie de Thimister*, 76 p. 6,5 EUR
5. A. BAGUETTE, *Toponymie de Chainieux*, 64 p., 2 cartes 5 EUR
6. J. LOICQ - J.-H. MICHEL, *Esquisse d'une histoire linguistique de la Belgique dans l'antiquité*, 152 p. 13 EUR
7. J. GERMAIN, *Toponymie de Natoye*, 132 p. 10 EUR
8. L. WINTGENS, *Précis de grammaire de la langue régionale dans l'ancien Duché de Limbourg* / *Abriss einer Grammatik der Regionalsprache im Bereich des ehemaligen Herzogtums Limburg*, 106 p. 8 EUR
9. J. GERMAIN, *Vingt-cinq ans de dialectologie et d'onomaistique wallonnes 1976-2000. Bibliographie complémentaire*, 98 p. 7,5 EUR
10. J. LOICQ, *Le nom des Germaines dans l'Antiquité*, 144 p. 11 EUR

WERKEN VAN DE VLAAMSE AFDELING

1. A. VAN LOEY, *Bijdrage tot de kennis van het Zuidwestbrabantsch in de 13de en 14de eeuw*, 252 blzn., 1 krt. 14 EUR
2. J. L. PAUWELS, *Bijdrage tot de kennis van het geslacht der substantieven in Zuid-Nederland*, 172 blzn., 28 krtn. 10 EUR
4. F. VANACKER, *Syntaxis van het Aalsters dialect*, 154 blzn. 8 EUR
6. J. LINDEMANS, *Toponymie van Asse*, 224 blzn., 1 krt. 13 EUR
7. A. PAUWELS, *De plaats van hulpwerkwoord, verleden deelwoord en infinitief in de Nederlandse bijzin*, 2 dln., 268 blzn., 17 krtn. 18 EUR
10. E. EYLENBOSCH, *Woordgeografische studies in verband met de taal van het landbouwbedrijf in West-Brabant en aangrenzend Oost-Vlaanderen*, 336 blzn. 16,5 EUR
11. J. BUNTINX - M. GYSSELING, *Het oude goederenregister van Oudenbiezen (1280-1344). I. Tekst*, 360 blzn. 18 EUR
12. R. WILLEMYNS, *Bijdrage tot de studie van de klankleer van het Brugs op het einde van de middeleeuwen*, 306 blzn., 1 tabel 16 EUR
14. M. MAASEN - J. GOOSSENS, *Limburgs Idioticon*, 302 blzn. 16 EUR
16. M. DE VOS, *Bouwlandtermen in de Vlaamse dialecten. Spreidings- en betekenisgeschiedenis*, 512 blzn., 24 krtn. 23 EUR
17. J. VAN LOON, *Endogene factoren in de diachrone morfologie van de Germaanse talen*, 220 blzn. 13 EUR

18. Y. COUTANT, <i>Middeleeuwse molentermen in het graafschap Vlaanderen</i> , 942 blzn.	45 EUR
19. R. VAN PASSEN, <i>Toponymie van Waarloos</i> , 232 blzn., 3 krtn.	13 EUR
20. P. KEMPENEERS, <i>Toponymie van Waanrode</i> , 112 blzn., 20 krtn.	6,5 EUR
21. R. VANDEKERCKHOVE, <i>Structurele en sociale aspecten van dialectverandering. De dynamiek van het Deerlijkse dialect</i> , 352 blzn.	21 EUR
22. W. VAN OSTA, <i>Overzicht van Noord- en Zuid-Nederlandse LO-Namen</i> , 192 blzn.	10 EUR
23. V. MENNEN, <i>Toponymie van Eksel</i> , 416 blzn.	22 EUR
24. H. BROK, <i>Publicaties over plantennamen in Nederland, Nederlandstalig België en Frans-Vlaanderen</i> , 160 blzn.	8 EUR
25. P. KEMPENEERS, <i>Toponymie van Budingen</i> , X + 252 blzn., krtn., ill.	16 EUR
26. J. VAN LOON, <i>Maurits Gyselings toponymisch woordenboek</i> , VI + 120 blzn.	19 EUR
27. J. GOOSENS, <i>De Genker toonaccenten en hun geografische inbedding</i> , Tongeren 2009, VI + 212 blzn.	18 EUR
28. F. DEBRABANDERE, M. DEVOS, P. KEMPENEERS, V. MENNEN, H. RYCKEBOER, W. VAN OSTA i.s.m. de Vlaamse Afdeling van de KCTD, <i>De Vlaamse gemeentenamen. Een verklarend woordenboek</i> , Leuven 2010, 331 blzn. ¹	29,95 EUR

¹ Werk 28, verschenen bij het Davidfonds (Blijde-Inkomststraat 79, BE-3000 Leuven), is het eerste standaardwerk over alle gemeentenamen van het Vlaamse Gewest en Brussel met een wetenschappelijk verantwoorde etymologische verklaring, opgave van de oudste attestaties en van de ter zake betrouwbare literatuur

OVERDRUKKEN VAN DE VLAAMSE AFDELING

1. F. CLAES, <i>Bijdrage tot de toponymie van Schaffen en Molenstede</i> , 182 blzn., 8 krtn.	18 EUR
2. F. CLAES, <i>Bijdrage tot de toponymie van Bekkevoort</i> , 5 krtn., 196 blzn.	13 EUR
3. L. VAN DURME, <i>Dries, vooral in Centraal- en Zuid-Oost-Vlaanderen</i> , 9 krtn., 96 blzn.	6,5 EUR
4. F. DEBRABANDERE, <i>Persoonsnamen in Hulster Ambacht 1300-1400</i> . – M. GYSSELING † - F. DEBRABANDERE, <i>Persoonsnamen in de Vier Ambachten 14e en 15e eeuw</i> , 2 krtn., 294 blzn.	16 EUR
5. F. DEBRABANDERE, <i>Persoonsnamen in de Kortrijkse baljuwsrekeningen 1385-1400</i> , 210 blzn.	13 EUR
6. F. DEBRABANDERE, <i>Persoonsnamen in de Kasselrij Kortrijk. Tweede helft veertiende eeuw</i> , 262 blzn.	14 EUR
7. J. VAN KEYMEULEN, <i>Dialectwoorden verzamelen. Een praktische handleiding</i> , 122 blzn.	7,5 EUR
8. P. KEMPENEERS, <i>Toponymie van Orsmaal, Gussenhoven en Melkwezer</i> , 242 blzn.	13 EUR
9. P. KEMPENEERS, <i>Toponymie van Helen-Bos</i> , 122 blzn., krtn., ill.	7,5 EUR
10. P. KEMPENEERS, <i>Toponymie van Vissenaken</i> , 251 blzn., krtn., ill.	16 EUR
11. P. KEMPENEERS, <i>Toponymie van Attenrode-Wever</i> , 154 blzn., krtn., ill.	16 EUR
12. J. GOOSENS, <i>Dialectgeografische grondslagen van een Nederlandse taalgeschiedenis</i> , 226 blz., krtn.	17 EUR
13. L. VAN DURME, <i>Het Toponymisch Woordenboek van dr. M. Gyseling. Aanvullingen en verbeteringen uit de nalatenschap</i>	9 EUR
14. H. BROK, <i>Publicaties over plantennamen in Nederland, Nederlandstalig België en Frans-Vlaanderen. Aanvulling 2003-2011</i> , 2011, 46 p., krt.	8 EUR
15. P. KEMPENEERS, <i>Binkomse Plaatsnamen</i> , 2011, 126 p., krtn., ill.	14 EUR

TOPONYMIE & DIALECTOLOGIE

V. 1931, 304 p.; VI. 1932, 304 p.	16 EUR
VII. 1933, 432 p., 1 portr., 3 gekl. kaarten/cartes col.	20 EUR
VIII. 1934, 470 p., 1 portr., 9 kaarten/cartes.	23 EUR
IX. 1935, 432 p., 1 portr., 7 fig., 3 kaarten/cartes.	20 EUR
X. 1936, 472 p., 1 portr., 6 kaarten/cartes.	23 EUR
XI. 1937, 427 p., 2 portr., 5 kaarten/cartes.	20 EUR
XII. 1938, 449 p., 1 portr., 14 kaarten/cartes.	22 EUR
XIII. 1939, 479 p., 1 portr., 5 kaarten/cartes.	23 EUR
XIV. 1940, 450 p., 2 portr., 2 kaarten/cartes.	22 EUR
XV. 1941, 469 p., 3 kaarten/cartes.	23 EUR
XVI. 1942, 348 p., 5 kaarten/cartes, 1 gekl. kaart/cart col.	18 EUR
XVII. 1943, 480 p., 5 kaarten/cartes, 1 gekl. kaart/cart col.	23 EUR
XIX. 1945, 406 p., 2 portr., 5 kaarten/cartes.	20 EUR
XX. 1946, 334 p., 1 portr., 4 kaarten/cartes.	16 EUR
XXI. 1947, 365 p., 4 kaarten/cartes.	18 EUR
XXII. 1948, 476 p., 1 portr., 4 kaarten/cartes.	23 EUR
XXIII. 1949, 388 p., 2 fig.	19 EUR
XXIV. 1950, 414 p., 2 fig.	20 EUR
XXV. 1951, 472 p., 1 kaart/carte.	23 EUR
XXVI. 1952, 440 p.	21 EUR
XXVII. 1953, 373 p.	19 EUR
XXVIII. 1954, 372 p.	19 EUR
XXIX. 1955, 359 p., 1 portr., 2 kaarten/cartes.	18 EUR
XXX. 1956, 366 p.	18 EUR
XXXI. 1957, 498 p., 1 portr.	20 EUR
XXXII. 1958, 426 p., 1 kaart/carte.	20 EUR
XXXIII. 1959, 511 p.	25 EUR
XXXIV. 1960, 335 p., 2 kaarten/cartes.	16 EUR
XXXV. 1961, 377 p., 2 portr., 4 kaarten/cartes.	19 EUR
XXXVI. 1962, 299 p., 1 portr., 2 kaarten/cartes.	16 EUR
XXXVII. 1963, 326 p., 2 kaarten/cartes.	16 EUR
XXXVIII. 1964, 286 p., 1 portr., 3 kaarten/cartes.	16 EUR
XXXIX. 1965, 277 p., 1 portr.	14 EUR
XL. 1966, 237 p.	13 EUR
XLI. 1967, 358 p., 1 kaart/carte.	18 EUR
XLII. 1968, 342 p.	18 EUR
XLIII. 1969, 240 p., 2 portr.	13 EUR
XLIV. 1970, 274 p.	14 EUR
XLV. 1971, 270 p., 2 portr., 21 kaarten/cartes.	14 EUR
XLVI. 1972, 336 p., 1 portr.	16 EUR
XLVII. 1973, 214 p., 1 kaart/carte.	11 EUR
XLVIII. 1974, 318 p., 5 kaarten/cartes.	16 EUR
XLIX. 1975, 326 p., 1 kaart/carte.	16 EUR
L. 1976, 252 p.	13 EUR
L.I. 1977, 260 p., 1 kaart/carte.	13 EUR
L.II. 1978, 294 p., 1 portr.	16 EUR
L.III. 1979, 302 p., 7 kaarten/cartes.	16 EUR
L.IV. 1980, 298 p., 1 kaart/carte.	16 EUR
L.V. 1981, 248 p.	13 EUR

LVI. 1982, 250 p., 2 portr., 1 kaart/carte	13 EUR
LVII. 1983, 248 p., 3 kaarten/cartes	13 EUR
LVIII. 1984-85, 352 p., 1 portr.	18 EUR
LIX. 1986, 304 p., 2 portr.	16 EUR
LX. 1987, 224 p., 1 portr., 4 kaarten/cartes, 13 graf./graph.	13 EUR
LXI. 1988, 192 p., 1 portr.	13 EUR
LXII. 1989, 192 p., 2 portr., 1 kaart/cart, 11 graf./graph.	13 EUR
LXIII. 1990-91, 336 p., 1 portr., 2 kaarten/cartes,	19 EUR
LXIV. 1992, 160 p., 2 kaarten/cartes,	13 EUR
LXV. 1993, 232 p., 1 portr., 4 kaarten/cartes,	13 EUR
LXVI. 1994, 160 p., 3 kaarten/cartes,	13 EUR
LXVII. 1995, 192 p., 1 portr., 17 kaarten/cartes,	13 EUR
LXVIII. 1996, 412 p., 1 portr., 16 kaarten/cartes,	20 EUR
LXIX. 1997, 548 p., ill., 9 kaarten/cartes,	25 EUR
LXX. 1998, 408 p., ill., 2 portr., 14 kaarten/cartes,	20 EUR
LXXI. 1999, 588 p., ill., kaarten/cartes	25 EUR
LXXII. 2000, 422 p., ill., kaarten/cartes	20 EUR
LXXIII. 2001, 404 p., ill., kaarten/cartes	20 EUR
LXXIV. 2002, 456 p., ill., kaarten/cartes	22 EUR
LXXV. 2003, 504 p., ill., kaarten/cartes	24 EUR
LXXVI. 2004, 396 p., ill., kaarten/cartes	20 EUR
LXXVII. 2005, 336 p., ill., kaarten/cartes	19 EUR
LXXVIII. 2006, 436 p., ill., kaarten/cartes	20 EUR
LXXIX. 2007, 496 p., ill., kaarten/cartes	25 EUR
LXXX. 2008, 302 p., ill., kaarten/cartes	19 EUR
LXXXI. 2009, 348 p., ill., kaarten/cartes	22 EUR
LXXXII. 2010, 362 p., ill., kaarten/cartes	23 EUR
LXXXIII. 2011, 314 p., ill., kaarten/cartes	22 EUR
Register op Jg. I-XV / Index des T. I-XV, 1942, 102 p.	10 EUR
Tables des T. I-XXV du Bulletin (Partie française), 1956, 319 p. .	16 EUR
Tables des T. XXVI-L du Bulletin (Partie française), 2003, 400 p.	20 EUR

Les *Mémoires*, *Bulletins* et *Tirés à part* peuvent être commandés à :

Imprimerie G. Michiels S.A.,
Rue Léonard Terry 14, B-4000 Liège

De *Werken*, *Handelingen* en *Overdrukken* zijn te bestellen bij :

Drukkerij G. Michiels N.V.
Rietmusweg 96, B-3700 Tongeren

info@michielsprinting.be

Prijzen excl. portokosten.

Les frais d'envoi ne sont pas inclus dans les prix indiqués

Secrétaire général & rédacteur – Algemeen secretaris & eindredactie

José CAJOT, Mombeekdreef 18, B-3500 Hasselt

3500 Hasselt. Tel. 011 - 27.09.58.

e-mail : jcajot@skynet.be

www.toponymie-dialectologie.be

RAPPORT

sur les travaux de la commission en 2010

Madame la Ministre,

La *Commission Royale de Toponymie et-Dialectologie* accomplit sa mission scientifique sous le haut patronage de l'*Académie Royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-Arts de Belgique* et de la *Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten*.

La Commission a comme objectif scientifique l'étude de l'onomastique (toponymie et anthroponymie) et de la dialectologie, particulièrement en Belgique, tant dans le domaine roman que germanique, et la publication de travaux (Bulletins, Mémoires, Tirés à part) relatifs à ces disciplines. Elle assume en outre, une mission consultative; les pouvoirs publics peuvent toujours faire appel à ses avis scientifiques et ne manquent pas de le faire.

Réunions statutaires

Les réunions statutaires ont eu lieu les 25 janvier, 31 mai et 25 octobre 2010 dans les locaux du Palais des Académies à Bruxelles (rue Ducale 1). Il y a eu six réunions de section (dans chacune des deux sections les 25 janvier, 31 mai et 25 octobre 2010), une séance plénière (le 25 janvier) et deux réunions (communes) du bureau les 31 mai et 25 octobre 2010.

Réunion extraordinaire

La section flamande s'est réunie en une séance extraordinaire le 5 mars 2010, qui a également eu lieu dans les locaux du Palais des Académies à Bruxelles.

Communications faites à la séance plénière

Bernard ROOBAERT : *Traductions erronées et maladroites dans les noms de rues de la région d'Enghien.*

La région d'Enghien et les communes voisines situées juste au sud de l'actuelle frontière linguistique comptent de nombreux exemples de traductions erronées et maladroites de noms de rue. Dans la plupart des cas, il s'agit de noms d'origine flamande dont le sens n'est plus compris; dans la commune fusionnée d'Enghien, qui possède des facilités, tous les noms de rue doivent être proposés dans les deux langues.

Les méprises dues au cadastre primitif, ainsi que les tentatives de correction et d'harmonisation, n'ont fait que compliquer cet état de choses.

S'y ajoutent encore plusieurs transferts de noms de rue, le manque d'inspiration pour la dénomination de nouvelles rues (lotissements, zones industrielles) ainsi que les problèmes des bases de données utilisées par les acteurs commerciaux (GPS, Google Maps, sociétés de cartographie, sponsoring des plaques).

Frans DEBRABANDERE : Het nieuwe 'Etymologisch woordenboek van het Nederlands.

Communications faites à la section wallonne

Marie-Guy BOUTIER, *Un modèle d'étude de toponymie urbaine* "Les noms de lieux antiques et tardo-antiques d'Augustonemetum / Clermont-Ferrand" d'E. Grémois et J.-P. Chambon, 2008.

Ce travail de toponymie urbaine, exemplaire à bien des titres, est la résultat de deux compétences, l'une en linguistique historique (J.-P. Chambon), l'autre en histoire médiévale (E. Grémois). L'objet de ce travail porte uniquement sur l'étude de 41 toponymes, ceux que l'on peut dater d'avant 700 et qui reflètent la physionomie de la ville dès sa formation. Deux parties se partagent l'ouvrage : la première s'intéresse aux fondements, c'est-à-dire à l'étude approfondie des 41 toponymes du point de vue étymologique, mettant en œuvre la méthode lexicographique; la seconde analyse les résultats, tant sur le plan toponymique que sur le plan linguistique.

De cet ensemble de noms, on retient d'une part l'apport sur le plan de la toponymie et de ses liens avec l'histoire des lieux (typologie des noms), d'autre part, la confrontation entre les langues occitane et française (dérivations, bases, etc.). En conclusion, une étude qui s'illustre autant par les apports généraux que par la mise en œuvre d'une sorte d'archéologie linguistique.

Marie-Guy BOUTIER et Etienne RENARD, *Une charte de Carloman en faveur de l'abbaye de Stavelot (747). Analyse des toponymes*

Lors de cette communication, les auteurs s'efforcent de mettre en évidence les apports mutuels de leurs disciplines respectives. En effet, si l'historien peut retirer beaucoup d'un acte tel que celui-ci, une fois son authenticité assurée, c'est en vertu d'une identification et d'une localisation sûre des toponymes qu'il contient.

Cette localisation doit s'appuyer sur des indices, tels que l'identification d'un type lexical transparent, l'analyse phonologique (s'appuyant elle-même sur une analyse préalable des graphies), la nécessité d'une cohérence textuelle et d'une cohérence historique. En l'occurrence, la présence du toponyme soupçonné dans d'autres registres des possessions de l'abbaye de Stavelot peut étayer les convictions du chercheur. Il s'agit, par ce travail, de donner sens au texte avant de le livrer à l'historien.

Marie-Guy Boutier examine ensuite quelques cas issus de la charte et propose, par exemple, une identification audacieuse pour *Halma* et *Haist*, qui pourraient ne pas devoir être examinés isolément et pourraient représenter *Anhée*.

Parmi les retombées de cette étude, on citera une meilleure connaissance des structures (du fisc, par exemple) de l'époque, une perception plus fine des réalités que recouvraient des termes comme *villa* ou *appendix* ou encore une remise en perspective des ouvrages traditionnels de toponymie.

Jean LOICQ, *Quelques problèmes méthodologiques en marge du "Dictionnaire des noms de rivières de la Wallonie"*

Pour rendre plus efficace sa communication, Jean Loicq a adressé au préalable un document intitulé "Problèmes de dialectologie wallonne en marge du *Dictionnaire hydronymique*", dans

lequel il expose une douzaine de problèmes auxquels il est confronté dans ses recherches hydronymiques et pour lesquels il souhaiterait avoir des éclaircissements.

Des échanges de vues sont partagés entre les membres sur quelques-uns de ces problèmes, en particulier sur Mé, Chiffegotte, Rida, Roanne/Roannay et Ombre/Néblon.

Les membres sont invités à lui communiquer leurs avis sur l'un ou l'autre point.

Communications faites à la section flamande

A la section flamande, quatre communications ont été faites.

Un site internet propre

Les membres s'accordent sur la nécessité d'une actualisation permanente de leur site internet propre (www.toponymie-dialectologie.be), pour qu'il reflète les activités scientifiques et les activités d'expertise (consultation des pouvoirs publics) de la Commission, ainsi que les activités scientifiques, publications et contacts internationaux de ses membres. Les membres transmettent régulièrement leurs propositions d'actualisation au gestionnaire du site ('webmaster'). Le site web permet en outre de compéter les publications de la Commission en offrant plusieurs liens vers les résumés en d'autres langues et vers des cartes toponymiques ou dialectologiques difficiles à publier.

Un comité de lecture

Les membres des deux sections de la Commission de Toponymie & Dialectologie ont constitué un comité de lecture commun (nl. : 'redactieraad') pour la revue de la Commission (*Bulletin / Handelingen*). Ce comité scientifique externe est composé des onze membres étrangers dont voici les noms : Eva BUCHI, Jean-Pierre CHAMBON, Georg CORNELISSEN, A.C.M.GOEMAN, Ludger KREMER, Wulf MÜLLER, Bertie NEETHLING, Hermann NIEBAUM, Damaris NÜBLING, Jean-Louis VAXELAIRE et Stefan ZIMMER. Ces 'peer reviewers', experts dans les différentes disciplines scientifiques des publications de la Commission, veillent,

de concert avec l'équipe rédactionnelle (les membres de la Commission), à l'excellence scientifique de la revue et garantissent ainsi un classement ('ranking') élevé en matière de bibliométrie internationale.

Constitution du bureau et composition de la Commission

Les élections à la Commission ont eu lieu lors des réunions des sections et de la séance plénière du 25 janvier 2010. Le bureau de la Commission est composé de la façon suivante pour les années 2010 & 2011 :

Section wallonne

Président : Catherine HANTON

Secrétaire : Jean GERMAIN

Section flamande

Voorzitter : Willy VAN LANGENDONCK

Secretaris : Hugo RYCKEBOER

Le bureau de la *Commission Royale de Toponymie et de Dialectologie* – *Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie*

Présidente générale : Martine WILLEMS

Vice-président général : Willy VAN LANGENDONCK

Secrétaire général : José CAJOT

La Commission déplore le décès de son membre (section flamande) Karel Roelandts, le 6 février 2010. Lors de la réunion du 25 octobre Ronny KEULEN a été élu comme membre de la section flamande de la CRTD.

Publications

Le *Bulletin* LXXXII (2010) compte 362 pages. Il a été envoyé aux institutions et revues avec lesquelles nous entretenons des relations d'échange. Les ouvrages parvenus à la Commission, à titre d'achat ou d'échange, sont déposés dans notre bibliothèque, incorporée dans la bibliothèque du Palais des Académies à Bruxelles (rue Ducale 1). Cinquante exemplaires sont envoyés aux centres scientifiques des universités de Belgique, pour être mis à la disposition des étudiants et chercheurs.

L'étude *De Genker toonaccenten en hun geografische inbedding* de Jan Goossens, membre de la section flamande, a été publiée comme *Werk 27*.

Werk 28 – De Vlaamse gemeentenamen. Verklarend woordenboek – est un dictionnaire explicatif de tous les noms des communes flamandes, réalisé par les collègues F. Debrabandere, M. Devos, P. Kempeneers, V. Mennen, H. Ryckeboer & W. Van Osta en collaboration avec la section flamande de la CRTD. Publié et distribué par le Davidsfonds, il fait l'état des connaissances sur la toponymie majeure de la Région flamande (v. Jaarverslag).

Mission consultative sur le contrôle des noms de rues et la collaboration avec l'IGN

En matière de changement ou d'attribution de noms de rues, la Section wallonne de la Commission a été consultée en 2010 par les 76 communes wallonnes et bruxelloises, dont les noms suivent : Anhée, Ath, Awans, Bassenge, Bastogne, Berchem-Sainte-Agathe, Beyne-Heusay, Bruxelles, Burdinne, Cerfontaine, Charleroi, Chimay, Ciney, Comblain-au-Pont, Comines-Warneton, Court-Saint-Étienne, Daverdisse, Dinant, Dour, Ellezelles, Enghien, Étalle, Fernelmont, Flémalle, Floreffe, Fosses-la-Ville, Frasnes-lez-Anvaing, Froidchapelle, Gedinne, Gembloux, Gerpennes, Gouvy, Grâce-Hollogne, Habay, Havelange, Hélécinne, Herbeumont, Herstal, Ittre, Ixelles, Jodoigne, Juprelle, La Bruyère, Lens, Leuze-en-Hainaut, Libramont-Chevigny, Liège, Marche-en-Famenne, Messancy, Mons, Musson, Namur, Nassogne, Ottignies-Louvain-la-Neuve, Péruwelz, Philippeville, Rochefort, Sainte-Ode, Saint-Ghislain, Saint-Hubert, Saint-Léger, Seneffe, Soumagne, Stavelot, Thuin, Tournai, Trois-Ponts, Tubize, Vaux-sur-Sûre, Villers-le-Bouillet, Virton, Visé, Walcourt, Wanze, Wellin, Woluwé-Saint-Pierre.

En outre, divers dossiers ont été soumis par des administrations et des particuliers à propos de problèmes de toponymie.

Contacts internationaux

Jean GERMAIN a participé aux Journées d'études asturiennes à Oviedo, du 2 au 4 novembre 2010, avec une communication en espagnol sur le thème des déterminés d'origine dialectale dans les noms de rues en Wallonie.

L'Academia de la Llingua Asturiana l'a nommé membre du comité scientifique de la revue *Lletres Asturianes*. Les organisateurs du 24e Congrès International des Sciences Onomastiques (Barcelone, septembre 2011) l'ont désigné comme président de la section *Anthroponomastique* et membre du comité scientifique du congrès.

Il poursuit la coordination du projet *Patronymica romanica*, visant à établir un dictionnaire étymologique et historique des noms de personnes dans les pays de langue romane. Une réunion du bureau s'est tenue à Oviedo le 3 novembre 2010.

Il a donné des conférences sur les noms de famille (UTAN à Namur, le 24 février et Cercle Bruneault à Chiny, le 17 avril 2010), sur les gentilés (UTAN à Andenne, le 26 février 2010) et sur la toponymie du Condroz (Centre culturel de Ciney, le 31 mars 2010).

Il collabore avec la Cellule de coordination du contrat de rivière Lesse à propos des *Hydronymes du bassin de la Lesse*.

Il a adressé à des particuliers de nombreux courriers portants sur des problèmes d'onomastique.

Sur invitation du professeur Elmar Schafroth (Heinrich-Heine-Universität Düsseldorf) Esther BAIWIR a donné aux étudiants du séminaire *Dialekte in Frankreich und Belgien* (Universität Düsseldorf) la conférence intitulée "Les dialectes belgoromans : présentation, histoire et illustration" (Liège, 20 mai 2010).

Avec M. Steffens elle a organisé la 'Deuxième journée liégeoise de Traitement des Sources galloromanes : *Sens et référence*', proposée par le service de linguistique du français dirigé par M.-G. Boutier, Université de Liège (21 avril).

Du 4 janvier au 11 février elle a passé un séjour de recherches au laboratoire ATILF (*Analyse et Traitement informatique de la Langue française*) à Nancy.

Le 26 juin 2010, dans le cadre des 'Journées scientifiques Science et Nature' à la Station des Hautes Fagnes, Mont-Rigi (Waimès), Esther BAIWIR et Marie-Guy BOUTIER ont animé une journée d'études intitulée "Dialectologie et toponymie".

(En collaboration avec Stéphane Polis, Pierre Swiggers et Jean Winand) Esther BAIWIR et Marie-Guy BOUTIER ont organisé à l'Université de Liège (18-20 mars 2010) le colloque international sur l'emprunt linguistique intitulé : '*Identifier & décrire l'emprunt lexical / Identifying & Describing Lexical Borrowings*'.

Du 26 au 30 juillet, dans le cadre du projet du *Dictionnaire étymologique roman*, Marie-Guy BOUTIER a participé en tant que conférencière à l'*École d'été franco-allemande sur l'étymologie romane* (ATILF, CNRS Nancy), et le 20 octobre à la réunion du comité d'accompagnement du *Glossaire des patois de la Suisse romande*. (Neuchâtel).

Le 25 mai, elle a donné à Namur le cours-conférence de l'Académie royale de Belgique sous le titre : "*Patrimoine toponymique majeur de la Belgique romane*" et le 9 novembre au Musée de la vie wallonne (Liège), la conférence de clôture, dans le cadre de la *Semaine wallonne*.

À l'Université de Gand, elle a organisé avec Pascale Hadermann et Marieke Van Acker un colloque international, consacré à la *Variation linguistique dans les langues romanes* (13-15 septembre 2010).

En collaboration avec Martine WILLEMS, Marie-Guy BOUTIER a présenté une communication à la *Journée d'hommage à Louis Remacle* (La Gléize, 25 septembre).

Martine WILLEMS a participé au XVe Colloque international de la Société française d'onomastique, intitulé : 'Le nom propre a-t-il un sens ?' (Aix-en-Provence, 9-11 juin). Elle y a présidé une

séance et présenté une communication sous le titre “Motivation et remotivation des noms de rues en Wallonie.”

Le 9 mars 2010, elle a donné une conférence sur “La dénomination des voies publiques en Communauté française de Belgique : le rôle de la Commission royale de Toponymie et dialectologie”, à l’Association des professeurs émérites et honoraires de l’Université de Liège.

Etienne RENARD a donné une conférence à la séance du 23 février du Séminaire doctoral d’histoire médiévale de l’Université de Limoges, intitulée “Le polyptyque de Saint-Pierre-le-Vif de Sens pour son prieuré de Mauriac au IXe siècle : problèmes de datation, d’édition et d’interprétation”.

Au ‘Colloque international *Les structures agricoles en dehors du monde carolingien : formes et genèse*’ (Université Libre de Bruxelles, 6-8 mai 2010) il a présenté la communication “Grandes propriétés et organisation domaniale dans le Midi de la Gaule à l’époque carolingienne : que peut-on savoir?”; à la ‘Journée d’étude *Toponymie et histoire de l’environnement*’ (Namur, 1er octobre 2010) il a apporté la contribution intitulée : “Dans quelle mesure l’étude des toponymes permet-elle de dater les paysages et leurs transformations?”.

Bernard ROOBAERT a présenté la communication “*Toponymie, of wat is de link tussen landschappen en namen*” (Lecuw-Saint-Pierre, Journée des Monuments ouverts, 12 septembre 2010).

Veuillez agréer, Madame la Ministre, l’expression de nos sentiments les plus distingués.

Bruxelles, le 31 décembre 2010

Le secrétaire général
José CAJOT

La présidente générale
Martine WILLEMS

JAARVERSLAG 2010

Mevrouw de Minister,

De Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie vervult haar wetenschappelijke opdracht onder de hoge bescherming van de *Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten* en de *Académie royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-Arts de Belgique*.

Het wetenschapsdomein van de Commissie is de studie van de onomastiek (toponymie en antroponymie) en de dialectologie, vooral in België en zowel op Germaans als op Romaans gebied. Daartoe geeft ze wetenschappelijke studies (Handelingen, Werken, Overdrukken) over deze disciplines uit. De Commissie is eveneens een wetenschappelijk adviesorgaan waarop de overheid regelmatig een beroep doet.

Statutaire vergaderingen

De statutaire vergaderingen hebben plaatsgehad in de lokaliteiten van het Paleis der Academiën in Brussel (Hertogsstraat 1), op 25 januari, 31 mei en 25 oktober 2010. Er werden zes sectievergaderingen gehouden (in elk van de twee secties telkens op 25 januari, 31 mei en 25 oktober 2010), een plenaire vergadering (op 25 januari 2010) en een (gemeenschappelijke) bestuursvergadering op 31 mei en 25 oktober 2010.

Buitengewone vergadering

Een buitengewone vergadering van leden van de Vlaamse afdeling had – eveneens het Paleis der Academiën in Brussel – plaats op 5 maart 2010. De bijeenkomst was een redactievergadering ter voorbereiding van het Verklarend woordenboek van de Vlaamse gemeentenamen (Vlaams en Hoofdstedelijk Gewest Brussel).

Lezingen gehouden op de plenaire vergadering

Bernard ROOBAERT, *Traductions erronées et maladroites dans les noms de rues de la région d'Enghien*.

Frans DEBRABANDERE, *Het nieuwe 'Etymologisch woordenboek van het Nederlands'*.

Will Pijnenburg zette in de tweede helft van de jaren tachtig aan het Leidse Instituut voor Nederlandse Lexicologie het EWN op en droeg begin 1990 het project aan Marlies Philippa over. Het project kreeg de naam Kiliaanproject, naar de 16de-eeuwse Brabantse lexicograaf Cornelius Kilianus ofte van Kiel. Marlies vormde allereerst een hoofdredactie en zocht daarvoor de Nederlander Aad Quak en een Vlaming, Frans Debrabandere, aan. Op 1 april 2006 werd de hoofdredactie uitgebreid met Tanneke Schoonheim en Nicoline van der Sijs. Het doel was een goed, degelijk, wetenschappelijk en toch leesbaar etymologisch woordenboek van het Nederlands tot stand te brengen, gebruik makend van de laatste wetenschappelijke inzichten en informatiebronnen. Zulke nieuwe inzichten zijn bv. de laryngaaltheorie, de substraattheorie en de wet van Kluge. Er gaat speciale aandacht naar de oudste dateringen, de vorm- en betekenisontwikkeling en de woordgeschiedenis.

Oorspronkelijk zouden er zeven delen zijn, waarvan het eerste al in 1997 had moeten verschijnen. Maar vanwege de problemen met de financiering is het 2003 geworden en i.p.v. zeven zouden het vier delen worden. In 2005 kwam het EWN onder de vleugels van het INL, waarmee de financiële zorgen van de baan waren. Maar de kredieten reikten slechts tot eind 2009, wat betekent dat het hele woordenboek eind 2009 af moest zijn. Dat had hele nare gevolgen voor het woordenboek. Talrijke woorden werden geschrapt. Zelfs hele bekende woorden, zoals *sperwer*, *spreeuw*, *zwaluw*, ontbreken. Lemma's, die door spreker al geschreven waren, zoals *kwansuis*, *maatjespeer*, *made* 'weiland', *markelentster*, *placenta*, *poelepetaat*, werden niet opgenomen. Dat euvel had vermeden kunnen worden, als afgezien was van volkomen vreemde woorden, zoals *fan*, *gadget*, *gag*, en van samenstellingen en afleidingen. Er komen geen gedrukte delen of aanvullingen meer. Maar correcties en aanvullingen zullen op de website worden bijgehouden : www.etymologie.nl.

Lezingen gehouden in de Vlaamse afdeling

Paul KEMPENEERS, *Oude huisnamen in Aarschot.*

Met intensief archiefonderzoek slaagde P. Kempeneers erin om de meeste panden met een oude huisnaam exact te lokaliseren. Hierbij gebruikte hij de methode die hij toepaste voor de beschrijving van de oude huisnamen in Tienen (1999), Landen (2000) en Zoutleeuw (2003). In augustus 2009 publiceerde Kempeneers een boek over de plaatsnamen in Aarschot. Ook in dit boek worden huisnamen beschreven (p. 173-235). In zijn lezing plaatste hij de huisnamen van Aarschot echter in een bredere context. Zo wordt duidelijk dat dezelfde namen in een groot gebied van de Nederlanden (en ook daarbuiten) in gebruik waren. De huisnamenvoorraad valt uiteen in twee grote categorieën : de natuurlijke en de fantasierijke huisnamen.

1. Natuurlijke namen

In de eerste plaats werd een huis genoemd naar de bezitter, zoals De Refugie van Sint-Geertruiden, Het Colvershof (eigenaar Colvers), Het Stadpaanhuis (brouwerij van de stad), Het Guldenhuis (huis van de Sint-Sebastiaansgilde).

De functie van een gebouw is duidelijk in De Lakenhalle en Het Vleeshuis.

Voorwerpen stonden symbool voor het beroep van de bewoner : De Ring (goudsmid), De Laars (laarzenmaker), De Ketel (brouwer en herbergier), De Mortier (apotheker). Ook namen als De Sikkel, De Spiegel, De Wan, De Ploeg, De IJzeren Pot, enz. verwijzen naar beroepen.

De Voetboog en De Handboog herinneren aan de schuttersgilden.

2. Fantasierijke benamingen.

Inheemse zoogdieren komen voor in : Het Hert, De Hazewind, De (Rode) Haan, De Bonten Os, De Blauwe Hond en Het Lammeken. Aan vogels herinneren De Pelikaan, De Zwaan, De Valk, Het Eksterken, De Duif, De Kraai, De Ooievaar en De Arend. Aan exotische en mythologische diersoorten ontleend zijn : De Leeuw, De Draak en De Papegaai. Ze komen niet zelden uit de

heraldiek of uit de literatuur. Ook plantnamen worden vaak aan de heraldiek ontleend : De Lelie, De Roos, De Wijngaardrank, De Palmboom.

Typische herbergnamen zijn : De Horen, De Helm, De Lanterne en De Kroon.

Een aparte groep vormen hemellichamen : De Zonne, De Halve Maan en De Sterre.

De invloed van de godsdienst blijkt uit de talrijke bijbelse motieven als : Het Paradijs, De Driekoningen, Het Hemelrijk, Bethlehem, De Zoete Naam (Jezus), De Paaskaars, De Engel, De Papenkelder, De Bekeerde Zondaar en heilignamen als Sint-Jacob, Sint-Huibrecht en Sint-Christoffel.

Allerlei personages versierden onze gevels : Morianen of Moren (tabakswinkels), De Wildeman, De Keizer, De Koning van Spanje, De Hertog van Arenberg.

Zeldzamer zijn namen van lichaamsdelen als De Kromme Elleboog of namen van vreemde gebouwen (Het Oud en Het Nieuw Kasteel van Namen). Uniek is de naamgeving naar een salon : De Salet.

In veel gevallen worden de grondwoorden uitgebreid met een bijvoeglijke bepaling. Hieronder vormen de kleuradjectieven de belangrijkste. Voorbeelden zijn : De Blauwe Ring, De Witte Leeuw, De Bruine Baard, De Rode Haan, Het Groen Hert, De Zwarte Lelie, De Bonten Os, De Gulden Zonne. Bekend is de differentiatie met groot-klein, vooral ontstaan door splitsing : De Grote en De Kleine Keizer. Belangrijk is de oude getallensymboliek : De Drie Kronen, Twaalf-Apostelenhuis en De Vierheemskinderen.

Jan GOOSSENS, *Het Maastrichts als doodgraver van de Zuid-Limburgse dialecten*.

Het thema van zijn bijdrage is de destructieve rol van het Maastrichts in de wijziging van de structuur der Zuid-Limburgse dialecten. De stelling is de volgende. Maastricht heeft door de overname en de verspreiding van taalverschijnselen van elders het Zuid-Limburgse dialectlandschap uitgehold en, aangezien dit aan de zuidkant door de Germaans-Romaanse taalgrens wordt afgebroken, het herhaaldelijk in twee stukken uit elkaar

doen vallen, die elk hun eigen weg konden gaan. Dit is gebeurd wanneer een vernieuwing ten zuiden van de stad de nabije taalgrens bereikte.

De Maastrichtse vernieuwingen zijn in oorsprong Hollandse of algemener: standaardtalige evenals Brabantse verschijnselen waaraan de lokale taalgemeenschap een meerwaarde toekende. Door hun overname werd het Maastrichts telkens wat minder Limburgs en integreerde het wat meer in het Nederlands. Dat geldt dan uiteraard ook voor de Zuid-Limburgse dialecten die de Maastrichtse vernieuwing overnamen. Dat het voor een aanzienlijk deel om Hollands-Nederlandse verschijnselen gaat, is evident voor wie bedenkt dat Maastricht nu al 170 jaar deel uitmaakt van het Nederlandse staatsverband, dat in die tijd altijd hechter is geworden. Maar in de eeuwen daarvoor scheen het licht vooral vanuit het westen. Zelfs bij zijn aanzet tot verfransing in de 19e eeuw heeft de stad misschien nog meer dat licht uit Brussel dan uit Luik gehaald.

Jozef VAN LOON, *Caesar en Tacitus over de oudste Germanen in de zuidelijke Nederlanden*.

De tekst is verschenen in de *Handelingen* LXXXII (2010): 325-362 als: *Neue Erkenntnisse und Hypothesen über die Germanenstellen bei Caesar und Tacitus*.

Hugo RYCKEBOER, *Verslag over de voortgang in 2010 van het Verklarend Woordenboek van de Vlaamse Gemeentenamen*.

De in 2009 (cfr. jaarverslag 2009) tot één alfabetisch corpus geïntegreerde tekst kon verder geharmoniseerd worden. Er werd contact opgenomen met de uitgeverijen UGA (Kortrijk) en Davidsfonds (Leuven) en hun verzocht een ontwerp van auteurscontract voor te stellen. Op de buitengewone vergadering van de Vlaamse afdeling van de Commissie d.d. 5 maart 2010 wordt beslist de uitgave van het woordenboek aan het Davidsfonds toe te vertrouwen – op voorwaarde dat aan enkele secundaire details tegemoetgekomen wordt.

Het Davidsfonds heeft zich goed aan zijn afspraken gehouden en een professionele mediacampagne gevoerd; dat heeft elk auteur de kans gegeven om in eigen regio uitvoerig toelichting te

geven over het project en het boek tevens aan te bevelen. Bij de plechtige opening van de Antwerpse boekenbeurs op 30 oktober 2010 is het prominent aanwezig; de uitgeverij van de Davidsfonds bevestigt dat de verkoop zeer gunstig verloopt.

Bibliografische gegevens: F. Debrabandere, M. Devos, P. Kempeneers, V. Mennen, H. Ryckeboer, W. Van Osta i.s.m. de Vlaamse Afdeling van de KCTD, *De Vlaamse gemeentenamen. Verklarend woordenboek*. Davidsfonds Leuven 2010. Tevens verschenen als *Werk 28* van de Vlaamse Afdeling van de Koninklijke Commissie voor Toponymie & Dialectologie. 331 blzn, hard cover. Besteladres: Davidsfonds, Blijde-Inkomststraat 79, BE-3000 Leuven.

Lezingen gehouden in de Waalse afdeling

In de Waalse afdeling werden drie lezingen gehouden.

Een eigen website

De leden zijn het eens over de noodzaak hun eigen website voortdurend te actualiseren (www.toponymie-dialectologie.be). Het resultaat moet de wetenschappelijke resp. adviserende werkzaamheden van de Commissie en de individuele wetenschappelijke activiteiten, publicaties en internationale contacten van haar leden reflecteren. De leden zijn verzocht regelmatig hun actualiseringsvoorstellen bij de webmaster in te dienen.

Van de website wordt ook gebruik gemaakt om de klassieke publicaties van de Commissie aan te vullen. Zo verwijzen links in veel gevallen naar (anderstalige) samenvattingen van bijdragen of naar moeilijk publiceerbare toponymische kaarten.

Een redactieraad

De leden van de beide secties van de Commissie voor Toponymie & Dialectologie hebben voor het tijdschrift van de vereniging (*Handelingen / Bulletin*) een (gemeenschappelijke) redactieraad (Fr.: 'comité de lecture') opgericht. Dit externe wetenschappelijke comité bestaat uit de volgende elf buitenlandse leden: Eva BUCHI, Jean-Pierre CHAMBON, Georg CORNELISSEN, A.C.M. GOEMAN, Ludger KREMER, Wulf MÜLLER,

Bertie NEETHLING, Hermann NIEBAUM, Damaris NÜBLING, Jean-Louis VAXELAIRE en Stefan ZIMMER. Deze 'peer reviewers', experts in de diverse wetenschapsdisciplines die in de publicaties van de commissie beoefend worden, zullen samen met het eigen redactieteam (de leden van de Commissie) het uitmuntende wetenschappelijke gehalte van het tijdschrift bewaken en garant staan voor een hoge internationaal geldende bibliometrische ranking.

Lezingen gehouden in de Waalse afdeling

In de Waalse afdeling werden drie lezingen gehouden.

Bestuur en ledenbestand

De tweejaarlijkse verkiezingen hadden in de Commissie plaats tijdens de sectievergaderingen en in de plenaire zitting van 25 januari 2010. Het bestuur voor de periode 2010 & 2011 is als volgt samengesteld :

Vlaamse afdeling

Voorzitter : Willy VAN LANGENDONCK

Secretaris : Hugo RYCKEBOER

Waalse afdeling

Voorzitter : Catherine HANTON

Secretaris : Jean GERMAIN

Bestuur van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie – Commission royale de Toponymie et de Dialectologie

Algemeen voorzitter : Martine WILLEMS

Algemeen ondervoorzitter : Willy VAN LANGENDONCK

Algemeen secretaris : José CAJOT

Op zaterdag 6 februari 2010 overleed in zijn woning te Herent het lid van de Vlaamse afdeling Karel Roelandts. Het bestuur van de Vlaamse afdeling heeft op zijn vergadering van 25 oktober 2010 de heer Ronny KEULEN als nieuw lid van de Koninklijke Commissie voor Toponymie & Dialectologie voorgedragen.

Publicaties

De *Handelingen* LXXXII (2010) telden 362 bladzijden. Ze werden geruild met een aantal tijdschriften en wetenschappelijke instellingen. De door aankoop of ruil verkregen werken zijn in onze bibliotheek (Paleis der Academiën, Hertogsstraat 1 te Brussel) gedeponneerd. vijftig exemplaren werden de wetenschappelijke centra van de Belgische universiteiten ten behoeve van onderzoekers en studenten ter beschikking gesteld.

De studie *De Genker toonaccenten en hun geografische inbedding* van Jan Goossens verscheen als *Werk 27* van de Vlaamse afdeling van de Koninklijke Commissie voor Toponymie & Dialectologie n.a.v. diens tachtigste verjaardag, met een voorwoord en een bibliografie door José Cajot (VI + 212 p.).

Werk 28 van de Vlaamse Afdeling van de Koninklijke Commissie voor Toponymie & Dialectologie verscheen in een uitgave van het Davidsfonds Leuven als: F. DEBRABANDERE, M. DEVOS, P. KEMPENEERS, V. MENNEN, H. RYCKEBOER, W. VAN OSTA i.s.m. de Vlaamse Afdeling van de KCTD, *De Vlaamse gemeentenamen. Verklarend woordenboek*. (331 p.).

Het woordenboek is het eerste standaardwerk over alle 1230 gemeentenamen van het Vlaamse Gewest en Brussel vóór de gemeentelijke herindeling van de jaren 1970. Het biedt de lezer een wetenschappelijk verantwoorde etymologische verklaring, opgave van de oudste attestaties en van de ter zake betrouwbare literatuur. Het werk is leesbaar voor de geïnteresseerde leek en — door de ontsluiting van de bronnen — volledig bruik- en controleerbaar voor de wetenschappelijk onderzoeker.

Advisering

Inzake straatnaamgeving werd de Commissie in 2010 door talrijke Brusselse, Waalse en Duitstalige gemeenten geraadpleegd. Ook de Vlaamse afdeling ontving talrijke aanvragen uit Vlaanderen en Brussel.

Gedurende het jaar 2010 heeft het Nationaal Geografisch Instituut, Abdij ter Kameren 13, 1000 Brussel, een beroep gedaan

op Willy Van LANGENDONCK (K.U. Leuven, Instituut voor Naamkunde en Dialectologie, Blijde-Inkomststraat 21, kamer 3308, 3000 Leuven) voor advies over schrijfwijze en vorm van toponiemen uit diverse Vlaamse gemeenten. Verder antwoordde hij op vragen om advies uit de gemeenten Rijmenam, Ingelmunster en Sint-Agatha-Berchem.

Ward VAN OSTA heeft drie adviezen uitgebracht bij de toekenning van straat- c.q. pleinnamen in Brasschaat.

Paul KEMPENENERS heeft in Tienen, Aarschot en omgeving diverse malen advies verstrekt bij de naamgeving pleinen en straten.

Internationale contacten en samenwerkingsverbanden

De Vlaamse afdeling van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie verleende haar organisatorische en inhoudelijke medewerking aan het 36e Nederlands-Vlaamse congres van de *Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde* onder de titel "Dialecten, namen en geschiedenis op de grens van het Limburgs en het Brabants" (Beringen, 27 november 2010).

Aan Jan GOOSSENS werd n.a.v zijn tachtigste verjaardag door de stad Genk op 10 maart het ereburgerschap, en – op voordracht van de Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde – op 8 oktober door het Algemeen Nederlands Verbond de *Visser-Neerlandiaprijs* toegekend. In beide druk bijgewoonde academische zittingen hield hij een korte lezing: te Genk over de tweetonigheid van zijn Limburgse dialect en te Hasselt over de ontwikkeling van de bovenregionale omgangstaal in Vlaanderen.

Hij nam op 7 mei 2010 deel aan het colloquium 'Neuere Forschungen zur deutschen Dialektgeografie' dat door de *Kommission für Mundart- und Namenforschung Westfalens* te zijner ere in Münster georganiseerd werd.

José CAJOT nam deel aan: 'De Manke Usurpator: Studie- en discussiedagen over het Verkavelinsvlaams' (Universiteit Antwerpen, 18-19 oktober 2011), waar hij de slotvoordracht

hield met de titel: “Geen *accident de parcours*. Waarom het ontstaan van het Verkavelingsvlaams onvermijdelijk was”.

Ronny KEULEN hield de lezing “On mergers and non-mergers in some southeastern Dutch dialects” op de 31e TABU-dag (3-4 juni 2010, Rijksuniversiteit Groningen).

Op de ‘Taaldag van de *Belgische Kring voor Linguïstiek*’ (Université Libre de Bruxelles, 8 mei 2010) voerde hij het woord over “Transcribenteneffecten en hun methodologische gevolgen”.

Aan de Universitet Stockholms woonde hij van 9 tot 11 september 2010 de “4th European Conference on Tone and Intonation” bij met de lezing “Re-analysing some tonal deviations in western Franconian dialects”.

Op het congres van de *Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde* (Beringen, 27 november 2010) hield hij de voordracht: “Woorden en klanken op de grens van het Limburgs en het Brabants”.

Ann MARYNISSSEN heeft in 2010 de volgende voordrachten gehouden:

“Geschiedenis van de neerlandistiek in Keulen” op de bijeenkomst van docenten Nederlands in het Duitse taalgebied (Keulen, 5-6 maart 2010);

“Belgisch-Nederlands: het standpunt van de buitenlandse neerlandistiek” op het colloquium ‘Belgisch Nederlands in het spanningsveld tussen Verkavelingsvlaams en standaardtaal’, georganiseerd op 29 april 2010 te Gent door de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde en de U.C. Louvain;

“Hulde aan Luc Van Durme” (bij haar installatie in de KANTL, Gent 16 juni 2010);

“Oost-Nederlandse familienamen” voor de commissie voor Taal- en Letterkunde van de Maatschappij voor Nederlandse Letterkunde (Leiden, 27 oktober 2010) en in de KANTL (Gent, woensdag 17 november 2010).

Vic MENNEN nam deel aan het congres van de *Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde* (Beringen, 27 november 2010) met een toponymische lezing, getiteld: “Nederzettingsna-

men in het stroomgebied van de Zwarte Beek en de Mangelbeek”.

Jacques VAN KEYMEULEN gaf aan de Universiteit Wrocław (Polen) van 5 tot 12 april 2010 een aantal gastcolleges over het Afrikaans resp. over Nederlands-Vlaamse cultuurverschillen, en aan de Universiteit Göteborg (Zweden) van 20 tot 25 mei over Fries en Afrikaans.

Aan de Universiteit Gent gaf hij aan een gezelschap van studenten uit Zürich een les, getiteld “A short history of Dutch” (11.06.2010).

Op 17 juni 2010 hield hij op de ‘Fifth International Conference on Historical Lexicography and Lexicology’ te Oxford de voordracht: “Dialect lexicography for the southern Dutch Dialects”.

Samen met Veronique De Tier leverde hij op de 14de EURALEX-conferentie (*European Association for Lexicography*) te Leeuwarden (7 juli 2010) drie bijdragen over de dialectwoordenboekprojecten van het Nederlandse taalgebied.

Op de conferentie ‘Stretching the boundaries, centering the marginal’ (december 2010 in Kiev, Oekraïne) hield hij de lezing: “Between northern and southern Europe: languages in the Low Countries”

Willy VAN LANGENDONCK hield de voordracht “Is name formation a form of grammaticalization?” in – en was tevens voorzitter van de sectie *Linguistic Approaches to Naming* op de ‘Annual Meeting of the American Name Society’ (Baltimore, Maryland, USA, 7-10 januari 2010).

Op het internationaal congres ‘*The Grammar of Proper Names – A Typological Perspective*’, georganiseerd door de Johannes-Helmbrecht-Universität Regensburg (7-8 oktober 2010) hield hij de keynotetoespraak met de titel: “Proper name theory and three anthropocentric clines”.

Aan het ‘16th International Congress of the *Names Society of Southern Africa*’ (Club Mykonos, Langebaan, Kaapstad) nam hij deel met de voordracht “Motivations in nicknames for Flemish teachers”.

Bram VANNIEUWENHUYZE verzorgde twee lezingen i.s.m. Paulo CHARRUADAS, Yannick DEVOS & Luc VRYDAGHS: "The Landscape of Medieval Urbanisation: Brussels and its Environment" op de '1st International Conference on Landscape Archaeology' (Amsterdam, 26-28 januari 2010) en "Het landschap van de middeleeuwse stadsontwikkeling: Brussel en haar omgeving", op 'Archaeologia Mediaevalis 33' (Brussel, 12-13 maart 2010).

Met Cyril CARTON hield hij de voordracht "De stad op de kaart: een diepgaande analyse van het stadsplan van Oudenaarde van Jacob van Deventer" (Stadsarchief Oudenaarde, 26 maart 2010) en met Jelle DE ROCK "Medieval urban towers: stairways to heaven or architectural dominoes?" (op de 'Eighth European Social Science History Conference', Gent, 13-16 april 2010).

Op het '10th International Conference on Urban History' (Gent, 1-4 september 2010) hield Bram VANNIEUWENHUYZE de lezing "Profiling and ranking urban districts: the case of 15th- and 16th-century Brussels. Bij dezelfde gelegenheid, maar i.s.m. Michaël LIMBERGER & Wouter RONSJN: "Four cornerstones for historical urban topography in the Low Countries. A methodological survey on four map corpuses and their potential for urban history'.

Op de workshop van HEnRI ('Histoire de l'environnement-Réseau interdisciplinaire') verzorgde hij de bijdrage "Toponymes urbains et actions de défrichement: le cas de la ville de Bruxelles" (Namen, 1 oktober 2010); in het kader van de 'Medieval Seminar Series van het H. Pirenne Institute for Medieval Studies' (Gent, 16 november 2010) de voordracht: "The 'Belgian' and 'French' town plans of Jacob van Deventer"; i.s.m. Paulo CHARRUADAS en Philippe SOSNOWSKA op de studiedag '800 jaar Kapelleparochie, Brussel' (19 oktober 2010) de lezing: "Le quartier et la paroisse de la Chapelle: genèse, développements urbanistiques et patrimoine architectural (XIIe-XVIIIe siècle) – De Kapellewijk en -parochie in Brussel: ontstaan, stedenbouwkundige ontwikkeling en architecturaal erfgoed (XIIe-XVIIIe eeuw).

José CAJOT
algemeen secretaris

Martine WILLEMS
algemeen voorzitter

ANNUAL REPORT 2010

Summary

The *Royal Commission for Onomastics and Dialectology* performs its scientific task under the high patronage of the *Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten* and the *Académie royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-Arts de Belgique*. It is the scientific aim of the Academy to study the onomastics (toponymy and anthroponymy) and the dialectology, especially in Belgium in both Germanic and Romance areas. The Commission therefore brings out scientific studies (Bulletin, Publications) about these disciplines. The Commission is also an advisory body; the government can always ask for its scientific advice.

Meetings

The statutory meetings took place in the *Palais des Académies* – *Paleis der Academiën* in Brussels (Hertogstraat 1, rue Ducale) on 25 January, 31 May, and 25 October 2010. There were six section meetings (each time two of them on 25 January, 31 May, and 25 October 2010), one plenary meeting was held on 25 January, and two meetings of the board took place on 31 May, and 25 October 2010.

In addition, the Flemish section held an extraordinary board meeting of its own on 5 March 2010.

Lectures held at the plenary meeting

Bernard ROOBAERT, *Traductions erronées et maladroites dans les noms de rues de la région d'Enghien*.

Frans DEBRABANDERE, *Het nieuwe 'Etymologisch woordenboek van het Nederlands'*.

Lectures in the Walloon section

Marie-Guy BOUTIER, *Un modèle d'étude de toponymie urbaine* "Les noms de lieux antiques et tardo-antiques d'Augustonemetum / Clermont-Ferrand" d'E. Grémois et J.-P. Chambon, 2008.

Marie-Guy BOUTIER & Etienne RENARD, *Une charte de Caroloman en faveur de l'abbaye de Stavelot (747). Analyse des toponymes.*

Jean LOICQ, *Quelques problèmes méthodologiques en marge du "Dictionnaire des noms de rivières de la Wallonie".*

Lectures in the Flemish section

Paul KEMPENEERS, *Oude huisnamen in Aarschot.*

Jan GOOSSENS, *Het Maastrichts als doodgraver van de Zuid-Limburgse dialecten.*

Jozef VAN LOON, *Caesar en Tacitus over de oudste Germanen in de zuidelijke Nederlanden.*

Hugo RYCKEBOER, *Verklarend woordenboek van de Vlaamse gemeentenamen. Verslag over de voortgang in 2010* (Etymological dictionary of Flemish Municipality Names. Progress Report 2010).

Website

The Commission has its own regularly updated website that documents the Commission's scientific and advisory proceedings as well as the individual scientific activities, publications and international contacts of its members.

External editorial board of peer reviewers

The members of the Royal Commission for Onomastics and Dialectology have decided to establish a new editorial board for the periodical of the organisation (*Handelingen / Bulletin*). This editorial board will consist of both the Commission's members and the following eleven international experts, drawn from the

various branches of science that are represented in the publications of the commission: Eva BUCHI, Jean-Pierre CHAMBON, Georg CORNELISSEN, A.C.M. GOEMAN, Ludger KREMER, Wulf MÜLLER, Bertie NEETHLING, Hermann NIEBAUM, Damaris NÜBLING, Jean-Louis VAXELAIRE en Stefan ZIMMER.

The members of the Commission and its external editorial board will jointly guarantee the international quality and safeguard the outstanding scientific content of the journal.

External Activities

The *Bulletin* LXXXII (2010) counts 362 pages. It was exchanged for a number of periodicals and with scientific institutions. The publications acquired by purchase or exchange were stored in the library, which is located in the library of the *Palais des Académies – Paleis der Academiën* in Brussels (Hertogstraat 1, rue Ducale). Fifty copies are placed at the disposal of researchers and students at the scientific centres of the Belgian universities.

The study *De Genker toonaccenten en hun geografische inbedding* of Jan GOOSSENS, member of the Flemish section, has been published as *Werk 27*.

Werk 28 of the Flemish division of the Royal Commission for Onomastics and Dialectology was published in an edition of Davidsfonds Leuven as :

F. DEBRABANDERE, M. DEVOS, P. KEMPENEERS, V. MENNEN, H. RYCKEBOER, W. VAN OSTA i.s.m. de Vlaamse afdeling van de Koninklijke Commissie voor Toponymie & Dialectologie, *De Vlaamse gemeentenamen. Verklarend woordenboek*. (331 pages).

The dictionary constitutes the first comprehensive overview of all 1230 municipality names in the Flemish Region and Brussels. It offers a scientifically justified etymological explanation, a listing of the oldest attestations and of the relevant reliable literature.

With regard to street names the Commission was consulted by numerous Belgian local authorities in 2010. The Commission further continued the linguistic adaptation of the geographical

names of the ordnance survey maps published by the *Nationaal Geografisch Instituut* – *Institut National Géographique*.

The Royal Commission for Onomastics and Dialectology has been represented by his members on several international scientific meetings in Belgium, France, Germany, The Netherlands, Poland, South Africa, Spain, Sweden, Switzerland, The United Kingdom, Ukraine and the USA.

Liste des membres – Ledenlijst

Jan GOOSSENS, Celestijnenlaan 41/61, 3001 Heverlee

<jan.goossens@arts.kuleuven.ac.be>

Frans DEBRABANDERE, Keizer Karelstraat 83, 8000 Brugge

<frans.debrabandere@skynet.be>

Jean LECHANTEUR, rue Beckers 11, 4630 Soumagne

<astas@tele2allin.be>

Jean-Marie PIERRET, avenue Demolder 90, 1342 Limelette

<jmpierret@skynet.be>

Reine MANTOU, avenue d'Italie 30, boîte 10, 1050 Bruxelles

Jean GERMAIN, Rue du Bois Henrard 27, 5590 Ciney Sovet

<jean.germain@uclouvain.be>

Michel FRANCARD, Lutrebois 103, 6600 Bastogne

<francard@rom.ucl.ac.be>

Willy VAN LANGENDONCK, Bierbeekstraat 6/1, 3360 Korbeek-Lo

<willy.vanlangendonck@arts.kuleuven.ac.be>

Jean-Luc FAUCONNIER, rue de Namur 600, 6200 Châtelet

<jean.luc.fauconnier@skynet.be>

Magda DEVOS, Kromme Leie 11, 9051 Sint-Denijs Westrem

<magda.devos@UGent.be>

Léo WINTGENS, rue Gustave Demoulin 4, 4850 Montzen

<leo.wintgens@skynet.be>

Hugo RYCKEBOER, Kromme Leie 29, Sint-Denijs Westrem

<hugo.ryckeboer@pandora.be>

José CAJOT, Mombeekdreef 18, 3500 Hasselt

<jcajot@skynet.be>

Jozef VAN LOON, Jeurissenstraat 37, 2180 Ekeren

<jef.vanloon@ua.ac.be>

Ann MARYNISSSEN, Hof ter Eikenlaan 8, 3020 Winksele

<ann.marynissen@uni-koeln.de>

Martine WILLEMS, Thier de la Fouarge 14, 4653 Bolland

<willems@fusl.ac.be>

Marie-Guy BOUTIER, rue des Augustins 22, 4000 Liège

<marie-guy.boutier@skynet.be>

Jean LOICQ, avenue Nandrin 24, 4130 Esneux

<loicq-berger@belgacom.net>

Catherine HANTON, rue Maréchal Joffre 84, 7340 Wasmes

<cathhanton@yahoo.fr>

Jean-Marie CAUCHIES, rue de la Station 173, 7390 Quaregnon

<cauchies@fusl.ac.be>

- Ward VAN OSTA, De Heuvels 36, 2930 Brasschaat
<wardvanosta@base.be>
Victor MENNEN, Molenstraat 13, 3920 Lommel
<vic.mennen@gmail.com>
Jacques VAN KEYMEULEN, E. Hielstraat 81, 9050 Gentbrugge
<jacques.vankeymeulen@UGent.be>
Paul KEMPENEERS, Leuvensestraat 43-45, 3300 Tienen
<paul.kempeneers@skynet.be>
Étienne RENARD, Rue de Moulins 16, 5537 Haut-le-Wastia
<etienne.renard@fundp.ac.be>
Bernard ROOBAERT, Brikstraat 19 A, 1541 Herne
<cepheus@telenet.be>
Roxane VANDENBERGHE, Kloosterstraat 28, 9090 Melle
<roxane.vandenberghe@UGent.be>
Bram VANNIEUWENHUYZE, Elsegemplein 46 9790 Elsegem
<bram.vannieuwenhuyze@arts.kuleuven.be>
Esther BAIWIR, Rue des Bouleaux 16, 4121 Neuville-en-Condroz
<ebaiwir@ulg.ac.be>
Ronny KEULEN, Scapulierstraat 2a bus 3, 3740 Munsterbilzen
<ronny.keulen@arts.kuleuven.be>

Membres honoraires – Ereleden

- Roger WILLEMYNS, Spanjaardstraat 8, 8000 Brugge.
Joseph MOORS, avenue des Lauriers 29, 4053 Embourg.
André GOOSSE, chaussée de Louvain 41, 1320 Hamme-Mille.
René JONGEN, avenue Sainte-Gertrude 18, 1348 Louvain-la-Neuve.
Willy BAL, rue Baudouin Leprince 21, 6120 Jamioulx.
Luc VAN DURME, Provinciebaan 310, 9620 Zottegem.
Jacques-Henri MICHEL, rue André Fauchille 2, 1150 Bruxelles.
Marie-Thérèse COUNET, route de Renarmont 2c, Ster, 4970 Stavelot.
Johan TAELEDEMAN, Meerlaanstraat 75A, 9860 Balegem.
Georges DE SCHUTTER, Heibosstraat 7, 9070 Destelbergen.
Jean-Jacques GAZIAUX, rue Saint-Médard 62, 1370 Jodoigne.

Membres décédés – Afgestorven leden

- A. DOUTREPONT, membre 1926, † 22.3.1929.
Ch. ROLAND, membre 1926, † 2.2.1930.
K. DE FLOU, lid 1926, † 27.6.1931.

- J. RENARD, membre 1931, † 1933.
I. TEIRLINCK, lid 1930, † 27.6.1934.
F. DANHAIVE, membre 1927, † 19.3.1935.
A. DASSONVILLE, lid 1927, † 18.1.1936.
E. ULRIX, lid 1927, † 14.5.1936.
J. VERCOUTLIE, lid 1926, † 4.2.1937.
A. BAYOT, membre 1926, † 8.7.1937.
J. MANSION, lid 1926, † 8.11.1937.
J. REMOUCHAMPS, membre 1927, † 26.1.1939.
J. BASTIN, membre 1926, † 5.8.1939.
G. DUFLOU, lid 1926, † 3.9.1939.
A. GOSSELIN, membre 1933, † 15.1.1940.
J. FELLER, membre 1926, † 29.4.1940.
A. PIERRET, membre 1941, † 24.6.1942.
E. DONY, membre 1927, † 19.5.1944.
F. FAIRON, membre 1926, † 1.1.1945.
E. BOISACQ, membre 1927, † 2.6.1945.
J. HAUST, membre 1926, † 23.11.1946.
J. CUVELIER, lid 1926, † 29.12.1947.
L. GOEMANS, lid 1927, † 2.1.1955.
L. GROOTAERS, lid 1926, † 12.10.1956.
A. CARNOY, lid 1926, † 12.1.1961.
J. DUPONT, lid 1948, † 14.10.1961.
A. VINCENT, membre 1926, † 15.10.1962.
J. LINDEMANS, lid 1927, † 14.9.1963.
E. BLANCQUAERT, lid 1926, † 29.9.1964.
H. VANGASSEN, lid 1938, † 20.3.1968.
H.J. VAN DE WIJER, lid 1926, † 4.12.1968.
E. RENARD, membre 1927, † 29.7.1969.
J. VANNERUS, membre 1926, † 25.1.1970.
E. LEGROS, membre 1940, † 17.11.1970.
J. WARLAND, membre 1948, † 29.8.1971.
J. LEENEN, lid 1927, † 29.7.1976.
Ch. GASPAR, membre 1970, † 27.10.1978.
H. DRAYE, lid 1941, † 2.2.1983.
M. YANS, membre 1946, † 18.3.1983.
J. HELSEN, lid 1938, † 9.3.1985.
A. BOTTEQUON, membre 1930, † 13.5.1985.

- M. PIRON, membre 1941, † 24.2.1986.
W. PEE, lid 1937, † 20.5.1986.
A. VAN LOEV, lid 1935, † 6.3.1987.
J. HERBILLON, membre 1930, † 19.11.1987.
J.L. PAUWELS, lid 1937, † 3.8.1989.
L. LEONARD, membre 1976, † 17.12.1989.
M. HOEBEKE, lid 1965, † 2.7.1990.
P. RUELE, membre 1965, † 14.1.1993.
J. MOLEMANS, lid 1983, † 3.9.1994.
L. WARNANT, membre 1971, † 30.4.1996.
O. JODOGNE, membre 1938, † 21.6.1996.
J. NAZET, membre 1992, † 26.11.1996.
L. REMACLE, membre 1938, † 10.5.1997.
M. GYSSELING, lid 1961, † 24.11.1997.
V.F. VANACKER, lid 1962, † 4.5.1999.
Cecile VEREECKEN, lid 1956, † 22.12.2000.
A. STEVENS, lid 1958, † 7.6.2001.
M.A. ARNOOLD, membre 1947, † 10.6.2001.
R. VAN PASSEN, lid 1969, † 11.9.2002.
A. BOILEAU, membre 1960, † 27.2.2004.
A. BAGUETTE, membre 1947, † 10.10.2004.
F. CLAES, lid 1995, † 30.11.2006.
K. ROELANDTS, lid 1949, † 6.02.2010.

La toponymie comme archéologie linguistique

Regard sur *Les noms de lieux antiques et tardo-antiques
d'Augustonemetum / Clermont-Ferrand*
d'Emmanuel Grémois et Jean-Pierre Chambon

1. La présente note vise à attirer l'attention sur un livre qui constitue un événement, non seulement pour la toponymie occitane, galloromane ou romane, mais aussi pour la toponymie en général. Il s'agit de l'étude d'Emmanuel Grémois et Jean-Pierre Chambon, *Les noms de lieux antiques et tardo-antiques d'Augustonemetum / Clermont-Ferrand. Étude de linguistique historique*, parue en 2008 dans la Bibliothèque de la Société de linguistique romane⁽¹⁾.

Nous voudrions montrer ici quelques-unes des éminentes qualités de ce livre, *qui crée un genre nouveau*, celui de la toponymie urbaine, *qui crée un modèle nouveau*, celui d'une toponymie scientifique répondant aux exigences actuelles de la lexicologie et de la lexicographie descriptives et historiques, *qui institue la toponymie dans un cadre nouveau*, celui d'une archéologie linguistique.

Comme l'indiquent son sous-titre et son insertion dans la nouvelle collection de monographies publiées par la Société de linguistique romane⁽²⁾, ce livre est clairement situé dans le domaine linguistique. Il est cependant le fruit de deux regards : celui d'un linguiste qui a bien voulu s'intéresser à l'histoire, et celui d'un historien qui a bien voulu s'intéresser à la linguistique.

Jean-Pierre Chambon, linguiste, est l'auteur de travaux nombreux et remarquables dans le domaine de la lexicologie historique et de l'étymologie romanes (particulièrement galloromane), qui comprend les champs de la toponymie et de

⁽¹⁾ Emmanuel Grémois / Jean-Pierre Chambon, *Les noms de lieux antiques et tardo-antiques d'Augustonemetum / Clermont-Ferrand. Étude de linguistique historique*, Strasbourg, 2008 Bibliothèque de la Société de linguistique romane, 4), 233 p. ISBN 2 9518355-2-3.

⁽²⁾ <http://www.slr.uzh.ch/collection-bilro/descriptif-des-volumes/>.

l'anthroponymie romanes; la bibliographie du livre [p. 219-233] recense une quarantaine de références de cet auteur dans le secteur de la toponymie concerné par le sujet, travaux écrits seul ou en collaboration à partir de 1975⁽³⁾. Emmanuel Grélois, historien médiéviste, est le spécialiste de la topographie historique de Clermont et de l'histoire de l'institution ecclésiastique dans cette cité au 13e siècle⁽⁴⁾.

Linguistique et histoire élaborent ici un dialogue fructueux dans une langue nouvelle qui ne confond pas les disciplines et qui respecte les objectifs et les devoirs de chacune. C'est à ce prix que l'histoire des mots (ici des noms propres de lieu) et l'histoire des choses (ici des lieux désignés par ces noms) se servent mutuellement dans le but défini par le titre.

2. La délimitation de l'objet est restrictive. Les auteurs ont extrait et étudié «les noms de lieux antiques et tardo-antiques d'*Augustonemetum* / Clermont-Ferrand» (Puy-de-Dôme, Auvergne) et seulement ceux-ci. Quarante et un noms de lieux, dont l'étude établit qu'ils ont été formés avant 700 (dont un nom de rivière), constituent le corpus [p. 9-151]; seize noms, dont l'étude établit qu'ils sont plus récents (alti-médiévaux pour la

⁽³⁾ Nous nous permettons de pointer dans cette bibliographie sept titres qui montrent la méthode mise en œuvre par l'auteur dans le domaine toponymique et ses résultats : Chambon, J.-P. 1997. «Sur une technique de la linguistique historique : l'identification des noms de lieux, en particulier dans les textes du passé (avec des exemples concernant l'Auvergne et ses marges)», *Lalies. Actes des sessions de linguistique et de littérature* 17, 55-100. Chambon, J.-P. 2002a. «Archéologie et linguistique : aspects toponymiques de la romanisation de la Gaule à la lumière de travaux archéologiques récents concernant la Grande Limagne», *Bulletin de la Société de linguistique de Paris* 97, 95-122. Chambon, J.-P. 2002b. «Sur le système latin de dénomination des localités (toponymie de la Gaule)», *Revue de linguistique romane* 66, 119-129. Chambon 2003. «Sur la datation des toponymes galloromans : une étude de cas (Ronzières, Puy de-Dôme)», *Estudis romànics* 25, 39-58. Chambon, J.-P. 2005. «Toponymie et grammaire historique : les noms de lieux issus de *cappella* et *forestis* et la diffusion spatiale de l'article défini dans la Galloromania», in : Danièle James-Raoul, O. Soutet (dir.), *Par les mots et les textes. Mélanges de langue, de littérature et d'histoire des sciences médiévales offerts à Claude Thomasset*, Paris, 143-155. Chambon, J.-P. / Grélois, E. 2005. «De *Albas Peiras* à *Beaupeyras* (lieu-dit, Clermont-Ferrand) : les transformations d'un microtoponyme entre ancien occitan et français moderne», *Revue belge de philologie et d'histoire* 83, 915-928. Chambon, J.-P. / Trément, F. 2004. «Un couple de toponymes référant à un lac disparu près de Clermont-Ferrand (Auvergne) : **Summu lacu*, **Capu lacu*. Confrontation des données linguistiques, archéologiques et paléoenvironnementales», *Zeitschrift für romanische Philologie* 120, 266-281.

⁽⁴⁾ Voir spécialement : Grélois, E. 2003. *Territorium civitatis. L'emprise de l'Église sur l'espace d'une cité et de ses environs : Clermont au XIIe siècle*, thèse de l'Université de Paris-1.

http://citeres.univ-tours.fr/compo.php?niveau=lat&page=menu_theses_resume&idthese=82.

plupart, mais non tardo-antiques), ont été portés dans un appendice et étudiés avec le même soin que le corpus principal [p. 179-210].

Une analyse approfondie de cette couche la plus ancienne de la toponymie clermontoise, fondée sur une documentation exhaustive, traitée de première main, remarquablement exposée et analysée, consiste à retirer tout ce que ces toponymes formés dans l'Antiquité nous apprennent des origines et de l'histoire, notamment linguistiques, d'*Augustonemetum* / Clermont. L'ensemble du travail est en effet conduit en sorte que la toponymie, élaborée en tant qu'*archéologie linguistique*, nous donne à voir le visage de Clermont dans l'Antiquité, tout en nous dévoilant des aspects concrets de l'histoire des langues qui y furent parlées et écrites depuis la romanisation jusqu'à aujourd'hui.

3. Quant au plan, le corps principal de l'ouvrage se subdivise en deux parties formant trois chapitres.

La première partie expose les *fondements* de l'étude, le chapitre I [*La présentation lexicographique*, p. 1-8] expliquant le traitement lexicographique réservé aux 41 noms étudiés dans le chapitre II [*Inventaire lexicographique et étymologique*, p. 9-151].

La deuxième partie, constituée par le chapitre III [*Essai de synthèse*], expose les *résultats* tirés de l'étude des NL : les apports sur le plan *toponymique*, par l'étude stratifiée des classes et des types de noms dégagés par l'analyse et l'étude de leur répartition sur le territoire de Clermont [sections I-III, p. 153-168]; les apports sur le plan *linguistique*, par l'extraction des faits remarquables, occitans et français, découverts grâce au témoignage des noms de lieux [section IV, p. 169-177].

L'accès à la matière linguistique est favorisé par les index : index de tous les noms propres cités et index des odonymes actuels de Clermont [p. 211-215]; index des prototypes de toponymes et index des étymons (y compris les éléments de formation) [p. 215-217]. La bibliographie [p. 219-233] est le signe tangible de l'étendue et de la profondeur de l'investigation.

Un préambule, dû au grand linguiste romaniste Max Pfister, et une préface, due au grand historien de l'Auvergne, Gabriel

Fournier, laissent entendre avec enthousiasme tout ce que la linguistique et l'histoire peuvent retirer de cette étude.

4. C'est un cadre lexicographique qui a été choisi pour objectiver, analyser et faire l'histoire des 41 + 16 toponymes clermontois. La démarche d'analyse est rigoureusement balisée, tant pour ce qui est de la *collecte* des matériaux et de leur *édition*, que pour ce qui est de leur *classement* et de leur *analyse*. Il s'agit de faire parler les formes onomastiques en les mettant en relation entre elles et avec les lieux désignés.

5. Le lemme (entrée de chaque article) est constitué par la forme la plus récente du nom, que conserve par exemple un nom de rue (ainsi frm. *Monteix*, notamment dans la *rue / boulevard du Puy Monteix* [p. 96]).

Le nom est suivi de sa définition (« nom de ... ») et de sa localisation sommaire sur une micro-carte. La définition synthétise ce que la documentation permet de connaître de l'emploi du nom depuis ses plus anciennes attestations (par exemple, pour frm. *Marsat*, « nom d'un terroir médiéval de Montferrand, puis d'un domaine disparu section B dite des Gravanches, 216-222), et aujourd'hui nom peu usité d'un quartier (à proximité du collège de la Charme [...]) [p. 90] »).

6. Suivent, comme dans le *Französisches Etymologisches Wörterbuch* (FEW), une présentation analytique de la matière (sous le titre *Documentation*), qui précède et fonde l'explication historique de celle-ci (sous le titre *Étymologie-histoire du mot*). Entre les deux peut s'ouvrir une rubrique facultative (sous le titre *Localisation*), qui aborde les questions délicates que posent, dans certains cas : — la continuité du toponyme sur le plan du signifiant (comme dans le cas de frm. *Beaupeyras*, dont il est établi qu'il ne fait qu'un avec occ. *Albas Peiras* [p. 18])⁽⁵⁾; — la détermination du toponyme sur le plan du signifié (comme dans le cas de frm. *Sensat* †, pour lequel l'identification tire parti de la présence de fourches patibulaires attestées par le toponyme complexe mfr. *les Forches de Sansat*, dont la localisation est connue);

⁽⁵⁾ Pour le détail de la démonstration, v. Chambon / Grétois, *De Albas Peiras à Beaupeyras ...*

— l'attribution des attestations dans le cas de noms homonymes (ainsi pour *Mursat*, dont trois exemplaires existent dans les environs de Clermont).

7. Comme dans le maître-ouvrage de l'étymologie historique du français, l'analyse (de même que l'explication, cf. 8) est *attentive aux deux faces du signe particulier qu'est le nom de lieu* : sa forme ou signifiant, d'une part ; son sens ou signifié, identique à sa référence, d'autre part.

7.1. Ce qui est proposé est, en effet, d'abord la *présentation et l'analyse de toutes les formes connues* de chaque toponyme, où sont soigneusement distinguées et étiquetées : les formes occitanes ; — les formes latines, où sont séparées les rares formes latines au sens strict des formes latinisées à partir de formes occitanes : par exemple, sous *Chanturque*, av. 594 lat. *Cantobenici* (gén.), 1065 (orig.) mlt. *Cantoennico*, formes latines, mais ca 950-960 (orig.) mlt. *Cantoergo*, *Cantoenrgo* (abl.), formes latines basées sur des formes occitanes [p. 32] ; — les formes françaises empruntées à l'occitan. Comme l'indique cette répartition, avec la précision qui vient d'être faite, ce sont les formes occitanes, venant souvent en premier lieu, qui offrent la vision la plus directe sur l'histoire du mot, car ce sont ces formes, vivant dans l'oralité locale, qui ont été reçues et adaptées en latin, d'abord, en français, ensuite, parfois à plusieurs reprises (comme dans le cas des trois types successifs mfr. *Chantorgue*, mfr. frm. *Chantourgue*, frm. *Chanturque* [p. 33-35]).

Toutes ces formes sont soigneusement attribuées à une langue et un état de langue, datées, fournies en contexte suffisant, parfois large, ce contexte étant soigneusement référencé, donc vérifiable. La plus grande part des documents sont directement extraits des archives.

Le relevé envisage aussi les toponymes complexes, ainsi que les noms propres dérivés, notamment les anthroponymes intégrant les noms de lieux étudiés. Par exemple, sous frm. *Monteix*, sont envisagés frm. *Trémonteix* (adapté d'un composé occitan en *tras-* «au delà de»), nom peu usuel d'un quartier, d'où l'odonyme actuel *rue du Trémonteix* et le nom *Trémonteix* d'un collège conservant le nom du quartier. Dans la plupart des cas, les topo-

nymes complexes intègrent le nom au titre de déterminant, ce qui n'est pas le cas dans l'exemple qui vient d'être envisagé, mais l'est dans celui de *Puy Monteix*, conservé seulement dans l'odonyme *rue du Puy Monteix* (cf. l'article frm. *Monteix* [p. 96-97]).

Ainsi, tous les témoignages qu'offrent les formes sont considérés comme dignes d'intérêt, que celles-ci aient pu être appréhendées en occitan ou non, qu'elles aient été recueillies comme désignations simples ou non, qu'elles aient conservé le souvenir de leur référence primitive ou non, qu'elles se soient conservées jusqu'à nous ou non.

7.2. L'analyse des formes se double de l'analyse du sens, autrement dit de l'explicitation de la référence de chaque toponyme, sous ses deux aspects de localisation et de type de lieu désigné (*villa* antique, *villa* médiévale, terroir, quartier, rue...). L'analyse fine des contextes construit cette référence évolutive à la manière d'une enquête se servant de tous les indices référentiels que l'on peut y relever⁽⁶⁾, en particulier : l'expression d'une hiérarchie toponymique (tel lieu *dans* tel autre lieu, tel lieu *compre-nant* tel autre lieu); la mention de confronts (tel lieu *près de* tel autre lieu); la présence de toponymes cooccurents, sous la forme de listes, dont il faut interpréter la cohérence et l'ordre. Certains contextes font l'objet d'un commentaire visant à expliciter l'interprétation qui en a été faite, et certains articles ont, comme cela a été dit, une rubrique où sont discutés les problèmes de localisation. Sous aocc. *Pradalhac* †, par exemple, la localisation ne peut se fonder que sur le seul contexte documentant ce nom de lieu (1362) et mettant celui-ci en relation de synonymie, par *sive*, avec *Clavinhac* [identifié avec aocc. *Flavinhac* † 1242, (1362)]; l'identité *Clavinhac* = *Flavinhac* est établie à l'article consacré à ce nom, dont la localisation peut, pour sa part, s'appuyer sur un autre contexte (1242) mentionnant un confront [p. 68-9, 128]. On rappellera que la définition fournie après l'entrée résume ce que l'analyse a découvert («aocc. *Pradalhac* †, nom disparu d'un terroir situé au nord de Montferrand» [p. 128]).

⁽⁶⁾ Sur la notion d'«indice référentiel», v. Chambon, *L'identification...*, p. 64-73.

7.3. Au terme de cette analyse sur les plans formel et sémantique, le nom propre est construit en tant que signe s'intégrant dans un système dénominatif dynamique.

8. L'explication historique, définie comme *Étymologie-histoire du mot*, autre héritage wartburgien, vise, en tant qu'étymologie à reconstruire le prototype de chaque nom, en tant qu'histoire à resituer l'ensemble des formes connues selon leurs axes évolutifs propres et à expliciter les relations régulières ou non qu'elles entretiennent entre elles. Les deux démarches sont interdépendantes : pas de bonne étymologie sans histoire du mot, pas d'histoire du mot définitive sans connaissance du point de départ de cette histoire.

8.1. Au plan formel, la reconstruction du prototype, ici nécessairement latin, est attentive à la grammaire interne et à la grammaire externe du nom : elle identifie les éléments de formation, en décrivant les relations qui les unissent, et indique le transfert à l'origine du nom de lieu, ce qui aboutit à ranger le nom dans une classe de toponymes (formation délexicale, déanthroponymique, détoponymique). Ainsi, le toponyme délexical aocc. *Rocha Foil*, et les noms qui relèvent du même type, sont analysés comme «continu[ant] *ROCCA FOLIU, composé délexical N + (N déterminé + déterminant) associant 1) lat. *ROCCA s.f. 'roche, rocher' (FEW 10, 435-41) + 2) lat. FOLIU s.n. au sens de 'feuillage' (TLJ 6/1, 1011-2; FEW 3, 677b, folium), et formé selon le modèle asyndétique protoroman dégagé par Dardel (1994, 6-7, 24, 28; cf. aussi Lebel 1956, § 371), qui n'est plus productif avec un déterminant [- animé] dans les langues romanes à l'époque littéraire» [p. 141].

La reconstitution de l'histoire vise à justifier chaque forme en fonction de l'axe évolutif auquel elle appartient et se montre spécialement attentive aux changements encourus par le nom lors de son (ou de ses) transfert(s) de l'occitan vers le français (v. par exemple, la captation par frm. *feu* et par frm. *feuille*, expliquant les formes frm. *Rochefeus*) † et *Rochefeuille*, à partir de mfr. *Rochefeulh*, celui-ci emprunté de l'occitan [p. 141]).

L'explication du signifiant a atteint son but lorsque toutes les formes connues du nom sont reliées entre elles et reliées au prototype.

8.2. Au plan sémantique, la reconstruction vise à découvrir le référent originel du toponyme, opération qui est le centre où convergent l'analyse du signifiant ainsi qu'entendue ci-dessus, y compris l'identification des signifiés lexicaux, la datation de la création du nom et la détermination du milieu créateur, la localisation du lieu et les connaissances à propos de ce lieu telles que l'histoire ou l'archéologie permettent de les appréhender. C'est, par exemple, l'analyse du prototype de *Chanturque* en tant que «dérivé toponymique latin en -ICU sur *CANTOBENNU (avec ellipse de MONTE ou d'un substantif masculin ou neutre de même paradigme), devenu aujourd'hui *Chantoin(g)*» (analyse du signifiant) qui permet de faire remonter à l'époque latine la formation de ce nom, attesté depuis Grégoire de Tours (datation de la création du nom) et de rejeter toutes les explications et commentaires antérieurs, certains largement fantaisistes, pour la raison simple qu'ils n'ont pas tenu compte de la classe à laquelle appartient ce nom (détoponymique), de son type de formation (dérivé formé par un suffixe atone) et de la date qui découle de cette observation. C'est de même l'analyse exacte de lt. *ROCCA FOLIU, en tant que composé délexical dont ROCCA est le centre et FOLIU le déterminant (v. ci-dessus) qui permet de formuler une hypothèse quant au motif de la désignation : «Le nom devrait donc s'être originellement appliqué à une hauteur rocheuse et boisée (plateau des Cézeaux ?) [p. 141].»

L'histoire du mot tient compte de ce que l'on sait du lieu grâce à la documentation historique et confronte, le cas échéant, ses résultats aux trouvailles archéologiques. Il est assez fréquent, par exemple, que les noms déanthroponymiques dérivés en -ACU d'un nom de personne latin ayant originellement désigné une exploitation agricole à base familiale se soient conservés comme noms de *villa* au haut moyen âge (dans la toponymie clermontoise, 6 exemplaires sur 20), avant d'être relégués au rang de noms de terroir. La recherche peut s'apparenter à un travail de limier, comme dans le cas de mfr. *Cussac* †, où est proposée

l'identification entre un site archéologique où fut mis au jour une *villa* gallo-romaine avec hypocauste, un texte de Sidoine Apollinaire mentionnant un *praedium* du nom de *Cutiacum* et l'histoire du terroir de Cussat, reconstruite par l'analyse des textes [p. 61-63]; ou comme dans celui de fr. *Fontgiève*, rattaché avec vraisemblance à un prototype lt. *FONTE JUDEA, nom qui garderait la trace de la première communauté juive de Clermont et dont le motif serait une fontaine possiblement identifiable aujourd'hui [p. 74-75].

8.3. En bref, sous le titre *Étymologie-histoire du mot*, se lisent, grâce aux efforts conjugués du linguiste et de l'historien, de véritables *monographies faisant le point sur l'histoire du nom de lieu et sur celle du lieu lui-même*.

9. La seconde partie du livre (*Essai de synthèse*, p. 153-177) dégage les conclusions que permet cette ascèse lexicographique. Il faut lire et méditer ces quelques pages denses, qui montrent comment les auteurs ont construit pas à pas des avancées décisives sur les plans de la toponymie, de l'histoire et de l'histoire linguistique d'*Augustonemetum* / Clermont pour comprendre la valeur de cette étude en tant que modèle.

9.1. On choisira, pour montrer ce cheminement, l'exemple de la classe des noms prédiaux déanthroponymiques (20 noms de lieux), dans laquelle dominent les dérivés en -ACU (17 noms de lieux, contre 3 dérivés sans suffixe). Les noms en -ACU peuvent être datés avec précision par des moyens linguistiques : la dérivation en -ACU s'inscrit, en effet, entre celle en -ANU (type archaïque typique de la Narbonnaise, n'ayant pas atteint Clermont) et celle en -ANIGU (type répandu à partir de Nîmes au IIe siècle, vraisemblablement arrivé à Clermont après la «saturation» dénomminative des espaces prédiaux); elle remonte, par conséquent, au Ier siècle. Ces toponymes prédiaux, en tant qu'ils sont strictement datés, apportent à leur tour des informations importantes sur l'anthroponymie en usage dans les couches possédantes de la société de Clermont au début de l'Empire. Or, toujours par des moyens linguistiques, il est possible de montrer que les anthroponymes constituant la base des dérivés appar-

tiennent sans exception au stock proprement latin (qu'ils soient attestés ou reconstruits de manière sûre), ce qui montre la « romanisation (anthroponymique) particulièrement profonde et précoce d'Augustonemetum » [p. 158], donc le lien effectif de la classe possédante avec Rome. Il s'avère, par ailleurs, que cette classe de toponymes est le seul moyen sûr de reconstituer le maillage des *villae* antiques d'Augustonemetum, dans la mesure où l'on peut prouver que la documentation linguistique en est le reflet fidèle [argumentation, p. 161-162], résultat que ne pouvaient atteindre ni l'histoire ni l'archéologie, qui confirment tout au plus les résultats obtenus par l'analyse de cette classe de toponymes. Quant à la répartition des toponymes prédiaux, c'est la partie orientale de la commune de Clermont-Ferrand (donc Montferrand) qui en concentre les deux tiers (13 sur 20), le stock de cette classe constituant quasi exclusivement le stock des toponymes d'origine latine recensés dans la partie orientale de la commune (13 sur 14). De là découle « l'impression que, dans cette partie du territoire communal, la plus éloignée de la ville antique, et qui correspond physiquement au début de la Grande Limagne, commence le tissu des villae de la plaine tel qu'il est décrit par [les archéologues] Trément (2000, 2002, 2004) et Douteysier et alii (2004) [p. 165]. »

9.2. L'Essai de synthèse contient bien d'autres conclusions importantes qu'il n'est pas question de résumer ici. Pointons seulement la « forte anthropisation du milieu rural périurbain », déduite de l'analyse linguistique de 9 toponymes délexicaux dont le motif renvoie directement ou indirectement à diverses activités agricoles (défrichement, viticulture, arboriculture, apiculture...) [p. 160] et l'éradication de la toponymie gauloise par la romanisation, « [allant] de pair avec la déceltisation – plus radicale encore, semble-t-il – de l'anthroponymie » [p. 169]⁽⁷⁾.

9.3. La synthèse recense aussi, comme autant de pierres d'attente exploitables à une échelle supérieure, les « éléments remarquables » dont la tradition toponymique offre le témoignage pour l'histoire de l'ancien occitan et du français régional :

⁽⁷⁾ Conclusion à laquelle arrivait déjà Chambon, *Linguistique et archéologie ...*, p. 106-108.

faits graphiques, phoniques, morphologiques et syntaxiques; types lexicaux occitans remarquables (notamment types latins non continués par les états de langue documentés, tel lt. ALBU; types latins régionaux, tel lt. *BORNIONE 'ruche')⁽⁸⁾. Elle contient une brève synthèse chronologique des emprunts toponymiques faits par le français, emprunts qui sont le meilleur moyen d'instruire l'histoire des communautés et des normes langagières coexistant à Clermont dès le 14e siècle [p. 176].

10. *La science est un espace où tout se tient et où rien ne se confond.* C'est la grande leçon de cette étude des noms de lieux de Clermont-Ferrand, qui positionne la toponymie au niveau des secteurs les plus aboutis de la linguistique descriptive et historique, en prenant au sérieux les formes aussi bien que les sens et en visant à une explication globale sur ces deux plans. C'est en vertu de cette position que la toponymie parvient à entrer en dialogue avec tous les champs de la linguistique et avec l'histoire, dont elle devient la plus fidèle alliée.

Marie-Guy BOUTIER

⁽⁸⁾ On pourrait ajouter à la liste lt. MONTE(N)SE 'des collines, des montagnes; montagneux', base du toponyme délexical à déterminé substantival ellipsé aocc. *Montés*, frm. *Monteix* [p. 96-98]. — Notons, au passage, que cet adjectif avec support nominal pourrait se continuer dans le toponyme fronvillois *Monteûrève* (déterminé lt. VILLA); v. P. Gavray-Baty, *Toponymie du ban de Fronville*, 1944, p. 54.

**Publicaties over plantennamen
in Nederland,
Nederlandstalig België
en Frans-Vlaanderen**

– Aanvulling 2003-2011 –

DOOR

Har Brok

2011

Bij de afronding van de Flora-afleveringen van het Vlaams, Brabants en Limburgs woordenboek (WVD, WBD en WLD) verscheen in 2003 mijn *Publicaties over plantennamen in Nederland, Nederlandstalig België en Frans-Vlaanderen* in de reeks Werken van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie, Vlaamse afdeling, deel 24.

Kort daarna ging de website *Plantennamen in de Nederlandse Dialecten* (PLAND) officieel van start en daarmee leek dit al sinds 1974 lopende onderzoek naar de achtergronden en de inventarisatie van de Nederlandse volksnamen van planten voltooid. In zekere zin is dat ook zo, maar de website PLAND (www.mceertens.knaw.nl/PLAND/) is inmiddels van 212.000 records uitgebreid tot 318.519 records en daarmee steeg ook het aantal gepubliceerde bronnen van ruim 460 tot 700. Daar komt nog eens bij dat de PLAND tussen 2006 en 2010 meer dan 5 miljoen maal werd geraadpleegd. Deze forse aantallen rechtvaardigen een uitbreiding en mogelijk zelfs afronding van mijn uitgave in 2003.

Internet

Sinds het verschijnen van mijn *Publicaties* is er echter veel meer veranderd. Internet heeft de wereld veroverd en neemt zo langzamerhand de plaats van gedrukte uitgaven in. Vlug en handig zoeken in bijv. het *Woordenboek van de Nederlandse taal* gaat beter op internet en ook het WBD en WLD zijn inmiddels grotendeels op internet “verschenen”. Er zullen maar weinigen zijn die deze bronnen in hun boekenkast of in een nabijgelegen bibliotheek bij de hand hebben, maar iedereen kan ze via internet raadplegen. Anderzijds verschijnen door internet veel publicaties zelfs niet eens meer in druk. De PLAND zou vóór die tijd als een soort nieuwe Heukels op het dikke Van Dale-formaat in druk verschenen zijn, maar sinds internet is de PLAND uitsluitend digitaal raadpleegbaar.

Zo langzamerhand gaat internet daarmee de plaats van de gedrukte publicaties innemen en het begint nuttig te worden om naast de bibliografische gegevens ook de internet-adressen bij de hand te hebben.

Als tweede voorbeeld verwijs ik naar het *Woordenboek van namen in Drente voor wilde planten* van H. Hadderingh. In geen boekwinkel te koop, maar wie het wil raadplegen dient op internet <http://sites.google.com/site/plantennaomen/> te openen en vindt daar *Schuppies en schoegies (Drents) Woordenboek van namen in Drenthe voor wilde planten* met allerlei handige ingangen. Hetzelfde geldt voor www.plantaardigheden.nl met volop gegevens van vóór 1880 (mijn terminus post quem).

Het is zeer tijrovend héél internet op deze bestanden te doorzoeken, maar het is handig via Google te zoeken op *volksnamen van planten*, *dialectnamen van planten* of *plantennamen*. Hoe nuttig dat is bleek wel toen ik bij de afronding van deze aanvulling er zo achter kwam dat in 2010 een reprint is verschenen van het uiterst zeldzame woordenboek *De Vlaamsche volksnamen der planten van België, Fransch-Vlaanderen en Zuid-Nederland met aanduiding der toepassingen en der genezende eigenschappen der planten* van E. Pâque uit 1896 : nota bene bij de Amerikaanse uitgever Nabu Press.

Samenvattend, de bronnen van deze bibliografie zijn in druk verschenen en berusten grotendeels in de bibliotheek van het Meertens Instituut, maar internet vervangt deze gedrukte bronnen op den duur. Dat is geen kritiek, want de PLAND zou in drukvorm nooit zo vaak geraadpleegd zijn!

Opzet

Een uitvoerige Inleiding over de voorgeschiedenis en totstandkoming van deze bibliografie is opgenomen in mijn in 2003 verschenen *Publicaties*. Daar werd ook ingegaan op de vele gebruiksmogelijkheden. In principe is daarin niets veranderd. We vertrekken voor deze aanvulling dus vanaf die uitgave, die nog steeds leverbaar is. Voor de overzichtelijkheid van het geheel is

de toevoegde beknopte aanvulling (Brok 2003, 159-160) opnieuw in deze uitgave opgenomen.

De aanvulling omvat naast de sinds 2003 verschenen studies, woordenlijsten en kaarten ook alsnog gesignaleerde oudere publicaties en uiteraard ook recente herdrukken en recensies. Het Register op de botanische namen omvat uitsluitend de aanvulling en sluit zo gewoon aan bij het Register uit de vorige uitgave.

De aanvullende bibliografie bestaat uit vier rubrieken :

1. *Studies en woordenlijsten* (alfabetisch op auteur)
2. *Ongepubliceerde studies* (alfabetisch op auteur). In de derde rubriek aangegeven met paragraaftekens (§)
3. *Taalkaarten* [= *], tevens *Register* op rubrieken 1 [= •] en 2 [= §] (alfabetisch op plantnaam). Auteurs uitsluitend met jaar van publicatie worden in de eerste rubriek voluit gegeven of verwijzen naar een volledige titelbeschrijving in de uitgave van de bibliografie uit 2003. Bij de taalkaarten zijn de volgende afkortingen gebruikt : **ing** : ingeschreven kaart, **iso** : isoglossenkaart, **symp** : symbolenkaart en **vlak** : vlakkenkaart. Naast plantennamen komen ook andere trefwoorden voor. Primair materiaal is te vinden onder het trefwoord *Woordenlijsten* en is geordend op plaats-, streek- en provincienamen. Achter de plaatsnamen wordt tussen vierkante haken het Kloeke-codenummer opgegeven.
4. *Register op botanische namen*. Verwijst naar rubriek 3.

De Nederlandse namen van planten is volgens de nieuwe spelling uit 2005, dus met tussen -n- (*paardebloem* > *paardenbloem*, *denneboom* > *dennenboom* enz), zoals gehanteerd in de recentste druk van *Heukels' Flora van Nederland* door Van der Meijden (Groningen / Houten 2005).

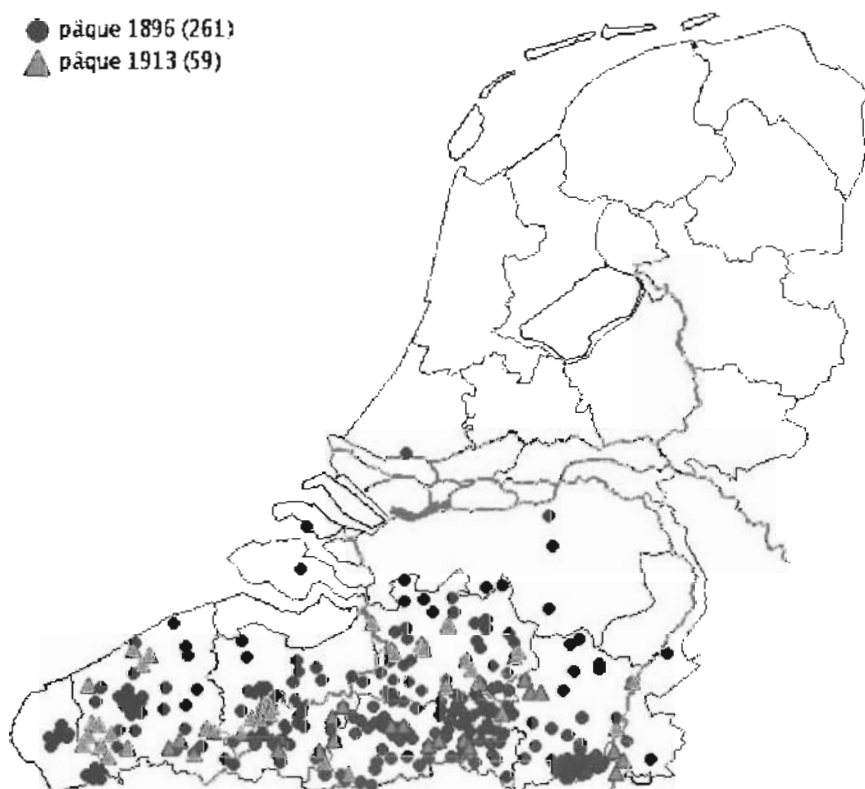
Ik kan niet nalaten met name Jan Goossens, Frans Debrabandere, maar ook anderen, te bedanken voor hun aanvullingen op mijn *Bibliografie* uit 2003. Zij hebben de niet geringe moeite genomen om deze grondig van A tot Z door te nemen. Tenslotte dank ik ook Joep Kruijsen, die op zijn laptop zelfs met vakantie druk bezig is met de uitbreiding van de PLAND door het invoeren van *De Vlaamsche volksnamen der planten* van Pâque (1896)

plus diens *Bijvoegsel* uit 1913 : een unieke en uitgebreide aanvulling van de PLAND door omvang en datering, zoals te zien op bijgevoegde kaartje.

Mijn emailadres voor nieuwe aanvullingen en reacties en suggesties blijft intussen natuurlijk openstaan :

har.brok@meertens.knaw.nl

De aanvulling is afgesloten op 11 juni 2011.

1. Studies en woordenlijsten

- BONT, A.P. de : *Het Herbarium van De Bont. Dialect van Kempenland, meer in het bijzonder d'Oerse taal. Deel V*. Bezorgd door J. Swanenberg. Almere / Enschede 2008. || Woordenlijst [Kempenland, Oerle]
- BLOMME, I. : '3.2. Groenten', '3.3. Aardappelen', '3.5. Kruiden', '3.7. Fruit en noten' en '4.2.2. Andere dranken', in : - : *Woordenboek van de Brabantse Dialecten. Deel III, Sectie 2 : Het huiselijk leven, Afdeling 3 Eten en drinken*. Assen 2004, 77-110, 111-115, 128-132, 151-185 en 278-280. || Woordenlijst [Noord-Brabant, Antwerpen, Vlaams-Brabant]
- / R. Belemans : 'Brusselse suikerij en West-Vlaamse chicons voor een Oost-Vlaamse taalman', in : J. de Caluwe / G. de Schutter / M. Devos / J. van Keymeulen (red.) : *Taeldeman, man van de taal, schatbewaarder van de taal*. Gent 2004, 87-96. || Wilde cichorei || Brussels lof
- BROK, H. : 'Publicaties over plantnamen in Nederland, Nederlandstalig België en Frans-Vlaanderen. -8ste aanvulling-', in : *Taal en Tongval* 54 (2002), 164-170. || Bibliografie
- *Publicaties over plantennamen in Nederland, Nederlandstalig België en Frans-Vlaanderen*. Tongeren [Werken van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie. Vlaamse afdeling 24] 2003. | Bibliografie
- aank. :[?]: 'Bibliografie over plantnamen', in : *WVD-Contact* 17 (2003), nr. 2, 6-7.
- H. Brok : 'Studies over plantennamen', in : *Medewerkerscontact WBD en WLD* 15 (2004), nr. 1, 19.
- rec. : T. de Pauw : 'Bibliografie over plantennamen', in : *Van Mensen & Dingen. Tijdschrift voor volkscultuur in Vlaanderen* 2 (2004), nr. 1, 57-58.
- 'Volksnamen van Pasen tot Pinksteren. De structuur van etnobotanische naamgeving', in : J. de Caluwe / G. de Schutter / M. Devos / J. van Keymeulen (red.) : *Taeldeman, man van de taal, schatbewaarder van de taal*. Gent 2004, 127-134. | Pink-

sterbloem || volksnamen *pinksterbloem*, *sinksenbloem* en *paasbloem*

rec : H. Bloemhoff – *Nederlandse Taalkunde* 12 (2007), nr. 2, 175-179.

- ‘Achter de geraniums’, in: R. van Hout / J. Swanenberg (red.): *Geluid waar spraak uit ontstond. Kru(ij)sen door de dialecten. Vriendenboek voor Joep Kruijsen ter gelegenheid van zijn afscheid van de Radboud Universiteit Nijmegen en het Meertens Instituut op 1 april 2005*. Nijmegen 2005, 29. || Geranium || Ooievaarsbek
- mmv. H. Bennis / J. Kruijsen: *Stinkend-juffertje en Duivelskruid. Volksnamen van planten*. Amsterdam 2006. Naar aanl. hiervan: *Waar bloeien schuddekopjes en zwijntjesgras?* [Amsterdam 2006] || Lelietje-van-dalen || Lisdodde || Paardenbloem || Afrikaantje || Kaal knopkruid || Fuchsia || Sleutelbloem || Oostindische kers || plantennaamgeving || PLAND

rec. : [?] – ‘Plantennamen in dialect’, in: *Mens en natuur* 57 (2006) nr. 1, 4.

W. Wirtz: ‘Van Hitler-kruid tot bollepies’, in: *De Volkskrant. Cicero* dd. 17-02-2006, 28.

[?] – Trouw. *Letter & geest* dd. 18-02-2006, 13.

[?] – *NRC Handelsblad. Wetenschap* dd. 21-02-2006, 10.

R. Noë: ‘Volksnamen voor planten’, in: *Onze taal* 75 (2006) nr. 4, 114.

Chr. Sprangers: ‘Hoezo, paardenbloem?’, in: *Intermediair* 41 (2006), nr. 5, 51.

- ‘De vele volksnamen van de Lisdodde’, in: *Deventer Almanak voor het jaar 2009 (...)*. Doesburg (2008), 120-125. || Lisdodde
- / J. Kruijsen: ‘Kruisbes, taalgeografie op de vierkante milimeter’, in: E. Beijk / L. Colman / M. Göbbel ea. (red.): *Fons verborum. Feestbundel voor prof.dr. A.M.F.J. (Fons) Moerdijk, aangeboden door vrienden en collega’s bij zijn afscheid van het Instituut voor Nederlandse Lexicologie*. Leiden / Amsterdam 2009, 485-496. || Kruisbes

- 'Over kroezel, knoebel en krinzel', in : *Deventer Almanak voor het jaar 2010 (...)*. Docsburg (2009), 142. || Kruisbes
- / J. Kruijsen : 'Vossenstaart, leeuwenbekje en koeienoog. Theriomorfe benoemingsaspecten in de volksnamen van planten', in : J. de Caluwe / J. van Keymeulen (red.) : *Voor Magda. Artikelen voor Magda Devos bij haar afscheid van de Universiteit van Gent*. Gent 2010, 73-92. || Volksnamen ivm lichaamsdelen van dieren
- / J. Kruijsen : 'Limburgse volksnamen van planten', in : *Jaarboek van de Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde* 13 (2011, ter perse). || Plantennaamgeving || PLAND || Sleutelbloem
- 'Introductie tot de PLAND : Plantennamen in de Nederlandse Dialecten', in : H. Brok / J. Kruijsen : 'Limburgse volksnamen van planten', in : *Jaarboek van de Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde* 13 (2011, ter perse) || Plantennaamgeving || PLAND
- 'Plantennamen in de Nederlandse dialecten (PLAND) : Heukels eindelijk voltooid', in : *Taal en tongval* 62 (2010, ter perse). || Plantennaamgeving || PLAND
- COCK, L. de : '1.3. Bloemen en planten', '2.3.5.4. De tuin en de boomgaard', in : - : *Van Achterwoeëresse tot ... Zwiesjke. De dialecten van Moerbeke en Viane (Geraardsbergen)*. Viane 2010 (tweede, herziene druk), 178 en 195. || Woordenlijst [Moerbeke, Viane, Geraardsbergen]
- DAAN, J.C. : 'Bijlage I. Lijst van plantennamen', in : - : *Wieringer land en leven in de taal*. [Alphen aan de Rijn 1950], 311-314. || Woordenlijst [Wieringermeer]
- rec :C.B. van Haeringen - *De Nieuwe Taalgids* 43 (1950), 345-346.
- G. Kloeke - *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 68 (1950), 148-157.
- J. de Wit - *De Speelwagen. Populair maandblad (...)* 5 (1950), 255-256.
- H.D. [de Vries] R[eiligh] - *Tijdschrift van het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap* 68 (1951), 470.

- B. van den Berg** ~ *Museum. Maandblad voor philologie en geschiedenis* 57 (1952), kol. 73-75.
- DEBRABANDERE, F.**, 'Kortrijks *Gijnappel* contra *Signappel*', in : *Biekerf* 66 (1965), 409-411. || *Sinaasappel*
Ook in : F. Debrabandere : *Verzamelde opstellen. De auteur aangeboden bij zijn vijfenzestigste verjaardag*. Kortrijk 1998, 131-133.
- 'Beuken en heesters', in : *Nederlands van Nu* 34 (1986), 142-144.
- 'Gekonfijte en andere vruchten', in : *Nederlands van Nu* 35 (1987), 65-67.
- 'Brugse woorden. Fijtematrul(le)', in : *Brugge die Scone* 1998, nr.1 || *Dadel*
- DEVOS, M.** / V. de Tier : '5. Wat zijn Limburgse kroesels?', in : *WVD-Contact* 24 (2010), nr. 1, 30. || *Kruisbes*
- DRIESSEN, H. van** : 'Van *Aaronsoren* tot *Zwijnsoren*. Inleiding bij een reeks over Vlaamse volksnamen van planten', in : *d'Euzie. Tijdschrift van de Heemkundige Kring van Stekene* 18 (1999), 6-7. || *Woordenlijst gebaseerd op Samyn 1888 [Vlaanderen met apart aangeduid : Waasland en Groot-Stekene uit 1997-98]*
- mmv. H. Meersschacht : 'Vlaamse volksnamen van planten (...)'. Deel 1-23, in : *d'Euzie. Tijdschrift van de Heemkundige Kring van Stekene* 18 (1999) 8-9, 52-54, 85-86, 113-114; 19 (2000) 23-25, 70-72, 112-114; 20 (2001) 77-78, 137-139; 21 (2002) 57-59, 83-85, 119-121; 22 (2003) 23-25, 60-62, 88-90; 23 (2004) 22-24, 170-172; 24 (2005) 60-62, 82-84, 116-118; 25 (2006) 151-153; 26 (2007) 22-24, 121-123. || *Woordenlijst gebaseerd op Pâque 1896 en 1913, Samyn 1888 en Heukels 1907 [Vlaanderen met apart aangeduid Waasland, aangevuld met de gegevens voor Groot-Stekene (I 171) uit 1997-98]*
- GIESBERS, Ch.** : '6. Groenten', '11. Fruit', in : - : *Woordenboek van de Gelderse Dialecten. Rivierengebied*. Utrecht 2006, 143-152 en 163-170. || *Woordenlijst [Rivierengebied]*
- GOOSSENS, J.** : 'Echt Genkers : *flèeketaer, broeëkbèssel*', in : *Heidebloemke* 20 (1960-61), 10-13. || *Jencerverbes*

- ‘Genker dialectwoorden : *startel, biekel, broeëmel, pèersel, kastanoneel*’, in : *Heidebloemke* 23 (1963-64), 195-196. || Beukennoot || Braambes || Perzik || Kastanje
- ‘10. Stachelbeere (Karte 33)’, in : – : *Sprachatlas des nördlichen Rheinlands und des südöstlichen Nederlands. “Fränkischer Sprachatlas”. Dritte Lieferung. Textband*. Marburg 1994, 189-210. || Kruisbes
- ‘*Merrie, berrie, spurrie en murw* in het Nederlands en Limburgs’, in : R. van Hout / J. Kruijsen (red.) : *Taalvariaties. Toonsettingen en modules op een thema. Feestbundel ter gelegenheid van de zestigste verjaardag van Toon Hagen*. Dordrecht 1996, 99-108. || Spurrie
- ‘Over kruisbessen, *knoeselen, kaspereten* en consoorten. En ook een beetje over het Franse *grosseille*’, in : *Handelingen Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie* 74 (2002), 51-68. || Kruisbes

GROOTAERS, L. : ‘Woordgeographische studiën; II. De Nederlandsche benamingen van den aardappel’, in : *Leuvense Bijdragen* 18 (1926), 89-93, en in : *Mededeelingen van de Zuid-Nederlandsche Dialectcentrale* nr. 7 (1926), 131-136. || Aardappel

Ook in : G. Geerts : *Voorlopers en varianten van het Nederlands. Een gedokumenteerd dia- en synchroon overzicht*. Leuven 1975 (3de uitgave), blz. 240-242.

HADDERINGH, H. : *Schuppies en schoegies (Drents). Woordenboek van naomen in Drenthe veur wilde plante*. [2010] = <http://sites.google.com/site/plantennaomen/> || Woordenlijst [Drente]

HEESTERMANS, H. : ‘Broekels’, ‘K(er)nullisroze’, ‘Papekulckes’, ‘Frambozen’, ‘Steense vijge’, in : – : *West-Brabants Zogezede (...)*. Zp, zj [1997], 10-11, 14-15, 120, 129 en 164. | Brandnetel || Pioen || Taxus |, Meidoorn || Framboos | Vijg

HOEKSTRA, E. : ‘Een Fries menu dialectgeografisch bekeken’, in : V. de Tier / R. Keulen / J. Swanenberg (red.) : *Proeven van dialect. Een kijkje in de keuken van de Nederlandse dialecten*.

- Groesbeek 2005 [Het Dialectenboek 8], 63-77. || Aardappel ||
 Snijboon || Prinsessenboon
- HOTTENHUIS, A. / H. Scholtmeijer : 'Sjoekse oet ne smodde.
 Keukentermen uit Overijssel', in : V. de Tier / R. Keulen / J.
 Swanenberg (red.) : *Proeven van dialect. Een kijkje in de keu-
 ken van de Nederlandse dialecten*. Groesbeek 2005 [Het Dialec-
 tenboek 8], 123-141. || Consumptieknol || Aardappel || Ci-
 chorei
- JANSSEN o.f.m, L., *Over daverdellekens, hanekeutels en onslieve-
 vrouwkenswas. Dialectische namen van planten en vruchten in
 Limburg*. Hoeselt [Limburg natuurlijk 4] 1983. [2de druk 1984]
 || Woordenlijst [Belgisch Limburg]
- rec :H. Hillegers - *Natuurhistorisch Maandblad. Orgaan van
 het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg* 73 (1984), 68.
- KEULEN, R. : 'Pitser in de Limburgse dialecten', in : *Medewer-
 kerscontact WBD en WLD* 15 (2004), nr. 2, 8-9. || Dennen-
 naald
- 'Spek be eier en de orte van de noen. Enkele dialectwoorden
 uit de Belgisch-Limburgse keuken', in : V. de Tier / R. Keulen
 / J. Swanenberg (red.) : *Proeven van dialect. Een kijkje in de
 keuken van de Nederlandse dialecten*. Groesbeek 2005 [Het Dia-
 lectenboek 8], 239-257. || Aardappel
- KEYMEULEN, J. van. : 'Een handvol etymologieën voor Oost-
 Vlaamse woorden over voeding', in : V. de Tier / R. Keulen /
 J. Swanenberg (red.) : *Proeven van dialect. Een kijkje in de keu-
 ken van de Nederlandse dialecten*. Groesbeek 2005 [Het Dialec-
 tenboek 8], 291-301. || Paardenbloem (Molsla) || Kool (Ka-
 buis) || Aardappel
- KINDS, G. : 'Een bössie uien en een kilo jappels. Wat wel en niet
 verandert in het West-Overijssels', in : *Driemaandelijks Blad-
 den NS* 53 (2001), 1-70. || Ui || Aardappel
- KRUIJSEN, J. / J. Swanenberg / T. de Pauw : 'Volksgenees-
 kunde in bloemnamen. Het madeliefje en de sleutelbloem in de
 zuidelijk Nederlandse dialecten', in : *Taal en Tongval* 54
 (2002), 121-141. || Madeliefje || Sleutelbloem

- / H. Brok : *Woordenboek van de Limburgse Dialecten. Deel III Algemene woordenschat. Sectie 4 : De wereld tegenover de mens. Aflevering 3 : Flora*. Assen 2002. || Woordenlijst [Belgisch en Nederlands Limburg]
- rec : D. Stellmacher** – *Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik* 74 (2007), 370-374.
- 'Limburgse bloemlezing voor Dirk van Schalkwyk', in : W. Botha (red.) : *'n Man wat beur. Huldigingsbundel vir Dirk van Schalkwyk*. Stellenbosch (ZA) 2003, 242-254. || Sering || Sleutelbloem || Madeliefje
- '4. Slentelbloem. *Primula veris* L.', in : H. Brok : *Stinkend-juf-fertje en Duivelskruid. Volksnamen van planten*. Amsterdam 2006, 29-37. || Sleutelbloem
- 'Paardebloem in SGV en WLD' (par. 4 van 'Flora en fauna in de SGV', in : - (red.) : *Een eeuw lang Limburgs. SGV-enquête 1914 - Veldeke 2006*. Maastricht 2006, 68-76. | Paardenbloem
- 'Sering in SGV en WLD' (par. 4 van 'Flora en fauna in de SGV', in : - (red.) : *Een eeuw lang Limburgs. SGV-enquête 1914 Veldeke 2006*. Maastricht 2006, 76-85. || Sering
- '1.3 Bloemenhof', '2.2 Groenten', '2.2.3 Koolgroenten ("grove bladgroenten")', '2.2.4 Peulvruchten', '2.2.5 Uisoorten', '2.2.6 Knol- en wortelgroenten', '2.2.7 Overige moestuingroenten', '2.3 Tuinkruiden', '2.4 Bes- en struikvruchten', '3.3 Fruitsoorten', in : - : *Woordenboek van de Limburgse Dialecten. Deel I Agrarische Terminologie. Aflevering 7 : Boerderij : erf en moestuin*. Amsterdam 2008, 14-26, 34-111 en 129-150. || Woordenlijst [Belgisch en Nederlands Limburg]
- rec : J.B. Berns** – *Taal en Tongval* 60 (2008), 172-176.
- 'De sleutelbloem tussen Brabant en Limburg', in : H. Brok / J. Kruijsen : 'Limburgse volksnamen van planten', in : *Jaarboek van de Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde* 13 (2011, ter perse) || Sleutelbloem
- MEIJDEN, R. van der : 'Plantennamen bedenken we zelf', in : *Waar bloeien schuddekopjes en zwijntjesgras?* [Amsterdam 2006], 23-27. Naar aanl. hierv. Sanders 2006 'Waterteunisbloem'. || plantennaamgeving

- OOMS, M. : '8.3. Tuin- en kamerplanten', '8.4. De boomgaard', in : - : *Woordenboek van de Brabantse Dialecten. Deel III, Sectie 2 : Het huiselijk leven, Aflevering 1 De woning*. Assen 2003, 419-468. || Woordenlijst [Noord-Brabant, Antwerpen, Vlaams-Brabant]
- 'Beuling met peekes en als dessert een appelkok. De Antwerpse keuken nader bekeken', in : V. de Tier / R. Keulen / J. Swanenberg (red.) : *Proeven van dialect. Een kijkje in de keuken van de Nederlandse dialecten*. Groesbeek 2005 [Het Dialectenboek 8], 259-269. || Wortel || Wilde cichorei
- [OOSTENDORP, M. van (red.)] : *Waar bloeien schuddekopjes en zwijntjesgras?* [Amsterdam 2006]
- PÂQUE, E., *De Vlaamsche volksnamen der planten van België, Fransch-Vlaanderen en Zuid-Nederland met aanduiding der toepassingen en der genezende eigenschappen der planten*. Namen 1896. Reprint La Vergne (Nabu Press) 2010.
- PAUW, T. de : 'Zeiksla met vette kousen : smakelijk!', in : *WVD-Contact. Mededelingenblad van het Woordenboek van de Vlaamse Dialecten* 17 (2003), nr. 1, 8-16. || Paardenbloem || Zuring || Boerenwormkruid || Sleutelbloem || Wilde tijm || Hondsdraf || Witte dovenetel || Klaproos || Slaapbol || tabakskruiden
- PIJNENBURG, W.J.J. : 'Hop', in : E. Beijk / L. Colman / M. Göbbel ea. (red.) : *Fons verborum. Feestbundel voor prof. dr. A.M.F.J. (Fons) Moerdijk, aangeboden door vrienden en collega's bij zijn afscheid van het Instituut voor Nederlandse Lexicologie*. Leiden / Amsterdam 2009, 309-312. || Hop
- REKER, S. : *Toal. Een cursusboek Noord-Gronings in tien lessen*. Assen 2005, 39. || Lisdodde
- Ook in : S. Reker : *Toal. Een cursusboek Oost-Gronings in tien lessen*. Assen 2005, 61. ' | Lisdodde
- Ook in : S. Reker : *Toal. Een cursusboek West-Gronings in tien lessen*. Assen 2005, 49. || Lisdodde
- 'Eten uit de Groninger keuken', in : V. de Tier / R. Keulen / J. Swanenberg (red.) : *Proeven van dialect. Een kijkje in de keu-*

- ken van de Nederlandse dialecten*. Groesbeek 2005 [Het Dialectenboek 8], 79-99. || Boerenkool || Aardappel || Boon
- ‘Talige routes door het lisdodde-oerwoud. Van opaciteit en pseudonymie’, in: *Waar bloeien schuddekopjes en zwijntjesgras?* [Amsterdam 2006], 29-36. || Lisdodde
- SANDERS, E.: ‘Waterteunisbloem’, in: *NRC Handelsblad*. Achterpagina dd. 06-03-2006, 18. Onder de foutieve titel ‘De Ternstroemia houtsoortiana: het misverstand als planten-naam’ opgenomen in: *Waar bloeien schuddekopjes en zwijntjesgras?* [Amsterdam 2006], 5-7. Naar aanl. van Van der Meijden 2006. | plantennaamgeving
- ‘De Ternstroemia houtsoortiana: het misverstand als planten-naam’, in: *Waar bloeien schuddekopjes en zwijntjesgras?* [Amsterdam 2006], 5-7. Zie Sanders 2006 ‘Waterteunisbloem’. || plantennaamgeving
- SCHOLTMEIJER, H.: ‘7. Kamerplanten en huisdieren’, in: : *Woordenboek van de Overijsselse Dialecten. Aflevering 2: Het Huis-B*. Kampen 2001, 104-119. || Woordenlijst [Overijssel]
- ‘1. Planten en bomen - Algemeen’ en ‘2. Mos, paddenstoel, planten en bomen Soorten’, in: –: *Woordenboek van de Overijsselse Dialecten. Aflevering 5: De Wereld-B*. Kampen 2006, 14-105. || Woordenlijst [Overijssel]
- ‘6. Groenten’, ‘11. Fruit’, in: –: *Woordenboek van de Gelderse Dialecten. Veluwe*. Utrecht 2006, 168-183 en 197-203. || Woordenlijst [Veluwe]
- STROOP, J.: ‘Wat u moet weten voor u gaat eten’, in: V. de Tier / R. Keulen / J. Swanenberg (red.): *Proeven van dialect. Een kijkje in de keuken van de Nederlandse dialecten*. Groesbeek 2005 [Het Dialectenboek 8], 15-35. || Ui || Paardenbloem
- ‘Nog eens naar die paardcbloem gekeken’, in: *Waar bloeien schuddekopjes en zwijntjesgras?* [Amsterdam 2006], 9-22. || Paardenbloem
- SWANENBERG, J. / H. Brok: *Woordenboek van de Brabantse Dialecten. Deel III Algemene woordenschat. Sectie 4: De wereld*

- tegenover de mens. Aflevering 3: Flora*. Assen 2002. || Woordenlijst [Noord-Brabant, Antwerpen en Vlaams-Brabant]
- rec: D. Stellmacher** – *Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik* 72 (2005), 117-118.
- ‘Kolbloemen, bloedpaters en manebleden versus zoetelief en luitentuit. Bronnen van lexikale variatie in de Brabantse flora en fauna’, in: *Taal en Tongval* 56 (2004), 19-47. || Plantennaamgeving || Klaproos || Slaapbol || Korenbloem || Knoopkruid || Witte waterlelie || Gele plomp
 - ‘Heul, slaapbol’, in: *Brabants* 3 (2006), nr. 2, 14. [= nr. 10]. || Klaproos
- TAELDEMAN, J.**: De beuk in de Nederlandse dialecten: een klankgeografisch buitenbeentje’, in: S. Predota (red.): *Studia Neerlandica et Germanica [Acta Universitatis Wratislaviensis No. 1256]*. Wrocław 1992, 435-460. || Beuk
- TIER, V. de**: ‘Jikkemienen, postekop en vosse soppen. ‘Zeeuws in de keuken’, in: V. de Tier / R. Keulen / J. Swanenberg (red.): *Proeven van dialect. Een kijkje in de keuken van de Nederlandse dialecten*. Groesbeek 2005 [Het Dialectenboek 8], 185-205. || Zeekraal || Lamsoor || Aardbei || Aalbes || Abrikoos || Amandel
- ‘Voor boer en tuinder: dieren in plantennamen’, in: *Waar bloeien schuddekopjes en zwijntjesgras?* [Amsterdam 2006], 37-47. || Dieren (paard en rund) in plantennamen
- TOLLENAERE, F. de**: ‘Een Zuidnederlandse benaming van klimop: *veil*’, in: *Taal en tongval* 11 (1959), 17. Naar aanl. van Ceelen 1958. || Klimop
- VANDEKERCKHOVE, R. van**: ‘De taalhistorische gelaagdheid van het West-Vlaamse dialectbuffet’, in: V. de Tier / R. Keulen / J. Swanenberg (red.): *Proeven van dialect. Een kijkje in de keuken van de Nederlandse dialecten*. Groesbeek 2005 [Het Dialectenboek 8], 303-313. || Aardappel
- VANDENBUSSCHE, L. van.** / P. Braeckman: *Gebruik van farmaceutische en volkse geneeskruiden*. Menen [Derde uitgave 1976]. || Woordenlijst [algemeen] gebaseerd op Vandenbusche 1955

Waar bloeien schuddekopjes en zwijntjesgras? [Amsterdam 2006].

Naar aanl. van Brok 2006. Zie : OOSTENDORP, M. van
WIJNGAARD, H.H.A. van de : '8.3. Tuin- en kamerplanten',
'8.4. De boomgaard', in : - : *Woordenboek van de Limburgse
Dialecten. Deel III, Sectie 2 : Het huiselijk leven, Aflevering 1 :
De woning.* Assen 2003, 419-459 en 461-468. || *Woordenlijst*
[Nederlands en Belgisch Limburg]

2. Ongepubliceerde studies

BROK, H.J.T.M., *Den Herbarius in Dyetsche. Een eenzijdige
benadering van de plantenbenamingen rond 1500.* Doctoraalskrip-
tie K.U. Nijmegen 1971. || 388-393 : Hennep || 393-398 : Pink-
sterbloem || 399-405 : Witte Waterlelie || 405-412 : Klaproos
|| 412-417 : Vlier.

3. Kaarten en register op 1 en 2

Aalbes, rode

*BLOMME 2004 || Blz. 333, kaart 84 : 'Rode aalbes' || Noord-
Brabant, Antwerpen, Vlaams-Brabant (symb).

*KRUIJSEN 2008 || Blz. 190, kaart 79 : 'Rode aalbes' |
Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

•TIER, DE 2005

Aalbes, witte

*KRUIJSEN 2008 || Blz. 191, kaart 80 : 'Witte aalbes' ||
Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Aardappel

*BLOMME 2004 || Blz. 318, kaart 54 : 'Aardappel' || Noord-
Brabant, Antwerpen, Vlaams-Brabant (symb).

*GIESBERS 2006 | Blz. 11 : 'Aardappel' || Gelderland
(symb).

*GROOTAERS 1926

Ook in : G. Geerts : *Voorlopers en varianten van het Nederlands. Een gedokumenteerd dia- en synchroon overzicht*. Leuven 1975 (3de uitgave), blz. 240.

Ook in : VANDENKERCKHOVE 2005, blz. 306.

*HOEKSTRA 2005 || Blz. 68, kaart 4 : 'Aardappelen' || Friesland (symb).

*HOPPENBROUWERS, C. : *De taal van Kempenland. Van ààwbàlle tot zwiemele*. Eindhoven (1996). || Blz. 265 : 'Aardappel' || Noord-Brabant-Oost (De Kempen) (vlak).

*KEULEN 2005 || Blz. 248, kaart 3 : 'De benamingen voor de aardappel in Belgisch-Limburg' || Belgisch Limburg (symb).

•KEYMEULEN, VAN 2005

•KINDS 2001

•REKER 2005

*SCHOLTMEIJER 2006 || Blz. 173 : 'Krieltjes' || Veluwe (symb).

*VANDEKERCKHOVE 2005

Aardbei

¶BROK 1971 || Blz. 133, kaart 7 : 'Aardbei' || Nederlands taalgebied (vlak).

¶BROK 1971 || Blz. 135, kaart 8 : 'Aardbei' || Nederlands taalgebied (vlak).

*BLOMME 2004 || Blz. 333, kaart 85 : 'Aardbei' || Noord-Brabant, Antwerpen, Vlaams-Brabant (symb).

*KRUIJSEN 2008 || Blz. 193, kaart 84 : 'Aardbei, vrucht' || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

*MEERTENS 1940-41 || Blz. 26 : 'Aardbei' || Nederlands taalgebied (vlak).

Ook in : G. Geerts : *Voorlopers en varianten van het Nederlands. Een gedokumenteerd dia- en synchroon overzicht*. Leuven 1975 (3de uitgave), blz. 209 (zwart-wit en verkleind).

•TIER, DE 2005

*WVD-Contact 24 (2010), nr. 2, vooromslag : 'Aardbei' || Frans-, West-, Oost- en Zeeuws-Vlaanderen (symb).

Abrikoos

•TIER, DE 2005

Afrikaantje

*BROK 2006 || Blz. 20, kaart 2 : 'Afrikaantje' || Nederlands taalgebied (symb).

*BROK 2006 || Blz. 23, kaart 3 : 'Stinkend juffertje enz.' || Nederlands taalgebied (symb).

*OOMS 2003 || Blz. 456, kaart 256 || Noord-Brabant, Antwerpen, Vlaams-Brabant (symb).

*WIJNGAARD, VAN DE, 2003 | Blz. 325, kaart 126 || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Amandel

•TIER, DE 2005

Andijvie

*KRUIJSEN 2008 || Blz. 164, kaart 27 : 'Andijvie' || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Anjer

*KRUIJSEN 2008 || Blz. 157, kaart 13 : 'Anjelier' || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Appelsoorten

*KRUIJSEN 2008 || Blz. 205, kaart 108 : 'Oogstappel' | Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

*KRUIJSEN 2008 || Blz. 205, kaart 109 : 'Bellefleur' || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

*KRUIJSEN 2008 || Blz. 206, kaart 110 : 'Goudrenet' || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

*KRUIJSEN 2008 || Blz. 206, kaart 111 : 'Gauwe renet' | Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

*KRUIJSEN 2008 || Blz. 207, kaart 112 : 'Renet, sterappel' || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Augurk

*KRUIJSEN 2008 || Blz. 185, kaart 68 : ‘Augurk’ || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Bes, zwarte

*KRUIJSEN 2008 | Blz. 191, kaart 81 : ‘Zwarte bes’ || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Beuk

•GOOSSENS 1963-64

*OOMS 2003 || Blz. 467, kaart 262 || Noord-Brabant, Antwerpen, Vlaams-Brabant (symb).

*TAELDEMAN 1992 || Blz. 451, kaart 2 : ‘Wgm. ô + uml.f. : BEUK’ |¹ Nederlands taalgebied (symb).

Bies

*SCHOLTMEIJER, H., *Water Werk Woorden. Vier vaktalen uit het westen van Overijssel*. Kampen 2002 || Blz. 127 : ‘Biezen – vocaal’, blz. 128 : ‘Biezen ·typen’ || Overijssel (symb).

Bieslook

*KRUIJSEN 2008 || Blz. 180, kaart 58 : ‘Bieslook’ || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Bloem

*SCHOLTMEIJER 2001 || Blz. 106, kaart 18 : ‘bloem- (...)’ || Overijssel (symb).

Boerenjasmijn

*BROK 2006 |¹ Blz. 91, kaart 11 : ‘Type jasmijn : plantensoort’ |¹ Nederlands taalgebied (symb).

Boerenkool

*BLOMME 2004 || Blz. 314, kaart 46 : ‘Boerenkool’ || Noord-Brabant, Antwerpen, Vlaams-Brabant (symb).

*KRUIJSEN 2008 | Blz. 171, kaart 41 : ‘Boerenkool’ |¹ Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

•REKER 2005

Bonenkruid

- *KRUIJSEN 2008 || Blz. 186, kaart 71 : ‘Bonenkruid’ || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Boon

- REKER 2005

Braambes

- GOOSSENS 1963-64

Brussels lof : zie Wilde Cichorei

Brandnetel

- HEESTERMANS 1997

Chrysant

- *OOMS 2003 || Blz. 451, kaart 253 || Noord-Brabant, Antwerpen, Vlaams-Brabant (symb).
- *WIJNGAARD, VAN DE, 2003 || Blz. 327, kaart 127 || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Cichorei, wilde

- *BLOMME 2004 || Blz. 88 : ‘De dialectkaart voor de cichorei-benamingen in het Zuid-Nederlandse taalgebied’ || West- en Oost-Vlaanderen, Frans-Vlaanderen, Noord-Brabant, Antwerpen, Vlaams-Brabant, Nederlands en Belgisch Limburg (symb).
- *KRUIJSEN 2008 || Blz. 184, kaart 66 : ‘Cichorei’ || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).
- *OOMS 2005 || Blz. 264, kaart 3 : ‘De benamingen voor wortel en cichorei in de Antwerpse dialecten’ || Antwerpen (symb).

Citroenmelisse

- *KRUIJSEN 2008 || Blz. 188, kaart 75 : ‘Citroenmelisse’ || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Dadel

- DEBRABANDERE 1998

Den

- *SCHOLTMEIJER 2006 || Blz. 37, kaart 3: 'Den (...)' || Overijssel (symb).

Dennenappel

- *HOPPENBROUWERS, C.: *De taal van Kempenland. Van ààwbätte tot zwiemele*. Eindhoven (1996). || Blz. 85: 'Denneappel' || Noord-Brabant-Oost (De Kempen) (vlak).

Dennennaald

- *KEULEN 2004) || Blz. 9: 'Pitser' (alleen het type *pitser*) || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Druif

- *KRUIJSEN 2008 || Blz. 193, kaart 85: 'Wingerd, wijnstok' || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).
*KRUIJSEN 2008 || Blz. 194, kaart 86: 'Druiventros' || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).
*OOMS 2003 || Blz. 465, kaart 261: 'Wijnrank' || Noord-Brabant, Antwerpen, Vlaams-Brabant (symb).

Duizendschoon

- *OOMS 2003 |¹ Blz. 424, kaart 241: 'Duizendschoon' || Noord-Brabant, Antwerpen, Vlaams-Brabant (symb).

Eik

- *SCHOLTMEIJER 2006 || Blz. 46, kaart 4: 'Eik (...)' || Overijssel (symb).
*OOMS 2003 || Blz. 437, kaart 247 || Noord-Brabant, Antwerpen, Vlaams-Brabant (symb).
*WIJNGAARD, VAN DE, 2003 || Blz. 331, kaart 128 || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Eikel

- *HOPPENBROUWERS, C.: *De taal van Kempenland. Van ààwbätte tot zwiemele*. Eindhoven (1996). || Blz. 113: 'Eikel' || Noord-Brabant-Oost (De Kempen) (vlak).

Erwt

*KRUIJSEN 2008 || Blz. 177, kaart 52 : ‘Doperwt’ || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

*KRUIJSEN 2008 || Blz. 177, kaart 53 : ‘Peulerwt’ || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Framboos

•HEESTERMANS 1997

*KRUIJSEN 2008 || Blz. 192, kaart 83 : ‘Framboos’ || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Fuchsia

*BROK 2006 || Blz. 74, kaart 8 : ‘Fuchsia’ || Nederlands taalgebied (symb).

*OOMS 2003 || Blz. 437, kaart 247 : ‘Fuchsia’ | Noord-Brabant, Antwerpen, Vlaams-Brabant (symb).

Gebroken hartjes

*OOMS 2003 || Blz. 440, kaart 248 | Noord-Brabant, Antwerpen, Vlaams-Brabant (symb).

Gele lis : zie Lis, gele

Gele plomp : zie Plomp, gele

Geranium

•BROK 2005

Gerst

*KEULEN, R. : ‘Het Hoesseltse klanksysteem in het Haspengouwse dialectlandschap’, in *Jaarboek van de Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde* 11 (2009), 55-92. || Blz. 69, kaart 8 : ‘Klankvarianten voor ‘gerst’ in Haspengouw’ || Belgisch Limburg (symb).

Goudsbloem

*OOMS 2003 || Blz. 453, kaart 255 : ‘Goudsbloem’ || Noord-Brabant, Antwerpen, Vlaams-Brabant (symb).

Gras

*DEVOS, M. / R. Vandekerckhove : *West-Vlaams*. (Taal in stad en land) Thielt 2005. || Blz. 32, kaart 4 : 'Kustwestvlaams tegenover continentaal West-Vlaams (1)' || West-Vlaanderen (iso, alleen de isoglosse *ga(r)s - gè(r)s*)

Ook in : M. Devos : 'Genese en structuur van het Vlaamse dialectlandschap', in : J. de Caluwe / – (red.) : *Structuren in talige variatie in Vlaanderen*. Gent 2006, 35-61. || Blz. 54, kaart 11.

Groente

*CAJOT, J. : 'De Landen van Overmaze. Een linguïstische benadering in vier hoofdstukken', in : *Jaarboek van de Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde* Deel 2 (2000), 19-41 || Blz. 30, kaart 17 : 'Groente' || Nederlands Limburg-Zuid en omgeving (symb).

*KRUIJSEN 2008 || Blz. 163, kaart 25 : 'Groente algemeen' | Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

*WIJNGAARD, H.H.A. van de : *Woordenboek van de Limburgse Dialecten. Deel III, Sectie 2 : Het huiselijk leven, Aflevering 3 Eten en drinken*. Assen 2004 || Blz. 322, kaart 54 : 'Groente' || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Heermoes

*FOERSTE, W. : *Der Wortgeographische Aufbau des Westfälischen*. Münster Westfalen 1958, 84-86. || Kaart 28 : 'Schachtelhalm' || Nederlands taalgebied (vlak, symb).

Hennep

¶BROK 1971 || Blz. 389 : 'Cannabis sativa L. (Hennep)' || Nederlands taalgebied (vlak).

*HOPPENBROUWERS, C. : *De taal van Kempenland. Van ààwbätte tot zwiemele*. Eindhoven (1996). || Blz. 174 : 'Hennep' || Noord-Brabant-Oost (De Kempen) (vlak).

Herderstasje

*SCHOLTMEIJER 2006 || Blz. 58, kaart 5 : 'Herderstasje' || Overijssel (symb).

Hop

•PIJNENBURG 2009

Italiaanse populier : Populier, Italiaanse

Jeneverbes

•GOOSSENS 1960-61

Kaardenbol

*KRUIJSEN 2008 || Blz. 159, kaart 16: 'Kaardenbol' ||
Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Kapucijner

*KRUIJSEN 2008 || Blz. 174, kaart 46: 'Kapucijner' ||
Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Kastanje

•GOOSSENS 1963-64

Keizerskroon

*OOMS 2003 || Blz. 420, kaart 239 || Noord-Brabant, Antwerpen, Vlaams-Brabant (symb).

Kers, zoete

*BLOMME 2004 || Blz. 331, kaart 80: 'Zoete kers' || Noord-Brabant, Antwerpen, Vlaams-Brabant (symb).

*KRUIJSEN 2008 || Blz. 210, kaart 118: 'Kers, zoete soorten' ||
Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Kers, zure

*KRUIJSEN 2008 || Blz. 210, kaart 119: 'Morel, zure kers' ||
Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Kerstroos

*OOMS 2003 || Blz. 427, kaart 242: 'Kerstroos' || Noord-Brabant, Antwerpen, Vlaams-Brabant (symb).

Kervel

- *BLOMME 2004 || Blz. 314, kaart 47: 'Kervel' || Noord-Brabant, Antwerpen, Vlaams-Brabant (symb).
*KRUIJSEN 2008 || Blz. 187, kaart 72: 'Tuinkervel' || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Kievitsboon

- *KRUIJSEN 2008 | | Blz. 174, kaart 47: 'Kievitsboon' | | Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Klaproos

- ¶BROK 1971 | | Blz. 406: 'Papaver rhoeas L. (Klaproos)' | | Nederlands taalgebied (vlak).
•SWANENBERG 2004

Klaver

- *SCHOLTMEIJER 2006 || Blz. 65, kaart 6: 'Klaver (1)', blz. 66, kaart 7: 'Klaver (2)' || Overijssel (symb).

Klimop

- TOLLENAERE 1959

Knoflook

- *KRUIJSEN 2008 | | Blz. 179, kaart 57: 'Knoflook' | | Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Knoopkruid

- SWANENBERG 2004

Knopkruid, kaal

- *BROK 2006 || Blz. 40, kaart 5: 'Kaal knopkruid' || Nederlands taalgebied (symb).

Koekoeksbloem

- *BROK 2004 || Blz. 130: 'Pinkster-, sinksenbloem (1) (planten die deze naam dragen)' || Nederlands taalgebied (symb).

Komkommer

- *KRUIJSEN 2008 || Blz. 185, kaart 68 : 'Komkommer' || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Kool

- KEYMEULEN, VAN 2005

- *KRUIJSEN 2008 || Blz. 167, kaart 33 : 'Kool. alg. : een krop kool' || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Kool, rode

- *KRUIJSEN 2008 || Blz. 169, kaart 37 : 'Rode kool' || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Kool, witte

- *BLOMME 2004 | | Blz. 313, kaart 44 : 'Witte kool' || Noord-Brabant, Antwerpen, Vlaams-Brabant (symb).

- *BLOMME 2004 || Blz. 313, kaart 45 : 'Zuurkool' || Noord-Brabant, Antwerpen, Vlaams-Brabant (symb).

- *KRUIJSEN 2008 || Blz. 170, kaart 38 : 'Witte kool' || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Koolraap

- *KRUIJSEN 2008 || Blz. 184, kaart 67 : 'Koolraap' || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Korenbloem

- *SCHOLTMELJER 2006 || Blz. 95, kaart 9 : 'Korenbloem' || Overijssel (symb).

- SWANENBERG 2004

Kruidnagel

- *BLOMME 2004 || Blz. 321, kaart 61 : 'Kruidnagel' || Noord-Brabant, Antwerpen, Vlaams-Brabant (symb).

- *WIJNGAARD, H.H.A. van de : *Woordenboek van de Limburgse Dialecten. Deel III, Sectie 2 : Het huiselijk leven, Aflevering 3 Eten en drinken*. Assen 2004. || Blz. 327, kaart 64 : 'Kruidnagel' ¹ || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Kruisbes

*BLOMME 2004 || Blz. 332, kaart 83: 'Kruisbes' || Noord-Brabant, Antwerpen, Vlaams-Brabant (symb).

•BROK 2009

*BROK / KRUIJSEN 2009 |, Blz. 491, kaart 3: 'Kruisbes, overzichtskaart' || Nederlandse taalgebied (symb, ing).

Ook in: J. Kruijsen / N. van der Sijs: '9. Mapping Dutch and Flemish', in: A. Lameli / R. Kehrein / S. Rabanus (red.): *Language and space. An International Handbook of Linguistic Variation. Volume 2: Language Mapping*. Berlin [2010], 180-202, maps 0901-0908. || Blz. 191, map 0907: 'Kruisbes 'gooseberry', based on the automatically generated map from the PLAND, following Brok and Kruijsen (2009: 491)'.

*BROK/KRUIJSEN 2009 || Blz. 493, kaart 4: 'Benoemingsmotief 'doorn, stekel' || Nederlands taalgebied (symb).

*BROK/KRUIJSEN 2009 || Blz. 494, kaart 5: 'Kruisbes, bijzonderheden' || Nederlands taalgebied (symb).

•DEVOS 2010

*GIESBERS 2006 || Blz. 168: 'Kruisbessen' || Rivierengebied (symb).

*GOOSSENS, J.: *Sprachatlas des nördlichen Rheinlands und des südöstlichen Niederlands. "Fränkischer Sprachatlas". Dritte Lieferung. Kartenband*. Marburg 1994. || Kaart 33: 'Stachelbeere Kruisbes' || Zuid-Nederland en Nederlandstalig België (symb).

•GOOSSENS 2002

*HOPPENBROUWERS, C.: *De taal van Kempenland. Van ààwbätte tot zuimele*. Eindhoven (1996). | Blz. 191: 'Kruisbes' || Noord-Brabant-Oost (De Kempen) (vlak).

*KRUIJSEN 2008 || Blz. 192, kaart 82: 'Kruisbes' || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

*WEIJNEN, A.: *De Nederlandse dialecten*. Groningen / Batavia 1941. || Blz. 167, kaart 37: 'Kruisbes' | Noordwesten van Noord-Brabant (vlak).

Ook in : BROK/KRUIJSEN 2009 || Blz. 486, kaart 1 : 'Kruisbes in Weijnen 1941 : 167'.

- *WEIJNEN, A. : *Nederlandse dialectkunde*. Assen 1958. || Blz. 45, kaart 6 : 'Kruisbes' | Noordwesten van Noord-Brabant (vlak, ing) [idem 2de druk 1966, blz. 65, kaart 5]

Ook in : BROK/KRUIJSEN 2009 || Blz. 487, kaart 2 : 'Kruisbes in Weijnen 1958 : 45 en 1966 : 65'.

Kweepeer

- *KRUIJSEN 2008 || Blz. 208, kaart 114 : 'Kweepeer' || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Lamsoor

- TIER, DE 2005

Lelietje-van-dalen

- *BROK 2006 || Blz. 10, kaart 1 : 'Lelietje-van-dalen' | Nederlands taalgebied (symb).

Lidrus

- *FOERSTE, W. : *Der Wortgeographische Aufbau des Westfälischen*. Münster Westfalen 1958, 84-86. | Kaart 28 : 'Schachtelhalm' || Nederlands taalgebied (vlak, symb).

Lis, gele

- *BROK 2004 || Blz. 130 : 'Pinkster-, sinksenbloem (1) (planten die deze naam dragen)' || Nederlands taalgebied (symb).

Lisdodde

- *BROK 2006 || Blz. 62, kaart 7 : 'Lisdodde' || Nederlands taalgebied (symb).
*BROK 2008 || Blz. 123 : 'Verspreiding volksnamen van de Lisdodde' | Nederlands taalgebied (symb).
*PAUW, DE / Van Keymeulen / Brok 2002 || Blz. 415 'Lisdodde' : Frans-, West-, Oost- en Zeeuws-Vlaanderen (symb). Ook in : BROK 2006, blz. 61.

*REKER, S. : *Toal. Een cursusboek Noord-Gronings in tien lessen*. Assen 2005. || Blz. 39 en boekomslog achterzijde || Groningen (vlak).

Ook in : S. Reker : *Toal. Een cursusboek Oost-Gronings in tien lessen*. Assen 2005 || Blz. 61 en boekomslog achterzijde || Groningen (vlak).

Ook in : S. Reker : *Toal. Een cursusboek West-Gronings in tien lessen*. Assen 2005. || Blz. 49 en boekomslog achterzijde || Groningen (vlak).

•REKER 2006

Lupine

*OOMS 2003 || Blz. 428, kaart 243 : 'Lupine' || Noord-Brabant, Antwerpen, Vlaams-Brabant (symb).

Madeliefje

*KRUIJSEN 2002 || Blz. 122 : 'Madeliefje' || Nederlands taalgebied ten zuiden van de grote rivieren (symb).

Ook in : M. DEVOS : 'Dialect aan de Belgische universiteiten', in : *Alledaagse dingen* 11 (2005), nr. 1, 24-25 || Blz. 24 : 'Madeliefje' (symb in kleur).

*KRUIJSEN / BROK 2002 || Blz. 241, kaart 122 : 'Madeliefje' || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Ook in : KRUIJSEN 2003 || Blz. 251.

*PAUW, DE / J. van Keymeulen / H. Brok 2002 || Blz. 292 : 'Madeliefje' || Frans-, West-, Oost- en Zeeuws-Vlaanderen (symb).

Ook in : J. Kruijsen / N. van der Sijs : '9. Mapping Dutch and Flemish', in : A. Lameli / R. Kehrein / S. Rabanus (red.) : *Language and space. An International Handbook of Linguistic Variation. Volume 2 : Language Mapping*. Berlin [2010], 180-202, maps 0901-0908. || Blz. 192 en map 0908 : 'Madeliefje' 'daisy' (*WVD*, vol. 3 [3rd installement *Flora*] 292).

Margriet

*BROK 2004 || Blz. 130 : 'Pinkster-, sinksenbloem (1) (planten die deze naam dragen)' || Nederlands taalgebied (symb).

*STROOP 2006 || Blz. 19 : 'Margriet : type pisbloem' || Nederlands taalgebied (symb).

*STROOP 2006 || Blz. 20 : 'Margriet : type paardenbloem' || Nederlands taalgebied (symb).

Melkdistel

*KRUIJSEN 2008 || Blz. 159, kaart 17 : 'Melkdistel' || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Meidoorn

•HEESTERMANS 1997

Narcis

*BROK 2004 | Blz. 130 : 'Pinkster-, sinksenbloem (1) (planten die deze naam dragen)' || Nederlands taalgebied (symb).

Okkernoot

*KRUIJSEN 2008 | Blz. 211, kaart 120 : 'Okkernoot' | Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Onkruid

*VEEN, T. van, *Taalatlas van het Nederlands en het Fries*. Leiden 1981-... || Kaart 119 : 'Onkruid' || Nederlands taalgebied (symb).

Ook in : BROK 2006, blz. 42.

Ooievaarsbek

BROK 2005

Oostindische kers

*BROK 2006 || Blz. 78, kaart 9 : 'Oostindische kers' || Nederlands taalgebied (symb).

*OOMS 2003 || Blz. 435, kaart 246 : 'Oostindische kers' || Noord-Brabant, Antwerpen, Vlaams-Brabant (symb).

*WIJNGAARD, VAN DE, 2003 | Blz. 340, kaart 129 || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Paardenbloem

- *BLOMME 2004 || Blz. 311, kaart 41: 'Molsla' || Noord-Brabant, Antwerpen, Vlaams-Brabant (symb).
- *BROK 2006 || Blz. 52, kaart 6: 'Gewone paardenbloem' || Nederlands taalgebied (symb).
- *BROK / KRUIJSEN 2010 || Blz. 81, kaart 2: '-tong- en -ribbe-benamingen' || Nederlands taalgebied (symb)
- KEYMEULEN, VAN 2005
- *KRUIJSEN 2006 | Blz. 70: 'Paardebloem SGV' || Nederlands Limburg (symb).
- *KRUIJSEN 2006 || Blz. 71: 'Paardebloem WLD, Ned.Lb. vereenvoudigd' || Nederlands Limburg (symb)
- *KRUIJSEN 2006 || Blz. 72: 'Overzichtskaart Paardebloem in het Nederlands taalgebied (naar Stroop 1969: kaart A)' || Nederlands taalgebied (vlak).
- *KRUIJSEN 2008 || Blz. 165, kaart 29: 'Molsla' || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).
- *ROUKENS, W., *Wort- und Sachgeographie in niederländisch-Limburg und den benachbarten Gebieten*. Nijmegen 1937. Teil Ib. || Kaart 76: 'Löwenzahn' || Zuidoosten van Nederland en Belgisch Limburg (ing, iso. symb).
- Vereenvoudigd ook in: A. Weijnen 'De onderscheiding van dialectgroepen in Noord-Brabant en Limburg', in: *Akademiedagen Deel I. Voordrachten, gehouden te 's Hertogenbosch op 11 en 12 april 1947*. Amsterdam 1947, 69-99. | Kaart 5 (alleen de isoglosse *paardebloem* - *kettebloom*).
- *STROOP 2005 || Blz. 26, kaart 2: 'De benamingen voor de paardebloem in de Nederlandse dialecten' || Nederlands taalgebied (symb).
- *STROOP 2006 || Blz. 18: 'Gewone paardenbloem: type pisbloem' || Nederlands taalgebied (symb).
- *STROOP 2006 || Blz. 21: 'Paardebloem' || Nederlands taalgebied (symb).
- *STROOP 2006 || Blz. 22: 'Gewone paardenbloem: type paardsbloem' || Nederlands taalgebied (symb).

Paardenstaart

- *FOERSTE, W., *Der Wortgeographische Aufbau des Westfälischen. Münster Westfalen* 1958, 84-86. | Kaart 28: 'Schachtelhalm' | Nederlands taalgebied (vlak, symb).

Pantoffeltje

- *OOMS 2003 | Blz. 443, kaart 249 || Noord-Brabant, Antwerpen, Vlaams-Brabant (symb).
*WIJNGAARD, VAN DE, 2003 || Blz. 341, kaart 130 || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Pastinaak

- *BLOMME 2004 || Blz. 317, kaart 53: 'Pastinaak' || Noord-Brabant, Antwerpen, Vlaams-Brabant (symb).
*KRUIJSEN 2008 || Blz. 183, kaart 65: 'Pastinaak' || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Perenboom

- *KRUIJSEN 2008 || Blz. 207, kaart 113: 'Perenboom' || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).
*OOMS 2003 | Blz. 463, kaart 259 || Noord-Brabant, Antwerpen, Vlaams-Brabant (symb).

Perzik(enboom)

- *BLOMME 2004 || Blz. 331, kaart 81: 'Perzik' || Noord-Brabant, Antwerpen, Vlaams-Brabant (symb).
•GOOSSENS 1963-64
*KRUIJSEN 2008 || Blz. 209, kaart 117: 'Perzik' || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).
*OOMS 2003 || Blz. 464, kaart 260 || Noord-Brabant, Antwerpen, Vlaams-Brabant (symb).

Peterselie

- *KRUIJSEN 2008 | Blz. 187, kaart 73: 'Peterselie' | Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Petunia

- *OOMS 2003 || Blz. 445, kaart 250 : 'Petunia' || Noord-Brabant, Antwerpen, Vlaams-Brabant (symb).

Pinksterbloem

- ¶BROK 1971 || Blz. 394 : 'Cardamine pratensis L. krt 1.' || Nederlands taalgebied (vlak, symb).
¶BROK 1971 || Blz. 395 : 'Cardamine pratensis L. krt 2.' || Nederlands taalgebied (vlak, symb).
*BROK 2004 || Blz. 131 : 'Pinkster-, sinksenbloem (2) (planten die deze naam dragen)' || Nederlands taalgebied (symb).

Pioen

- *BROK 2004 || Blz. 130 : 'Pinkster-, sinksenbloem (1) (planten die deze naam dragen)' || Nederlands taalgebied (symb).
•HEESTERMANS 1997
*KRUIJSEN 2008 || Blz. 157, kaart 12 : 'Pioen' || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).
*OOMS 2003 || Blz. 432, kaart 245 : 'Pioen' || Noord-Brabant, Antwerpen, Vlaams-Brabant (symb).

Plomp, gele

- SWANENBERG 2004

Populier, Italiaanse

- *PAUW. DE / VAN KEYMEULEN / BROK 2002 || Blz. 68 'Italiaanse populier' || West-, Oost- en Zeeuws-Vlaanderen (symb).
Ook in : J. van Keymeulen / M. Devos : 'Lexicale dialectometrie op basis van het Woordenboek van de Vlaamse Dialecten : Mogelijkheden en moeilijkheden', in : *Taal en Tongval* Themanummer 20 (2007), Dialectlexicografie, 9-33. || Blz. 26 : 'Italiaanse populier'.

Postelein

- *KRUIJSEN 2008 || Blz. 166, kaart 31 : 'Postelein' || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Prei

- *BLOMME 2004 || Blz. 312, kaart 4 : 'Prei' || Noord-Brabant, Antwerpen, Vlaams-Brabant (symb).
- *KRUIJSEN 2008 || Blz. 180, kaart 59 : 'Prei' || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Primula

- *OOMS 2003 || Blz. 447, kaart 251 || Noord-Brabant, Antwerpen, Vlaams-Brabant (symb).

Prinsessenboon

- *HOEKSTRA 2005 || Blz. 70, kaart 5b : 'Prinsessenbonen' || Friesland (symb).

Pruimensoorten

- *KRUIJSEN 2008 || Blz. 208, kaart 115 : 'Pruim, soorten' || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).
- *KRUIJSEN 2008 | Blz. 209, kaart 116 : 'Reine claude, lex. var.' || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Raapkool

- *BLOMME 2004 || Blz. 316, kaart 51 : 'Raapkool' || Noord-Brabant, Antwerpen, Vlaams-Brabant (symb).

Raapsteel

- *KRUIJSEN 2008 || Blz. 166, kaart 30 : 'Raapstelen' || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).
- *SCHOLTMEIJER 2006 | Blz. 169 : 'Raapstelen' || Veluwe (symb).

Radijs

- *BLOMME 2004 || Blz. 317, kaart 52 : 'Radijs' || Noord-Brabant, Antwerpen, Vlaams-Brabant (symb).

Reseda

- *KRUIJSEN 2008 || Blz. 158, kaart 15 : 'Reseda' || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Riet

*SCHOLTMEIJER, H., *Water Werk Woorden. Vier vaktalen uit het westen van Overijssel*. Kampen 2002. || Blz. 59: 'Riet' || Overijssel (symb).

Rode aalbes : zie Aalbes, rode

Rode kool : zie Kool, rode

Savooiekool

*KRUIJSEN 2008 || Blz. 168, kaart 35: 'Savooiekool' || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Schorseneer

*KRUIJSEN 2008 || Blz. 182, kaart 63: 'Schorseneer' || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Selderij

*KRUIJSEN 2008 || Blz. 188, kaart 74: 'Selderij' || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Sering

*BROK 2004 || Blz. 130: 'Pinkster-, sinksenbloem (1) (planten die deze naam dragen)' || Nederlands taalgebied (symb).

*BROK 2006 || Blz. 90, kaart 10: 'Sering: type kruidnagel' || Nederlands taalgebied (symb).

*BROK 2006 || Blz. 91, kaart 11: 'Type jasmijn: plantensoort' || Nederlands taalgebied (symb).

*KRUIJSEN 2002 || Kaart 83 | Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Ook in : KRUIJSEN 2003 || Blz. 243.

*KRUIJSEN 2006 || Blz. 78: 'Sering SGV' || Nederlands-Limburg (symb)

*KRUIJSEN 2006 || Blz. 79: 'Sering WLD, Ned.Lb.' || Nederlands Limburg (symb).

*KRUIJSEN 2006 || Blz. 80: 'Overzichtskaart Sering in het Nederlands taalgebied (naar Brok 1991: 201)' || Nederlands taalgebied (vlak)

*KRUIJSEN 2008 || Blz. 160, kaart 18 : 'Sering' | Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

*ROUKENS, W., *Wort- und Sachgeographie in niederländisch-Limburg und den benachbarten Gebieten*. Nijmegen 1937. Teil Ib. || Kaart 74 : 'Flieder' || Zuidoosten van Nederlands en Belgisch Limburg (ing, iso).

Vereenvoudigd ook in : A. Weijnen : 'De onderscheiding van dialectgroepen in Noord-Brabant en Limburg', in : *Akademiedagen Deel I. Voordrachten, gehouden te 's Hertogenbosch op 11 en 12 april 1947*. Amsterdam 1947, 69-99. || Blz. 79, kaart 5 : 'Zuidoostlimburgs' (alleen de isoglosse *sering* - *groffelsnaal*) || Nederlands Limburg (iso).

Sinaasappel

*BLOMME 2004 || Blz. 332, kaart 82 : 'Sinaasappel' || Noord-Brabant, Antwerpen, Vlaams-Brabant (symb).

•DEBRABANDERE 1965

•DEBRABANDERE 1982

*WIJNGAARD, H.H.A. van de : *Woordenboek van de Limburgse Dialecten. Deel III, Sectie 2 : Het huiselijk leven, Aflevering 3 Eten en drinken*. Assen 2004. || Blz. 339, kaart 89 : 'Sinaasappel' | , Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Sinningia

*OOMS 2003 || Blz. 449, kaart 252 : 'Sinninga' || Noord-Brabant, Antwerpen, Vlaams-Brabant (symb).

Sjalot

*KRUIJSEN 2008 || Blz. 178, kaart 55 : 'Sjalot' || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Sla

*KRUIJSEN 2008 | Blz. 165, kaart 28 : 'Sla, algemeen' || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Slaapbol

•SWANENBERG 2004

Sleutelbloem

- ***BROK 2004** || Blz. 130 : 'Pinkster-, sinksenbloem (1) (planten die deze naam dragen)' || Nederlands taalgebied (symb).
- ***BROK 2006** || Blz. 10, kaart 4 : 'Gulden sleutelbloem' || Nederlands taalgebied (symb).
- ***KRUIJSEN / BROK 2002** || Blz. 217 || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).
Ook in : **KRUIJSEN 2003** | | Blz. 248.
- ***KRUIJSEN / SWANENBERG / DE PAUW 2002** || Blz. 130 'Sleutelbloem' || Nederlands taalgebied ten zuiden van de grote rivieren (symb).

Snijboon

- ***HOEKSTRA 2005** ' | Blz. 69, kaart 5a : 'Snijbonen' || Friesland (symb).
- ***KRUIJSEN 2008** || Blz. 175, kaart 48 : 'Snijboon' | | Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Sperzieboon

- ***KRUIJSEN 2008** || Blz. 175, kaart 49 : 'Sperzieboon' | | Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Spitskool

- ***KRUIJSEN 2008** || Blz. 169, kaart 36 : 'Spitskool' || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Splijtkool

- ***KRUIJSEN 2008** || Blz. 170, kaart 39 : 'Splijtkool' | | Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Spruitkool

- ***KRUIJSEN 2008** || Blz. 171, kaart 40 : 'Spruitkool, spruitje' || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Spurrie

- GOOSSENS 1996** || Blz. 104, kaart 3 : 'Spurrie' || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Staakboon

- *KRUIJSEN 2008 || Blz. 176, kaart 50 : 'Staakboon' || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Tarwe

- ¶BROK 1971 || Blz. 144, kaart 11 : 'Overige verschijnselen' || Nederlands taalgebied (iso).

Taxus

- HEESTERMANS 1997

Tuinboon

- *BLOMME 2004 || Blz. 311, kaart 40 : 'Tuinboon' || Noord-Brabant, Antwerpen, Vlaams-Brabant (symb).
*KRUIJSEN 2008 | Blz. 176, kaart 51 : 'Tuinboon' || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Tuinkers

- *BLOMME 2004 || Blz. 312, kaart 42 : 'Tuinkers' || Noord-Brabant, Antwerpen, Vlaams-Brabant (symb).
*KRUIJSEN 2008 || Blz. 189, kaart 76 : 'Tuinkers' | Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Ui

- *BLOMME 2004 || Blz. 316, kaart 50 : 'Ui' || Noord-Brabant, Antwerpen, Vlaams-Brabant (symb).
*GIESBERS 2006 || Blz. 151 : 'Ui' || Rivierengebied (symb).
•KINDS 2001
*KRUIJSEN 2008 | Blz. 178, kaart 54 : 'Ui, ajuin' | Nederlands en Belgisch Limburg (symb).
*SCHOLTMEIJER 2006 || Blz. 182 : 'Ui' || Veluwe (symb).
*STROOP 2005 || Blz. 21, kaart 1 : 'De benamingen voor de ui in de Nederlandse dialecten' || Nederlands taalgebied (symb).
*WEIJNEN, A., 'De onderscheiding van dialectgroepen in Noord-Brabant en Limburg', in: *Akademie-dagen Deel I. Voordrachten, gehouden te 's Hertogenbosch op 11 en 12 april 1947*. Amsterdam 1947, 69-99. || Blz. 79, kaart 5 : 'Zuidoost-

limburgs' (alleen de isoglosse *ui* - *öllich*) || Nederlands Limburg (iso).

Venkel

*KRUIJSEN 2008 || Blz. 183, kaart 64 : 'Venkel' || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Vijg

•HEESTERMANS 1997

Violier

*OOMS 2003 || Blz. 430, kaart 244 : 'Violier' || Noord-Brabant, Antwerpen, Vlaams-Brabant (symb).

*WIJNGAARD, VAN DE, 2003 || Blz. 347, kaart 131 || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Viooltje

*KRUIJSEN 2008 || Blz. 158, kaart 14 : 'Viooltje' || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Vlier

¶BROK 1971 || Blz. 413 : 'Sambucus nigra L. (Vlier)' || Nederlands taalgebied (vlak).

*SCHOLTMEIJER 2006 || Blz. 85, kaart 8 : 'Vlier' || Overijssel (symb).

Waterlelie, witte

¶BROK 1971 || Blz. 400 : 'Nymphaea alba L. krt 1.' || Nederlands taalgebied (vlak, symb).

¶BROK 1971 || Blz. 402 : 'Nymphaea alba L. krt 2.' || Nederlands taalgebied (vlak, symb).

•SWANENBERG 2004

Weegbree

*BROK / KRUIJSEN 2010 || Blz. 81, kaart 2 : '-tong- en -ribbe-benamingen' || Nederlands taalgebied (symb)

Wilde cichorei : zie Cichorei, witte

Witte aalbes : zie Aalbes, witte

Witte kool : zie Kool, witte

Witte waterlelie : zie Waterlelie, witte

Woordenlijst

Antwerpen	BLOMME 2004; OOMS 2003; SWANENBERG / BROK 2002
Drente	HADDERINGH 2010
Geraardsbergen [O 228]	COCK, DE, 2010
Gelderland	GIESBERS 2006; SCHOLTMEIJER 2006
Kempenland	BONT, DE, 2008
Limburg (Belg.)	JANSSEN 1984; KRUIJSEN / BROK 2002; KRUIJSEN 2008; WIJNGAARD, VAN DEN, 2003
Limburg (Ned.)	KRUIJSEN / BROK 2002; KRUIJSEN 2008; WIJNGAARD, VAN DEN, 2003
Moerbeke [O 231]	COCK, DE, 2010
Noord-Brabant	BLOMME 2004; OOMS 2003; SWANENBERG / BROK 2002
Oerle [L 224]	BONT, DE, 2008
Overijssel	SCHOLTMEIJER 2001 en 2006
Rivierengebied	GIESBERS 2006
Stekene [I 171]	DRIESSEN 1999-2007
Veluwe	SCHOLTMEIJER 2006
Viane [O 271]	COCK, DE, 2010
Vlaams-Brabant	BLOMME 2004; OOMS 2003
Vlaanderen	DRIESSEN 1999-2007
Waasland	DRIESSEN 1999-2007
Wieringermeer	DAAN 1950

Wortel

- *BLOMME 2004 || Blz. 315, kaart 48 : 'Wortel' || Noord-Brabant, Antwerpen, Vlaams-Brabant (symb).
- *BLOMME 2004 || Blz. 315, kaart 49 : 'Kleine worteltjes' || Noord-Brabant, Antwerpen, Vlaams-Brabant (symb).
- *KRUIJSEN 2008 || Blz. 181, kaart 60 : 'Pcen, wortel' || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).
- *KRUIJSEN 2008 || Blz. 181, kaart 61 : 'Worteltje (1)' || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).
- *KRUIJSEN 2008 || Blz. 182, kaart 62 : 'Worteltje (2)' || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).
- *OOMS 2005 || Blz. 264, kaart 3 : 'De benamingen voor wortel en cichorei in de Antwerpse dialecten' || Antwerpen (symb).
- *SCHOLTMEIJER 2006 || Blz. 22, kaart 2 : 'Wortel' || Overijssel (symb).
- *WEIJNEN, A., 'De onderscheiding van dialectgroepen in Noord-Brabant en Limburg', in: *Akademie-dagen Deel 1. Voordrachten, gehouden te 's Hertogenbosch op 11 en 12 april 1947*. Amsterdam 1947, 69-99. || Blz. 77, kaart 4 : 'Isolexen uit Roukens' (alleen de isoglosse *worteltje*) || oostelijk Noord-Brabant en Nederlands Limburg (iso).

Yucca

- *OOMS 2003 || Blz. 422, kaart 240 : 'Yucca' || Noord-Brabant, Antwerpen, Vlaams-Brabant (symb).

Zeekraal

- TIER, DE 2005

Zilveruitje

- *KRUIJSEN 2008 || Blz. 179, kaart 56 : 'Zilveruitje' || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Zoete kers : zie **Kers**, **zoete**

Zonnebloem

*OOMS 2003 || Blz. 452, kaart 254 : 'Zonnebloem' || Noord-Brabant, Antwerpen, Vlaams-Brabant (symb).

Zure kers : zie Kers, zure

Zuring

*KRUIJSEN 2008 || Blz. 167, kaart 32 : 'Zuring' || Nederlands en Belgisch Limburg (symb).

Zwarte bes : zie Bes, zwarte

4. REGISTER OP BOTANISCHE NAMEN

<i>Aesculus hippocastanum</i> L.	Witte paardenkastanje
<i>Allium ascalonium</i> L.	Sjalot
<i>Allium cepa</i> L.	Ui
<i>Allium cepa</i> L. var.	Zilverui
<i>Allium porrum</i> L.	Prei
<i>Allium sativum</i> L.	Knoflook
<i>Allium schoenoprasum</i> L.	Bieslook
<i>Anthriscus cerefolium</i> (L.) Hoffm.	Echte kervel
<i>Apium graveolens</i> var. <i>dulce</i> (Miller) DC	Selderij
<i>Bellis perennis</i> L.	Madeliefje
<i>Brassica</i> L.	Kool
<i>Brassica napus</i> L. subsp. <i>Rapifera</i>	Koolraap
<i>Brassica oleracea</i> subsp. <i>acephala</i> var. <i>viridis</i>	Boerenkool
<i>Brassica oleracea</i> L. var.	Splijtkool
<i>Brassica oleracea</i> var. <i>balluta sabauda</i>	Savooiekool
<i>Brassica oleracea</i> var. <i>bullata gemmifera</i>	Spruitkool
<i>Brassica oleracea</i> var. <i>capitata conica</i>	Spitskool
<i>Brassica oleracea</i> var. <i>capitata rubra</i>	Rode kool
<i>Calceolaria scabiosifolia</i> Sims	Pantoffeltje
<i>Calendula officinalis</i> L.	Tuingoudsbloem
<i>Cannabis sativa</i> L.	Hennep
<i>Capsella bursa pastoris</i> (L.) Medicus	Gewoon herderstasje
<i>Cardamine pratensis</i> L.	Pinksterbloem
<i>Centaurea cyanus</i> L.	Korenbloem
<i>Centaurea jacea</i> L. s.l.	Echt knooppkruid
<i>Chrysanthemum indicum</i> L.	Chrysant
<i>Cichorium intybus</i> L.	Wilde cichorei, gekweekt : Witlof, Brussels lof
<i>Convallaria majalis</i> L.	Lelietje-van-dalen

<i>Crataegus</i> L.	Meidoorn
<i>Cucumis sativus</i> L.	Komkommer, klein : Augurk
<i>Cydonia vulgaris</i> Pers.	Kwee, vrucht : kweepeer
<i>Daucus carota</i> L.	Wortel
<i>Dianthus</i> L.	Anjer
<i>Dianthus barbatus</i> L.	Duizendschoon
<i>Dicentra spectabilis</i> (L.) Lem.	Gebroken hartjes
<i>Dipsacus</i> L.	Kaardenbol
<i>Equisetum arvense</i> L.	Heermoes
<i>Equisetum palustre</i> L.	Lidrus
<i>Equisetum</i> L.	Paardenstaart
<i>Fagus sylvatica</i> L.	Beuk
<i>Ficus carica</i> L.	Vijgenboom
<i>Foeniculum vulgare</i> Mill.	Venkel
<i>Fragaria</i> L.	Aardbei
<i>Fritillaria imperialis</i> L.	Keizerskroon
<i>Fuchsia</i> L.	Fuchsia
<i>Galinsoga parviflora</i> Cav.	Kaal knopkruid
<i>Geranium</i> L.	Ooievaarsbek
Gramineae	Gras
<i>Hedera helix</i> L.	Klimop
<i>Helianthus annuus</i> L.	Zonnebloem
<i>Helleborus niger</i> L.	Kerstroos
<i>Hordeum vulgare</i> L. Schreber	Gerst
<i>Humulus lupulus</i> L.	Hop
<i>Iris pseudacorus</i> L.	Gele iris
<i>Juglans regia</i> L.	Okkernoot
<i>Juniperus communis</i> L.	Jeneverbes
<i>Lactuca sativa</i> L.	Sla
<i>Lepidium sativum</i> L.	Tuinkers
<i>Leucanthemum vulgare</i> Lamk.	Margriet
<i>Limonium vulgare</i> Miller	Lamsoor
<i>Lupinus polyphyllus</i> Lindl.	Vaste lupine
<i>Lychnis flos-cuculi</i> L.	Echte koekoeksbloem
<i>Malus</i> Mill.	Appelsoorten
<i>Matthiola incana</i> (L.) R.Br.	Violier
<i>Melissa officinalis</i> L.	Citroenmelisse
<i>Narcissus</i> L.	Narcis
<i>Nuphar lutea</i> (L.) Sm.	Gele plomp
<i>Nymphaea alba</i> L.	Witte waterlelie
<i>Paeonia officinalis</i> L.	Pioen
<i>Papaver rhoeas</i> L.	Grote klaproos
<i>Papaver somniferum</i> L.	Slaapbol
<i>Pastinaca sativa</i> L.	Pastinaak
<i>Pelargonium zonale</i> (L.) Ait.	Gewone geranium

<i>Petroselinum crispum</i> (Mill.) A.W.Hill	Peterselie
<i>Petunia</i> Juss.	Petunia
<i>Phaseolus</i> L.	Boon, Kievitsboon, Sperzieboon, Staakboon, Princessenboon, Snij- boon
<i>Philadelphus</i> L.	Boerenjasmijn
<i>Phragmites australis</i> (Cav.) Steudel	Riet
<i>Pinus</i> L.	Den
<i>Pirus Cydonia</i> L.	Kwee, vrucht : kweeper
<i>Pisum sativum</i> L. subsp. <i>arvense</i> (L.) A. et G.	Kapucijner
<i>Pisum</i> L.	Erwt
<i>Populus nigra</i> L. 'Italica'	Italiaanse populier
<i>Portulaca oleracea</i> L.	Postelein
<i>Primula veris</i> L.	Gulden sleutelbloem, <i>Primula</i>
<i>Prunus armeniaca</i> L.	Abrikoos
<i>Prunus avium</i> (L.) L.	Zoete kers
<i>Prunus cerasus</i> L.	Zure kers
<i>Prunus</i> L.	Pruimensoorten
<i>Prunus persica</i> L. Batsch	Perzikboom
<i>Pyrus communis</i> L.	Perenboom
<i>Quercus</i> L.	Eik
<i>Raphanus sativus</i> L.	Radijs
<i>Reseda</i> L.	Reseda
<i>Ribes nigrum</i> L.	Zwarte bes
<i>Ribes rubrum</i> L. [<i>Ribes sylvestre</i> L.]	Aalbes
<i>Ribes uva-crispa</i> L. [<i>Ribes grossularia</i> L.]	Kruisbes
<i>Rubus fruticosus</i> L., s.l.	Gewone braam, vrucht : braam- bes
<i>Rubus idaeus</i> L.	Framboos
<i>Rumex</i> L.	Zuring
<i>Salicornia</i> L.	Zeekraal
<i>Sambucus nigra</i> L.	Vlier
<i>Satureja hortensis</i> L.	Bonenkruid
<i>Scirpus</i> L.	Bies
<i>Scorzonera hispanica</i> L.	Schorseneer
<i>Sinningia speciosa</i> [<i>Gloxinia speciosa</i>]	Sinningia
<i>Solanum tuberosum</i> L.	Aardappel
<i>Sonchus oleraceus</i> L.	Gewone melkdistel
<i>Spergula arvensis</i> L.	Spurrie
<i>Syringa vulgaris</i> L.	Sering
<i>Tagetes</i> L.	Afrikaantje
<i>Taraxacum officinale</i> Wiggers s.s.	Gewone paardenbloem
<i>Taxus baccata</i> L.	Taxus
<i>Trifolium</i> L.	Klaver
<i>Triticum aestivum</i> L.	Tarwe

Tropaeolum majus L.

Typha L.

Urtica L.

Vicia faba L.

Viola L.

Vitis vinifera L.

Yucca flaccida Haw.

Oostindische kers

Lisdodde

Brandnetel

Tuinboon

Viooltje

Wijnstok, vrucht : druif

Yucca

De Limburgse toonaccenten in het enkelvoud en het meervoud van het woord *been*

Een oefening in ruimte-tijd-fonologie

In de heroplevende studie van de Limburgse toonaccenten wordt als kroongetuige van de oppositie tussen sleeptoon en stoottoon telkens opnieuw de tegenstelling tussen het enkelvoud en het meervoud van het woord *been* genoemd ⁽¹⁾. Aangezien het meervoud van dit woord in het Limburgs geen uitgang heeft zou het verschil in toonaccent tussen de sleeptonige enkelvoudsvorm (type *bei²n*) en de stoottonige meervoudsvorm (type *bei¹n*) de enige drager van de oppositie zijn. Ik heb dat altijd om twee redenen een ongelukkig voorbeeld gevonden. Ten eerste : in mijn eigen Limburgs dialect, dat van Genk, is er geen verschil tussen de enkelvouds- en de meervoudsvorm, want beide hebben sleeptoon (*be:²n*), en dat is klankwettig volkomen in orde, zoals verderop betoogd zal worden. Ten tweede : mijn vader, die uit het Neerpeltse gehucht Herent afkomstig was en zijn leven lang het dialect van die plaats heeft gesproken, maakte ook geen verschil tussen de enkelvouds- en de meervoudsvorm van *been*. Hij sprak beide met stoottoon uit (*bi.ɔ¹n*), en dat is ook voor dat dialect volstrekt klankwettig, zoals eveneens hieronder betoogd zal worden. De oppositie tussen de sleeptonige enkelvoudsvorm en de stoottonige meervoudsvorm van *been* is dus niet algemeen Limburgs, en waar ze voorkomt is ze niet op klankwettige wijze, maar kennelijk door analogie ontstaan.

Het woord *been* bevat een Germaanse tweeklank *ai*, die in het Duits (met zijn tweeklank *ai* in *Bein*) en het Nederlands (met

⁽¹⁾ Het had nuttig kunnen zijn er ook het diminutief bij te betrekken, waarin vóór het suffix een tussenklinker is gesyncopeerd. Dat moest in het gebied waar in het meervoud van *been* klankwettig sleeptoon te verwachten is, overal een accentcontrast met dat meervoud (en uiteraard ook met het enkelvoud) opleveren. Ik denk dat dit ook met de feiten overeenstemt, maar mijn materiaal is onvoldoende om die stelling hard te maken.

zijn monoftong *ee* in *been*) op twee verschillende wijzen werd gesplitst. In het Duits, dialectologisch gesproken in het Hoogduits, bleef hij in de meeste gevallen een tweeklank, maar als er een *h*, *r* of *w* op volgde en ook wanneer hij aan het wordeinde stond, ontwikkelde hij zich tot een lange *ee*. Voorbeelden: *Zeh(e)* (Oudhoogduits = ohd. *zēha*), *le[h]ren* (ohd. *lēren*), *See* (ohd. gen. *sēwes*), *we[h]* (ohd. *wē*). In het Nederlands ontwikkelde hij zich omgekeerd in de meeste gevallen tot een lange *ee*, maar wanneer in tweelettergrepige woorden een element stond dat umlaut kon veroorzaken (een *i*, *j* of *u*), handhaafde zich een diftong. Voorbeeld: *klein* (vgl. ohd. *chleini*). Het gevolg is dat er heel wat woorden zijn die in het Duits een *ei*, maar in het Nederlands een *ee* hebben: vgl. naast *Bein* - *been* ook *Stein* - *steen*, *Kleid* - *kleed*, *Zeichen* - *teken*, *Fleisch* - *vlees* enz. Het omgekeerde is veel zeldzamer: *flehen* - *vleien*⁽²⁾, *wenig* - *weinig*. Ten slotte zijn er gevallen waarin beide talen een *ei* (*reisen* - *reizen*) of ook een *ee* hebben (*See* - *zee*). De grens tussen de Hoogduitse en de Nederlandse ontwikkeling loopt dwars door Belgisch Limburg van noord naar zuid, van tussen Bocholt en Kaulille tot tussen Lauw en Vechmaal. Dat is ongeveer het verloop van de z.g. Panninger zijlijn. In Nederland ligt vermoedelijk alleen het gebiedje Cranendonck (Budel) ten westen van de grens⁽³⁾. Een karakterisering van de tegenstelling als een contrast tussen Nederlands en Duits is dus slechts op het niveau van de standaardtalen adequaat, want een (betrekkelijk klein) deel van het Nederlandse taalgebied sluit op het niveau van de dialecten bij het Hoogduits aan, terwijl omgekeerd de dialecten van het hele noorden van Duitsland bij het Nederlands aansluiten.

Voor ons probleem is nu ten eerste van belang dat de uit de Oudgermaanse (ogm.) *ai* ontstane lange *ee*, zowel de Hoogduitse als de Nederlandse, een klinker is die in het Limburgs spontane stoottoon vertoont⁽⁴⁾. Dat wil zeggen dat ieder woord en iedere

⁽²⁾ De paren *flehen* - *vleien* en *schmeicheln* - *smeken* leveren zowel inhoudelijk als formeel een mooi chiasme op.

⁽³⁾ Voor het verloop van de Panninger zijlijn in Nederland zie Cromptvoets 2006:36-37.

⁽⁴⁾ Welke elementen uit de historische vocaalsystemen die aan het Hoogduits en het Nederlands ten grondslag liggen, in het Limburgs spontane en welke geconditioneerde stoottoon vertonen, is te vinden bij Goossens 2009:63-65 en 153-155.

woordvorm met zo een *ee* altijd met stoottoon wordt gerealiseerd. De *ee* zelf kan zich wel in afzonderlijke dialecten verder tot iets anders ontwikkeld hebben. Zo luidt het woord *zee* regionaal verschillend *zi.ə'*, *zi'* of *zei'*, maar dat doet er niet toe. Wesenlijk is dat het overal met stoottoon wordt uitgesproken. Ten tweede is van belang dat de uit ogm. *ai* gehandhaafde diftong, zowel de Hoogduitse als de Nederlandse, geconditioneerde stoottoon vertoont. Dat wil zeggen: onder bepaalde voorwaarden vertoont die *ai* (*ei*) (weer onafhankelijk van de vraag hoe die zich verder ontwikkeld heeft) stoottoon. Zijn die voorwaarden niet vervuld, dan heeft hij sleптоon. Welke zijn die voorwaarden? Het woord of de woordvorm waar het om gaat moet meer dan één lettergreep (in de regel zijn er dat twee) bevatten of bevat hebben en bovendien moet tussen de eerste lettergreep met de *ei* en de tweede lettergreep de overgang stemhebbend zijn of geweest zijn.

Ik illustreer dat alles met enkele voorbeelden. Het woord *steen* heeft in het Nederlands een *ee*, in het Duits een *ei*. Bijgevolg heeft het ten westen van onze grenslijn spontane stoottoon, ten oosten moeten we een onderscheid maken tussen het enkelvoud en het meervoud. Het enkelvoud is en was ook in de oudere Westgermaanse (wgm.) talen éénlettergrepig (ohd. *stein*) en voldeed dus niet aan de voorwaarden van de geconditioneerde stoottoon. Het heeft bijgevolg sleптоon. Het meervoud (nominatief en accusatief ohd. *steina*) was tweelettergrepig en had en heeft een stemhebbende lettergreepgrens (de *n* is een stemhebbende medeklinker). Het heeft bijgevolg stoottoon. We hebben dus een klankwettig minimaal paar *stee'n* (enkelvoud): *stee'n* (meervoud). Het woord *geit* heeft zowel ten westen als ten oosten van onze grens een *ei* (Duits *Geiss*). Maar de voorwaarden om een geconditioneerde stoottoon te krijgen zijn zomin ten westen als ten oosten ervan vervuld, want de volgende *t* was en is in het enkelvoud en in het tweelettergrepige meervoud stemloos. Bijgevolg heeft zowel het enkelvoud *gei't* als het meervoud *gei'te(n)* sleптоon. Het woord *teen* heeft zowel ten westen als ten oosten van onze lijn een *ee* (Duits *Zeh(e)*, Nederlands *teen*) en moet dus aan weerskanten stoottoon hebben (*tee'n*). Ik neem er nog een

voorbeeld bij dat de toonaccentproblematiek met de umlautproblematiek combineert : *maïs*. Dat woord had vroeger een lange klinker, die we met *oe* kunnen weergeven en die aan de geconditioneerde stoottoon onderworpen kon worden. Het enkelvoud was en is éénlettergrepig en moet dus sleптоon hebben, wat ook voor het hele Limburgs klopt. Het meervoud had een tweede lettergreep met een *i* (ohd. *mūsi*), die umlaut veroorzaakte en bovendien samen met de *s*, die op de lettergreepgrens stemhebbend (*z*) was, ervoor zorgde dat de voorwaarden van de geconditioneerde stoottoon vervuld waren. Het meervoud is dus stoottonig *müü's*. Daarin kon de *üü*¹ zich dan regionaal verschillend verder tot *ui*, *öö*, *ei*, *èè* of *ai* ontwikkelen, maar hij bewaarde daarbij altijd zijn stoottoon.

Alvorens ik nu op de toonaccenten in het woord *been* inga moet ik nog iets over de verdeling van de representanten van de *ee* en de *ei* in het Westlimburgs zeggen. We kunnen van noord naar zuid drie deelgebieden onderscheiden. In het Dommellandse noorden verschijnt de *ee* volstrekt onproblematisch als *i.ə*¹ (type *sti.ə'n* 'steen'). De *ei* luidt er *ɛi* (stoottonig *klei'n* of verkort *kle:n* 'klein', sleptonig *ɣɛi²t* 'geit'). In het zuidelijk daarbij aansluitende Demerkempens en Demerlands verschijnt als representant van de *ee* een korte stoottonige *i*¹ (*ti'n* 'steen'), als vertegenwoordiger van de *ei* een lange monoftong *e*: (stoottonig *kle:¹n* 'klein', sleptonig *ɣe:²t* 'geit'). In het Lonerlands tenslotte verschijnt de *ee* als een stoottonige diftong *ɛi*¹, waarvan het eerste lid lokaal nog verder geopend is. Maar ook de oude *ei* wordt er door een stoottonige *ɛi*¹ gerepresenteerd, op enkele gevallen na, die sleптоon en ook anderszins een afwijkend vocalisme hebben.

Die eigenaardige toestand in het Lonerlands is voor het eerst opgemerkt en besproken door Stevens 1951:232-234. Hij interpreteert hem als volgt : Het Lonerlands, "tussen het westelijke (gebied) met Nederlandse en het oostelijke met Hoogduitse splitsing van Oudgermaanse *ai* doet aan geen van beide ontwikkelingstypes mee en heeft een uniforme vertegenwoordiger voor deze tweeklank, nl. een *ee*, die zich echter in de meeste plaatsen tot een tweeklank *ei* ontwikkeld heeft" (p. 233). Het Lonerlands

zou met andere woorden een restgebiedje vormen, dat langs de oostkant niet door de Hoogduitse en aan de westkant niet door de Nederlandse ontwikkeling is opgeslorpt. In deze visie blijven woorden met sleeptonig ee^2 of eej^2 als *geit* en *eik* er onverklaarde uitzonderingen. In 1970:74-75 heb ik – zonder er zo diep op in te gaan als Stevens – diens visie overgenomen, maar in 2006:46-47 heb ik – zonder het te beargumenteren – het Lonerlands bij het Nederlandse westen gevoegd. De argumentatie daarvoor kan ik nu leveren. Ik doe dat met behulp van een drietal kleine schema's, waarin het symbool α voor de geconditioneerde stoottoon staat, het plusteken daarvoor het voldoen aan de voorwaarden daarvan uitdrukt en het minteken het ontbreken van die voorwaarden weergeeft. In het Dommellands ziet het schema er als volgt uit :

$$\begin{array}{lcl} ei / [- \alpha] & \longrightarrow & ei^2 \\ ei / [+ \alpha] & \longrightarrow & ei^1 \\ ee & \longrightarrow & i.\alpha^1 \end{array}$$

Het resultaat van de ontwikkeling zijn hier drie verschillende vocalismen : van boven naar beneden een sleeptonige ei^2 , een stoottonige ei^1 en een stoottonige $i.\alpha^1$. Voorbeelden : γei^2t , $k lei^1n$, $sti.\alpha^1n$. Hierbij dient aangestipt te worden dat de gevallen met ei^2 uiteraard weinig talrijk zijn. De Nederlandse woorden en woordvormen met een *ei* hebben immers als gevallen met umlaut noodzakelijk een tweede lettergreep gehad. Historisch eenlettergrepigen ontbreken dus hier. Bovendien was er om sleeptonen te krijgen nog een tweede voorwaarde nodig : de lettergreepgrens mocht niet stemhebbend zijn. Blijkbaar voldeden de woorden *beitel*, *geit*, *eik*, *zeik(en)* en de substantieven *bleik* ('grasveld waarop de was gebleekt wordt'; echter niet het adjectief *bleek*) en *weik* ('toestand van het weken', b.v. in *de was staat in de week*, echter niet het adjectief *week*) aan die dubbele voorwaarde, maar andere voorbeelden ken ik niet.

In het Demerkpens en het Demerlands moeten de outputs van het schema met andere elementen ingevuld worden, maar het schema zelf vertoont dezelfde gestalte als in het Dommellands :

$$\begin{array}{lcl} ei / [-\alpha] & \longrightarrow & e: ^2 \\ ei / [+ \alpha] & \longrightarrow & e: ^1 \\ ee & \longrightarrow & i^1 \end{array}$$

Ook hier vinden we dus drie verschillende vocalismen, ditmaal in $ye: ^2t$, $kle: ^1n$ en $sti ^1n$. Deze zijn alle drie monoftongisch, in tegenstelling tot het Dommellands, waar ze alle drie diftongisch zijn.

Maar in het Lonerlands heeft het schema een andere gestalte :

$$\begin{array}{lcl} ei / [-\alpha] & \longrightarrow & e:(j) ^2 \\ ei / [+ \alpha] & \searrow & \\ ee & \longrightarrow & \varepsilon i ^1 \end{array}$$

Hier is dus de stoottonig geconditioneerde *ei* met de *ee* samen gevallen in een diftong $\varepsilon i ^1$. Dat betekent dat de bijna algemene representatie van de ogm. diftong *ai* door de stoottonige $\varepsilon i ^1$ er het resultaat van een ontwikkeling is die moet hebben plaatsgevonden na de splitsing van de ogm. *ai* in een diftong *ei* en een lange monoftong *ee*, en dit in tegenstelling tot de mening van Stevens, die aannam dat die splitsing het Lonerlands niet had aangetast ⁽⁵⁾, zodat de toestand er als een relietsituatie geïnterpreteerd moest worden. In mijn opvatting zijn de sleptonige realisaties van *beitel*, *geit*, *eik*, *zeik(en)*, *bleik* en *weik* in het Lonerlands dus geen onverklaarde uitzonderingen, maar de klankwettige representanten van een *ei* die niet aan de voorwaarden van de geconditioneerde stoottoon voldeed. Dat dit zo is wordt ten overvloed bewezen door het feit dat wanneer de representant van de ogm. *ai* een Nederlandse *ee* vóór een stemloze medeklinker is, zoals in *heet*, *teken* of *zeep*, er toch een stoottonige diftong verschijnt ($h\epsilon i ^1t$, $t\epsilon i ^1k\epsilon$, $z\epsilon i ^1p$), wat Oostlimburgers raar in de oren moet klinken ⁽⁶⁾.

We zijn nu voldoende voorbereid om de kaart met de verdeling van de toonaccenten in het enkelvoud en meervoud van het woord *been* te duiden. Het is handig dat in een vergelijking met het hierboven al eens besproken rijmwoord *steen* te doen. Beide

⁽⁵⁾ Stevens nam voor het Lonerlands wel een algemene tussenfase met *ee* aan (zie het citaat van hierboven).

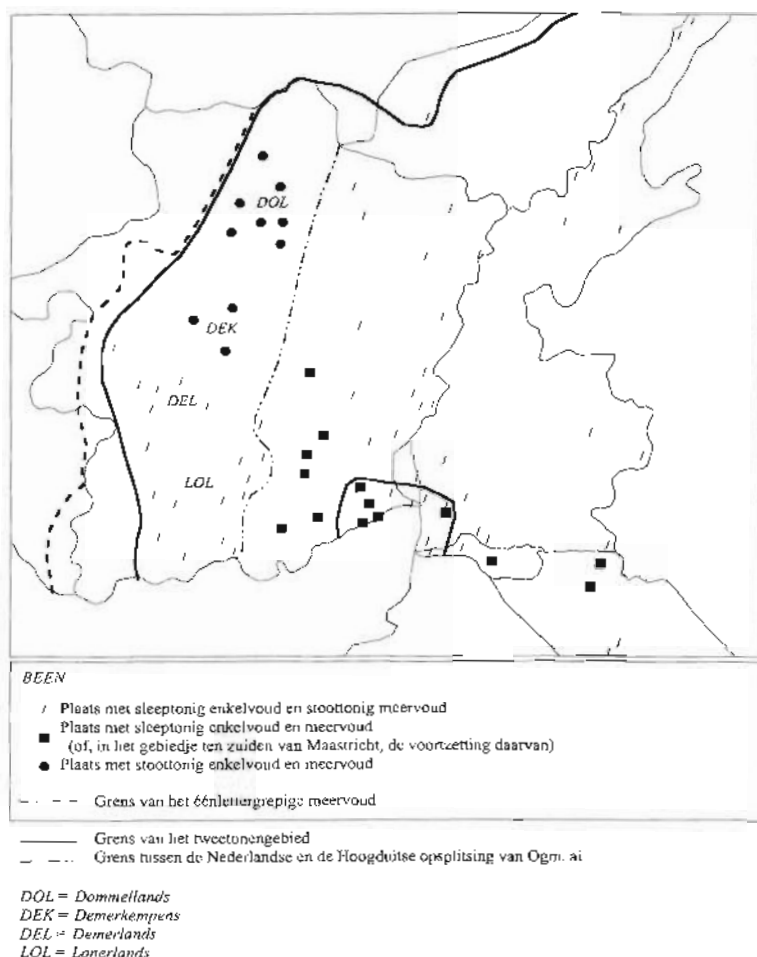
⁽⁶⁾ Naast de ogm. *ai* was er ook een ogm. *au* en de umlaut daarvan, *äu*, die samen een reeks vormden met fundamenteel parallele ontwikkelingen, die echter in de details ook belangrijke verschillen vertoonden. Aangezien die ontwikkelingen en verschillen voor mijn betoog gemist kunnen worden heb ik het er niet mee willen verwarren.

woorden waren in het Wgm. *a*-stammen, maar *steen* was mannelijk, *been* onzijdig. Mannelijke *a*-stammen hadden in de nominatief/accusatief enkelvoud geen uitgang (ohd. *stein*), in de nom./acc. meervoud een uitgang *-a* (ohd. *steina*), met tweelettergrepigheid als consequentie. Onzijdige *a*-stammen hadden noch in de nom./acc. enkelvoud, noch in de nom./acc. meervoud een uitgang (dus telkens ohd. *bein*). Van die toestand is zelfs iets overgebleven in het Nederlands, dat nochtans een grootscheepse herstructurering van het meervoudssysteem der substantieven heeft doorgevoerd: men zegt niet *een leger op de benen*, maar *op de been brengen* en ook *iemand op de been helpen*. De consequenties van de stamclassificatie en van het hierboven uitgelegde zijn voor het woord *steen* dat dit ten oosten van de beschreven grens in het enkelvoud klankwettig sleeptoon en in het meervoud stoottoon moet hebben en ten westen daarvan zowel in het enkelvoud als in het meervoud stoottoon. Deze klankwettige verdeling bij *steen* blijkt ook die van de dialectrealiteit te zijn⁽⁷⁾. Maar bij *been* liggen de zaken moeilijker. Er is een strook aan weerskanten van onze grens, van het Dommellands in het noorden tot aan de taalgrens ten zuiden van Tongeren, waar we een klankwettige verdeling aantreffen. Het noordelijke stuk ligt ten westen van de grens en heeft dus tweemaal stoottoon, het zuidelijke ligt ten oosten ervan en heeft dus tweemaal sleeptoon. Tweemaal sleeptoon treffen we ook aan in Belgisch Overmaas, in Gemmenich volgens de beschrijving van Aldenhoff e.a. 2003:36, maar ook elders. Weliswaar hebben Eupen en Kettenis volgens Welter 1933:109 een stoottonig meervoud (wat voor Eupen al uit Tonnar-Evers 1899:VI blijkt), maar volgens Welter 1933:111 heeft de hele Germaanstalige driehoek tussen de Maas en de Duitse grens naast "normal" stoottonig be²n "daneben auch ungeschärftes bē.n". René Jongen deelt mij mee dat in zijn Moresnets de sg. en de pl. identiek sleeptonig zijn (telkens met de varianten be:²n en be:², wat overigens ook voor Gemmenich geldt). Stoottonig be²n is een

⁽⁷⁾ Dat is voor een flink stuk te controleren via het kaartje a op p. 39 in deel I van de *M.A.N.D.* De oostelijke toestand is er volkomen duidelijk op, de westelijke iets minder, maar de Lonerlandse en de Demerkempense stoottonige realisaties zijn correct weergegeven. In het commentaar op p. 31 wordt wel geen verband gezocht met het spontane karakter van de stoottoon in het Westlimburgs.

vorm die hem uit andere Overmase dialecten "volkomen onbekend en uiterst eigenaardig voorkomt". Dat zijn verwondering terecht is blijkt uit de informatie die mij daarna door Armel Wynants voor Sint-Martens-Voeren is bezorgd: "*Been* : enkelvoud en meervoud identiek : sleeptonig lang (*bèè*); Dim. *bènsje* stoottonig kort. *Steen* : enkelvoud sleeptonig lang (*sjtèè*), meervoud stoottonig kort (*sjtèng*); Dim. *sjtènsje* stoottonig kort." Het ziet er dus naar uit dat Welter bij zijn uitspraak over de "normale" stoottonigheid van het meervoud van *been* in Overmaas door zijn eigen Eupens en door het stoottonige meervoud *šts'ŋ* was beïnvloed. Overigens wordt volgens Jaspars 1979:40 ook in Gronsveld naast een meervoud waarvan de diftong meer open is dan die van het enkelvoud een met dit enkelvoud formeel identieke meervoudsvorm gebezigd. Ik kom daar dadelijk nog even op terug. We moeten dus aannemen dat in het zuidoostelijke Limburgs nog een relictareaal bestaat waar het klankwettige sleeptonige meervoud van *been* zich heeft kunnen handhaven. En voor de zoveelste keer werd in Zuid-Limburg aan weerszijden van de Maas de verspreiding van een dialectverschijnsel door een vernieuwing van Maastricht uit in tweeën geknipt.

Zowel ten westen als ten oosten van de Belgisch-Limburgse noord-zuidstrook met de bewaarde klankwettige toestand treffen we een gebied aan waar het enkelvoud sleepton en het meervoud stoottoon heeft. Het westelijke bevat het Lonerlands en het Demerlands. Dat wil zeggen dat het middelste van de drie westelijke deelgebieden met spontane stoottoon op zijn beurt in twee stukken uiteenvalt. Het noordelijke daarvan, het Demerkempens, gedraagt zich klankwettig en heeft dus zowel in de sg. als in de pl. van *been* een stoottonige *i*, het zuidelijke, d.w.z. het eigenlijke Demerlands, heeft in de sg. een sleeptonige, meestal lange *i*(:) (*bi:²n*). Daarmee sluit het dus aan bij het Lonerlands, dat met *bee²n*, *beej²n* of *bei²n* eveneens een lang sleeptonig vocalisme heeft. Een speciaal geval is het stadsdialect van Hasselt, dat een sleeptonig enkelvoud *bi:²n* heeft. Als men de in de paragrafen 107, 108, 118 en 126 van Grootaers-Grauls 1930 opgesomde gegevens herschikt, wordt duidelijk dat Hasselt op een eigenzinnige manier wel degelijk bij het Demerlandse westen

hoort. Het heeft een lange *i*: voor Nederlands *ee* (die voor *r* een diftongische variant, d.w.z. een *i* met een naslag heeft)⁽⁸⁾, en een lange *e*: voor Nederlands *ei*, met een paar losse ontsporingen en vooral met een door het volgende consonantisme bepaalde verdeling van sleeptoon en stoottoon bij de gevallen met Nederlands *ee*. Voor een sonorant heeft de *i*: er sleeptoon (naast bi:²n

⁽⁸⁾ Grootaers-Grauls 1930 geven het tweede lid met hun teken voor de halfopen *e* (= *e*) weer, Staelens 1982 schrijft *ie*.

ook di:²l 'deel', li:²m 'leem', li:²nə 'lenen', ti:²n 'teen' enz.); dat geldt ook voor een paar gevallen met een volgende d (bri:²t 'breed', vri:²t 'wreed'). Anders verschijnt de klankwettig te verwachten stoottoon (bli:²k 'bleek', zi:²p 'zeep', mi:²stər 'meester', kli:²t 'kleed' enz.). Het ziet er dus naar uit dat de stoottoon hier lokaal als gevolg van een consonantische omgeving die de sonoriteit van de syllabe vergrootte, door de sleeptoon is vervangen. Wat er ook van zij, die Hasseltse regel geldt niet voor het Demerlands in het algemeen en voor het Lonerlands. De sleeptonige klinker of tweeklank die we daar in het enkelvoud van het substantief *been* aantreffen, staat er bij de woorden met een Nederlandse *ee* geïsoleerd.

Ook aan de oostkant van het centrale gebied met de bewaarde oorspronkelijke toestand moet nog iets worden opgehelderd. Het door Cajot 2001 en 2006 beschreven gebiedje ten zuiden van Maastricht waar geen toonaccentoppositie meer voorkomt, hoeft van het onderzoek van ons probleem niet uitgesloten te worden. Immers, bij voortzetting van een klankwettige toestand is er in het enkelvoud en het meervoud van *been* hetzelfde vocalisme te verwachten, maar bij een aanpassing van het meervoud aan b.v. het vocalisme van *stenen* een vocalisme dat daarvan afwijkt. *Been* en *benen* luiden in Zichen-Zussen-Bolder beide be:n, een *steen* is er ook een ste:n, maar voor *stenen* zegt men er stəin, en de diminutieven van beide woorden luiden er bæinkə en stæinkə. Dat alles is dus volkomen klankwettig en het deel van ons gebiedje ten westen van de Maas behoort tot de centrale noord-zuidelijke strook waar de oorspronkelijke toestand zich heeft gehandhaafd. Voor het deelgebiedje ten oosten van de Maas leveren de boven genoemde gegevens van Jaspars 1979 voor Gronsveld informatie. Enkelvoud en meervoud van *been* hebben hier steeds een diftong. Wanneer het meervoud er anders klinkt dan het enkelvoud is het eerste element er opener dan in het enkelvoud. Jaspars schrijft hem *ej* (= æj), tegen *ei* (= ei) voor het enkelvoud en voor het nog voortlevende oude meervoud.

In de twee gebieden met een sleeptonig enkelvoud en een stoottonig meervoud van *been* is de vocalische oppositie dus se-

cundair tot stand gekomen. De drijvende kracht hierachter is de analogie geweest. Er zijn talrijke substantieven die in het Limburgs hun numeruscontrast met hetzelfde middel tot stand brengen. In een aantal gevallen is uitsluitend het tooncontrast de drager van de tegenstelling (voorbeelden : om te beginnen natuurlijk *stee²n* : *stee¹n*, maar verder ook *prij²s* : *prij¹s* 'prijzen', *konij²n* : *konij¹n* 'konijnen', *be²rg* : *be¹rg* 'bergen', *a²rm* : *a¹rm* 'armen', *wo²rm* : *wo¹rm* 'wormen', *daa²g* : *daa¹g* 'dagen', *wee²g* 'weg' : *wee¹g* 'wegen' enz.), in andere wordt het versterkt door een umlaut (*mou²s* 'muis' : *mui¹s* 'muizen', *lou²s* 'luis' : *lui¹s* 'luizen', *hoo²f* 'hof' : *heu¹f* 'hoven', *slaa²g* 'slag' : *slee¹g* 'slagen' enz., ten oosten van de grens *boo²m* : *beu¹m* 'bomen' en *schoo²f* : *scheu¹f* 'schoven') of door het weglaten van een vroegere intervocalische *d* (*smee²d* 'smid' : *smee¹* 'smeden', *tij²d* : *tij¹* 'tijden'). Een laatste versterkingsmogelijkheid is de assimilatie van een vroegere cluster nasaal + homorgane stemhebbende oclusief tot alleen nasaal, wat al of niet met umlaut gepaard kan gaan (*ha²nd* : *ha¹n* 'handen', *ta²nd* : *ta¹n* 'tanden', *ka²m(b)* : *ke¹m* 'kammen', *jo²ng(k)* : *jo¹ng* of *ju¹ng* 'jongen' of 'jongens', *ho²nd* : *ho¹n* of *hu¹n* 'honden'). Er was dus voor de werking van de analogie in de numerusoppositie een stevige basis voorhanden.

Wanneer we ons afvragen welke van de twee numeri zijn oorspronkelijke betoning analogisch door een andere heeft vervangen, luidt het antwoord voor de twee analogiegebieden verschillend. In het westelijke (het Lonerlands-Demerlandse) heeft de sleeptonige enkelvoudsvorm een vroegere stoottonige vervangen en daardoor de regel van de spontane stoottoon doorbroken. In het oostelijke, dat het grootste deel van het Oostlimburgs omvat, heeft omgekeerd de stoottonige meervoudsvorm een vroegere sleeptonige vervangen en daardoor de toepassing van de geconditioneerde stoottoon uitgebreid. In beide gevallen betekent de vervanging een historisch meer opaak maken van een vroeger duidelijke regel.

Verantwoording en bedanking

De Nederlandse gekarteerde gegevens stammen bijna uitsluitend uit de dialectologische literatuur, vooral uit de lokale woordenboeken, enkele ook uit de enquêtes Willems en SVG. Ze leveren een net met nogal wijde mazen op, maar dat is behalve voor het uiterste zuiden niet problematisch. De Belgische gegevens zijn op verschillende manieren verzameld. Sommige gaan eveneens terug op de literatuur, andere stammen uit het archief van het Leuvense Instituut voor Naamkunde en Dialectologie, nog andere werden door navraag verzameld. Verscheidene vrienden en kennissen zijn mij daarbij behulpzaam geweest. Zij leverden gedeeltelijk ook nog nuttige commentaar bij hun gegevens. Ik vermeld hier dankbaar met name de volgende personen: Clement Agten, José Cajot, René Jongen, Ulrich Maes, Armel Wynants. Verder dank ik verscheidene gegevens aan Ronny Keulen, die ook de kaart heeft getekend.

Literatuur

- ALDENHOFF, J., J. GERREKENS, P. STRAET 2003: *Diksjonäär van et Jömelejer Plat*. Eupen.
- CAJOT, J. 2001: 'Een toonloze enclave in een polytoon gebied. Een les in structurele fonologie?' In: *Jaarboek van de Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde* 3, p. 71-88.
- CAJOT, J. 2006: 'Phonologisch bedingerter Polytonieverlust -- Eine tonlose Enklave südlich von Maastricht'. In: De Vaan 2006, p. 11-23.
- CROMPVOETS, H. 2006: 'Limburgse isoglossen: De Uerdinger lijn, Panninger lijn en Panninger zijlijn, toen en nu'. In: *Een eeuw lang Limburgs SGV. Alle Limburgse dialecten uit 1914 op CD-rom en de ontwikkeling van het Limburgs in de laatste eeuw o.r.v. J. Kruijsen*. Maastricht., p. 26-41.
- GOOSSENS, J. 1970: 'Niederländische Mundarten -- vom Deutschen aus gesehen'. In: *Niederdeutsches Wort* 10, p. 61-80.
- GOOSSENS, J. 2006: 'Historische und geographische Randbedingungen des Genker Tonakzentsystems'. In: De Vaan 2006, p. 35-49.
- GOOSSENS, J. 2009: *De Genker toonaccenten en hun dialectgeografische inbedding*. Tongeren.
- GROOTAERS, L. en J. GRAULS 1930: *Klankleer van het Hasseltisch dialect*. Leuven.
- JASPERS, G. 1979: *Groëselder diksjenèr. Woordenboek van het Gronsvelds dialect*. Gronsveld.

- MAND I 2005 : *Morfologische Atlas van de Nederlandse Dialecten. Deel I.* Amsterdam.
- STAELENS, X. 1982 : *Dieksjenêr van 't (H)Essels. Nederlands-Hasselts woordenboek.* Hasselt.
- STEVENS, A. 1951 : 'De evolutie van de Haspengouwse streektaalen'. In : *Limburgs Haspengouw.* Hasselt, p. 223-264.
- TONNAR, A. u. W. EVERS 1899 : *Wörterbuch der Eupener Sprache.* Eupen. Herdruk Wiesbaden 1970.
- VAAAN; M. DE (ed.) 2006 : *Germanic Tone Accents. Proceedings of the First International Workshop on Franconian Tone Accents, Leiden 13-14 June 2003.* Stuttgart (ZDL-Beiheft 131).
- WELTER, W. 1933 : *Die niederfränkischen Mundarten im Nordosten der Provinz Lüttich.* Den Haag (Noord- en Zuidnederlandsche Dialectbibliotheek 4).

Jan GOOSSENS

Binkomse Plaatsnamen

DOOR

dr. Paul Kempeneers

2011

Computerbewerking : Dr. Edelhart Y. Kempeneers
www.kempeneers.org

Copyright 2011 Dr. Paul T.C. Kempeneers, Leuvensestraat 43-45,
3300 Tienen.

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar
gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere
wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de
uitgever.

Inhoud

INHOUD	111
1. BINKOM EN ZIJN BUURGEMEENTEN	114
1.1. Wijze van bewerking	114
1.2. Binkom in Vlaams-Brabant	115
1.3. Grenzen en bodemgebruik	115
1.4. Indeling in secties	116
1.5. Haardsteden en bevolking	117
2. NEDERZETTINGSNAMEN	119
2.1. De woonstede van Beino	119
2.2. Gehuchtnamen	120
2.3. Namen van de fusiegemeenten	121
3. VLOEIEND EN STILSTAAND WATER	122
3.1. Nummers en soortnamen	122
3.2. De Spelthofbeek en bijlopen	122
3.2.1. De Spelthofbeek	122
3.2.2. Bijlopen van de Spelthofbeek	123
3.3. De Molenbeek	124
3.4. De Vosselbeek en bijlopen	124
3.4.1. De Vosselbeek	124
3.4.2. Bijlopen van de Vosselbeek	125
3.5. Nog een bijloop van de Wingebeek	125
3.6. De Eksterbeemdenbeek met bijloop	126
3.7. Stilstaand water	127
3.7.1. Wouwers en vijvers	127
3.7.2. Putten en Kuilen	128
3.8. Oversteken bij de Voort	129
4. BERGEN EN DAL	130
4.1. Het reliëf van Binkom	130
4.2. Het berglandschap in het noorden	130
4.3. Hoogten in het centrum	132
4.4. De Koekelberg aan het Hazenbos	133
4.5. Donk als zachte helling	134
4.6. Delle, een klein dal	134
5. BOSSEN, HAGEN EN HEIDE	135
5.1. Gerooide bossen	135
5.2. Oude bosnamen met hout	136
5.3. Namen met bos	137
5.3.1. Bos als simplex	137

5.3.2. Samengestelde bosnamen	137
5.4. Plantnamen op -t	143
5.5. Hagen beschutten	143
5.6. Bloeiende boomgaarden	144
5.7. Het wijngaardeken	145
5.8. Het Heideken	145
6. GRASLANDEN	147
6.1. Malse Broeken	147
6.2. Beemd, een "banale" weide	148
6.2.1. Benoeming naar de eigenaar	148
6.2.2. Benoeming naar de ligging	149
6.2.3. Andere voorbepalingen	149
6.2.4. Bepalende adjectieven	150
6.3. Schrale driesen	150
6.4. Vroente en Eusel	152
6.5. Jonge weiden	153
7. AKKERLAND	154
7.1. Hoeve als landmaat	154
7.2. Kouter	154
7.3. Het open Veld	155
7.3.1. Benoeming naar de bezitter	155
7.3.2. Benoeming naar de ligging	155
7.3.3. Benoeming naar de begroeiing	158
7.3.4. Benoeming naar een diernaam	159
7.3.5. Benoeming naar andere eigenschappen	159
7.4. Een aaneengesloten Blok	160
7.5. Rot is nat weiland	161
7.6. Andere specifieke benamingen	162
8. KERKELIJKE GEBOUWEN	168
8.1. Een kerk voor Sint-Jan	168
8.2. De Sint-Rochuskapel	169
8.3. De Pastorie van Binkom	170
8.4. De Tafel van de Heilige Geest	172
9. BURGERLIJKE BOUWWERKEN	173
9.1. Namen met hof	173
9.2. Grote Pachthoven	174
9.2.1. Het Hof te Kortebroek	174
9.2.2. Het Pachthof van Chantrijn	175
9.2.3. Het Kasteel als Oase	176
9.2.4. Andere boerderijen	177
9.3. Het Schuttershuis	178
9.4. Leven in de brouwerij	179
9.5. Daar, bij de Windmolen	180

9.6. Bruggen	181
10. WEGEN EN VOETPADEN	182
10.1. Algemeen	182
10.2. De hoofdadrs van Binkom	183
10.2.1. Van Tienen naar Aarschot [1]	183
10.2.2. Van Binkom naar Lubbeek [2]	184
10.2.3. Van Binkom naar Kerkom [3]	184
10.2.4. Van Binkom naar Kiezegem [4, 9]	184
10.2.5. Van Binkom naar Attenrode [5]	185
10.2.6. De weg naar de Kwadepoort [6]	186
10.3. Andere belangrijke wegen	186
10.3.1. Van Helstraat naar Meenselstraat [7]	186
10.3.2. De straat naar de Sint-Rochusborn [8]	187
10.3.3. De Hulststraat [10]	187
10.3.4. De Boekhoutstraat [11]	188
10.4. Secundaire wegen in het noorden	188
10.5. Secundaire wegen in het zuiden	190
10.6. De voetpaden in Binkom	192
11. ILLUSTRATIES	195
12. ATLAS	200
13. BIBLIOGRAFIE	214
13.1. Afkortingen	214
13.2. Onuitgegeven bronnen	215
13.3. Uitgegeven werken	218
13.3.1. Werken over Binkom	218
13.3.2. Andere geraadpleegde werken	219
13.4. Kaarten	221

1. Binkom en zijn buurgemeenten

1.1. WIJZE VAN BEWERKING

Over de toponymie van Binkom bestaan weinig gedrukte bronnen. We beschikken over het werk van rijksarchivaris Alphonse Wauters, uitgegeven in zijn bekende reeks *Géographie et histoire des communes belges*. In 1882 behandelde hij Binkom in het deel *Canton de Glabbeek* op de bladzijden 77 tot 87. De archivaris verschaft interessante informatie over de geschiedenis van Binkom. Toponiemen echter somt hij wel op, maar hij lokaliseert ze niet. Ook vinden we geen bronvermeldingen. Het werk werd in 1963 anastatisch herdrukt.

In 1925 schreef Louis Ulens aan de Leuvense Universiteit een eindverhandeling over de *Toponymie van Binkom*. Hiervoor raadpleegde hij een aantal bronnen, die thans verdwenen zijn. Een belangrijk cijsboek van de hospitaalridders uit 1364 brandde in het Rijksarchief van Bergen in 1940 op. Ook bevonden zich in de pastorie van Binkom 180 documenten. Na het overlijden van de pastoor in 1946 verbrandden de familieleden het hele archief. In 2003 gaf de Heemkring Libbeke 5 delen uit, getiteld *Binkom, een eigen verleden*. Als deel 1 gaf de Heemkring het handschrift van L. Ulens uit. Ik kon hierbij enkele verouderde verklaringen schrappen en nieuwe elementen toevoegen. Toch vertoont dit werk nog veel leemten en staan er onbestaan-de toponiemen in, zodat ik het nuttig vond om alle beschikbare archivalische bronnen te raadplegen. Door het opbranden van veel archiefstukken kon ik uiteraard enkele attestaties niet meer nakijken en vervolledigen. Gelukkig vond ik onder serie H 3 in het Tiense archief een *Cijsboek van de commanderie van Chantrijn*, met de beschrijving van de goederen in Binkom in 1640. Dit cijsboek was verkeerd geklasseerd onder Wommersom.

In plaats van de plaatsnamen, zoals gebruikelijk, alfabetisch te rangschikken, heb ik het namenbestand bij wijze van synthese in rubrieken ingedeeld. Deze methode heb ik met succes toegepast in andere werken over de toponymie van Hagelandse gemeenten. Door de plaatsnamen te beschrijven in een geografisch en geschiedkundig geheel, ontstaan telkens leesbare overzich-

ten. Afzonderlijke namen zijn via mijn klapper gemakkelijk terug te vinden. Bovendien kan de lezer gebruik maken van mijn Atlas met 15 kaarten, die ik achteraan in deze studie heb opgenomen.

1.2. BINKOM IN VLAAMS-BRABANT

Het hertogdom Brabant werd ingedeeld in 4 hoofdkwartieren die genoemd werden naar hun hoofdsteden: Brussel, Leuven, Antwerpen en 's-Hertogenbosch. Ieder kwartier was onderverdeeld in meierijen. In het kwartier van Leuven behoorde Binkom tot de meierij van Kuntich (mfm 1386/7).

In de Franse tijd (1796-1815) werd Binkom toegevoegd aan het Departement van de Dijle, twaalfde kanton Glabbeek. In 1815 ontstond de provincie Zuid-Brabant (Vrielinck, 2000). Vanaf 1831 werd de naam verkort tot Brabant. Door het Koninklijk Besluit van 17 september 1975 ontstond een grotere gemeente. Deze bestond uit Lubbeek, Linden, Pellenberg en Binkom (zie kaart 1). De fusie ging in op 1 januari 1977. Vanaf 1 januari 1995 behoort Lubbeek tot het arrondissement Leuven, als deel van Vlaams-Brabant. Het is één van de 65 gemeenten van de nieuwe provincie, waarvan er 35 in het arrondissement Halle-Vilvoorde liggen en 30 in het arrondissement Leuven (Wegwijs 2010, 146).

1.3. GRENZEN EN BODEMGEBRUIK

In 1824 en later tot aan de fusie grensde Binkom in wijzerzin aan Sint-Joris-Winge, Kieseekom (nu Kiezegem geschreven), Meensel, Attenrode, Sint-Pieters-Vissenaken, Kerkom en Lubbeek (zie kaart 2). De dorpskern ligt op 7,5 km van Tienen en 15,5 km van Leuven. In 1666 telde men de afstand nog niet in kilometers, maar in tijd. Zo noteerde de pastoor in dat jaar in het Latijn: *parochia sita est ab vna hora cum media a ciuitate Thenensi, et tribus a ciuitate Louaniensi* (Me 3, p. 15), vertaald: de parochie ligt op 1,5 uur van de stad Tienen en op 3 uur van de stad Leuven.

<i>Bodemgebruik 1834</i>	<i>ha</i>	<i>a</i>	<i>ca</i>	<i>procent</i>
Akkers	565	34	70	72,60
Moestuinen	12	72	20	1,63
Weiden	44	46	80	5,71
Boomgaarden	14	68	60	1,89
Bossen	108	14	30	13,89
Heide, vage grond	5	26	80	0,68
Gebouwen	4	22	30	0,54
Kerkhoven	0	21	60	0,03
Wegen	22	23	10	2,85
Beken	1	44	50	0,18
Totaal	778	74	90	100,00

Volgens de legger van Popp had Binkom rond 1865 een oppervlakte van 778 ha 94 a 30 ca, door Vrielinck (p. 1677) afgerond op 779 hectare. In vroegere tijden is deze oppervlakte minder precies opgemeten. Zo werd de belastbare oppervlakte in 1686 berekend op 563 bunders en 1 dagmaal, waarvan 277 bunders land, 108 $\frac{1}{4}$ weiden, 99 $\frac{1}{2}$ bossen, $\frac{1}{2}$ bunder vijvers, en 78 bunders apart geschat eigendom van de Orde van Malta (Wauters, p. 77). Deze cijfers komen niet helemaal overeen met die van de schepengriffies : 277 *boinders ackerlant*, 108 *boinders wijden*, 99 *boinders bosch* (SG 230/5). Om een grove raming te maken van de oppervlakte volgens het metrieke stelsel, volstaat het om het aantal oude bunders te vermenigvuldigen met 1,3046. Zo bekomen we afgerond : 361 ha akkerland, 141 ha wei-de en 129 ha bos, totaal 631 ha. Nauwkeuriger is de meting in 1834. In bovenstaande tabel geef ik de oppervlakte en de omrekening in procent. Hieruit blijkt duidelijk het agrarische karakter van Binkom met meer dan 72 % akkerland.

1.4. INDELING IN SECTIES

In 1824 werd het grondgebied van Binkom nauwkeurig opgemeten en ingedeeld in secties. Sectie A van de primitieve kadastrakaart heet *den Windmolen*. Het eerste deel omvat 250 nummers. De opmeting gebeurde door twee landmeters : J.G. Voncken en P.J. Mottau. Het tweede gedeelte van sectie A

werd opgemeten door J.L. Voncken *den Jongste* en omvat de nummers 251 tot 408. Sectie B *genaamd het Dorp*, bestaat eveneens uit twee kaartbladen. Het 1ste gedeelte omvat de nummers 1 tot 300 en het tweede gedeelte de nummers 301 tot 430. De landmeter was J.G. Voncken. Sectie C *genaamd Eykers Veld*, opgemeten door J.G. Voncken, bestaat uit slechts één kaartblad met 391 nummers. De primitieve kaarten tellen in totaal 1.229 nummers. Zie kaart 2. Op 1 januari 1865 was Binkom verdeeld in 1533 percelen, die toebehoorden aan 445 eigenaars. De gegevens staan in mijn onuitgegeven Historische Atlas van Binkom.

1.5. HAARDSTEDEN EN BEVOLKING

De beschrijving van de bevolkingsevolutie is zeker een aparte studie waard. Voorspoed en ondergang van een gemeente hangen dikwijls van uitwendige factoren af, zoals oorlogen en ziekten. Over het aantal inwoners en haardsteden in de 14de tot de 16de eeuw zijn we goed ingelicht door het overzicht van J. Cuvelier. Op 1 november 1374 telde men het aantal mensen, woonachtig binnen de palen van Brabant, die in staat waren om gedurende 3 jaar belasting te betalen. Deze belasting was bedoeld om de schade te dekken die de slag bij Baeswilre of Baesweiler op 22 augustus 1371 had gekost. Zo vond men in 1374 in Binkom 139 personen als betalers van motoenen (Cuvelier 1912, p. 13).

In 1666 noteerde de pastoor dat in zijn parochie 200 communicanten waren : *in parochia de binckum sunt 200 communicantes* (Me 3, p. 15). In 1709 telde Binkom, toen een deel van de meierij Kumtich, 248 inwoners (mfm 1386/7). Later ging de bevolking gestadig naar omhoog. De cijfers vinden we bij Vrielinck (p. 1677) : 405 inwoners in het jaar VIII van de Franse republiek (dit is 1799-1800), 696 in 1806, 620 in 1816, 804 inwoners in 1830, 976 in 1876 en 994 in 1890. Vanaf 1900 woonden in Binkom meer dan duizend mensen, namelijk 1013 in 1900, 1286 in 1930, 1359 na de oorlog in 1947 en 1256 in 1961.

Sinds de fusie heeft Lubbeek een oppervlakte van 4.613 ha met een bevolking in oktober 2009 van 13.782 inwoners (Weg-

wijs, 2010, p. 147). In onderstaande tabel vergelijk ik oppervlakte en bevolking van enkele andere Hagelandse gemeenten.

<i>Gemeente</i>	<i>km²</i>	<i>inwoners okt. 2009</i>
Aarschot	62,51	28.358
Bekkevoort	37,17	5.991
Boutersem	30,75	7.665
Lubbeek	46,13	13.782
Tielt-Winge	44,16	10.393
Tienen	71,77	32.593

2. Nederzettingnamen

2.1. DE WOONSTEDE VAN BEINO

Binkom. De oudste vormen van Binkom staan bij Gysseling : 1146 *Beinchem*, 1159 *Benchem*, 1218 *Benkem*, 1220 *Binchem* (TW, p. 145). Op 15 maart 1146 bekrachtigde paus Eugenius III de schenking van gronden die door Gerard en Wibert gedaan werd aan de abdij van Tongerlo. Deze eigendommen lagen in de parochies van Binkom en Oorbeek. De schenking gebeurde al eerder, maar werd in 1146 bekrachtigd. In de tekst staat letterlijk : *ex dono Gerardi et Wiberti fratrum dimidium fundum ecclesie in Beinchem*. De oude akten van Tongerlo werden uitgegeven door Erens. Andere oude vormen zijn :

- 12de eeuw : 1163 *Gerardus de benchem* (Erens I, nr. 16).
- 13de eeuw : 1210 *parte decime de benchem* (K 10.256, charter 10), 1213 *in decima de beinchem* (o.c., ch 14), 1214 *in decima de benchem* (o.c., ch 16), 1219 *Binchem* (o.c., ch 22).
- 14de eeuw : 1321 *in binkeem* (RA 1, p. 7), 1340 *binkeem* (LM, f. 6), ca. 1370 *apud binkeem* (R 44.677, f. 62v), 3 juli 1377 *inde progghie van binkeem* (O 2856, charter 1371), 1383 *Binkeem* (K 10.934bis, f. 85), 15 juni 1398 *in parochia de binkeem* (O 5707, charter 1689).
- 15de eeuw : ca. 1400 *apud binkeem* (R 44.677, f. 56), ca. 1420 *binckem* (R 44.679, f. 57v), 1421 *thof te binckem* (O 268, Ch 2040), 20 juni 1424 *in parochia de binkeem* (O 3554, charter 2067), ca. 1430 *Binckim* (R 44.680, f. 29), 1441 *Binkeem* (K 2312), 1442 *Apud binkeem* (R 44.681, f. 2v).
- 16de eeuw : 1534 *tot binckem* (O 208), 1549 kopie 1633 *Binckem* (O 279).
- 17de eeuw : 1605 *binckem* (K 16.452 passim), 30 aug. 1614 *Jan vanden Houe sone wylen Gielis Meyer tot Binckum* (O 208), 1631 *Binckem nouus census* (R 44.748, f. 66), 1646 *jn Binckem* (RA, f. 102v), 1655 *Binckom* (k. Park, 53), 1666 (kerk) *in binckum* (Me 3, p. 11), ca. 1680 *tot Binckom* (SH 4, nr. 71), 17de eeuw *Binckum* (K 22.455).

• 18de eeuw : 1717 *Binckum* (SG 220), ca. 1730 *onder binckum* (U 2529), 1778 *Binkom* (k. Ferraris), 1784 *tot Binckom* (K 22.355, p. 65).

• 19de eeuw : 1843 à *Binckom* (ABu, passim).

• 20ste eeuw-heden : 1999 *Binkom* (k. NGI).

De naam is te verklaren uit een samenstelling van de Germaanse persoonsnaam *Beino* (Förstemann, 1), verbonden met het verzamelsuffix *-inga* en *heem*, met de betekenis 'woonplaats van de lieden van Beino'. De *e* van de eerste lettergreep vertoont sluiting tot *i* voor *-ng* (Kempeneers, in : DVG, p. 45). *Heem* is een bekend Frankisch plaatsnaamelement. Het element *-ingheem* evolueerde tot *-kom/-kum* (Van Osta, in : DVG, p. 99), zoals in *Binkom*, *Betekom*, *Ellikom*, *Gellikum*, *Kerkom*, enz. Vergelijk ook met *Kiezekom*, met officiële schrijfwijze *Kiezegem*. Over *-kom* zie ook Claes, 1977.

2.2. GEHUCHTNAMEN

Waar enkele huizen samenstaan, worden toponiemen als gehuchtnaam gebruikt.

• In sectie A : **Kinderendries**, 1843 *hameau de Kinderendries* (ABu, bij weg 10, 15 en 16); **Hulst** : 1884 *Hulst Hameau* (AW), 1972-1999 *Hulst* (k. NGI); **Parijsstraat** : 1884 *Parysstraat* (AW); **Vossel** : 1884 *Vossel Hameau* (AW), 1972-1999 *Vossel* (k. NGI).

• In sectie B. **Hel** : 1843 *au hameau de Hel* (ABu, bij weg 74), 1972-1999 *Helstraat* (= gehucht) (k. NGI); **Kapel** : 1882 *Kappel* (Wauters, 78), naam van het gehucht en de straten rond de Sint-Rochuskapel (VZavelberg, 2003, 4).

• In sectie C. **Kortebroek** : 1884 *Kortebroek Hameau* (AW); **Groenendries** : 1778 *Hameau Groenen Dries* (k. Ferraris), 1843 *hameau de Groenendries* (ABu, bij weg 30), 1884 *Groenendries Hameau* (AW), 1972 *Groene Dries* (k. NGI), 1999 *Groenendries* (k. NGI), gehucht in de omgeving van weg 31.

Dorp : 13 sept. 1502 *villae* [= genitief] *de Binckom* (Bets, 1873, 232), 1615 *den heere van den dorpe* (Me 5, p. 5), 17de eeuw *den Dorpe van Binckum* (K 22.455), 1821 *sur le village* (Tab, 6),

1824 *Het Dorp* (k. Voncken, B1), 1884 *Binckom Village* (AW). – Dorp is een algemene benaming. Het betekent zowel de bebouwde kom, vandaar Dorpsstraat, als de hele uitgestrektheid van de lokaliteit. In het Latijn wordt dorp vertaald als *villa*, in het Frans als *village*.

Opmerking. **Gemeente**: ca. 1400 *communitas ibidem* (R 44.677, f. 56v), 1405 *de gemeynten aldair* (R 44.759, f. 128v), 1773 *gemynste van bincom* [= B 334-335] (O 2087), 5 juni 1794 *in het blauwrot rgt. de gemeijnte tegens de baene* (SG 226, f. 55v), 5 juni 1794 *de gemeijnte ofte baene van Kiesegem op thienen* (SG 226, f. 63v). – Gemeenschappelijk bezit zoals B 334-335 kreeg de benaming *gemeente*, in het Latijn *communitas*.

2.3. NAMEN VAN DE FUSIEGEMEENTEN

Lubbeek: 1155 kopie ca. 1265 *Libbeka*, 1159 *Lithbeche*, 1222 *Libecha*, *Libeka* (TW). – Lubbeek is een samenstelling van *lede* en *beek* ‘beek op de helling’, met overgang van de waternaam op de nederzetting aan het water. De beek heeft in het dorp een verval van 50 meter over een afstand van 2 kilometer. Vandaar de benaming.

Linden: 1129 *apud Lendam*, *apud Lindam* (Borré, 1944), 1148 *Lindina*, 1220 *Linden* (TW), 1265 *Walterus de Tylia* (Claes, in: Oost-Brabant, 2000). – Linden is oorspronkelijk een Voorgermaanse waternaam, afgeleid met het hydronymische suffix *-ina* van de Indo-Europese wortel **ledh*, met nasaal infix **lendh* ‘schitterend, uitbuigend’. Blijkens de Latijnse vertaling *Tylia* werd Linden volksetymologisch opgevat als ‘lindenboom’.

Pellenberg: 1141 kopie 1266 *Pellenberga* (TW), 1258 *pellenbergh* (Borré, 1944). – Traditioneel wordt het eerste element verklaard als *pille* of *pelle* ‘schandpaal’. Zulke paal stond echter nooit op een berg, maar in de dorpskom. Pellen is een persoonsnaam (DB, 954), die verwijst naar een vroegere bezitter. Nog circa 1729 komt een Jan Pellens in Boutersem voor (SG 5648, los blad).

3. Vloeiend en stilstaand water

3.1. NUMMERS EN SOORTNAMEN

De provincie Vlaams-Brabant onderscheidt de bekkens op handige wijze met een systeem van 4 cijfers. De Demer met nummer 3001 begint met een 3, net als al zijn bijrivieren. *Hoe hoger het getal, hoe kleiner de waterloop*. De Velp met nummer 3015 is dus een bijrivier van de Demer.

Beek : 1614 (kerk van Binkom = B 360) tot *hoochbrugghe rgt. die becke* (Me 4, p. 2). Soms komt een gewone soortnaam voor. Beek is hier de algemene naam voor de Vloedbeek nummer 11 (zie verder). Beek, uit Germaans **baki*, is de oorspronkelijke benaming van een natuurlijke waterloop in hoger gelegen gebieden. In de meeste gevallen komt beek in samenstellingen voor.

Vliet : 1722 *de vliet* (k. Kabbeek, f. 145). – Verdwenen beek tussen de Hulststraat en perceel A 211 (zie kaart 8).

Coulant d'eau. In de Atlas der Waterlopen krijgen de meeste beekjes een algemene benaming, gevolgd door een nummer, zoals in 1821 *Coulant d'eau 3* (Tab). Dit is in 1884 *Coulant d'eau N° 2* (AW). In onderstaand hoofdstuk heb ik de nummers van de Atlas uit 1884 gebruikt, soms aangevuld met de riviernummers van de provincie. **Vloedgracht** werd dikwijls vertaald als *Coulant d'eau*, in 1952 opnieuw vertaald als **Waterloop**, zodat het toponiem Vloedgracht verloren ging. Vgl. 1605 in *de schaijckerbempde rgt. die vloetgracht* (K 16.452, f. 45), 7 okt. 1780 *landt op den cauter rgt. den voetwegh, de vloetgracht* (SG 225, f. 305).

3.2. DE SPELTHOFBEEK EN BIJLOPEN

3.2.1. De Spelthofbeek

Spelthofbeek [1] of [3.108] 1821 *Speldhof Beek* (Tab), 1884 *Speldhofbeek N° 1* (AW), 1972-1999 *Spelthofbeek* (k. NGI). – De Spelthofbeek ontspringt aan de grens met Kerkom in het Begijnenbos, vloeit langs de Spelthof B 74 en de Lange Weide, en vloeit dan verder ten zuiden van het Hof Kortebroek naar Vissenaken. Hier wordt ze **Broekbeek** genoemd : 1843 *vers le*

ruisseau dit : Broekbeek (ABu, bij weg 30), 1999 *Broekbeek* (k. NGI). Soms krijgt de beek een algemene benaming. De ligging moet dan blijken uit de context. *Beek* : 1750 *een dachmael mae-wijde in binckums broek rgt. ... de beke* (Me 7, p. 4). Na een tocht door Attenrode-Wever komt de Spelthof- of Broekbeek Vissenaken weer binnen en mondt voor de Dalemse molen in de Velp uit.

3.2.2. *Bijlopen van de Spelthofbeek*

Krabbenbeek [2] : 1364 *crabbenbeke* (Ulen, 127), 1605 (weide) *bij tpanisvelt geheeten crabbenbeeck, te crabbenbeeck* (K 16.452, f. 21 en 33v), daarna vervormd zoals op 14 dec. 1620 *opt Panisvelt rgt. ... de Crabbelbeeck* (U 1307), 1640 *vng demy bonnier de pret proche le panisvelt appellé crawwenbeke, proche crawwelbeke, la cruwenbeke* (SH 3, nr. 80, 91 en 183). Idem als **Bruggerbeek**, zo genoemd naar het Bruggeveld : 1605 *die bruggerbeeck geleegeen aenden auwen wauwer* (K 16.452, f. 26v), 1640 *vng journal de pret appellé le bruggerbeke gisant au vieu wauwer* (SH 3, nr. 228), 1740 *bruggebeke* (Ulen, 64). In de Atlas der waterlopen heeft de beek geen specifieke naam : 1821 *Coulant d'eau 3* (Tab), 1884 *Coulant d'eau N° 2* (AW).

De Krabbenbeek ontspringt volgens de Atlas van 1821 aan het paanhuis van Louis Geens, wat onjuist is : de beek begint aan de noordzijde van perceel B 211 aan de Tiensesteenweg (zie kaart 10), vloeit dan langs de Paddevijver B 248 en de Lange-weide B 169, en mondt in de Spelthofbeek nr. 1 uit.

Oosterbondbeek [7] of [3.109] : 1519 *den oesterboont beke* (SG 7607, f. 34), 1608 *osterbunt beke* (Ulen, 152), 1824 *Ouster Boot Beek* (k. Voncken, B2), 1884 *Oosterboordbeek N° 7* (AW), 1972-1999 *Oosterboordbeek* (k. NGI). In 1821 heeft de beek geen specifieke naam : *Coulant d'eau 6* (Tab). – Deze beek begint in de weiden van het Hof van Nijsenrode en vormt de grens tussen Attenrode en Binkom. Ze vloeit samen met de Spelthof- of Broekbeek nummer 1. De naam verwijst naar de streek Oosterbond (zie daar).

Vloedbeek [11]: 1534 *totter vloetbeke die vanden oisterbont compt* (O 208), 1605 *te hoechbruggen rgt. ... den oesterbant wauwer ende die vloetbeecke* (K 16.452, f. 30v). Of algemeen in 1884 *Coulant d'eau N° 11* (AW). – Deze beek ontspringt in de Vossel en mondt in de Oosterbondbeek uit, op de grens met Attenrode. **Elsbeek**: 3 juli 1377 *ter hobruggen inde elsbeke* (O 2856, charter 1371), 29 okt. 1463 *in de Elsbeke* (SA 4592), te vereenzelvigen met de Vloedbeek. Els is de bekende boomnaam. Met de gewone soortnaam **Beek**: 19 dec. 1739 *de beke, die wort gehouden van de plaetse genoemt oosterbant* (U 2529). **Holle Zijp**: 1364 *holensiep* (Ulens, 108), 1614 *den holenzijke ... te hoochbrugge* (Me 4, p. 5). Zijp behoort bij Middelnederlands *sipen*, Nederlands *sijpelen*, uit Indo-Europees **seip-* ‘uitgieten, druppelen’ (Pokorny, 894).

3.3. DE MOLENBEEK

Molenbeek [6] of [3.002]: 2010 *Molenbeek* (k. Lubbeek). **Waterloop** [6]: 1821 *Coulant d'eau 1* (Tab), 1884 *Coulant d'eau N° 6* (AW). – Deze beek ontspringt aan de vroegere Grote Weg van Tienen naar Aarschot, dit is de huidige Wingestraat, vloeit door het Kerkebos A 381-382 en wordt in Lubbeek Molenbeek genoemd. Hierin mondt waterloop 13 uit.

Waterloop [13]: 1821 *Coulant d'eau 11* (Tab), 1884 *Coulant d'eau N° 13* (AW). – Deze beek ontspringt aan de Lenenbergstraat (nu Binkomstraat) op de grens tussen Binkom en Lubbeek, vloeit naar het zuiden en mondt in de Molenbeek uit. Niet te verwarren met waterloop nummer 5 die naar het noorden vloeit.

3.4. DE VOSSELBEEK EN BIJLOPEN

3.4.1. De Vosselbeek

Vosselbeek [5] of [3.032]: 1824 *Tosel Beek* (k. Voncken, A), 1884 *Vosselbeek N° 5* (AW), 1972-1999 *Vosselbeek* (k. NGI). Met algemene naam **Waterloop**: 1821 *Coulant d'eau 10* (Tab). – Deze beek ontspringt op de grens tussen Lubbeek en Binkom aan de Lenenbergstraat (nu Binkomstraat genoemd), vloeit

naar het noorden langs het Mantelerenbos, de grens met Sint-Joris-Winge en het Groot Tafelenbos, en mondt in de Wingebeek nummer 3.030 uit (zie kaart 3). De oude naam was **Veldbeek** : 1605 *bij geuelle ter plaetsen geheeten velbeecke* (K 16.452, f. 47), 1609 *inde veltbeke* (Me 2, p. 3), 2 nov. 1720 *het schaerhaut vanden grooten taeffelen bosch gelegen aen die veltbeke* (SG 220). Met enkele varanten : 15 dec. 1725 *het schaerhaut ... in de valbeeke* (SG 220), 1749 *tot kinderroede rgt. de veilbeke* (SG 221).

3.4.2. *Bijlopen van de Vosselbeek*

Binkombeek [3] : 1824 *Binckom Beek* (k. Voncken, A), 1972-1999 *Binkombeek* (k. NGI). Algemeen **Waterloop** : 1821 *Coulant d'eau 9* (Tab), 1884 *Coulant d'eau N° 3* (AW). — Deze beek ontspringt in het Klavershaagbosken, vloeit langs het bos Belleweide, de woning van de weduwe Jean Pierre Goolis (in 1821 : A 136-137) en mondt in de Vosselbeek uit, aan de grens met Sint-Joris-Winge.

Waterloop [4] : 1821 *Coulant d'eau 12* (Tab), 1884 *Coulant d'eau N° 4* (AW). — Deze beek begint aan het Teckensbos, vloeit langs de Roksberg naar het Gevelle en mondt in de Vosselbeek uit. De oude naam was **Bovenzijk** : 1364 *boven siep* (Ulens, 59), 1605 (bos) *bijde bouensype* (K 16.452, f. 1). De naam Zijk ging op de omliggende weiden over, vgl. 1605 *drije boender weijde geheeten die bouen sijpe* (o.c., f. 23). Vergelijk met de naam Zijpkens, door het volk gegeven aan de moerassige streek aldaar (Ulens, 204).

3.5. NOG EEN BIJLOOP VAN DE WINGEBEEK

Boekhoutbeek [8] : 1824 *Boekhaut Beek* (k. Voncken, A), 1884 *Boekhoutbeek* (AW). Met de algemene naam **Waterloop** : 1821 *Coulant d'eau 7* (Tab). Mogelijk heette deze beek (of nummer 10) de **Dwarse Zijk**. In 1605 is de waternaam al op het bos overgegaan : *den bosch geheeten de dweersche syp rgt. de vallestrate* [= de huidige Boekhoutstraat] (K 16.452, f. 64). — Deze beek, genoemd naar het Boekhout, vloeit langs de grens met Kiezegem

naar de omgeving van de Kwade Poort en mondt verder in de Wingebeek nummer 3.030 uit.

Waterloop [10]: 1821 *Coulant d'eau* 8 (Tab). - Deze beek zonder naam begon in 1821 aan de weg genoemd Klipperstraet, vloeit naar het noorden en mondt in de Boekhoutbeek uit.

3.6. DE EKSTERBEEMDENBEEK MET BIJLOOP

Eksterbeemdenbeek [9] of [3.103]: 1884 *Eksterbeemden-beek* N° 9 (AW), 1972-1999 *Eksterbeemdenbeek* (k. NGI), 2010 *Eksterbeemdenbeek* (k. Lubbeek). Met algemene benaming **Waterloop**: 1821 *Coulant d'eau* 4 (Tab). Idem als **Vloedbeek**: 1605 *tcuijpkcn rgt. die goeden des commandeurs geheeten die hoeue 1, die vloetbeecke 2* (K 16.452, f. 54). Deze beek ontstaat in Kerkom, vloeit in Binkom langs de Opstal en verder naar Vissenaken om uit te monden in de Velp nummer 3.015 (Kempeneers, 2006, 137).

Weterbeek [12]: 16de eeuw *weterbeeck* (Ulens, 198), 1605 *op deijgensvelt geheeten weeterbeeck, by brampt ... den bogart geheeten de weeterbeeck* (K 16.452, f. 27v en 28v), 1696 kopie 1789 *eenen bempt ... ghenoeempt de welter beeck* (Hoen, 171), 1749 *eenen bempt gelegen tot weterbeke onder Binckom* (SG 221, b. 40). Met de algemene naam **Waterloop**, vertaling van **Vloedgracht**: 1821 *Coulant d'eau* 5 (Tab), 1884 *Coulant d'eau* N° 12 (AW). - Deze beek ontsprong in 1821 aan het huis van Hendrik Veuchelen (C 237-238, zie kaart 14 en 15) aan het Bramestraatje. Ze vloeit naar Sint-Pieters-Vissenaken, waar ze in de Eksterbeemdenbeek uitmondt. Weter- is een variant van water, zoals in de Weterbeek van Bierbeek en Lovenjoel (Kempeneers, 1983, 58). **Koutergracht**: 1631 *neffens den voorschreuen groenen wech, die cautergracht* (O 5708), 1774 *onder Binckom aende cauter grachte* (K 22.482, p. 1). Wegens de ligging aan de Groenenweg, is de Koutergracht identiek met waterloop 12.

3.7. STILSTAAND WATER

3.7.1. *Wouwers en vijvers*

Wouwer. Circa 1400 betaalde *filius gerardi carpentarii* één denier *de viuario suo iuxta winge* (R 44.677, f. 56v). In 1405 luidt dit item in het Nederlands: *Sone gerert tymmermans van sinen wouwere by winge* (R 44.758, f. 130). Franco of Vranck Gewat betaalde in 1405 2 deniers *vanden wouwere* (R 44.758, f. 130). In 1696 bezat Jan Janssens *eenen wauwer ghelegen tot Binckom op den hulst* (Hoen, 166), overeenkomend met A 138-139 (zie kaart 8). **Vijver.** In 1749 betaalde Jonker de Cuper een cijns voor *een bemdeken gelegen tot hooghbruggen tegens over den vyver* (SG 221). – Wouwer, bijvorm van Nederlands vijver, is een oude ontleening aan Latijn *vivarium* 'vijver, visvijver'. Meestal wordt de vijver nader bepaald. Het eerste lid verwijst dikwijls naar de ligging.

Hulstwouwer, -vijver : 1605 (bos) *bouen den hulst wauwer rgt. dasvelt* (K 16.452, f. 65v), 1696 *Jan Janssens met den hulst wauwer* (Hoen, 167), 4 feb. 1789 *huys hof block ... rgt. den hulst vyver* (SG 222, nr. 4), overeenkomend met A 138-139 op de Hulst.

Onze-Lieve-Vrouwewouwer, -vijver : 1522 *onse lieve vrouwe wauwer* (Ulens, 150), 1605 (tafel + fabriek) *te roecaberghe rgt. ... onse liuer vrouwen wauwer van Lubbeeck* (K 16.452, f. 2), 2 nov. 1720 *drye daghmaelen bosch halff aen die kercke ende halff aen die taeffele alhier aen onse L. Vrouwen vijuer* (SG 220), 1843 *Aqueduc Lieve Vrouw vijver* (ABu, dp 2 nr. 1). – De kerkfabriek bezat perceel A 350, de tafel A 351, grenzend aan de wouwer A 349 langs de Vosselbeek waar de Wingestraat de grens oversteekt (zie kaart 9).

Oosterbondwouwer : ca. 1370 *inuestitus de binckeem de viuario dicto oesterbonte* (R 44.678, f. 62v), 1405 *de persoene van binckeem van j wouwere geseet oesterbonte* (R 44.759, f. 128), 1605 *te hoechbruggen rgt. ... den oesterbant wauwer* (K 16.452, f. 30v). – Vijver aan de Oosterbondbeek, op B 422 en waarschijnlijk ook een deel van B 406 (zie kaart 13), zo genoemd naar de plaatsnaam Oosterbond.

Uilenkotwouwerken : ca. 1370 *Oliuerus crous de journali terre jacente apud vlencot wuwerken* (R 44.678, f. 63), in 1405 in het Nederlands : *Oliuier croes van j daghmael lants gelegen vlencotwouwere* (R 44.759, f. 128v). – Wouwer aan het Uilenkot, B 423 (kaart 13).

Veervijver : 4 juli 1750 *eenen vyver genaempt den veirevyver* (SG 221). – Verdwenen vijver die grensde aan de huidige Wingestraat in het gehucht Veer.

Soms komen adjectieven als voorbepaling voor.

Kleine Wouwer. Circa 1400 betaalde Arnoldus Hagart (en na hem Henrick Hagarts en Jan Hubrechts) 9,5 deniers voor 3 dagmalen *cum paruo viuario* (R 44.677, f. 56), dus met een kleine wouwer.

Oude wouwer : 1364 *supra antiquum vivarium* (Ulens, 155), 1605 *die bruggerbeeck geleegeen aenden auwen wauwer* (K 16.452, f. 26v), 1640 *sur le bruggevelt, joindant le vieu wauwer* (SH 3, nr. 227). – Vijver aan waterloop 2 op B 248 (zie kaart 10 en 12), later Paddevijver genoemd. Hij staat in tegenstelling tot de **Nieuwe wouwer** : 1605 (Tafel) *lxxv tich* [= 75] *roijen weijde ... opden nyewenwauwer, op tpanisvelt byden nieuwen wauer* (K 16.452, f. 4 en 32), 1640 *empres le nouveau wauwer* (SH 3, nr. 240), gesitueerd op het Panisveld.

Paddevijver : 1740 *den ouden wauwer nu den paddevijver* (Ulens, 157), 1821 (waterloop) *passant l'endroit dit paddevijver* (Tab C). – Gesitueerd aan voetpad 60, dus op perceel B 248.

3.7.2. Putten en Kuilen

Steenput : 1605 *1 dachmael lants op den donck geheeten die steenputte* (K 16.452, f. 8), 1640 *sur le donck proche le steenputte* (SH 3, nr. 15). – Steenput op perceel C 259 naast de Groenenweg, nu in Vissenaken Wolfshoekweg genoemd. Put betekent onder meer een gegraven of geboorde kokervormige diepte waarin water opwelt (Van Dale). Een put is echter ook een drassige laagte, zoals in Lommel (Mennen, 1992, 81), bijvoorbeeld ontstaan door ontginning van leem.

Kuipken : 1364 *cuppen* (Ulens, 136), 1605 *tcuijpken rgt. die goeden des commandeurs geheeten die hoeue 1, die vloetbeecke 2*

(K 16.452, f. 54), 1640 *vng journal de pret appellé le cruypkén* (SH 3, nr. 232), 1696 kopie 1789 *drij vierendeelen bempts int cuijpkén* (Hoen, 174). – Kleine inzinking aan de Eksterbeemdenbeek, omgeving C 87-88-89 (zie kaart 14).

Kuit : 1614 (kerk) *de helft van een dachmael landts geheeten de cuite daer aff die ander helft toebehoort onse Lieue Vrouwe altaer te kerckom* (Me 4, p. 5). – Kuit is een inzinking in de bodem, bijvoorbeeld veroorzaakt door ontginning. Het Middelnederlands Woordenboek kent het woord in deze betekenis niet. In onze regio komt het echter zeer talrijk voor (Kempeneers, 2004, 132).

3.7.3. Een fontein voor Sint-Rochus

Fontein : 1605 *1 dachmael beempts geleegeen bij hoebruggen bijden fonteyn* (K 16.452, f. 2v), 1640 *vng journal de pret gisant a hoochbruggen empres la fontaine* (SH 3, nr. 180). – Fontein te situeren bij Hoogbruggen, dus waarschijnlijk niet identiek met de Sint-Rochusfontein.

Sint-Rochusfontein : 1843 (Voetpad 65) *Sentier ... à la fontaine de St Roch, Slubbersweg* (ABu), 1972-1999 *St.-Rochusfontein* (k. NGI). – Fontein aan het uiteinde van de Slubbersweg, in het zuiden van perceel B 297, waar de Fonteinstraat (nu Bloemstraat) uitkomt (zie kaart 12). In 1858 liet burgemeester Norbert Leo Decupere boven de bron een stenen put metselen die iedereen mocht gebruiken. Vooraan werd er aan de onderste rand een blok arduin aangebracht met het opschrift *N.L. Decupere, borgemeester, 1858* (Scheys, 2004, 50; VZavelberg, 2003, 10). Op de steen bovenaan staat *St Rochus Fontein*, maar deze tekst is nauwelijks leesbaar doordat de verf verdwenen is.

3.8. OVERSTEKEN BIJ DE VOORT

(Grote) Helvoort : 1666 *vnum bonarium terre arabilis dictum den grooten helvoert, den Heluoert* (Me 3, p. 2). – Voort uit Germaans **furdu* betekent 'plaats waar men door een water kon gaan' (Van Osta, in DVG). De Helvoort is te situeren aan de plaats waar de Spelthofbeek de Helstraat kruist (zie perceel B 142 op kaart 12, en C 375 op kaart 15).

4. Berg en Dal

4.1. HET RELIEF VAN BINKOM

Binkom is tamelijk heuvelachtig. Er zijn mooie wandelingen te maken. Zie kaart 3. Het hoogste gedeelte, circa 95 meter boven de zeespiegel, vormt de waterscheidingslijn die het dorp in twee delen verdeelt. Deze lijn begint aan de Koudenberg aan de straat nu Keiberg genoemd. Ze gaat oostwaarts verder naar de Molenberg en het Vossel in de omgeving van de Meenselstraat. Door zandontginning is het niveau in het grensgebied tussen Binkom en Glabbeek verlaagd. Het noordelijke en meest heuvelachtige deel maakt 1/3 van het grondgebied uit. Het centrale deel van de gemeente wordt beheerst door de Spelthofbeek. Ze vloeit in de laagte tussen drie opvallende hoogten : de Vlierbekerberg, de Koekelberg en de Rutsenberg. De zuidzijde van het dorp is minder heuvelachtig. Ten zuiden van het Bramersveld helt het landschap zeer langzaam naar de Broekbeek af. Dit is typisch voor een donk.

4.2. HET BERGLANDSCHAP IN HET NOORDEN

Het landschap ten noorden van de waterscheidingslijn vertoont een golvende beweging : de hoogten wisselen af met de dalen van kleine beken. Van west naar oost vinden we : de Roksberg, de hoogte met het Tafelbos, de Vliegenberg en het plateau met het Boekhout.

Roksberg : 1317 *rocsberghe*, 1364 *roxberghe*, *roxenberghe*, 1517 *rocxberge* (Ulens, 164). En verder : 1605 (bos) *te roecxberghe rgt. die heerstrate gaende naer aerschot* (K 16.452, f. 2), 1609 *te rocxborgh iuxta communem plateam versus Arschothum* (Me 2, p. 5), 1631 *te Roxberghen* (Me 1, p. 22), 1640 *proche le roxberghen* (SH 3, nr. 53), 1666 *in campo dicto Roxberghe* (Me 3, p. 11), 1696 kopie 1789 *tot roxberghen* (Hoen, 219), en met verschrijving *te Roupsberghen* (Hoen, 230), 1749 *tot Rosbergen rgt. de heirbaen van Thienen op Aerschot* (SG 221), 1750 *op den roxbergh* (Me 7, p. 2), 1778 *Rosenbergh bosch* (k. Ferraris), 26 juli 1791 *op de Roxbergen*

(SG 225, f. 375v). Met latere vervormingen : 1821 *au long du bois dit roosenbergh* (Tab, 2), 1824 *Rousenberg* (k. Voncken, A), 1843 *Bauwenberg* (ABu).

Hoogte van 85 meter tussen waterlopen 4 en 5, in de omgeving van de Wingestraat (kaart 3). In Binkom, zoals elders in onze regio, is *berg* de gewone benaming voor een hoogte. In de meeste gevallen wordt *berg* nader bepaald. Het eerste lid van Roksberg herinnert aan een vroegere eigenaar. Debrabandere (2003, 1044) geeft voor *Rock* en varianten twee verklaringen : 1. bakernaam van de Germaanse voornaam *Rutger*, en 2. korte Germaanse voornaam *Rocco*, uit *hrók* 'roek, raaf' zoals in de familienaam *Roekaerts*.

Vliegenberg : 1549 *den vliegenberch tusschen Binckem ende Lubbeeck* (O 279), 1605 (bos) *byde vallestrate ende den vliegenberch rgt. dasvelt, den vliogerberch, op den vliegenberch* (K 16.452, f. 3, 31 en 50), 1633 *opden vliigenberch* (Me 6), 1640 *vng demy bonnier de bois ... joindants le vliigenberch* (SH 3, nr. 9), 3 dec. 1722 *inden vliegen bergh rgt. die vallestraet* (SG 220), 10 nov. 1729 *op den bosch genaempt den Vliegenbergh* (SG 220), 2 juli 1788 *by den vliegenbergh ter plaetse genoempt het gevelt* (SG 225, f. 363), 1821 *les bois dits hovensbosch et vliegeberghe* (Tab, 51). Idem als **Grote Vliegenberg** : 23 mei 1786 *den grooten vliegenbergh, de straete van Binckom naer kiesecom* (SG 225, f. 353).

Hoogte van 77 meter tussen de Parijsstraat en de Boekhoutstraat. Het eerste lid is het bekende insect, maar kan ook een persoonsnaam zijn van dit insect afgeleid (DB, 1277). In Nederland komt *Vliegenberg* als familienaam voor.

Koudenberg : 1364 *coudenbergh* (Ulens, 116), 1605 *te cauwenberghe bij sinte germaens bosch van thienen* (K 16.452, f. 5v), 1615 *te cauwenberghen rgt. den bornenbos* (Me 5, p. 7), 1631 *ten cauwenberghen iuxta sylvam dictam den bornen bosch* (Me 1, p. 5), 1640 *Laurent kempeneers ... a cauwenberghe* (SH 3, nr. 62), 1666 *in loco dicto te cauwebergh* (Me 3, p. 9), 1696 kopie 1789 *te cauwenbergh onder Binckom* (Hoen, 128), 15 dec. 1725 (bos) *op de cauwergh* (SG 220), 1750 *op den cuijenbergh rgt. het froenatsel* (Me 7, p. 4), 1824 *Kauwenberg* (k. Voncken, A). Met vervorming tot **Keiberg** : 17 nov. 1718 (bos) *by den keyebergh* (SG 220), 24 maart

1725 *op den kaijenbergh* (SG 220), 1750 *den quaeden coop op den ceyenbergh* (Me 7, p. 1), 4 nov. 1775 *op den keijenbergh* (SG 225, f. 284). Ook vervormd tot **Kraaienberg**: 1735 *op den Craijenbergh* (R 44.752, f. 2v).

Hoogte van 95 meter in de omgeving van de huidige Keiberg (= straat), vervormd uit Koudenberg. Na syncope of uitstoting van *-d-* in Koudenberg ontstond de vorm Cauwenberg, dialectisch uitgesproken als Kaberg, wat weinig verschilt van Kaai-berg, de dialectische uitspraak van Keiberg. Hierdoor was de vervorming mogelijk.

Molenberg: 1502 *van den molenberge* (Ulen, 144), 1605 *bij theijdeken rgt. den molenberch* (K 16.452, f. 7), 1631 *op den molenberch* (R 44.748, f. 66), 1631 *a monte dicto den muelenberch* (Me 1, p. 6), 1640 *t heydeken, joindants le molenberch* (SH 3, nr. 41), 1750 *joffrouwe Maria Ma[g]dalena de Cupere bepant op haer huijs op den Molenbergh* (Me 7, p. 6), 1843 *Molenberg* (ABu). Idem als **Windmolenberg**: 1696 kopie 1789 *Die kercke van Binckom* [= A 311bis] *van een daghmael lands ... aenden wintmolen bergh* (Hoen, 193).

Hoogte waarop sedert de 14de eeuw de windmolen stond. Soms vergist de vertaler zich zelf in de beschrijving. In 1640 bezat de prelaat van Tongerlo een dagmaal weide op de Donk, grenzend aan *le molenberch allant de binckum vers dalum* (SH 3, nr. 274). Molenberg is een vergissing voor Molenweg.

4.3. HOOGTEN IN HET CENTRUM

Vlierbekerberg: 1824 *Vlierbeckerberg* (k. Voncken, B1), 1843 *Vleerbeckerberg* (ABu). — Deze hoogte, genoemd naar de bezittingen van de abdij van Vlierbeek, ligt ten zuiden van de Kwade Koop in de omgeving van de Vlierbeekstraat, tussen de waterlopen 1 en 2 (zie kaart 10).

Rutsenberg: 1364 *rixemberch, rixenbergh*, 1515 *rixsenberge* (Ulen, 165), 1605 (bos) *opden rixeberch, opden ricxenberch* (K 16.452, f. 1v en 15v), 1633 *opden Rixenberch* (Me 6), 1640 *bois gisant sur le Rixenberch* (SH 3, nr. 4). Met vervorming: 17 nov. 1718 *den bosch genaempt den Ritsenbergh* (SG 220), 18 dec. 1723

op den bosch genaempt den Rutsenberghe (SG 220), 11 mei 1730 *op den rutselbergh* (SG 220), 1749 *op den rutsenberch* (SG 221), 1821 *le bois dit rutsenbergh* (Tab, 42), 1843 *vers la Campagne de Rutsenberg* (ABu, bij weg 27), 1972-1999 *Rutsenberg* (k. NGI). Ook vevormd tot **Brusselberg**: 1843 *Brusselberg* (ABu).

Opvallende hoogte van 82 meter tussen de Brusselstraat en de Langendriesweg, waar de Cubastraat doorheen gaat. Net als de Roksberg bevat de Rutsenberg, uit ouder Rixenberg, een persoonsnaam. Rixen is een afleiding op -so van een Germaanse rík-naam (DB, 1069).

Sandenbergh. Oudste vormen: 1364 *Sondemberch*, *Sondeberch*, *Zandeberg* (Ulens, 201). Omdat de bronnen opgebrand zijn, kan ik de juistheid van deze attestaties niet controleren. Andere oude vormen zijn: 1605 *den sandenberch rgt. die hoelstrate*, (bos) *geheeten den sauwwenberch* (K 16.452, f. 6 en 64), 1640 *bois gisant sur le sandenberch* (SH 3, nr. 35). Na uitstoting van de medeklinkers: 11 dec. 1723 *inden saijebergh* (SG 220), 26 nov. 1729 *in den saebergh* (SG 220), 1749 *Dionys Torbeyns van een ravagie op den saeybergh* [= B 374] (SG 221), 27 juni 1763 *seecker daghmael bosch gelegen ontrent de zeybergh* (SG 225, f. 77).

De Sandenberg is een uitloper van de Rutsenberg richting Cubastraat. De oude vormen laten niet toe het toponiem te verklaren als 'zandberg'. Het eerste lid is eerder een persoonsnaam zoals Van Sanden, teruggaand op een zand-toponiem (DB, 1349).

4.4. DE KOEKELBERG AAN HET HAZENBOS

Koekelberg: 1364 *cukelberghe*, *cuckelberghe*, 1524 *cuckelberch* (Ulens, 134), 1605 *te cuckelberghe* (K 16.452, f. 12v), 1609 *opden Ceuckelberch*, *de Cukelberch* (Me 2, p. 2 en 7), 1615 *den kuckelbercht* (Me 5, p. 3), 1631 *den Cuckelberch* (Me 1, p. 3), 1640 *a kuckelberch* (SH 3, nr. 50), 3 dec. 1722 *op den Coeckelbergh* (SG 220). Idem als **Kwickkelberg**: 1640 *le kinckelberch* (SH 3, nr. 186), 1749 *op den quicquelbergh* (SG 221), 1789 *bosch uyt den quicquelberghe* (Hoen, index S), 1821 *le bois dit Kwickelberg* (Tab, 35), 1824 *Kwickkelberg* (k. Voncken, C), 1843 *Kwekkelberg* (ABu),

1847 *kwikelberg* (k. De Ruyter, 71), 1972-1999 *Kwikkelberg* (k. NGI).

De Koekelberg, later vervormd tot Kwikkelberg, is een hoogte van 80 meter tussen de Boutersemstraat en de Kwikkelberg(straat). De hoogte loopt verder als Hazenbos. Het eerste lid Koekel- wijst op de ronde vorm van de hoogte.

4.5. DONK ALS ZACHTE HELLING

Donk : 1336 *opte donc in parrochia de vesnaken* (K 10.934bis, f. 81-82), 1532 (land) *aende donck* (O 5431), 1605 *op den Donck* (K 16.452, f. 2), 19 juni 1608 *den donckt* (O 5431), 23 april 1614 *aende donck onder binckum* (O 5431), 1696 *op 't vossenvelt rgt. die donck* (Hoen, 196), 6 dec. 1724 *op den Donck* (SG 220), 1821 *le champ dit den donck* (Tab, 39), 1824 *De Donck* (k. Voncken, C). Gedifferentieerd met hoog en neer. **Hoogdonk** : 1605 *op de hoechreu oft hoechdonck* (K 16.452, f. 60), **Neerdonk** : 1541 *die nederdonck* (To, B 25), 1631 *opden neerdonck oft wolffshoeck* (O 5708). Hoog- en Neerdonk zijn ook in Aarschot bekend.

De Donk, uit Germaans **dunga*, is in Vissenaken de heuvelrug of uitloper tussen de Eksterbeemdenbeek en de Broekbeek. Deze rug begint in Binkom en eindigt aan de Broekbeek in Wever. Vandaar de differentiatie met hoog en neer (Kempeneers, 2006, 146). Over *donk* is al veel geschreven (zie Van Osta, in : DVG). De gangbare omschrijving 'zandige opduiking in moerassig terrein' wordt betwist. Een donk in het door mij onderzochte gebied, is hooiland naast een beek, maar vaak niet hoger dan 1 à 2 meter.

4.6. DELLE, EEN KLEIN DAL

Ter Dellen : 1605 *ter dellen* (K 16.452, f. 3), 14 dec. 1620 *ter dellen* (U 1307), 1640 *vng bonnier de bois gisant a dellen* (SH 3, nr. 312). – Delle is het verkleinwoord van dal, uit Germaans **daljō*, dat zich door i-umlaut en assimilatie ontwikkelde tot *delle*. De delle in Binkom is de vallei waarin waterloop 6 vloeit, tussen het Sint-Germeinsbos en het Bleekbos (zie kaart 9).

5. Bossen, Hagen en Heide

5.1. GEROOIDE BOSSEN

Rode(ken): 1364 *supra roede, supra ruden, supra rodeken*, 1522 *reudeke* (Ulens, 163), 1605 *op de ruede, op de reude* (K 16.452, f. 6 en 20v), 1640 *sur le vosselt joindant ... la ruede* (SH 3, nr. 66), 1666 *in campo dicto de Roije* (Me 3, p. 10), 1696 *op 't Reudeken* (Hoen, 215), 1824 *De Roy* (k. Voncken, A). Met differentiatie **Grote Rode en Kleine Rode**: 1502 *cleijn roede, cleyn rode* (Ulens, 123), 1509 *grote rode*, 1545 *groote roede* (Ulens, 93), 1605 *byde groote reude* (K 16.452, f. 59), 1605 *opde cleijn roij rgt. ... die vosselstrate* (K 16.452, f. 7v), 1609 *op den grooten ruije, a via pedestri ex binckem versus kisécom* (Me 2, p. 2), 1609 *opden cleynen ruije* (Me 2, p. 3), 1615 *op den cleijnen ruede rgt. den vossel* (Me 5, p. 4), 14 dec. 1620 *de cleyn reue ende het dachmael opde groote rue* (U 1307), 1640 *le claiersshaghe jdt. la grande et petite reude* (SH 3, nr. 70), 1725 *op de Groote Reude, op die cleijn Reude* (SG 220).

De Rode is een groot gebied tussen de Parijsstraat, de Meenselstraat en de Hulststraat (zie kaart 8). De Kleine Rode is er een deel van, gelegen aan de weg naar het Vossel. Middelnederlands *rode*, Oudnederlands **rotha*, is land dat door het rooien van bomen voor bebouwing geschikt is gemaakt (Van Osta, in: DVG). Het woord komt uit de Indo-Europese wortel **reudh* met de betekenis 'rooien, ontginnen' (Pokorny, 869).

Kinderrode: 1364 *kinderode, kindereude* (Ulens, 118), ca. 1400 *apud kinderode* (R 44.677, f. 57), 1405 *Goert sone peter ghisels van j vroenten bide kinderode voere sijn woeninge gelegen* (R 44.759, f. 129), ca. 1420 *apud kinderode* (R 44.679, f. 58v), dec. 1539 *kopie 1611 te kinderoede* (K 9427), 1605 *weijde tot kinderoije rgt. den asbosch* (K 16.452, f. 3), 1631 *te kynderroey* (Me 1, p. 23), 1640 (Tafel = A 262 en 262bis) *a kinderode, joindants la table de tierlemont* [= A 263] (SH 3, nr. 10), 1655 *Kinderode* (k. Park), 1666 *te kinderoede* (Me 3, p. 11), 1750 *een dachmael bosch te kinderoede* (Me 7, p. 2).

Gerooid bos in de omgeving van de Coenenbosstraat en de Parijsstraat (zie kaart 8), zo genoemd naar een vroegere eigenaar De Kinder (DB, 684).

Daalkinderrode : 1364 *daelkinderode*, 1520 *daelkinderoy* (Ulens, 69), 1605 *te daelkinderoyje rgt. de daelstrate* (K 16.452, f. 13), 1609 *omnes decimas in het dael kinderoy* (Me 2, p. 3), 1614 *te dael kinders roeij* (Me 4, p. 4), 1615 (beemd) *te daelkinderroijen rgt. die daelstrate* (Me 5, p. 5), 1631 *tot daelcynderoey* (Me 1, p. 19), 1640 *a daelkinderoye* (SH 3, nr. 86), 1655 *achter dale kinderode* (k. Park), 15 dec. 1725 *tot dael kinderoy* (SG 220), 25 juni 1762 *daelkinderroede* (SG 225, f. 65). Idem als **Nederkinderrode** : 20 juni 1424 *apud locum ulgaliter* [sic] *nuncupatum neder kinderroede* (O 3554, charter 2067).

De Daalkinderrode ligt aan de samenvloeiing van de Vosselbeek en de Binkombeek, omgeving A 229-231 (zie kaart 8). Daal verwijst naar de laagte aldaar. De ligging is duidelijk aan de hand van een attestatie uit 12 juli 1717. Nicolaes Truijens en Maria Borgheneers *gehuijsschen* stellen als onderpand een halve bunder bos [= A 232] *gelegen te daelkinderoy rgt. den taeffelen bosch van Binckum* [= A 238], *die kercke van Binckum* [= A 230] *ende het Gasthuys van Louen* [= A 231] (SG 220).

5.2. OUDE BOSNAMEN MET HOUT

Boekhout : 1364 *boucout*, 1515 *dboechhout* (Ulens, 55), 1558 *eenen bempt geleghen aen tboeckhoult* (Me 1, p. 15), 1605 *die straete gaende naer t boeckhaut* (K 16.452, f. 19), 1640 *le boechault* (SH 3, nr. 40), 1725 *eenen bempt aent boeckhaut* (SG 220), 1821 *l'endroit dit Boeckhout* (Tab, 14), 1824 *Boekhaut* (k. Voncken, A), 1843 *Bouckhout* (ABu).

Groot bos tussen de Meenselstraat, de Boekhoutstraat en de gemeente Kiezegem (zie kaart 7). De naam is ook bekend in Langdorp. Hout komt uit Oudnederlands *holt* en ouder Germaans **hulta*, met de betekenis 'hoogstammig bos'. Boekhout is een vaak voorkomende samenstelling, zoals in de gemeentenaam Boekhout (Antwerpen en Limburg), met *boek*, een oudere vorm van *beuk* (Van Osta, in : DVG). Bij het afgraven van de zandlaag

werden twee prehistorische vondsten gedaan: een puntige hamer en een stuk van een maalsteen (Wolfs, 2005/1. p. 25-28).

Eekhout : 15 juni 1398 *supra deechout* (O 5707, charter 1689), 1514 *eeckhout* (Ulens, 79), 1605 *Bertelen once als getrauwte hebben-de maria iacobs ... 1 dachmael op deeckhaut* (K 16.452, f. 15), 1609 *in campo het Eeckhout* (Me 2, p. 1), 1631 *op het eechout* (Me 1, p. 10), 1640 *sur le eechaut contre le dartgat* (SH 3, nr. 133), 1652 *opt Eeckhautd* (O 3555), 1725 (Tafel = B 119) *een half boender opt d'eechaut rgt. die herbaene* (SG 220), 1749 *op het eekauter* (SG 221), 28 sept. 1768 *lants op het jeck kouter* (SG 225, f. 151), 23 feb. 1768 *op het eeckkauter rgt. den voetwegh naer ste Rochus Cappelle* (SG 225, f. 187), 1821 *le champ dit den eeckkauter* (Tab, 42), 1824 *Eykauter* (k. Voncken, B1), 1843 *Eyk Auter* (ABu), 1847 *Den Eekauter* (k. De Ruyter, 25).

Groot bos tussen de Tiensesteenweg en de Helstraat (zie kaart 12), met *eek*, oude vorm van *eik*. Vanaf de helft van de 18de eeuw wordt het niet meer begrepen hout vervangen door kouter.

5.3. NAMEN MET BOS

5.3.1. *Bos als simplex*

Bos : 1364 *apud buscum* (Ulens, 58), 1405 *vroente te bosce* (R 44.759, f. 129v), 1605 *te bossch* (K 16.452, f. 47v), 1640 *cinq journaulx d' heritaige, tant pret, viiier qu aultrement, nommé le borch, gisants a bossche, joindants le bosdriesch* (SH 3, nr. 73). – Gehucht aan de huidige Waterstraat. Te vergelijken met Bos (nu Bost) in Boutersem en gedeeltelijk in Verrijck : 1515 *te bossche*, enz. (Kempeneers, 2011, 17), en met Bos in Langdorp, 1368 *ten bossche* (Kempeneers, 2011, 59). Zie ook Bosdries. Bosch, uit Germaans **busku*, betekende oorspronkelijk struikgewas.

5.3.2. *Samengestelde bosnamen*

De meeste bosnamen zijn samengesteld. Het eerste lid verwijst naar de ligging, een eigenaar of de begroeiing.

a. Benoeming naar de ligging

Eertbos : 1516 *aertsbosch*, 1532 *eertbosch*, *aertbossche* (Martens, 22), 1605 *byden aesbosch bij t velt geheeten den cauter* (K 16.452, f. 12), 1640 *proche le Aersbossche, sur le Aersbossche, empres Aersbossche* (SH 3, nr. 48, 51 en 304), 1678 *ertsbosch* (Ulens, 101). – Groot bos genoemd naar de ligging op de Aard in Binkom en Kerkom. In Kerkom ligt dit bos op A 32-33 en A 44, in Binkom aansluitend op B 78 tot 86 (zie kaart 10). *Eert* is een gepalataliseerde variant van *aert* met de betekenis ‘aard’ (zoals in Aardgat). Het niet meer begrepen woord werd vervangen door *aerts* > *aers* > *aes*, voorafgegaan door een hypercorrecte *h*-, zodat de volksetymologische vorm *hazen* ontstond. Hazenbos is dan te vergelijken met de Hazenberg in Melkwezer, waar hazen talrijk waren (Kempeneers, 2004, 129).

Hazenbos : 1549 *hasenbosch* (Ulens, 101), 1696 kopie 1789 *lant aent hasenbosch* (Hoen, 229), 1778 *Hasen-bosch* (k. Ferraris), 1821 *le bois dit Haesenbosch* (Tab, 34), 1824 *Hazen Bosch* (k. Voncken, B1), 1843 *Haesenbosch* (ABu). Het Hazenbos werd gedifferentieerd met de adjectieven groot en klein. **Groot Hazenbos** : 1711 *grooten hasenbosch* (Martens, 22), 1762 *seckeren bosch genoempt den grooten haesenbosch in een stuck ten deele gelegen onder Binckom ende kerckom* (SG 225, f. 56). – A 44 in Kerkom, verder in Binkom B 78-86. **Klein Hazenbos** : 1645 *cleynen aesbossch*, 1701 *klynen hasenbosch* (Ulens, 122), 1762 *het goet genoempt den cleynen haesenbosch* (SG 225, f. 56). – A 32-33 in Kerkom. Idem als **Achterste Eertbos** : 1532 *achtersten eertbosch*, *achtersten erdtbossche*, 1679 *achtersten haesenbosch* (Martens, 22).

Beemdbos : 24 maart 1725 *op den kaijenbergh onder Binckem rgt. ... den Bempthbosch* (SG 220), 1843 *Bempdbosch* (ABu). – A 384. Idem als Bornebos.

Bornebos : 1549 *beurnenbosch* (Ulens, 57), 1605 *den bornebosch* (K 16.452, f. 25v), 1615 *te cauenberghen rgt. den bornenbos* (Me 5, p. 7), 1631 *ten cauenberghen iuxta sylvam dictam den bornen bosch* (Me 1, p. 5), 1640 *le bornenbossche* (SH 3, nr. 317), 1641 *den Bornebosche* (Jac 648). – A 384 (zie kaart 9). Borne betekent bron. In dit bos ontspringt de Bovenzipp, waterloop nummer 4.

Driesbos : 26 juli 1645 *vier boenderen soo landt als bempdt ... geheeten den driesbosch* (U 1043). — Idem als het Goyensveld op B 244 (kaart 10 en 12). Genoemd naar de Dries, dit is het driehoekig plein aan de Waterstraat.

Kwikkelbergbos : 1750 *op de quickelbergh rgt. ... den quickelbergh bosch* (Me 7, p. 2). — Verdwenen bos op de Kwikkelberg.

Russelbos, Brusselbos : 1824 *Russelbosch* (k. Voncken, B1), 1843 *Brusselbosch* (ABu). — Bos overeenkomend met B 167 op de Rutsenberg (zie kaart 12), met verschrijving van Rutsen > Brussel.

b. Benoeming naar de eigenaar

Soms wordt de eigenaar van het bos genoemd. Circa 1420 lag *eenen bempdecken aen scoemans bosch* (R 44.679, f. 58v). In 1558 lag een beemd van de Kerk en de Tafel [A 20 en A 39] *aen tboeckhoult regenoet des persoens bosch* (Me 1, p. 15). Het bos van de persoon of dorpspastoor komt overeen met A 21 (kaart 8). Zulke eigenaar kan een vast bestanddeel worden. De eigenaar is een particulier, of in veel gevallen een instelling zoals een klooster, de kerk, de armentafel.

Begijnenbos : 1711 *Begynenbosch* (Martens, 23), 1791 *den begynen bosch* (SG 225, f. 397), 1821 *au bois dit begeijnen bosch* (Tab C). — B 44-45 (kaart 10), in Kerkom aansluitend met A 30 waar de Spelthofbeek ontspringt. De naam verwijst naar het Begijnhof van Diest (Martens, 23).

Bleekbos : 1640 *vng bonnier de bois gisant a dellen, appellé le bleckbossche* (SH 3, nr. 312), 1740 *Bleekbosch* (Wauters, 78), 1824 *Bleek-Bosch* (k. Voncken, A), 1843 *Bleekbosch* (ABu). — Bos op A 378 (kaart 9). Bleek of Bleeke is een persoonsnaam, bijnaam die verwijst naar de bleke kleur van een persoon (DB, 134).

Bogaardenbos : 1821 *la partie de terre nommée Bogaerden bosch* (Tab, 48 = weg 71). — B 154 grenzend aan de Brusselstraat en de Cubastraat (kaart 12).

Coenenbos : 1824 *Caenen Bosch* (k. Voncken, A), 1843 *Coenen bosch* (ABu). — Bos op A 262-263-264 (kaart 8 en 9).

Eerkenbos : 1605 *bij roexberghe tusschen den eerckenbosch* (K 16.452, f. 2v). – Bos bij de Roksberg en de Wingestraat. Eerken is een korte Germaanse erk-naam (DB, 439).

Hovensbos : 1821 *les bois dits hovensbosch et vliegeberghe* (Tab, 51). – Bos boven het Asveld, A 117 (kaart 8). Hovens is een persoonsnaam (DB, 632).

Kerkebos : 1570 *kercke bosch* (Ulens, 117), 15 dec. 1725 *het schaerhaudt van den kerckenbosch* (SG 220), 1821 *le bois dit Kercken Bosch* (Tab, 4), 1824 *Kerke-Bosch* (k. Voncken, A), 1843 *au Kerkenbosch* (ABu, bij weg 14). Idem als **Sint-Germaansbos** : 1605 *te cauwenberghe bij sinte germaens bosch van thienen, ter dellén rgt. sinte germaens bosch* (K 16.452, f. 5v en 32). – Bos op A 381-382, eigendom van de Sint-Germanuskerk van Tienen (kaart 9).

Kieffelbos : 1696 kopie 1789 *het Brissel bosch* [verkeerd voor Kieffel] (Hoen, 230), 1768 *den Kieffel Bosch*, 1790 *den kieffel bosch* (O 2492), en verkeerd in 1824 *Kusselen* (k. Voncken, A), 1843 *Kusselen bosch* (ABu). – Bos op A 352-353, genoemd naar de eigenaar. Vergelijk 1696 jonker Kieffvelt (Hoen, 230).

Linterbos : 1740 *linterbosch* (Ulens, 140), 1824 *Linteren Bosch* (k. Voncken, A), 1843 *Linterbosch* (ABu). – Bos op A 376, eertijds eigendom van de abdij Maagdendaal in Oplinter.

Mantelbos : 1605 *xj dachmaelen bosch geheeten den mantelbosch* (K 16.452, f. 62). Idem als **Mantelerenbos** : 1640 *a roxberghen jdt. ... le bois de manteler* (SH 3, nr. 132), 5 juni 1717 *Bosch genaempt den mantelaeren Bosch* (SG 220, nr. 74), 18 sept. 1769 *elf daghmaelen bosch genaempt den mandelaeren bosch* (SG 225, f. 211), 1821 *le bois dit Mantelaerebosch* (Tab C), 1824 *Manteleeren Bosch* (k. Voncken, A), en met verschrijvingen in 1843 *Wautelaerenbosch*, *Manteleerenbosch*, *Montebonenbosch*, *Monteleerenbosch* (ABu). – Groot bos op A 355 en omgeving (kaart 9). Mantel en Manteleer zijn persoonsnamen, verkopers van mantels (DB, 815).

Tafelbos : 1564 *tafelbosche* (Ulens, 177), 1633 *de geschalmde oft geteekende boomen staende opde taeffele bossche* (Me 6), 1646 *de straet van binckem naer taeffel bosch* (RA, f. 213), 12 juli 1717 *te daelkinderoij rgt. den taeffelen bosch van Binckum* (SG 220), 1824

Tafel Bosch (k. Voncken, A), 1843 *au Taefelbosch* (ABu). – Bos van de Armentafel van Binkom op A 237 en A 238, wegens het verschil in oppervlakte onderscheiden met de adjectieven groot en klein. **Groot Tafelbos** : 1633 *opden grooten taeffelen bossche* (Me 6), 2 nov. 1720 *het schaerhaut vanden grooten taeffelen bosch gelegen aen die veltbeke* (SG 220), 1821 *le bois dit Grooten taefelen bosch* (Tab, 23-24), 1847 *Grooten tafelen bosch* (k. De Ruyter, 2). Groot bos op A 237 met een oppervlakte van 6 ha 33 a 90 ca. **Klein Tafelbos** : 1847 *Kleynen Tafelen Bosch* (k. De Ruyter, 1). Klein bos op A 238, groot 68 a 70 ca.

Teckensbos : 1522 *teckensbosch* (Ulens, 179), 1605 *te kinderoije ... den teckensbosch* (K 16.452, f. 59), 14 dec. 1620 *teckensbosch* (U 1307), 1640 *a kinderoije ... teckersbossche* (SH 3, nr. 116), 1696 kopie 1789 *te teckelbosch* (Hoen, 186), 1749 *het groen hassel* [= Vroeneusel!] *rgt. teckens bosch* (SG 221), 27 sept. 1763 *aen het teckens bosch* (SG 225, f. 85), 1821 *au bois dit teckensbosch* (Tab, 57). – Bos op A 334 (kaart 9). De familienaam Teckens is nog bekend in Zuid-Holland (NRF, deel XIII). Vergelijk ook met de naam Teck, een bakernaam afgeleid van Tacco (DB, 1196).

Wittevrouwenbos : 1824 *Witte vrouwen bosch* (k. Voncken, A). – Bos op A 209 grenzend aan de Parijsstraat, in 1722 eigendom van de Wittevrouwen van Tienen (k. Kabbeek, f. 145).

c. Benoeming naar de begroeiing

Asbos : ca. 1400 *den asbosch* (R 44.677, f. 57), 1740 *aschbosch* (Ulens, 42), 1843 *Asbosch* (ABu). Bos op A 104 (kaart 8). As is te verklaren als Middelnederlands *asch* (MHW), de bekende boomnaam 'es', te vergelijken met de Asweg in Boutersem (Kempeneers, 2011). **Asbos** : 1605 *weijde tot kinderoije rgt. den asbosch, den asschbos* (K 16.452, f. 3 en 30), 1640 *a daelkinderoije ... le Asbossche* (SH 3, nr. 104). – Een weide met dezelfde naam is te situeren in Kinderrode.

Berkenbos : 1824 *Berken Bosch* (k. Voncken, B2), 1843 *Berkebosch, Berkenbosch* (ABu). Bos ten zuiden van de Nijsselerodestraat, omgeving B 406-407 (kaart 13). Benoeming naar de bekende boomsoort.

Boekhoutbos : 1778 *Bockhout bosch* (k. Ferraris), 1925 *Boekhout bosch* (Ulens). — Idem als het Boekhout, uitgebreid met -bos (kaart 7).

Brembos : 1686 *brembosch* (Ulens, 63), 1824 *Brem Bosch* (k. Voncken, A), 1843 *Brembosch*, *Brumbosch* (ABu). — Bos tussen de Bellestraat en de Schoofstraat, omgeving A 333 (kaart 9). Benoeming naar de begroeiing met brem.

Hazelaarsbos : 1605 *den heseleers bosch* (K 16.452, f. 55v), 14 dec. 1620 *de Crabbelbeeck beneden den hazeleren bosch* (U 1307). — Bosje met hazelaars te situeren op het Panisveld nabij de Bruggebeek.

Wissenbos : 1821 (*Chemin*) *de Gunningen vers le Wissenbosch* (Tab. Vissenaken), 1843 *au Wissenbosch* (ABu, bij weg 32), 1846 *vers le Wissenbosch* (ABu, f. 3), 1925 *Wissenbosch* (Ulens, 200). — Idem als Groot Bos. Wissen zijn plooibare takken van de teenwilg, gebruikt voor het mandenvlechten.

d. Een adjectief als voorbepaling

Groot Bos : 1784 *den grooten Bosch tot Binckom* (K 22.355, p. 63). — Gesitueerd aan de straat van Binkom naar Lubbeek, de huidige Binkomstraat. Niet identiek met **Groot Bos** : 1824 *Grooten Bosch* (k. Voncken, C), 1843 *Grootenbosch* (ABu). — Bos op C 294-296 tussen de Donkweg en de Vossenveldstraat, idem als het Wissenbos.

Nieuwenbos : 1522 *nieuwen bosch* (Ulens, 149), 1605 *den nijewwen bossch*, *den nauwenbos* (K 16.452, f. 7 en 64), 3 juli 1714 *drij en halff sillen bosch genoempt den nieuwenbosch onder binckom rgt. die vallestraete* (U 2529). — Bos in de omgeving van A 10, grenzend aan de huidige Boekhoutstraat.

Halbos, Holbos : 1605 *bosch geheeten den halbosch ... op de hoelstrate* (K 16.452, f. 17v), 1640 *le holbossche gisant sur la hoelstraete* (SH 3, nr. 182), 1740 *holbosch* (Ulens, 107). — Bos op B 374, grenzend aan de Hollestraat, nu Cubastraat genoemd (kaart 12).

5.4. PLANTNAMEN OP -T

Bremt: 13 sept. 1611 *ter plaetsen geheeten den brempt* (K 9427), 1696 kopie 1789 *op den Brempt* (Hoen, 218). – Te situeren in Kinderrode, betekent 'waar veel brem groeit'. Een plantnaam, uitgebreid met het suffix -t, betekent 'plaats waar de genoemde plant veel voorkomt'.

Braamt: 1364 *brampt* (Ulens, 60), 15 juni 1398 *inter terres henrici de braemt* (O 5707, charter 1689), 1560 *braempt* (Ulens, 60), 1605 *te brampt, opde brempt, opde breempt* (K 16.452, f. 25v, 40 en 42), 3 maart 1616 *ter plaetsen geheeten te brant, ter Braempt* (O 5431), 1640 *a braempt jdt. le bramervelt* (SH 3, nr. 148), 1696 kopie 1789 *ter Brant* (Hoen, 104), ca. 1730 *onder binckum ter braempt* (U 2529), 1749 *tot braemt rgt. het vossevelt* (SG 221, b. 40), 1749 *eenen bosch gelegen op den brempt* (SG 221). – Idem als het Bramerveld, betekent 'plaats waar veel braamstruiken groeien'. Soms komt voor dit gebied Breemt naast Braamt voor. De korte vorm Brant < Braamt kan bovendien voor verwarring zorgen met Gebrand.

Hulst: 1605 *die strate gaende naer hulst* (K 16.452, f. 21), 1609 *opt hulst* (Me 2, p. 6), 1631 *opden Huelst tot Binckem* (Me 1, p. 22), 1666 *in campo dicto den hulst* (Me 3, p. 11), 16 maart 1669 (beemd) *op den Hulst rgt. die straete naer kiesecum* (U 2529), 15 dec. 1725 *op den hulst twee opgaende albeelen* (SG 220), 1750 *een vijverken op den hulst* (Me 7, p. 3), 1847 *Den hulst* (k. De Ruyter, 7), 1972-1999 *Hulst* (k. NGI). – Bos aan het uiteinde van de Hulststraat, omgeving A 105 (kaart 8). Hulst betekent 'waar veel hulst groeit'. In Binkom groeide dit toponiem, zoals in Langdorp, uit tot een gehuchtnaam (Kempeneers, 2011, 63).

5.5. HAGEN BESCHUTTEN

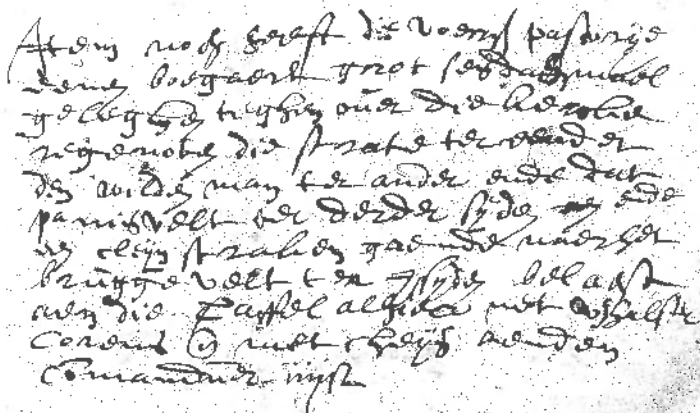
Clauwenshaag: 1605 *inde clauwenshage, te clauwenshage* (K 16.452, f. 15v en 31), 14 dec. 1620 *de clauwershaghe ... tsaemen groot ses dachmaelen* (U 1307). Later vervormd tot **Klavershaag**: 1640 *six journaulx de pret nommé le clauershaghe* (SH 3, nr. 70), 1696 kopie 1789 *een stuck soo bempt als bosch ... gheeten die clauers haegh* (Hoen, 208), 1763 *het straection leijdende*

naer de clavers haeg (SG 6439). — Gebied van 6 dagmalen groot in de omgeving van A 73, 78 en 83 (kaart 8), aan het straatje nummer 18 (nu zonder naam), dat begint aan de Meenselstraat tegenover de Sint-Rochuskapel. Clauwens is een persoonsnaam, waarschijnlijk afgeleid van Claus (DB, 251).

Kwikhaag: 1364 *quechaghe* (Ulen, 132), 1567 *quickelhaghe* (K 1356/3, f. 135), 1605 *den quierckhage bosch, byden queckhage* (K 16.452, f. 3 en 6), 1640 *la quechaghe* (SH 3, nr. 62), 1821 *l'endroit dit Kwickhaeg* (Tab, 5). — Haag langs het verdwenen voetpad 53, aan de zuidkant van de percelen B1 en 2. Kwik, Middelnederlands *quic, quec*, betekent 'levendig' (MHW). Het belang van deze haag blijkt uit de verkoopsvoorwaarde in 1567: *de copen ofte cooperen sullen moeten laten staen opde grechten ende canten dleijhoudt, datmen heet quickelhaghe om de voorschreuen bosschen daarmede te hermaecken* (K 1356/3, f. 135).

5.6. BLOEIENDE BOOMGAARDEN

Boomgaard: 1605 *Den pastoor van binckem van synen bogaert* (K 16.452, f. 50), 1609 (kerk) *habet hortum seu pomarium* (Me 2, p. 2), 1615 *jtem noch heeft die voerschreuen pastorijs eenen boegaert* (Me 5, p. 2), 1631 *item habet predictus pastoratus pomarium* (Me 1, p. 2). — In Binkom kwamen verscheidene boomgaarden voor. De grootste was die van de pastoor, gelegen tegenover de kerk aan de oostkant van de Tiensesteenweg. Tot de boomgaard behoorden de percelen B 186 tot B 189, begrensd door de Wildeman, het straatje naar het Bruggeveld en het Panisveld (kaart 11). Idem als Palmhof en Pastoorshof (zie 9.1). Op B 186g, afgestaan door René Andries, werd feestzaal Santro gebouwd.

Item noch heeft die voorsz pastorie
 een boogaert grot ses dachmael
 gelegen teghen ouer die kercke
 regenoten die strate ter eender
 den wilden man ter ander ende dat
 panisvelt ter derde sijde en eene
 cleijn straken gaende naer het
 bruggevelt ter 4 syden belaeft
 aen die Tafel alhier met vij [= 6]
 corens ende met cheijs aenden
 Commanduer iij [= 4] stuyers.

Hist. document 1. De pastoor bezat in 1615 een boomgaard,
 waarop nu feestzaal Santro staat (Me 5, p. 2).

Overzetting :

Item noch heeft die voorschreuen pastorie eenen boegaert
 grot ses dachmael gelegen teghen ouer die kercke regenoten die
 strate ter eender, den wilden man ter ander ende dat panisvelt
 ter derder sijden ende een cleijn straken gaende naer het brugge-
 velt ter 4 syden belaeft aen die Tafel alhier met vij [= 6] halster
 corens ende met cheijs aenden commanduer iij [= 4] stuyers.

5.7. HET WIJNGAARDEKEN

Wijngaardeken : 14 dec. 1620 een *stuck lants* geheeten *dwyn-*
gaerdeken (U 1307), 1666 *terre mesure incerte que vinea vocatur*
 (Me 3, p. 1). – Zoals elders in het Hageland, kwamen ook in
 Binkom wijngaarden voor. Het wijngaardeken van 1620 lag op
 A 314 (kaart 9). Inwoners zoals Maurits Fol zorgen thans voor de
 heropleving van de wijnbouw (Scheys, 2004, p. 73).

5.8. HET HEIDEKEN

Heideken : 1364 *heideken* (Ulen 103), 1605 *opt heijdeken rgt.*
het kerckenblock (K 16.452, f. 25), 14 dec. 1620 *dwynquaerdeken ...*
het naeruolgende dachmael geheeten theyken (U 1307), 1640 *pour*

*vng journal de terre gisant proche t heydeken, sur la petite bruyere
aupres le moulin a vent* (SH 3, nr. 41 en 93), 1740 *t'Heydeken aen
den Wintmolen* (Wauters, 78). Heide is de algemene benaming
voor uitgestrekte, onbebouwde zandgrond, maar ook voor het
plantengeslacht dat daar veel voorkomt (EWN, II, 403). In Bin-
kom komt het woord slechts één keer voor, als naam voor per-
ceel A 313 (kaart 9).

6. Graslanden

6.1. MALSE BROEKEN

Weiden vormen zich op natuurlijke wijze op de aanslibbingsgronden langs een waterloop. In Binkom maakt het grasland nog geen 6% van de oppervlakte uit. De gebruikte woorden voor grasland zijn broek, beemd, dries, vroente, eusel en weide.

Broek : 1615 *drij vierdel brockts in het brock van binckum* (Me 5, p. 6), 1666 *in palude siue in het brock* (Me 3, p. 12), 1824 *Broek* (k. Voncken, C). – Broek aan de Oosterbond- en Spelthofbeek, omgeving C 309 (kaart 15). Broek, uit Germaans **brōka*, is een goede, malse weide langs een beek. In de meeste gevallen wordt *broek* nader bepaald.

Binkomsbroek : 1631 *in palude siue in het Binckem Broeck* (Me 1, p. 18), 1750 *een dachmael maewijde in binckums broek* (Me 7, p. 4). – Idem als het Broek aan de Spelthofbeek.

Butschoorbroek : 1532 *beemd jnt butschoerbroeck* (O 5431), 1605 *int butschoer broeck, int butschoerbroecxken* (K 16.452, f. 10v en 51v), 1640 *vng journal de marret gisant au butschoerbroeck jdt. ... t hollant* (SH 3, nr. 124). – Broek aan de samenvloeiing van de Oosterbondbeek en de Spelthofbeek, omgeving C 300-307 (kaart 15), zo genoemd naar het gehucht Butschoor in Attenrode, nu verkeerd Butschove geschreven (Kempeneers, 2007, 208). Schoor komt uit Germaans **skaurnō* ‘moeras’, nog bekend in Hoegaarden. In But(s) schuilt de persoonsnaam *Butso* zoals in Butsel onder Boutersem (Kempeneers, 2011, 18).

Emmenbroek : 1605 (bos) *bij emmenbroeck* (K 16.452, f. 19), 1640 *Les beghines avecq l'hospital de Tillemont pour leur bois* [= A 10], *gisant dans Emmenbroeck* (SH 3, nr. 314), 1696 kopie 1789 *bij het jmmens brouck* (Hoen, 192). – Broek bij waterloop 10, namelijk A 16, 7 en 8 (zie kaart 7). Emmen en Immen komen van de Germaanse voornaam Imma (DB, 435 en 643).

Kortenbroek : ca. 1370 (beemd) *apud cortenbroec* (R 44.678, f. 63), 3 juli 1377 *te cortenbroec* (O 2856, charter 1371), 1405 *henrick coreken van wegen radolf vanden male van j stuc beempts by kortebroec* (R 44.759, f. 128v), ca. 1420 *apud cortenbroec* (R 44.679, f. 58), 6 dec. 1534 *ter plaetsen geheeten Cortenbroeck*

(O 208), 1605 *te corttenbroeck* (K 16.452, f. 6v), 1614 *een bunder bempts geheeten die cortebroeck* (Me 4, p. 6), 1640 *a corttenbroeck* (SH 3, nr. 39), 1696 kopie 1789 *tot Cortenbroeck* (Hoen, 198), 1824 *Korten Broek* (k. Voncken, B1), 1843 *Cortenbrouck, Kortenbroeck, Kortenbergh* (ABu). — Broek waar de Spelthofbeek de Helstraat kruist (B 136-145, zie kaart 12) en verder tussen de Spelthofbeek en de Helstraat waar het Hof te Kortenbroek ligt (kaart 15).

6.2. BEEMD, EEN "BANALE" WEIDE

Beemd, uit *ban-made*, is oorspronkelijk een gemeenschappelijk hooiweide, met *ban* 'rechtsgebied' en *made* 'weide' (EWN, 244). Het is in onze regio het meest gebruikte woord voor redelijk goed grasland. Het bepalend lid in samenstellingen verwijst dikwijls naar de eigenaar (Bellensbeemd), de ligging (Veerbeemd) of een andere eigenschap (Bessembeemd).

6.2.1. Benoeming naar de eigenaar

Bellensbeemd : 1605 *bellensbeempt rgt. ... die bellensstrate* (K 16.452, f. 40v), 1640 *La vefue oyenbrughe pour dix journaulx de pret, appellé le bellensbempt* (SH 3, nr. 192), 1696 kopie 1789 *d'erffghenamen van hoijenbruggen met hunnen bosch ghenaeempt den bellen bempt oft Bosch* (Hoen, 167), 10 jan. 1720 *den bellen bempt* (SG 220), 1722-1764 *bellebempt* (k. Kabbeek, f. 145), 1750 *den bellenbempt* (Me 7, p. 3). — Beemd, later ook bos, op A 140 naast de Parijsstraat (kaart 8). Bellen is een metroniem, afgeleid van de voornaam Amabilia of Sibilial (DB, 106).

Kempeneersbeemd : 18 mei 1764 *seecker half boinder bosch genaempt kempeneers bempt*, verkocht door Anna Kempeneers (SG 225, f. 90).

Tafelbeemd : 1564 *tafel bempde* (Ulens, 176), 1725 *den taeffelen bempt* (SG 220). — Beemd van de Armentafel aan de Opstal.

Tarisbeemd : 1605 *eenen beempt geheeten Taris beempt* (K 16.452, f. 65), 1640 *cinq journaulx de pret nommé le pret taris* (SH 3, nr. 130), 1740 *Thorisbempt* (Ulens, 181). — Beemd van de abdij van Sint-Geertruiden, volgens Ulens gelegen aan het

Kortenbroek. Tavis/Thoris is een persoonsnaam, korte vorm van Hectoris of Victoris (DB, 1217).

6.2.2. Benoeming naar de ligging

Bramerbeemden : 1605 *inde bramerbeempden* (K 16.452, f. 8v), 1749 *in de braemberbemden* (SG 221, b. 40). – Beemden aan de zuidkant van de Spelthofbeek in het Bramerveld (kaart 15).

Butschoorbeemden : 1522 *butschoerbemde* (Ulens, 65), 1605 *in de butschoerbempden* (K 16.452, f. 11v), 1640 *le chemin allant vers les butschoerbemden* (SH 3, nr. 149). – Beemden aan de Spelthofbeek nabij het gehucht Butschoor in Attenrode.

Diesterbeemden : 1605 *in deysterbeempden* (K 16.452, f. 9), met verschrijving in 1735 *inden Distelbempt* (R 44.752, f. 4). – Beemden aan Vloedbeek nummer 11, vgl. Diesterveld.

Schaaikerbeemden : 1419 *scaeywijker beemde*, 1502 *scaeykerbeemde* (Ulens, 168), 1605 *in de schaijkerbempde* (K 16.452, f. 45), 1616 *inde schaekerbempden* (Jac 693, p. 76), 1725 *jnde schaekerbempden* (SG 220), 4 juli 1750 *in de schaeckelbemptden rgt. het schaeckelvelt* (SG 221). – Beemden aan de Eksterbeemdenbeek (kaart 14), zo genoemd naar het gehucht Schadewijk. Door verkorting van Schadewijkerbeemden ontstond Schaaikerbeemden.

Veerbeemden : 1605 *in de veerbeempden rgt. die strate gaende naer gemp* (K 16.452, f. 43), 1640 *cinq journaux de pret gisants es verre bemden* (SH 3, nr. 137). – Beemden in het gehucht Veer, langs de Bruggebeek, omgeving B 212-213 (zie kaart 10).

6.2.3. Andere voorbepalingen

Eksterbeemden : 1605 *in dexsterbeempden* (K 16.452, f. 24), 1640 *vng journal de pret, gisant es exsterbemden* (SH 3, nr. 315). – Beemden naast de Eksterbeemdenbeek.

Kruisbeemden : 1605 *die cruijsbempden ... de strate gaende naerden boschdries* (K 16.452, f. 14), 1615 *tot veer onder binckum rgt. ... die cruijsbeemden* (Me 5, p. 7), 14 dec. 1620 *de cruysbempden* (U 1307), 1631 *in Binckem tot Veer ... die cruysbemden* (Me 1, p. 5), 1640 *a verre, empres le moulin a vent, jdt. ... les cruysbemden*

(SH 3, nr. 155), 11 dec. 1723 *inde cruijs bempden* (SG 220). — Beemden in de omgeving van de huidige Waterstraat, zo genoemd wegens het kruisvormige patroon van deze straat.

Ossenbeemd : 1646 *de ossenbemt* (Ulens, 155), 1696 kopie 1789 *d'erfghenamen hendrick jonart met den Ossenbempt* (Hoen, 182), 4 juli 1750 *in den ossenbeempt* (SG 221). — Waarschijnlijk de beemd aan de Vosselbeek A 255 (kaart 8), geschikt voor het laten weiden van ossen.

6.2.4. Bepalende adjectieven

Grote Beemd : 1696 kopie 1789 *te cortenbroek ... aenden grooten bempt* (Hoen, 201). — Beemd van 2 ha 74 a 40 ca op C 362, aan de zuidkant van de Spelthofbeek (kaart 15).

Oudenbeemd : 1549 (bos) *geheeten den ouden bempt, den ouden bossch* (O 279), 1605 *te roecxberghen byden auwen beempt* (K16.452, f. 15). — Bos grenzend aan de weg naar Lubbeek, nu Binkomstraat genoemd. Beemd is soms een verschrijving voor bos.

6.3. SCHRALLE DRIESEN

Dries : 1733 *dries* (Ulens, 78), 13 maart 1792 *weijde geheeten den Dries* (SG 226, f. 13v). — Dries(ch) is geen afleiding van drie, zoals lang is gemeend, maar behoort bij een Indo-Europese wortel **treu-* 'wrijven' of 'vermoeien, uitputten'. Een dries liet men tijdelijk rusten, waarna begroeiing met gras en onkruid volgde. Daar vooral de minst vruchtbare gronden lang als *dries* bleven liggen, kreeg het woord secundair de betekenis van schrale weide, soms ook van dorpsplein (Van Osta, in : DVG). Zulk dorpsplein vinden we onder meer in Glabbeek en Binkom. Dikwijls is dries een deel van een samenstelling.

Bosdries : 1605 *de strate gaende naerden boschdries* (K 16.452, f. 14), 14 dec. 1620 *de cruijsstraet naerden boschdries* (U 1307), 1640 *le borch* ... *a bossche, joindants le bosdriesch* (SH 3, nr. 73), 1696 kopie 1789 *op den Bosch dries* (Hoen, 133), 1725 *een Block gelegen aenden Boschdries* (SG 220). — Driehoekig plein waar de

Waterstraat op de Meenselstraat uitkomt, zo genoemd naar het gehucht Bos (kaart 12).

Bramerdries : 1532 *aende donck rgt. den braempder driesch* (O 5431), 13 maart 1623 *te Brampt rgt. Bramersdriesch* (O 5431), 1640 *a braempt jdt. le bramerdriessche* (SH 3, nr. 167). – Weiden langs de Spelthofbeek op het Bramerveld.

Groenendries : 1741 *naer den groenen driesch* (SG 224, nr. 6), 1821 *l'endroit dit groenendries* (Tab, 11), 1972 *Groene Dries* (k. NGI). – Dries, ook gehucht, tussen de Groenendries(straat), en de Donkweg (kaart 15).

Kinderrodedries, verkort tot **Kinderendries** : 1605 *den kinderoije dries* (K 16.452, f. 59v), 1640 *a kinderode jdt... les kinderen driessche* (SH 3, nr. 57), 15 dec. 1725 *op den kinderen dries* (SG 220), 1749 *tot kinderroede rgt. den kinderendries* (SG 221), 1843 *au Kinderendries* (ABu, bij weg 10). – Weiden in Kinderode.

Krekeldries : 1640 *deux bonniers de pret nommez le kryckel-driesch, dans le krekeldriessche* (SH 3, nr. 108 en 111), 31 jan. 1671 *den krekeldries* (O 2112), 1676 *twee boenderen bempts geheeten den kryckeldriessche* (O 2112, los blad), 30 juni 1702 *seker Rauwagie genaempt den krekeldries* (SG 227), 1778 *in den crijckeldries* (O 2112), 1821 *le champ dit Kreijkeldries* (Tab, 49), 1824 *Kreukelen Driesch* (k. Voncken, B2), 1999 *Krekeldries* (k. NGI). – Zeer grote weide waar krekels voorkwamen op B 333 (kaart 12), tussen de huidige Bloemstraat en de Krekeldries(straat). Petrus Vaes, licentiaat in de rechten en Heilige-Geestmeester van de parochie van Sint-Geertruiden, was getrouwd met Anna Maria Rauvoet. Het echtpaar verkreeg de Krekeldries van de erfgenamen van Adriaen Rauvoet, die Anna's broeder was. Op 31 januari 1671 leenden Petrus Vaes en zijn vrouw 600 en 208 guldens, en stelden de Krekeldries als onderpand. Indien deze hypotheek onvoldoende zou zijn, kon de rentmeester beslag leggen op een halve bunder land, gelegen bij hun huis *ontrent de wintmolen tot boischot onder heyst den Berg* (O 2112). In 1750 was de Krekeldries eigendom van de H. Geest van Sint-Geertruiden in Leuven (O 2112, nr. 83-84; Hoen, nr. 135-136).

Langendries : 1824 *Langen Driesch* (k. Voncken, B2). – Dries op B 393-394 en omgeving (kaart 12 en 13).

Molendries : 1750 *den molendries* (Me 7, p. 5). – Het open plein nabij de Windmolen op A 316 (kaart 9).

Rooidries : 5 juni 1537 *den roydriesch* (U 2529), 1605 *byder plaetse geheeten den roeijdriesch, den roydries* (K 16.452, f. 1v en 21v), 14 dec. 1620 *den royendriesch* (U 1307), 1640 *le ruedendriesch* (SH 3, nr. 86). – Groot perceel weide op A 23, grenzend aan de Boekhoutstraat (kaart 8). Rooi is een afleiding van Rode of Rot.

Scheidries : 1605 *den bossch geheeten den scheijddries* (K 16.452, f. 64), 1640 *le scheydriessche* (SH 3, nr. 286). – Te situeren aan de Boekhoutbeek, grenzend aan de huidige Boekhoutstraat.

Teckensdries : 1364 *teckendriesch* (Ulen, 180), 1605 *te kinderoey rgt. ... den teckensdries, dries geheeten den teckendries* (K 16.452, f. 31v en 34), 14 dec. 1620 *een stuck bempts ... geheeten den teeckendriesch* (U 1307), 1640 *a kinderoey jdt. le teckensdriessche* (SH 3, nr. 72). – Dries naast het Teckensbos, grenzend aan waterloop nummer 4 (kaart 9).

6.4. VROENTE EN EUSEL

Vroente(n) : ca. 1370 *dominus abbas de vliederbeke de vj bonariis cum tribus jurnalibus dictis vroenden* (R 44.678, f. 62v), 1405 *der Abdt van vlierbeke van vj boenders ende iij daghmaelen vroenten* (R 44.759, f. 128), 1605 *1 dachmael bogaerts oft beempt ... by der vroente* (K 16.452 f. 2), 1640 *vne piece de pasture gisant a hoochbruggen en la vruente* (SH 3, nr. 79), 1697 *tot hoech bruggen ontrent den vrunt* (K 2313, b. 33), 1821 *le champ dit den Vroend* (Tab, 45), 1824 *Fruent* (k. Voncken, B2).

Groot gemeenschappelijk weiland tussen de huidige Sint-Rochusstraat, de Brusselstraat en de Bloemstraat (kaart 12). In de 14de eeuw werden delen van de Vroente verhuurd aan de abt van Vlierbeek en aan de pastoor van Binkom. Vroente is een afleiding van *vroon*, *vroen* met de betekenis 'van de heer' en vandaar 'openbaar'. Vroenten werden later privébezit. Ook op andere plaatsen waren vroenten. Circa 1400 betaalde Geert

Wittebolle een denier aan de hertog voor een deel vroenten voor zijn huis nabij de kerk : *Gerardus wittebolle de parte vroenten ante mansionem suam iuxta ecclesiam* (R 44.677, f. 57). Willem Kokart betaalde een obel voor de vroenten waar hij bomen mocht planten en snoeien : *de waris [= vroenten] ante mansionem suam quod potest ibidem arbores plantare et defalcare* (R 44.677, f. 57v). Een vroente lag ook op de Hulst nabij de huidige Boekhoutstraat : 1609 *opt hulst iuxta ... de vroent* (Me 2, p. 6).

Vroeneusel : 1364 *vroeneussel* (Ulens, 193), 1605 *een groot stuck weyde ... te roecxberge geheeten t vroen eeusele* (K 16.452, f. 24v), 1640 *le froenusel* (SH 3, nr. 273), 1696 kopie 1789 *inden vronsele* (Hoen, 132), 1749 *het groen hassel* (SG 221), 1750 *het froenatsel, het froenetsel* (Me 7, p. 4 en 6), 1843 *Groenassel, Groenen hasselt* (ABu). – Gemeenschappelijke weide waar dieren mochten grazen, gelegen op A 323 (kaart 9). Eusel is een weide van minder goede kwaliteit. Het is een afleiding met het achtervoegsel *-sel* van *eeuwen* 'voederen, afgrazen'. Rond 1640 waren de erfenamen van Henry Wellens eigenaars van de Vroeneusel. Ze werden opgevolgd door Peeter Cluckers (SH 3, nr. 273) en daarna door de *confrerie van de zielen binnen thienen* (Hoen, 132; SG 221).

6.5. JONGE WEIDEN

Belleweide : 1821 *le bois dit belleweyde* (Tab, 54), 1824 *Belle Weyde* (k. Voncken, A). – Idem als Bellensbeemd A 140 (kaart 8). Samenstellingen met weide zijn meestal jongere toponiemen.

Kostersweide : 1821 *l'endroit dit Kostersweijde* (Tab, 27 en 52). – Weide van de koster op A 142 (kaart 8). Vergelijk met **Kosterij** : 29 nov. 1731 *de costerije* (SG 220).

Lange weide : 1750 *de lange wijde* (Me 7, p. 2), 1784 *de lange-weije* (U 2529), 1821 *lange weijde* (Tab C), 1843 *Lange Eynde* (ABu). – Lange weide op B 169-170 langs de Spelthofbeek (kaart 12).

Spelthofweide : 1821 *la prairie dite Speldhofweijde* (Tab, 6 en 38). – Weide op B 74 (kaart 10).

7. Akkerland

7.1. HOEVE ALS LANDMAAT

Hoeve : 1605 *die goeden des commandeurs geheeten die hoeue* (K 16.452, f. 54), 1640 *les biens du commandeur nommé die hoeue* (SH 3, nr. 232), 1696 kopie 1789 *op de hove rgt. de commanderije van Chantrijn* (Hoen, 127), 1725 *een dachmael [= C 106] opde hoeue* (SG 220), 1824 *De Hoef* (k. Voncken, C), 1847 (Armentafel = C 106) *De hoeve* (k. De Ruyter, 59). – Hoeve is het gebied in de omgeving van C 102-108 (kaart 14). Het woord *hoeve* wordt dikwijls verward met *hof* in de huidige betekenis van boerderij. De primaire betekenis van Middelnederlands *hoeve*, *hove*, *hoef*, Oudnederlands **hova*, is oppervlakte land nodig voor het onderhoud van een gezin (Van Osta, in : DVG). Uit die primaire betekenis ontwikkelde zich die van 'landmaat, stuk grond' (EWN, 443). In Attenrode varieerde de grootte van de hoeven van 3 tot 9 bunders (Kempeneers, 2007, 239). In 1614 is de Opstal in Binkom *groot twee bunder* (Me 4, p. 18).

Klavershoeve : 1686 *clavershoeve* (Ulens, 121), 12 juli 1717 *het dreeffstraetken naer die clauers hoeue* (SG 220). – Oppervlakte land toebehorend aan Clauwens, cf. Clauwenhaag onder 5.5.

7.2. KOUTER

Kouter : 1605 *op den cauter rgt. ... den wech gaende naer thienen* (K 16.452, f. 7), 19 nov. 1607 *op den couter onder binckem* (O 5431), 1609 *in den Couter* (Me 2, p. 2), 1660 *op den cauter rgt. den kuckelberch* (O 3555), 11 juni 1768 *op den cauter regenoiten de doelstraete* (SG 230, f. 100), 1821 *le champ dit den Cauter* (Tab, 6), 1824 *Den Kauter* (k. Voncken, B1). – Veld tussen de Kwikkelberg(straat) en de Boutersemstraat, B 87-90 en C 1-6 (kaart 10 en 14). Kouter, uit Latijn *cultura*, duidt gronden aan die al bebouwd werden tijdens de Frankische landname.

7.3. HET OPEN VELD

Veld is een geheel van percelen akker- en weiland gelegen tussen hoofdwegen. Deze velden kregen een voorbepaling, die verwijst naar een vroegere eigenaar (Goyensveld), de ligging nabij een merkpunt (Molenveld), de begroeiing (Asveld).

7.3.1. Benoeming naar de bezitter

Goyensveld : 1824 *Goyens Veld* (k. Voncken, B1). – B 243-244, eigendom van geneesheer Goyens, tussen Meenselstraat en Waterstraat (kaart 10 en 12).

Herenveld : 4 juli 1750 *op het heerenvelt* (SG 221), 1824 *Heere Veld* (k. Voncken, B1). – Naam voor het grote perceel B 77 (kaart 10), eigendom van de heer van Binkom.

Monaertsveld : 1605 *een stuck bosch ... geheeten monaertsvelt* (K 16.452, f. 65), 1614 *het monincx velt* (Me 4, p. 17). – Veld op de Koudenberg, naast het Sint-Germaansbos (kaart 9).

Tafelveld : 1824 *Tafel Veld* (k. Voncken, C), 1847 *Tafele veld* (k. De Ruyter, 44). – Veld tussen de Tiensesteenweg, de Groenendries en het Donkstraatje (nu Vossenveldstraat). De percelen C 214, 217-218, 230, 234-235 en 248, waren eigendom van de Armentafel van Binkom (kaart 14 en 15).

Vlierbeekveld : 1843 *Fleerbeek veld* (ABu). – B 30-31 en omgeving waar de abdij van Vlierbeek al in de 14de eeuw gronden bezat. Idem als Vlierbekerberg (kaart 10).

7.3.2. Benoeming naar de ligging

Bekerveld : 1534 *het bekervelt* (O 208), 1605 *by tbeckevelt* (K 16.452, f. 47), 9 sept. 1723 *het bekervelt* (SG 220). – Veld nabij de Oosterbondbeek op B 381 (kaart 13).

Binkomveld : 1824 *Binkom Veld* (k. Voncken, B2). – Veld op B 421-430, tussen de huidige Meenselstraat en de Nijsselrodestraat (kaart 13).

Bosveld : 1605 *bijden nieuwen wauwer rgt. ... het bosvelt* (K 16.452, f. 23). – Veld bij het gehucht Bos.

Bruggeveld : 1520 *bruggenvelt* (Ulens, 64), 1605 *tbruggenvelt, opt brugge velt, opt bruggervelt* (K 16.452, f. 2v, 4v en 19), *naer het*

brugge velt (Me 5, p. 2), 6 dec. 1724 *opt Bruggen velt* (SG 220), 10 sept. 1764 *op het Bruggenvelt rgt. het paenhuysvelt* (SG 225, f. 109), 1821 *la campagne dite bruggeveld* (Tab, 30), 1824 *Brugge Veld* (k. Voncken, B1). — Veld tussen de Tiensesteenweg en de Schoolstraat, B 190-211 (kaart 10-11).

Butschoorveld: 1364 *butscorvelt*, 1515 *butskoervelt* (Ulens, 65), 1605 *opt butschoervelt* (K 16.452, f. 2v), 1660 *butschoervelt* (K 4558), 1696 kopie 1789 *het putser velt* [sic!] (Hoen, 110), ca. 1730 *opt butschuervelt* (U 2529). Met verschrijving ook **Butselveld**: 1634 *butselvelt* (Ulens, 65), 24 maart 1725 *opt Butselvelt* (SG 220). — Veld nabij het gehucht Butschoor in Attenrode, vervormd tot Butsel wegens de nabijheid van het gehucht Hoog- en Neerbutsel.

Diesterveld: 1534 *die straete gaende vanden diestersche velde totter vloetbeke* (O 208), 1605 *opt distervelt* (K 16.452, f. 9), 1640 *sur le diesterielt* (SH 3, nr. 131), 19 dec. 1739 *die straete gaende naert velt geheeten distervelde* (U 2529). — Veld naast de weg gaande naar Diest, tussen Bloemstraat en Nijsselrodestraat en de waterloop 11.

Eindeveld: 1605 *opt eyndevelt* (K 16.452, f. 44v), 1640 *le den-deielt* (SH 3, nr. 159), 1696 kopie 1789 *op t d'ende velt* (Hoen, 67). — Genoemd naar de ligging op het Einde (zie daar).

Evenborneveld: 1364 *evenbornevelt* (Ulens, 84), 1605 *opt euenbornevelt ... rgt. die cromstrate* (K 16.452, f. 12), 1640 *sur le euefr]borne velt ... le cfr]umstrate* (SH 3, nr. 21), sept. 1764 *op het Evenbornevelt* (SG 225, f. 99v). Met latere vervormingen: 1696 kopie 1789 *het hemel velt* (Hoen, 223), ca. 1730 *het eemervelt* (U 2529), 1749 *op het haemers velt* (SG 221), 1824 *Hamelen Veld* (k. Voncken, C), 1843 *Hemelveld, Hemelenveld, Kemelveld* (ABu). — Veld ten zuiden van de Eksterbeemdenbeek, C 37-39 en C 46-56 (zie kaart 14), zich verder uitstrekkend in Kerkom waar de Kromstraat gelegen was. Het eerste lid *Evenborne* verwijst naar een bron van een zekere Even (DB, 445). De oude vorm van Averbode heeft de vormwijziging zeker beïnvloed. Vergelijk 1640 *Le prelat d'Everborne* (SH 3, nr. 310).

Gribberveld: 1605 *tende rgt. het grubbervelt ... de strate van aerschot naer thienen* (K 16.452, f. 14), 1614 *opt Gribberevelt*

(Me 4, p. 3), 1640 *sur le gruveruelt jdt. le ruisseau* (SH 3, nr. 191). – Idem als het Tafelveld. Gribber verwijst mogelijk naar waterloop 12.

Hoogbruggeveld : 1505 *hoogbrugger velt* (Ulens, 111), 1519 *tstraetken vander hoochbruggen velt nae binckem gaende* (SG 7607, f. 34), 1534 *tot op hogebrugge velt* (O 208), 1605 *opt hoebruggenvelt* (K 16.452, f. 13), 1640 *a hoochbruggen champ* (SH 3, nr. 126), 14 feb. 1698 *op hoijbrugge velt* (U 2529), 7 mei 1731 *op het hoijbruggen veldt* (U 2529, f. 31), 1843 *Hoogbruggeveld* (ABu). – Veld tussen de Langendriesweg en de Oosterbondbeek, omgeving B 388 (kaart 13).

Kinderrodeveld : 1364 *kinderode velt* (Ulens, 119), 1605 (bos) *opt kinderoij velt* (K 16.452, f. 12v), 13 sept. 1611 *opt kinderoeveld* (K 9427), 1640 *la ruelle allant vers kinderoyeuelt* (SH 3, nr. 300), 1666 *te kinderode velt* (Me 3, p. 12). Verkort tot **Kinderveld** : 1549 *kindervelt* (Ulens, 119), 1824 *Kinder Veld* (k. Voncken, A), 1847 *Kinderen Veld* (k. De Ruyter, 3). Idem als Kinderrode.

Molenveld : ca. 1370 *supra molenuelt* (R 44.678, f. 55), 1605 *in dexsterbeempden rgt. t molenvelt* (K 16.452 f. 48), 1640 *sur le molenuelt* (SH 3, nr. 16), 1642 *het meulevelt* (Jac 693, p. 16-17), 1750 *op het molevelt* (Me 7, p. 4), 1824 *Molen Veld* (k. Voncken, C). Idem als **Groot Molenveld** : 1532 *groot molenvelt* (Ulens, 92), 1605 *tgroot molenvelt* (K 16.452, f. 4v), 1666 *in campo dicto het groet moelevelt* (Me 3, p. 10), ca. 1730 *onder binckum opt groot meulenvelt* (U 2529). – Groot veld ten westen van de Eksterbeemdenbeek, zich verder uitstrekkend in Kerkom en Vissenaken (kaart 14), zo genoemd naar de molen op de Velp.

Nijsenrodeveld : 1605 *het nijsenroij velt* (K 16.452, f. 33v). – Veld bij het gehucht Nijsenrode onder Meensel. Vgl. 1332 *bona de nysenrode* (R 44.677, f. 12v). Nijsenrode, uit oorspronkelijk IJsenrode, is een samenstelling van Isan + rode ‘gerooid bos van Isan’ (Kempeneers, 2007, 208).

Panisveld : 1418 *panisvelt* (Ulens, 156), 1605 *opt panisvelt rgt. tbruggenvelt* (K 16.452 f. 2v), 14 dec. 1620 *opt pannisvelt* (U 1307), 1631 *het panis velt, op het pannis velt* (Me 1, p. 2 en 4), 1666 *het panisvelt* (Me 3, p. 8), 1725 *opt panisvelt* (SG 220), 10 sept. 1764 *op het Bruggenvelt rgt. het paenhuyvelt* (SG 225,

f. 109). — Veld gelegen achter het Paanhuis (zie Wildeman), ten noorden van de Brusselstraat (kaart 10).

Schaaikerveld : 1504 *scayckervelt* (Ulens, 169), 1605 *opt schaijckervelt, opt scheijckervelt* (K 16.452, f. 4 en 5), 1616 *t'schakerevelt* (Jac 693, p. 76), 1640 *sur le schakeruelt* (SH 3, nr. 14), 1696 kopie 1789 *op 't schaijckervelt, op scaeijskervelt* (Hoen, 31 en 35), 1725 *opt schaeckeruelt* (SG 220). Vervormd tot **Schakelveld** : 4 juli 1750 *op schaeckelveld* (SG 221), 1821 *la campagne dite Schaekelveld* (Tab, 9), 1824 *Schakel Veld* (k. Voncken, C), 1847 *scha(e)kelveld* (k. De Ruyter, 64). — Veld tussen de Tiensesteenweg en de Schakelveldstraat, C 142-143 en omgeving (kaart 14). Schaaiker is een verkorting van Schadewijker, adjectief afgeleid van het gehucht Schadewijk onder Kerkom. Vgl. ca. 1370 *Johannis de scadewijch, apud scadewijch* (R 44.678, f. 57; f. 58v).

7.3.3. Benoeming naar de begroeiing

Asveld : 1515 *dasvelt* (Ulens, 43), 1605 *opt asvelt* (K 16.452, f. 3v), 1640 *sur le dasuelt* (SH 3, nr. 11), 1696 *op 't d'asvelt* (Hoen, 195), 16 okt. 1719 *den bosch genaempt het aschvelt* (SG 220), 7 nov. 1754 *op 't asvelt* (U 880), 1821 *le champ dit dasveld* (Tab, 51). — Veld in de omgeving van het Astveldstraatje. As is de boomnaam es, cf. Asbos.

Bessemveld : 1605 *het bessim velt* (K 16.452, f. 6), 1640 *le bessimuelt* (SH 3, nr. 321), 1824 *Bessen Veld* (k. Voncken, B1), 1843 *Bessemveld* (ABu). — Veld op B 28-29 en omgeving (kaart 10). Wellicht groeiden hier struiken waarvan het hout geschikt was om bezems te maken.

Boekveld : 1520 *dboecvelt* (Ulens, 56), 1640 *la rue allant vers t boechuelt* (SH 3, nr. 296). — Verkorting van Boekhoutveld. Boek = beuk.

Bramersveld : 1502 *bramervelt* (Ulens, 61), 1605 *opt bramervelt* (K 16.452, f. 7v), 1640 *sur le brameruelt* (SH 3, nr. 24), 1660 *opt braemervelt gelegen rgt. butschuervelt* (K 4558), 1723 *int Bramers velt* (K 4556ter), 1764 *op het bramisvelt* K 4556bis), 11 juni 1768 *het braemersvelt* (SG 230, f. 100), 1796-1799 *op 't bramers velt onder binkom* (K 4556bis), 1821 *la campagne dite braemersveld*

(Tab, 12), 1847 *Bramis veld* (k. De Ruyter, 34). – Groot veld, idem als de Braamt, tussen de Groenendries en de Spelthofbeek (kaart 15).

Heideveld : 1605 *bij theijdeken rgt. den molenberch ... het heijdenvelt* (K 16.452, f. 7), 1640 *l'heydevelt* (SH 3, nr. 41), 1696 kopie 1789 *achter het heijvelt inden vronsele* [= Vroeneusel] (Hoen, 132). – Idem als het Heideken A 313 (kaart 9).

7.3.4. Benoeming naar een diernaam

Eksterveld : 1631 *op het extervelt* (O 5708), ook in Vissenaken, 1537 *t'dexterveldt* (Kempeneers, 2006, 180). – Veld aan de Eksterbeemdenbeek, benoeming naar de aanwezige vogels.

Ganzenveld : 1631 *opt gansenvelt ... die cautergracht* (O 5708), 1663 *gansenvelt* (Ulens, 86). – Niet gelokaliseerd.

Krekelveld : 1843 *Kreukelenveld* (ABu). – Veld gelegen bij de Krekeldries.

Vliegenveld : 10 nov. 1729 *in t asvelt bij het Vliegenvelt* (SG 220). – Idem als Vliegenberg.

Vossenveld : 1364 *vosvelt*, 1549 *vossenvelt* (Ulens, 192), 1605 *opt vosvelt rgt. den donck* (K 16.452, f. 8v), 1 maart 1616 *t vossenvelt* (O 5431), 1640 *sur le donck jdt. le vosuelt* (SH 3, nr. 275), 10 dec. 1702 *op het vossenvelt onder Binckum* (SG 227), 1749 *tot braemt rgt. het vossevelt* (SG 221, b. 40), 1847 *Vosse veld* (k. De Ruyter, 39). – Veld tussen de Groenendries en het Donkstraatje, nu Vossenveldstraat genoemd, C 245-246 en omgeving (kaart 15). Genoemd naar de aanwezigheid van vossen.

7.3.5. Benoeming naar andere eigenschappen

Eigensveld : 1364 *eygensvelt* (Ulens, 86), 1605 *opt eigensuelt* (K 16.452, f. 5), 1614 *opt ijjels velt* (Me 4, p. 4). Later vervormd tot **Eikensveld** : 1615 *op het eekens velt* (Me 5, p. 3), 1640 *sur le deychkensuelt, sur le duyckensuelt* (SH 3, nr. 19 en 26), 1666 *het eekvelt* (Me 3, p. 8), 1696 kopie 1789 *op deychkens velt* (Hoen, 9), 22 maart 1721 *opt eyckenuelt* (SG 220), 24 maart 1725 *opt eyckens velt* (SG 220), 11 juni 1768 *op het eyckens velt* (SG 230, f. 100), 1821 *le champ dit eijckensveld* (Tab, 40), 1824 *Eyckens Veld*

(k. Voncken, ap). – Veld tussen de Tiensesteenweg en de Groenendries(straat), C 176-215 (kaart 14). Eigen was een vrij erf dat van niemand afhankelijk was, een niet-leenroerig goed, ook bekend in Orsmaal (Kempeneers, 2004, 108). Het niet meer begrepen woord veranderde in de boomnaam eiken.

Potaardeveld : 1824 *Pot Aarde veld* (k. Voncken, B1), 1843 *Potaerdeveld* (ABu). – Veld tussen de Bloemstraat (nu Sint-Rochusstraat) en de Brusselstraat, ten zuiden van de Waterstraat, omgeving B 272 (kaart 12). Benoeming naar de grondsoort.

7.4. EEN AANEENGESLOTEN BLOK

Blok : 1605 in *tblock teijnde* (K 16.452, f. 27), 17 jan. 1722 *op het block aen die kerck* (SG 220). – Blok is het voornaamste woord voor een door heggen of houtkanten ingesloten perceel. Dikwijls wordt blok nader bepaald.

Bremblok : 1753 *het bremblock groot een boinder* (SG 221), 1821 *le champ dit bremblock* (Tab, 42). – Blok met brem begroeid op B 259-260 (kaart 12).

Gebrand Blok : 1696 kopie 1789 *het ghebrant block* (Hoen, 63). Idem als het **Gebrand** : 1714 *het gebrandt* (U 2529), 9 maart 1792 *op het gebrand, het verbrandt* (SG 226, f. 6 en 12), 1821 *l'endroit dit het gebrand* (Tab, 20 en 46). – C 391 en de verdere omgeving, deel van het Bramerveld (kaart 15). Ook bekend in Sint-Margriet-Houtem. Vgl. ook met het Verbrand Blok in Boutersem (Kempeneers, 2011, 56).

Kerkeblok : 1418 *kercken bloke* (Ulens, 117), 1605 *opt heijdeken rgt. het kerckenblock* (K 16.452, f. 25), 1843 *Kerkeblock* (ABu). – Perceel A 315, eigendom van de kerk, ten noorden van de Windmolen (kaart 9).

Kruisblok : 1605 *teruijsblock* (K 16.452, f. 35), 14 dec. 1620 *het cruysblock groot bat dan ses dachmalen* (U 1307), 1640 *le cruysblock* (SH 3, nr. 97), 1696 kopie 1789 *het cruysblock* (Hoen, 133). – B 296 gelegen aan de huidige Waterstraat (kaart 12).

Slubbensblok : 1640 *slubbens block* (Ulens, 174), 1725 *het sleubbers Block met een weycken* (SG 220), 1749 *slubbensblock* (SG 221). – Dit blok hoorde in 1725 *half aende kercke ende half*

aende taeffel, en kan dus overeenkomen met A 311 en A 311bis (kaart 9).

7.5. ROT IS NAT WEILAND

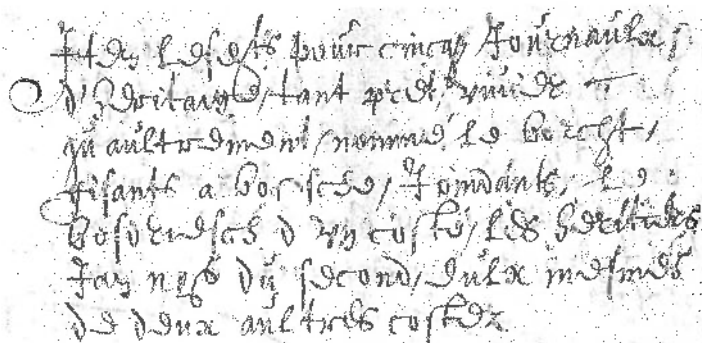
Lauwenrot : 1364 *Laurenrot* (?), 1505 *Lauwe rot* (Ulens, 53), 1605 *opt lauwenrot* (K 16.452, f. 19v en 20). Later vervormd tot **Blauwe Rot** : 1640 *sur le blauwenrot, sur le blaurot* (SH 3, nr. 74 en 83), 16 maart 1669 (beemd) *het blourotte* (U 2529), 25 mei 1773 *het velt genaemt het blauwrot* (SG 225, f. 277v), 5 juni 1794 *in het blauwrot rgt. de gemeijnte tegens de baene* (SG 226, f. 55v), 1824 *Blauwe Rotte* (k. Voncken, A). Gedifferentieerd met de adjectieven groot en klein. **Groot Blauwrot** : 1640 *sur le grand blaurot* (SH 3, nr. 89). **Klein Blauwrot** : 1640 *sur le petit blaurot* (SH 3, nr. 105). Weiland tussen de Boekhoutstraat, de Hulststraat en de Meenselstraat, A 35-40 en omgeving (kaart 8). Rot, niet te verwarren met rode, gaat terug op de Indo-Europese wortel **reud-* 'stukscheuren' (Pokorny, 869) en betekent : ruige weide aan een waterloop. De oudste vorm uit 1364 is niet meer te controleren. Het eerste lid is waarschijnlijk de persoonsnaam Lauwen, verkort uit de heiligennaam Laurentius (DB, 737). De naam, vervormd tot Blauwe Rot, werd mogelijk beïnvloed door de begroeiing met blauwachtige bloemen.

Groot Rot : 20 juni 1424 *ad locum teutonice dictum tgroet rot* (O 3554, charter 2067), 5 juni 1537 *tgroot rot* (U 2529), 1605 *op het groot rot* (K 16.452, f. 6v), 13 sept. 1611 *opt velt geheeten tgroot rot* (K 9427), 1631 *in campo dicto het groet Roet* (Me 1, p. 19), 1655 *t'groot rot* (k. Park), 1702 *op groot Rot* (RA, f. 28), 26 aug. 1765 *op het groot Rot rgt. de vossel* (SG 225, f. 115). — Idem als Blauw Rot.

Ooienrot : 1605 *opt butchoer velt rgt. ... het oijenrot* (K 16.452, f. 27), 1609 *versus het oyenroth* (Me 2, p. 1), 1640 *le champ nommé oyenrot, le oienrot* (SH 3, nr. 25 en 46), 1652 *opt oijenrot* (O 3555). ... Met grote waarschijnlijkheid te situeren op C 376 nabij de Spelthofbeek en het Kortenbroek (kaart 15). Het eerste lid is een persoonsnaam, zelf afgeleid van Middelnederlands *ooye, oye*, 'nat weiland aan een rivier' (DB, 923).

7.6. ANDERE SPECIFIEKE BENAMINGEN

Borcht : 14 dec. 1620 *de borcht metten wouwere* (U 1307), 1640 *le borcht* (SH 3, nr. 73). – Geeraerd van Vileers, professor in de medicijnen aan de Leuvense Universiteit, weduwnaar van Dorothea Roels, verkocht op 14 december 1620 aan Vranck Rauvoet *soene wylen Vranck* en aan zijn huisvrouw Jozina Lemmens een aantal eigendommen. Deze bestonden onder andere uit *de borcht metten wouwere*, met een bosken en een stuk weide beneden de genoemde vijver *daer de beesten jn gaen drincken*. Deze vijver komt overeen met B 270 ten zuiden van de huidige Waterstraat. Bovendien kreeg Rauvoet *een boogaerdeken ende maybempt*, alsmede een stuk weide *geheeten den hazeleren bosch*, samen meer dan 2,5 bunders groot (U 1307).

Item lesdicts [= de genoemden, namelijk de erfgenamen van Vranck Rauvoet] pour cinqs journaux d'heritaige, tant pret, viuiier qu'aultrement nomme le Borcht, gisants a bossche, join-dants le bosdriesch d vn costé, les heritiers Jan Nys du second, eulx mesmes de deux aultres costez.

Hist. document 2. De Borcht gelegen in het gehucht Bos in 1640.
Fragment uit het eijnsboek van Chantrijn (serie H 3, nr. 73).

Overzetting :

Item lesdicts [= de genoemden, namelijk de erfgenamen van Vranck Rauvoet] pour cinqs journaux d'heritaige, tant pret, viuiier qu'aultrement nomme le borcht, gisants a bossche, join-dants le bosdriesch d vn costé, les heritiers Jan Nys du second, eulx mesmes de deux aultres costez.

Borcht, uit borg of burg uitgebreid met een lokatief-t, was oorspronkelijk een versterking. Het toponiem was ook in Wever bekend (Kempeneers, 2007, 207). De Borcht komt overeen met

de hoeve Truyens op B 267 en volgende, Waterstraat 9. De hoeve was in 1821 eigendom van Jan Truyens. Rond 1865 is hij opgevolgd door Carolus Truyens, een landbouwer uit Attenrode-Wever. De huidige eigenaars zijn Pieter Timmermans en Anna Torbeyns.

Braak : 27 mei 1794 *nijtgeroijden bosch genaemt de Brueck* (SG 226, f. 49v). – Braak is tijdelijk onbebouwd liggend land, een ablautende vorm bij het werkwoord breken (EWN, 367-368).

Crets : 1605 *inde crets rgt. deuenbornevelt* (K 16.452, f. 44v), 1696 kopie 1789 *te crets onder Binckom* (Hoen, 124). – Omgeving Opstal, verder onbekend. Crets is een persoonsnaam (DB, 705).

Edeken : 1646 *deedeken* (Ulens, 79), 1676 *inden crijckeldries ... het Edeken* (O 2112), 1696 kopie 1789 *het Edeken* (Hoen, 136), ca. 1770 *het edeken* (O 2112, plan). – Komt overeen met de percelen B 324-325, grenzend aan de Kreckeldries (kaart 13). Edeken, verkort uit Eegdeken, is een driehoekig stuk land, te vergelijken met een eg.

Einde : 15 juni 1398 *ad locum dictum tende* (O 5707, charter 1689), ca. 1400 *de ende* (R 44.677, f. 57), 7 jan. 1548 *ter plaetsen geheeten eynden* (K 9427), 1605 *bij eijnden rgt. ... die strate gaende naerden obstal* (K 16.452, f. 28), 1640 *a eynde* (SH 3, nr. 56), 1696 kopie 1789 *huys ende hoff teijnden* (Hoen, 172). – Gehucht gelegen in de omgeving van de verdwenen Eikstraat, nu aan het begin van de Bronstraat. Einde betekent letterlijk ‘op het einde van het dorp’.

Everspit : 1364 *everspet* (Ulens, 85), 1615 *op het eekhaudt ... rgt. het euerspit* (Me 5, p. 9), 1631 *op het eechout ... het euerspit* (Me 1, p. 10). – Het Everspit op het Eekhout is te lezen als “everspit”, een braadspit voor een everzwijn. Het woord verwijst naar het lange perceel van B 122 tussen B 118 en B119 (zie kaart 12).

Gevelle : 1364 *ghevelle* (Ulens, 88), 1605 *tot kinderoije rgt die strate gaende naer t geuelle* (K 16.452, f. 3v), 1640 *apres tgeriel* (SH 3, nr. 10), 24 sept. 1687 *het gevelle* (O 5229), 2 juli 1788 *het geveld* (SG 225, f. 363), 1824 *Het Geveld* (k. Voncken, A), 1843 *Het Geval, Geveld* (ABu). – Gevelle is het afhellend gebied aan water-

loop 4, A 260 en omgeving (kaart 9). Vgl. met Duits Gefälle 'afhang, helling'.

Hazemond : 17 juni 1772 *seker blockzaken genaempt den haesemont* (SG 225, f. 249). – Niet gelokaliseerd. Ook bekend in Langdorp (Kempeneers, 2011, 105). Hazemond is misschien een persoonsnaam, bijnaam voor iemand met een hazenlip (DB, 559).

Holland : 1605 *die goeden des commandeurs geheeten hollant* (K 16.452, f. 11v), 1640 *t hollant* (SH 3, nr. 124), 21 feb. 1792 *in het holland ontrent den Donck* (SG 226, f. 4), 1821 *l'endroit dit holland* (Tab, 58). – Weiden gelegen aan de samenvloeiing van de Spelthofbeek en de Oosterbondbeek, C 304-309 (kaart 15).

Hoogbrugge : ca. 1370 *apud hoebruggen* (R 44.678, f. 63), 3 juli 1377 *ter hobruggen* (O 2856, charter 1371), ca. 1420 *apud hoebruggen* (R 44.679, f. 57v), 1605 *tot hoebruggen* (K 16.452, f. 1v), 1614 *tot hoochbrugghe* (Me 4, p. 2), 1697 *tot hoech bruggen* (K 2313, b. 33), 1749 *tot hoogbruggen* (SG 221), 1821 *l'endroit dit hoogbrugge* (Tab, 14). – Veld genoemd naar de brug aan de kruising van de Hoogbruggestraat (nu Bloemstraat) en de beek.

Horik : 1696 kopic 1789 *huijs ende hoff ... op den horick* (Hoen, 154). – Middelnederlands *horic* betekent hoek (MHW, 258).

Kaailandekens : 1663 *caylant* (Ulens, 113), 30 nov. 1755 *het keylandeken* (SG 225, f. 84), 3 dec. 1762 *op de kaeylandekens* (SG 225, f. 73). – Door Ulens gesitueerd op B 247 tegenover de Paddenwouwer (kaart 12).

Kwadenkoop : 1514 *quaden coop* (Ulens, 131), 1631 *den quaden coop* (Me 1, p. 3), 1666 *den quaden coop* (Mc 3, p. 8), 1750 *den quaden coop op den ceyenbergh* (Me 7, p. 1), 1824 *Kwaden koop* (k. Voncken, B1), 1843 *Kwaeden Kop, Kwaeden Koop* (ABu), 1925 *Kwaden Kop* (Volksmond, Ulens, 131). – Eertijds onvruchtbaar en verlaten perceel van de kerk, later vruchtbaar gemaakt, op B 2 (kaart 10). In 1631 beschreef de pastoor deze grond als volgt : (kerk) *habet vnum bonnarium quondam incultum et desertum nunc arrabile dictum vulgo den quaden coop* (Me 1, p. 3).

Oosterbond : 1364 *Oesterbont* (Ulens, p. 61), ca. 1370 *de viuario dicto oesterbonte* (R 44.678, f. 62v), ca. 1420 *apud oesterbonte* (R 44.679, f. 57v), 1534 *vanden oisterbont* (O 208), 1605 *den oesterbant* (K 16.452, f. 10v), 9 sept. 1723 *aenden oosterbant* (SG 220), 1821 *la campagne dite oostrabauw* (Tab, 26). — Naam voor de vijver of de streek aan de grens met Attenrode aan weg 25 (zie kaart 13). Ooster betekent 'oostelijk gelegen', maar bont blijft onduidelijk, misschien te verklaren als bundel in de zin van samenvloeiing.

Opstal : 1614 *inden opstal* (Me 4, p. 18), 1696 kopie 1789 *den opstal* (Hoen, 223), 1821 (waterloop 9) *passant par l'endroit dit opperstal* (Tab C). — Omgeving C 57bis (kaart 14), in 1614 een hoeve-naam, twee bunders groot (Me 4, p. 18). In Kuntich en Zoutleeuw is de opstal een oplopende berm aan een waterloop. Dit is ook in Binkom het geval.

Uilenkot : 1364 *ulencot* (Ulens, 183), ca. 1420 *aen dulecot* (R 44.679, f. 58), 1605 *ten ulencot/vijlencot* (K 16.452, f. 1v), 1640 *au Vlencot, duylenicot* (SH 3, nr. 90 en 115), 20 nov. 1717 *den taef-felenbosch vant vuylencot* (SG 220), 1784 (bos) *ten uijlencot* (K 22.355, p. 65), 5 juni 1794 *het uijlenkot* (SG 226, f. 63v). — B 425 en omgeving bij de Nijsselrodestraat (weg 25) en de Oosterbondbeek (kaart 13). Uilenkot is een ironische naamgeving voor laag gelegen, nat weiland, ook bekend in Vissenaken en Wever.

Veer : 1364 *apud vere* (Ulens, 187), ca. 1370 (windmolen) *site ten vere* (R 44.678, f. 62v), ca. 1420 *ten vere* (R 44.679, f. 57v), 1605 *bij veere* (K 16.452, f. 28v), 1609 *in loco te veer* (Me 2, p. 3), 1640 *a verre, empres le moulin a vent* (SH 3, nr. 155), 1749 *tot veer onder Binckom bij den wintmolen* (SG 221). — Veer is te situeren tussen de Molenberg, de Tiensesteenweg en de Krabbenbeek (kaart 10). "Ten Vere" stond de eerste windmolen. *Veer* is te verklaren uit Germaans *ferho 'steeneik', zoals in de gemeentenaam Veerle (Van Osta, in: DVG). Ten Vere betekent dan 'bij de steeneik'.

Vierbunders : ca 1730 *de vier bunderen* (U 2529), 1824 *De Vier Bunders* (k. Voncken, B1). — B 171, grenzend aan de Brusselstraat (kaart 10 en 12). Benoeming naar de grootte.

Vierdeschoof : 1549 *vierden schoof* (Ulens, 189), 1631 (kerk) *den vierden schoeff* (Me 1, p. 4), 1750 (pastorij van Binckum) *treckt vijf gulden van jan de ronde bepant op den vierden scoof groot een bunder* (Me 7, p. 6), 1824 *Vierde Schoof* (k. Voncken, A). – Perceel A 312 en 310bis (kaart 9). Dit land was in 1686 belast met de vierde schoof aan de pastoor van Binkom, zo blijkt uit het opgebrande register P 180 folio 12 (Ulens, 189).

Vogelroede : 4 nov. 1772 *aen de vogelroede* (SG 225, f. 247). – Gesitueerd aan de weg naar Leuven, de huidige Binkomstraat. Vogelroede is lijmroede voor het vangen van vogels (MHW).

Vossel : 1502 *vossel* (Ulens, 192), 1605 *bij t vossle ... die straete gaende naer t boeckhaut* (K 16.452, f. 19), 14 dec. 1620 (bos) *aende vossel* (U 1307), 1750 *op den vossel* (Me 7, p. 3), 1821 *l'endroit dit den Vossel* (Tab, 16), 1972-1999 *Vossel* (k. NGI). – Gelegen tussen het Boekhout en de Vosselstraat, nu Meenselstraat genoemd, omgeving A 13 (kaart 7). In 1542 liet Pauwel Roels de straat met bomen beplanten (U 1307). Vossel, uit voshol, was in Schaffen bekend (Claes, in : Naamk. 1992, 133), evenals in Tienen (Kempeneers, 1987, 71).

Wamerschot : 1682 *t wamerschot* (U 2308), 13 okt. 1704 *t' wamerschot* (U 2308), 1736 *eenen bosch van dry bunderen gemeynlyk genoemt het wamerschot* (U 2308), 4 april 1743 *Wamerschot* (U 2308). – Op 6 maart 1627 lag een beemd van 3 bunders in één stuk in Kiezekom, Winge en Binkom. Deze werd ten erfeijns uitgegeven aan Peeter Goolis, zoon van wijlen Jacob Goolis en Elisabeth Flericx. De beemd bleef ongebruikt liggen en werd daarom in 1682 in bos omgezet. In 1743 hoorde het bos langs de huidige Boekhoutstraat toe aan het Collegie van Atrecht binnen Leuven. Op 4 april verkocht de president van het Collegie, Lambertus Dejenesse, *eene quantiteijt Boomen soo die in coopen gheteekent ende gehamelt staen* (U 2308).

Woutermanneken : 1551 *wautermanneken* (Ulens, 197), 1605 *het watermenneken* (K 16.452, f. 19v), 1640 *deux bonniers de terre nommez le watermanneken* (SH 3, nr. 110), 1671 *den krekeldries ... het woutermanneken west* (O 2112), 1696 kopie 1789 *het Wautermanneken* (Hoen, 135), ca. 1770 *het waetermanneken* (O 2112, plan), 1778 *het wautermanneken* (O 2112). – Perceel

B 301, grenzend aan de Krekeldries (kaart 12). Wouterman is een afleiding van de voornaam Wouter (DB, 1338).

Zilvermijn: 1750 *wyde genompt de silver mijne* (Me 7, p. 2), 1821 *l'endroit dit silvermijn* (Tab, 25). — Gebied tussen de samenvloeiing van de Vossel- en de Binkombeek, A 225-230 (kaart 8). Zilvermijn is identiek met Zilverberg (MHW), volgens Wauters (p. 78) "sans doute" zo genoemd omdat hier oude munten werden gevonden.

8. Kerkelijke gebouwen

8.1. EEN KERK VOOR SINT-JAN

Kerk (van Binkom) : 1146 *ecclesie in Beinchem* (TW, Erens), ca. 1400 *iegen die kerke* (R 44.677, f. 57), 1502 kopie 1785 *ecclesia Binckensis* (Bets, 1873, 233), 1605 *teghen ouer de kercke van binc-kem* (K 16.452, f. 15v), 12 juli 1717 *die kercke van Binckum* (SG 220). Soms wordt de patroonheilige **Sint-Jan de Doper** genoemd : 1631 *Ecclesia Sancti Joannis Baptiste* (Mechelen, reg. 160), 31 december 1776 bij de oprichting van de broederschap van het Heilig Sacrament : *Erectio confraternitatis Sancti Sacramenti in Parochiis ... S. Joannis Baptistae in Binckem* (Mechelen, reg. 53 f. 112), 2003 *De kerk van Sint-Jan-de-Doper* (Halflants, 2003). – In de archiefstukken spreekt men gewoonlijk van de kerk, veelal met toevoeging van de dorpsnaam. De feestdag van Johannes de Doper valt op 24 juni (Sanctus, 170). De kerk staat op B 62 en is 3 a 90 ca groot (legger Popp, zie kaart 11).

Kerkhof (van Binkom) : 1364 *juxta atrium* (Ulens, 44), 1605 *een paenhuys teghen ouer die kerckhoff van binckem* (K 16.452, f. 22v), 1749 *een block achter het kerckhof* (SG 221, b. 40). – Het kerkhof ligt rond de kerk met het kadasternummer B 63a (ca. 1865). Het is 18 a 50 ca groot.

De oudste vermelding van de kerk dateert van 1146 (zie 2.1). Voor een uitgebreide kerkgeschiedenis zie Halflants e.a. *De kerk van Sint-Jan-de-Doper*. De kleine Romaanse kerk werd na 1218 vergroot met de nog bestaande westertoren. Architect Louis Felix Alexander Van Arenbergh bouwde de huidige kerk in 1874-1875. In de buitenmuur van het dodenhuisje, achteraan op het kerkhof, zijn twee interessante grafstenen ingemetseld. Rechts vinden we de steen van proost Ferdinandus Jacobus de Cupere en links die van pastoor Petrus Ralis met een interessant jaartalvers. De oplossing van de teksten staat in deel 4 van *Binkom, een eigen verleden*, blz. 126-129. Zie ook in de kerkhofmuur tegen de Tiensesteenweg de gedenksteen voor E.H. Jacobus Ferdinandus Mellaerts, de medestichter van de Belgische Boerenbond (o.c., 132).

8.2. DE SINT-ROCHUSKAPEL

Heilig Huis : 1609 *theyligen huijs* (Me 2, p. 2). – Oude benaming voor een kleine kapel, vergelijk met het Heilig Huisken op een ouden stok, waaruit de gehuchtnaam Oudenstok in Langdorp ontstond (Kempeneers, 2011, 128-129). Volgens Wauters (1882, 86-87) was de kapel eerst toegewijd aan Sint-Job. Ze was volgens de overlevering in 1882 zeker 350 jaar geleden gebouwd, dus rond 1532. De kapel stond op een driehoekige dries met kadastrnummer B 300 (zie kaart 12).

Kapel van Sint-Rochus : 1666 *iuxta Sacellum sancti Rochi* (Me 3, p. 10), 1750 *bij de Capelle van sinte rochus* (Me 7, p. 6), 1794 *capelle van St Rochus* (SG 223, nr. 17), 1972-1999 *Kapel H. Rochus* (k. NGI). Met voorop geplaatste heiligennaam **Sint-Rochuskapel** : 1655 *S. Rochus capelle* (k. Park), 12 juli 1717 *aen ste Rochus Cappelle* (SG 220), 28 sept. 1768 *den voetwegh naer ste Rochuscapelle* (SG 225, f. 151). Op 5 februari 1794 legde Jan Joris Smolders als kapelmeester zijn rekeningen voor, *ten huijse van ende herberghe* van Peeter van Gramberen (SG 223, nr. 17). Voor een gedetailleerde studie van de Sint-Rochuskapel verwijs ik naar de uitgave van G. Vanzavelberg, *De Sint-Rochuskapel te Binkom*. De kapel werd vergroot in 1637. Er kwam een nieuwe kapel in 1899-1900 omwille van de verbreding van de Meenselstraat. Deze kapel werd vervangen door een nieuwe. De wijding had plaats op 15 november 1960. Na 1858 legde burgemeester Norbert Leo Decupere een parkje aan, met sierstruiken en hagen als afsluiting. Merkwaardig is de **Grot** toegewijd aan O.L.Vrouw van Lourdes, aangelegd in 1895 en plechtig ingewijd op de eerste zondag van mei 1896. Voor deze gelegenheid verscheen een *Litanie ter eere van Onze Lieve Vrouw van Lourdes. Op eene bijzondere wijze vereerd in de grot te Binckom*. Na 1901 kwam er ook een ommegang met kapelletjes van de 7 weeën van Maria.

Kapel van O.L.Vrouw. Tegen het huis nr. 48, hoek Meenselstraat en Waterstraat (kad. B 293), staat een eenvoudige kapel met het beeld van O.L.Vrouw (Scheys, 2004, p. 51). De kapel staat al aangeduid op de kaart van het NGI in 1970.

8.3. DE PASTORIE VAN BINKOM

Voor een gedetailleerde studie van de Pastorie verwijs ik naar Jacques Halflants, Kris Scheys en Godelieve Vanzavelberg, *De pastorie te Binkom en de geestelijkheid van en te Binkom*.

Pastoreel Huis : 1598 *domus pastoralis* (Vis), 1785 *het pastoreel huys van Binkom* (KP 2865). Idem als **Pastorie van Binkom** : 1605 *de pastorijs van binckem* (K 16.452, f. 15v), 1615 *pastorijs van binckum* (Me 5, p. 1), 1640 *la pastoirie de binckum* (SH 3, nr. 307), 24 maart 1725 *de pastorye van Binckem* (SG 220).

De Pastorie staat op B 70 (3 a 40 ca groot), met hierachter een tuin B 72 (10 a 10 ca) en een boomgaard B 73 (7 a 60). Aan de zuidkant ligt nog een boomgaard B 71 met een oppervlakte van 4 a 20 (zie kaart 11). Het gebouw werd enkele keren herbouwd. De visitatie van 1598 vermeldt dat de pastorie langzaam is ingevallen. In 1603 is het huis zelfs helemaal ingestort : 1603 *domus pastoralis plane corruit* (Vis). Pastoor Adrianus Salomons kwam in 1608 naar Binkom en herbouwde de pastorie in 1609 : *Primo [pastoratus] habet domum cum horto ex aduerso Ecclesie magnitudinis vnus diurnalns aut circiter que domus edificata seu potius [= veeleer, liever] reedificata est per Dominum Adrianum Salomonis ibidem pastorem anno millesimo sexcentesimo nono* (Me 2, p. 1).

*Reclutus Ecclesie seu Pastoratus
de Binkem*
*Primo habet domum cum horto ex aduerso
Ecclesie magnitudinis vnus diurnalns aut circiter
que domus edificata seu potius reedificata
est per Do. Adrianum Salomonis ibidem
pastorem anno millesimo sexcentesimo nono*

Hist. document 3. Fragment uit het rekeningenboek van de kerk
in 1609 met vermelding van de herbouwde pastorie (Me 2).

Het huis met de tuin stond tegenover de kerk, was ongeveer
een dagmaal groot en werd door de pastoor gebouwd, of liever

herbouwd, in 1609. In 1615 schrijft de pastoor zelf over de plaats tegenover de kerk, waar *iertijts huijs ende hooff* was : *anno 1609 soe hebbe ic daer een huijs doen opstellen dat mij ghecoest heeft hondert ende Lxxiiij Rinsguldens ix stuyuers mier als min* [173 guldens en 9 stuivers]. En anno 1615 : *soe hebbe ic daer ghestelt stallen ende een schuerre ende heeft mij ghecoest hondert ende xix gullens xij stuyuers iij quart* [119 guldens 12 stuivers 3 kwart] (Me 5, p. 2). Deze pastorie was maar klein, want in 1631 lezen we : *Domus pastoralis est parua* (Mech., reg. 160).

In een brief van circa 1710 maakte pastoor Joannes H. Croes zijn beklag over de toestand van zijn huis, dat in de periode 1701-1704 was afgebrand. In 1710 was de pastorie *als een cot*. Croes besteedde 400 gulden aan het timmerwerk (Halflants e.a., 2003, p. 2-3). In 1750 bij de opsomming van de goederen van de kerk begint de pastoor met : *Eerst ende vooral syne huys gebouwt Anno 1735* (Me 7, p. 1). Toch schreef pastoor Henricus Fredericus De Middel op 9 april 1781 in zijn supplicatie ... *dat sijn pastoreel huijs was seer slecht, de vensters van den ouden tijdt, sluijtende met een schuijfken de colommen daer in sijnde, waggelende, ende soo daenigh, dat men gemakelijk daer door conde, ende de slachvensters ook gansch slecht ende rot, dat hij hadde den alderslechsten ende pereijkelensten trap om boven te gaen alwaer hij niet en hadde als eenen solder, uijtgenomen dat tegens de soldervensteren soo van voor als van achter was gemaekt een clijn camerken dat den muer tegens het dack van het gene alwaer den suppliant was slaepende, gansch rot was soo daeniglijk, dat het water vant dack daer door penetreerde, dat den backhoven geheel in den grondt was liggende, sijnen houtstal van leem ende met stroeij bedeckt ook al gansch rot, dat de metserije van den put van gelijken daeghelijcx in viel, dat den suppliant de thiende heffers van sijne parochie (dewelcke waeren die van t' Order van Maltha ende die Prelaeten der Abdijen van ste Geertruijden tot Loven ende van Vlierbeecke) verschijde keeren daerover hadde gesproken ende versocht van hem te besorghen een decent ende behoorelijk huijs dat sij alle wel wisten ende kenden de slechte gesteltenisse* (K 2454).

Het vervolg is bekend. Op 19 januari 1788 gaf de Raad van Brabant aan de tiendeheffers en de commandeur van Malta de

opdracht om een nieuw pastoreel huis te bouwen. De abdijen van Sint-Geertruiden en van Vlierbeek moesten ook hun aandeel leveren.

8.4. DE TAFEL VAN DE HEILIGE GEEST

De Tafel van de Heilige Geest was onder verscheidene namen bekend : ca. 1400 *de tafele van binkem*, *Mensa sancti spiritus in binkeem* (R 44.677, f. 56 en 56v), 1405 *de tafele sheylich geest van binckeem* (R 44.759, f. 128v), 1609 *a mensa pauperum de binckem* (Me 2, p. 4), 11 feb. 1722 *den H. Geest van Binckum* (SG 220).

Tafelhuis : 1569 *de tafelhuys van binckem* (SA 7854, f. 316v), 1605 *de taeffel oft heijlich geest van binckem van huys ende hoff* (K 16.452, f. 1), 1640 *La table de Binckum pour vng heritaige, sur lequel solloit avoir maison* (SH 3, nr. 1). – Op de hoek van de Tiensesteenweg (nr. 90) en de Kerkstraat, kadastrnummer B 66-67, stond het Tafelhuis (kaart 11). In 1605 waren het 2 *diuersche gronden geweest*, die toebehoorden aan de Tafel en aan de Schutters (K 16.452, f. 1).

Tafelhof : 1517 *tafelhof* (Ulens, 178), ook bekend als **Tafelwinning** : 11 feb. 1722 *aen die taefel wininge* (SG 220). Gelegen in de omgeving van de Groenendries. In 1635 was dit pand eigendom van de barones van Meldert, de weduwe van Oyenbrugge. Tafelmeester Jan Van den Hove kocht de hoeve voor de Armentafel (Wolfs, 2008, p. 17). Op 8 maart 1721 huurde Mattijs Paesmans het *pachthof der tafel, huys hoff competerende die taeffele alhier met weijden landen groot ontrent vier bunderen* (SG 220).

Lazarushuis : 1612 *Lauserus huys* (Ulens, 138). – In 1516 kreeg *die lazaresse vrouwe in aelmoese iv stuyuers* (P 179, f. 9), en in 1570 ontving Catlijn Corffs *de lasers vrouwe* 4 1/2 halsters koren (P 42, f. 141) en een voorschoot van 4 1/2 stuivers (P 173, f. 15). Een lazarij voor melaatsen stond meestal op een uithoek van de gemeente, op een eigendom van de kerk of de armentafel. Volgens Ulens was de lazarij gelegen op de Kciberg. Omdat het volledige parochiearchief opgebrand is, kon ik de gegevens niet aanvullen.

9. Burgerlijke bouwwerken

9.1. NAMEN MET HOF

Middelnederlands *hof* heeft verscheidene betekenissen : 1) omheinde plaats zoals in kerkhof; 2) een tuin bij een woonhuis; 3) boerderij met bijhorende grond; 4) woning van aanzienlijken, herenhuis (Van Osta, in : DVG).

Daalhof : 1605 *den daelhoff* (K 16.452, f. 13v). - Een halve bunder boomgaard in Daalkinderode, grenzend aan de straat in twee zijden.

Droegenhof : 1740 *droogen hoff* (Ulens, 78), 1843 *Droogen hof* (ABu). - In 1843 gebruikt voor het verdwenen voetpad 79 dat liep naar de boerderij van Peeter Theys op C 198.

Florushof : 1690 *florus hoff* (Ulens, 86), 1725 *een block florus hoff* (SG 220), 1749 *florus hof* (SG 221). - In 1749 hof van 6 dagmalen groot, eigendom van Matthys vander Vorst.

Friessenhof : 1843 *Friessenhof* (ABu, dp 5, nr. 1). - Gesitueerd bij de brug waar de Oosterbondbeek de Helstraat kruist, op de grens met Attenrode.

Nieuwenhof : 1685 *nieuwen hof* (Ulens, 149), 1786 *nieuw hof* (k. Op. Onderstand). - Boerderij op B 376-379 (kaart 12), in 1821 eigendom van Peeter Scheys. Helstraat 33.

Oudenhof : 1605 *een stuck weyde te corttenbroeck geheeten den auden hoff* (K 16.452, f. 10v). - In 1605 eigendom van de erfgenamen van Gielis vanden Hove.

Palmhof : 1689 *palmhoff* (Ulens, 157), 1749 *een weijde geheeten den palmhof* (SG 221, b. 40). **Pastoorshof** : 1605 *den pastors hoff* (K 16.452, f. 22v). - Idem als de boomgaard van de pastoor op B 186-189 (zie 5.6). Als zwart goed gekocht door apotheker Hubert Joseph Goelens uit Tienen, die het nog bezat in 1843. René Andries, huidige eigenaar van het huis ernaast, Tiensesteenweg 63, heeft op een dak de naam Palmhof met zwarte pan-nen aangebracht.

Plueghershof : 15 juni 1398 (weide) *aende pluegherssen hoff* (O 5707, charter 1689). - De naam verwijst naar de eigenaar

Reinier Plugere circa 1400, die zijn huis had geërfd van Henrick Plugere (R 44.677, f. 57).

Schuttershof : 1640 *le jardin des tireurs* (SH 3, nr. 1). Zie verder bij Schuttershuis.

Smeyershof : 1605 *een boender bogaerts geheeten smeijers hof* (K 16.452, f. 72), 1696 kopie 1789 *smeijere hof* (Hoen, 179). – Gesitueerd in Kinderrode aan het Bielenstraatken. Het hoorde in 1605 toe aan Huijbrecht van Sumaij, daarna aan de erfgenamen van Christiaen Lemmens.

Spelthof : 1569 *den spelthoff* (SA 7854, f. 316v), 1605 *den spelthoff* (K 16.452, f. 1), 1750 *den spelthof* (Me 7, p. 1). – Grote weide op B 74, eigendom van de heren van Santrijn (kaart 10 en 11). Spelt is een soort grove tarwe.

Vincboenshof : 1560 *vincboens hof* (Ulens, 189). – Deze boerderij lag op de Hulst en grensde aan het Asbos. Circa 1400 was het eigendom van Jan Vincbone, die werd opgevolgd door Jacob (R 44.677, f. 57). Vincbone : bijnaam voor iemand met dunne benen (DB, 1272).

9.2. GROTE PACHTHOVEN

9.2.1. *Het Hof te Kortenbroek*

Hof te Kortenbroek : 6 dec. 1534 *een woeninghe ... ter plaetsen geheeten Cortenbroeck* (Me 4, p. 6), 30 aug. 1614 *thoff te Corttenbroeck* (O 208), 1786 *'t cortenbroeck hof* (k. Op. Onderstand), 1824 *T'hof Kortenbroek* (k. Voncken, ap), 1884 *'t hof Kortebroek ferme* (AW). – Boerderij op C 365-370 aan de zuidkant van de huidige Helstraat, net tegenover het begin van de Langendriesweg (kaart 15). De geschiedenis van dit pachthof hangt samen met de genealogie van Geleys en Vanden Hove. Gegevens over de stamboom van Jan Gelys of Geleys vond ik op een los blad (O 5431). Uiterst links staat Jan Gelys met zijn echtgenote Elizabeth van Thinen. Jan overleed in 1534 (O 208). Matheus Geleys, *zone wylen Jans Geleys*, had op 6 december 1534 na de dood van zijn vader Jannen Geleys het volle leen ontvangen. De overdracht gebeurde op plechtige wijze in het leenhof van de heren van Chantrain in Binkom. Het leen bestond in

1534 onder meer uit een woeninghe metten huysen, hoven, waten, weyden ende allen anderen zyne toebehoirten, gelegen in de parochie van Binkom ter plaetsen geheeten Cortenbroeck met een oppervlakte van 6,5 dagmalen. Hierbij hoorden ook 10,5 bunders en 48 roeden, *zoe winnende landt zoe weyde*. Van Jan Gelys kunnen we vermoeden dat hij geboren werd rond 1475. Hij had 5 kinderen: de gemelde Matheus en verder Anthonis, Peeter, Jan (II) en Willem Gelys.

Matheus Gelys was getrouwd met Elizabet Peeters. Hij had 2 kinderen: Jan III en Elizabet Gelys. Jan III had ook 2 kinderen: Matheus II en Elizabet. Deze Elizabet trouwde met Gielis vanden Hove die meier werd in Binkom. Ik vond in een *specificatie vanden gelde*, gegeven op de bruiloft, dat het huwelijk plaats vond op 5 augustus 1590 (O 5431, inventaris). De nakomeling was Jan vanden Hove. Deze was secretaris van Binkom. Op 30 augustus 1614 droeg Jan vanden Hove met behoorlijke vertijdenisse op: *een huijs met eenen vijuer staende tot Binckum voorschreuen genoempt thoff te Corttenbroeck* (O 208). Hij deed dit voor hem zelf en voor Marie de Haze *siyne huijsvrouw*, wonende in Leuven. Jan vanden Hove verkreeg in 1631 de toelating om een windmolen op te richten (zie daar). Hij overleed in 1656. Voor de verdere genealogie verwijs ik naar het artikel van Cyriel Wolfs (2008, p. 14-26).

9.2.2. Het Pachthof van Chantrijn

Chantrijn: ca. 1400 *iegen die kerke daermen geet te commendoirs wert* (R 44.677, f. 57), 1420 *Santraey* (Ulens, 67), 13 sept. 1502 *venerabilis dominus Egidius Nansnyders, commendator domus seu villae de Binckom* (Bets, 1873, 232), 6 dec. 1534 *mijns heeren van Chantraine jn zijnen leenhoue tot Binckem* (Me 4, p. 6), 19 nov. 1607 *die goeden der heeren van Santreyn* (O 5431), 1609 *commendator de Chantreyn* (Me 2, p. 5), 1 maart 1616 *lodewyck meersmans meyer des hoffs van Chantreyn* (O 5431), 1616 *duyts Orden van Santreyn* (Me, map Binkom), 1631 *inter bona commendatoris de Chantrijne* (Me 1, p. 1), 1696 *Die Commanderij van Chanterijn* (Hoen, 3), 1725 *chantrain, die commanderije* (SG 220), ca. 1730 *Santreyn* (U 2529), 18 jan. 1782 *den heere commandeur*

van Malta (K 2454), 1784 *chantrijn, chantroij* (U 2529), 1824 *Santroj* (k. Voncken, B), 1882 *Ferme Wera, jadis de Chantraine* (Wauters, 78).

In 1218 verkregen de Hospitaalridders van Walsberg in Wommersom (TW, 1040) de rechten op de kerk van Binkom. De bezittingen die sinds 1146 aan de abdij van Tongerlo behoorden, gingen eveneens naar de ridders. Ze bouwden in Binkom een leenhof, maar een juiste datum is niet bekend. Dit leenhof stond ten westen van de kerk met de kadastrumnummers B 54 tot B 61 (kaart 10 en 11) en is thans een grote boomgaard die al jaren eigendom is van de familie Nackaerts. De commanderie hing later af van Chantraine bij Geldenaken. Chantraine evolueerde in de volksmond tot Santro. Dit huis behoorde tot het baljuwschap van Avalterre. In een register van 1364 dat in 1940 is opgebrand, stonden in hoofdstuk 27 de eigendommen in Binkom opgesomd (*Malta*, 769). In 1739 bestond de commanderie uit een woonhuis in baksteen, bedekt met stro, een zeer oude kapel, een brouwerij en een ingangspoort bekroond met een duiventil. In het jaar VIII van de Franse Republiek (1799-1800) kocht Jan Baptist Godtsceel het pachthof en 40 bunders land en weiden voor 516.000 ponden. De hoeve verdween volledig rond 1890 (Ulens, 30).

In 1821 hoorden de panden B 54 tot B 61 toe aan Petrus Franciscus Vangramberen. Het pachthof stond op B 57. Het hele domein had een oppervlakte van 2 ha 28 a 70 ca. In 1843 was het voormalige pachthof Santro in het bezit van de weduwe van Louis Vangramberen en rond 1865 van Maria Theresia, Edouardus en Antonia Wera.

9.2.3. *Het Kasteel als Oase*

Hof te Binkom : 1421 *thof te binckem metten huysen, houn, panhuyse* (O 268, Ch 2040). **Kasteel** : 1882 *Château ou Villa De Tiège* (Wauters, 78), in de volksmond Den Ties genoemd. **Oase** : 1971 *rusthuis Oase* (GR 27 juli 1971), 1972 *Tehuis Oase Rusthuis* (k. NGI), 2002 *Home Oase* (Halflants, 2002).

Achter de kerk lag het middeleeuwse Hof van de Heren van Binkom. Voor de namen van de adellijke figuren verwijs ik naar

het werk van A. Wauters (1882, 82-84). Het pachthof lag op B 49. Hiertoe hoorden ook de omliggende percelen B 42-43, 46-47-48, 50 tot 53, 77-78, enz. (kaart 10). Een bekende eigenaar was Louis Vanden Berghe de Binckom. In een lijvig dossier, getiteld *Billet van Employ in forme van Thoon* uit 1782-1784, komt Vanden Berghe ter sprake, wegens het onterecht gebruik van een adellijke titel (Jac 698). Zoals uit de documenten blijkt, was Vanden Berghe de nazaat van de herbergier in het Hert te Tienen. Het conflict over de adeldom van Vanden Berghe sleepte lang aan. Het duurde tot in 1822 voor de familie zich adellijk mocht noemen. Paul Frans Lodewijk Vanden Berghe de Binckum, geboren in Tienen in 1770, verkreeg op 2 juni 1822 een diploma dat van hem een ridder maakte (Kempeneers, in : ESB 2011, 78-80). De familie verarmde en verkocht het kasteel in Binkom omstreeks 1860 aan Jan Elooi De Tiège, aannemer van Openbare Werken. Deze verving het kasteel door een groot rechthoekig herenhuis. In augustus 1977 kwam het gebouw, toen al een seniorenverblijf, in handen van de heer Camberlin. Hij liet het woonhuis restaureren tot Home Oase (Halflants, 2002). In 2011 wordt volop gebouwd aan een groter complex dat voorziet in 98 bedden.

9.2.4. *Andere boerderijen*

Hoeve Swillen : kadastrnummer C 211-213, Groenendries 14 (vroeger 12). Jozef Empsen verkocht de hoeve in 1998 aan Vincent Vandendael. In de gevel is een steen ingemetseld met het opschrift : AN.NO / 18.08. / G.S. / E.V.H. De initialen verwijzen naar Guiliam Swillen die met (Anna Maria) Elisabeth Van Hemelen in Wever trouwde op 29 juni 1800. Guiliam werd in Binkom geboren op 31 augustus 1770, als zoon van Antoon Swillen (overleden 5 november 1793, 56 jaar oud) en Elisabeth Pittevels uit Sint-Pieters-Vissenaken. Elisabeth Van Hemelen werd in Wever geboren op 23 februari 1770, als dochter van Hendrik Van Hemelen (uit Tielt) en Joanna Tutcnel (uit Loksbergen). In 1796 woonde dit echtpaar al 38 jaar in Wever.

Hoeve Theys : kadastrnummer C 336, Groenendries 9 (vroeger 11), hoorde in 1843 toe aan de weduwe van Peeter Thijs/

Theys. De huidige eigenaar is Roger Theys. In de lemen schuur wordt een ruitvormige gevelsteen bewaard met de datum 1883.

Hoeve Truyens : Waterstraat 9. Zie bij Borch 7.6.

Hoeve Veuchelen : kadastrummer C 236-238, Groenen-dries 11 (vroeger 13), hoorde in 1821 toe aan Henri Veuchelen. De huidige eigenaar (2011) is Michel Veuchelen.

Hoeve Wera : kadastrummer C 372-375 (kaart 15), Helstraat 28, in 1821 eigendom van landbouwer Jacobus Wera. In 2011 woont hier dierenarts Geert Vanderheyden.

9.3. HET SCHUTTERS HUIS

Schuttershuis : 1725 *dat die schutters op hunnen pandt een huys mogen op setten* (SG 220), 29 nov. 1731 *een huijs met een behoerl. caemer welcke caemer sal syn tot gerieff van de voors. gulde* (SG 220). – De schutters worden al vermeld in 1443 : Janne de Hodemakers en Henricke Noytens traden toen op als *momboeren vander gulden vanden hantboge te binckem* (SA 7338, f. 387v). Het Schuttershuis maakte deel uit van het Tafelhuis (B 66-67, zie 8.4). Nog in 1725 was er sprake van *het bloccken aende kercke gelegen synde aende taeffel ende uende schutters* (SG 220). Er werd toen afgesproken dat de schutters op hun pand een huis mochten zetten. Dat gebeurde niet. Op 29 november 1731 gaven de schepenen en mombers van de Tafel het erf uit aan Jan Anthoen van Stockstraete. Deze moest aan de Tafel en de Sint-Sebastiaansgilde een jaarlijkse rente betalen. Bovendien werd hij belast met het bouwen van een *huijs met een behoerlycke caemer*, die moest dienen *tot gerieff van de voorschreven gulde*. Dezelfde kamer moest verder ook dienen voor een school, zolang als de acceptant of een erfgenaam *de costerye* zou bezitten. Het bedoelde *huijs ende caemer* moest gebouwd zijn *tegens St jansmisse*, dit is 24 juni 1733 (SG 220).

Op 2 maart 1768 kwam er een proces tussen *den hooftman, Coninck Dekens ende andere confrers van den Edelen handtboogh gulde van ste sebastiaen* en de genoemde Jan Anthoen van Stockstraeten (SG 230, f. 105). Peeter Scheys was toen hoofdman en Jacobus Ferdinandus De Cuper koning van de gilde. De gedaagde had op hun erf *seekere huijs caemer schuere stallinge ge-*

bouwd, waarvan de gilde altijd gebruik had gemaakt om te vergaderen en te feesten. Op 22 januari 1768 had zich het onvoorstelbare voorgedaan: Van Stockstraete had *de vermetenthydt* gehad om aan de confrers de toegang tot het schuttershuis te verbieden, *jae den deure voor hun toegedaen (seggende hier uyt myn huys, hier meer geen en toeback meer geroekt nochte geene reeckeninge meer gedaen)* (SG 230, f. 105). Nog op 23 mei 1770 was het proces tussen *de confrers van den hantboghe gulde van ste Sebastiaen der heerelyckhydt van Binckom* en Joannes Anthonius van Stockstraeten *onbeslist hangende* (SG 6764).

9.4. LEVEN IN DE BROUWERIJ

Paanhuis: 1421 *thof te binckem metten huysen, houen, panhuys* (O 268, Ch 2040). — Paanhuis is in onze regio het gewone woord voor een brouwerij, gewoonlijk zo een 30 ca groot. De bedoelde brouwerij stond bij het Kasteel, nu Home Oase.

Banpaanhuis: 1696 kopie 1789 *het Banpaanhuijs vande heere van Binckom* (Hoen, 210). — Hoek Tiensesteenweg en Brusselstraat, B 175-177.

Paanhuis: 1605 *een paenhuys teghen ouer die kerckhoff van binckem* (K 16.452, f. 22v), idem als de **Wildeman**: 1607 *den Wildeman* (SA 7884, f. 9v), 1615 *den wilden man* (Me 5, p. 2), later **Withuis** genoemd: 1631 *bona Arnoldi van Wassenouen nunc het wythuys, olim den wyldenman nuncupatam* (Me 1, p. 2), 1640 *L'homme sauuaige* (SH 3, nr. 237), 1696 kopie 1789 *huijs ende hoff ... geheeten het withuys* (Hoen, na 234). — Het Paanhuis of de Wildeman komt oorspronkelijk overeen met B 178 tot 185 (kaart 11), dus het blok tussen de Pastoorshof (nu feestzaal Santro), het Panisveld en de Brusselstraat. Dit grote pand werd later gesplitst. Voor 1600 was de Wildeman eigendom van Thomas Lambierts. Na hem kwam Jan van Soutelande, advocaat in de Grote Raad van Mechelen. In 1607 was het *sekere huysinghe metten stalle backhuys boomgaert ... geheeten den Wildeman* (SA 7884, f. 9v) en in 1620 *een brouwcamme genoemd den wildeman metten broughereck* [= brouwgereedschap], *hoff ende andere toebehoorten groot omtrent een boender ... gelegen tusschen syne grechten tot binckem opde plaetse*, toebehorend aan Aerdt van

Wassenhouen ende Helena de Pauw *gehuyssschen* (SA 8247, f. 437). In 1640 vond ik als eigenaars de erfgenamen van Simon Tilli en vervolgens Matteijs Taes (SH 3, nr. 237; SA 8263, f. 519v). Deze betaalde een erfelijke rente van 9 rinsguldens *op huys ende hoff ... geheeten het withuys*. Voor de jaren 1712 tot 1723 werd de cijns betaald door Jan Taes. De herberg met kadastrummer B 178-179-180, Tiensesteenweg 65 naast de Brusselstraat, was oorspronkelijk een deel van de Wildeman. Een gevelsteen draagt het opschrift Anno 1789 1989. In 1821 hoorde dit pand toe aan de weduwe van Charles Vanderwaeren en in 1843-1865 aan Jacobus Ferdinandus Lemmens, herbergier te Binkom.

9.5. DAAR, BIJ DE WINDMOLEN

Windmolen 1 : ca. 1370 *de molendino venti* (R 44.678, f. 62v), 1405 *vander windmolen ten vere* (R 44.759, f. 130). – De eerste windmolen stond ‘ten Vere’, ongeveer op dezelfde plaats als de tweede windmolen. Rond 1350 betaalde Olivier van Binckeem aan de hertog 9 deniers voor het gebruik van de wind. Daarna word deze belasting betaald door de *geruen* of erfgenamen van Olivier en rond 1400 door heer Jan van Waenrode ((R 44.678, f. 62v; R 44.677, f. 56; R 44.759, f. 130). Circa 1420 en 1430 gebeurde de betaling door heer Jacob vter Liemingen (R 44.679, f. 57v; R 44.680, f. 29v).

*Dns Jhes de Waenrode ex pte heredi oliueri de binckeem
de molendino venti cūq de vento site ten vere*

Hist. document 4. Fragment uit de rekenkamers circa 1370
over de windmolen, gelegen Ten Vere (R 44.678, f. 62v).

Overzetting :

Dominus Johannes de Waenrode ex parte heredum oliueri de binckeem de molendino venti tamquam de vento [site ten vere] – ix deniers.

Windmolen 2 : 1631 *eenen wintmoelen* (R 44.748, f. 66), 1640 *proche le moulin a vent* (SH 3, nr. 20), 1655 *Wintmolen* (k. Park), 1749 *tot veer onder Binckom bij den wintmolen* (SG 221). Verdwenen windmolen op A 316 (kaart 9), op de plaats waar zich thans de Ford-garage van Berghen bevindt. In 1631 kreeg Jan Vanden Hove de toestemming om te *moegen erigeren tot binckem op den molenberch eenen wintmoelen*. Zo *voer den berch als windt* moest hij jaarlijks aan de hertog betalen : 10 pond arthois en 6 kapuinen (R 44.748, f. 66). Vanden Hove betaalde de helft en Jan Dauwe de andere helft (R 44.750, nr. 266). Na de dood van Dauwe werd de tweede helft voldaan door Joanna en Barbara Dauwe, die in 1701 nog vermeld worden als *begijnkens op het cleijn begijnhoff binnen Louen*. De begijntjes betaalden de cijns niet enkel voor de windmolen, maar ook voor *een huijsken met een hoffken daer aen gelegen daer den molder in woont* (R 44.751, nr. 266).

Molenaar Hieronimus Geens was in 1775 weduwnaar. Zijn vrouw Anna De Raemaecker overleed op 1 december 1775, 34 jaar oud. Hieronimus hertrouwde met Maria Ludovica De Cupere op 29 januari 1777. Hij zelf overleed op 1 november 1783, 44 jaar oud. Maria Ludovica hertrouwde met Guilielmus Raeijmaekers uit Lovenjoel op 7 november 1784 (Hermans, 2000). In 1843 hoorde de molen toe aan de kinderen van Peeter Geens en rond 1865 aan molenaar Guillelmus Bernardus Lemmens. In 1914 werd Alfons Lemmens verplicht om de molen in brand te steken.

9.6. BRUGGEN

Aqueduc : 1843 *Aqueduc Lieve Vrouw vijver* (ABu, dp 2 nr. 1). – Brug waar de Wingestraat de beek kruist. De oude naam was **Eertbrug** : 1605 *inde eerdbrugge* (K 16.452, f. 54v), 1640 *le ertbrugge* (SH 3, nr. 250). De brugbenaming ging over op het omliggende perceel A 345 (kaart 9). Eert betekent aard, cf. Eertbos.

Spelthofbrug : 1843 *Pont Spel[t]hofbrug* (ABu, dp 6, nr. 28). – Brug waar de Spelthofbeek de Tiensesteenweg kruist.

Werabrug : 1843 *Pont de Wera* (ABu, dp 5, nr. 37). – Kruising van de Spelthofbeek en de Helstraat aan het pachthof van Wera C 374, Helstraat 28.

10. Wegen en Voetpaden

10.1. ALGEMEEN

Naast samengestelde namen van het type *Bornestraatken* en *Hoolstraat* bestaan veel oude wegbenamingen uit een omschrijving. Deze beantwoordt aan de formule "weg komende van A en gaande naar B" : 1549 *die straete ghaende van Binckem naer Lubbeeck* (O 279). Soms wordt het beginpunt weggelaten. De formule wordt dan "weg naar B" : 1730 *de baen loopende naer Aerschot* (U 2529). Is het eindpunt een gemeente- of gehuchtnaam, dan kan deze als adjectief vóór de soortnaam worden geplaatst : 1750 *de arschotse bane* (Me 7, p. 6). Algemene benamingen komen talrijk voor. De ligging moet blijken uit de context.

Gemene straat : 3 juli 1377 *de ghemeyn strate ... te cortenbroec* (O 2856, charter 1371).

Heerstraat : 1605 *die heerstrate gaende naer aerschot* (K 16.452, f. 2), of **Heerbaan** : 1725 *opt eyckens velt rgt. die herbaene* (SG 220). — Oorspronkelijk een weg voor het *heer*, uit Germaans **harja* 'leger'. Met heerstraat, heerbaan wordt een grote, oude weg bedoeld.

's-Herenstraat : ca. 1400 *apud hoebruggen rgt. sheeren strate* (R 44.677, f. 56), 1640 *le chemin du seigneur* (SH 3, nr. 1). — De "straat des heren" is de algemene benaming van elke openbare weg. Zeldzaam is **'s-Hertogenstraat** : ca. 1400 *supra stratam domini ducis* (R 44.677, f. 57v), 1405 *op shertoghen strate van brabant* (R 44.759, f. 129v), met dezelfde betekenis als 's-Herenstraat.

Plaats : 1613 *op de plaetse* (SA 7888, f. 104), 29 nov. 1731 *die plaetse voor het kerckhoff* (SG 220). — In 1971 werd Plaats vervangen door Tiensesteenweg, Schoolstraat, Vlierbeekstraat, Kasteelstraat en Brusselstraat (GR 27 juli 1971).

Aardgat : 1605 *op deeckhaut bij daertgat* (K 16.452, f. 15), 22 april 1794 *het aertgat genaemt het uijlenkot* (SG 226, f. 65v). Gat is een toegangswegje tot de *aard*, dit is een gebied gelegen tussen hoofdwegen.

10.2. DE HOOFDADERS VAN BINKOM

10.2.1. *Van Tienen naar Aarschot [1]*

Tiensesteenweg. De belangrijkste weg is de huidige Tiensesteenweg, de voortzetting van de Aarschotsesteenweg in Vissenaken en Tienen. Hij werd aangelegd vanaf 1848 en loopt van de hoek Withuisstraat-Albertvest in Tienen, aan de H. Hartkerk, naar Sint-Pieters-Vissenaken, en verder in Binkom naar Sint-Joris-Winge. In de oudste attestaties wordt de weg omschreven: 1850 *la route de Tirlemont à Aerschot*, 1931 *den steenweg van Aerschot* (Kempeneers, 2006, 229-230). In Binkom heette de weg in 1865 *Route de Tirlemont à Aerschot* (k. Popp), in 1884 *Route de Winghe St Georges à Tirlemont* (AW), en later *Groenendries, Plaats en Molenberg*. Deze namen werden in 1971 vervangen door Tiensesteenweg (GR 27 juli 1971).

Eikestraat: 1364 *Eygelstrate* (?) (Ulens, 80), 1605 *deygenstrate* (K 16.452, f. 4), 1725 *d'eyckestraete* (SG 220), 1843 *Eykestraat* (ABu), 1971 *Eikestraat* (GR 27 juli 1971). – Het eerste deel van de weg naar Aarschot werd genoemd naar het Eigen (cf. Eigensveld, 7.3.5), later vervormd tot Eiken. **Eksterbeemdenstraat:** 1977 *Eksterbeemden* (GR 18 juli 1977), 2010 *Eksterbeemdenstraat* (k. Lubbeek). Het is een restant van de oude weg. Het tweede deel is een voetpad tussen Bronstraat en Boutersemstraat, zonder naam.

Doelstraat: 1651 *doelstraete* (Ulens, 73), 1750 *op de doelstraet* (Me 7, p. 2), 1843 *Doelstraat* (ABu). – Dit gedeelte van de oude weg nummer 1 verdween na de aanleg van de Tiensesteenweg.

Clapperstraat: 1696 kopie 1789 *ontrent die plaetse rgt. die Clapstraete, die Clapperstraat* (Hoen, 209-210). – Het steile gedeelte van de Tiensesteenweg voor men de kerk bereikt, omgeving Spelthof B 74. Clapper is een persoonsnaam, met de betekenis 'babbelaar, kletser' (DB, 686).

Plaatsstraat: 1843 *Plaetsstraet* (ABu). – Dit gedeelte in de omgeving van de kerk is grotendeels opgegaan in de Tiensesteenweg.

Wingestraat: 1843 (*Chemin de*) *Winghe* (ABu), later *Molenberg* genoemd, in 1971 vervangen door *Wingestraat* vanaf de

Tiensesteenweg tot aan de grens met Sint-Joris-Winge (GR 27 juli 1971).

In de meeste oude attestaties komen omschrijvingen voor, met begin- en eindpunt Tienen en Aarschot : 1605 *die gemeijn strate naer aerschot, die heerstrate gaende van thienen naer aerschot* (K 16.452, f. 2v en 9), 1655 *Herbaen van Aerscot op Tienen* (k. Park), 24 maart 1725 *die baene van thienen naer Aerschot* (SG 220). Zeldzaam is de naam met vooropgeplaatst adjectief : 1750 *de arschotse bane* (Me 7, p. 6), 1843 *Aerschotsche baen* (ABu).

10.2.2. Van Binkom naar Lubbeek [2]

Lenenbergstraat : 1821 *Leenenberghstraet* (Tab C), 1843 *Leenebergstraet* (ABu). - Weg van de Wingestraat naar Lubbeek, zo genoemd naar het kasteel Lenenberg. Later **Molenberg** genoemd en in 1971 gewijzigd in **Lubbeekstraat** (GR 27 juli 1971), in 1977 nogmaals gewijzigd in **Binkomstraat** (GR 18 juli 1977). Oude attestaties zijn omschrijvingen, met begin- en eindpunt Binkom en Lubbeek : 1549 *die straete ghaende van Binckem naer Lubbeek* (O 279), 1824 *Weg van Lubbeek naar Binckom* (k. Voncken, A). Met eindpunt Leuven : 1605 *de gemeijn strate gaende naer Louen* (K 16.452, f. 3). Met vooropgeplaatst adjectief : 1770 *de Lovensche baen* (SG 230, f. 132v).

10.2.3. Van Binkom naar Kerkom [3]

Boutersemstraat : naam in 1971 gegeven aan weg 3, terwijl Kwikkelberg bleef bestaan voor weg 36 (GR 27 juli 1971). Oude attestaties nemen als eindpunt Schaaik (uit ouder Schadewijk) in Kerkom : 1605 *den wech gaende van binckem naer schaijck* (K 16.452, f. 12v). Meestal is het merkpunt Kerkom : 1605 *de strate gaende naer kerckum* (K 16.452, f. 41v), 1824 *Weg van Kerckom naar Binckom* (k. Voncken, ap).

10.2.4. Van Binkom naar Kiezegem [4, 9]

Meenselstraat [9, 4]. De huidige Meenselstraat begint aan de Tiensesteenweg als weg 9 en voegt zich dan bij weg 4 tot aan de grens met Kiezegem. Oude benamingen waren Kleine Molen-

bergstraat, Molenbergstraat, Kapelstraat, Vosselstraat en Boekhoutstraat (zie kaart 4). In 1971 verdween de naam Molenberg. In de plaats kwamen: Tiensesteenweg, Lubbeekstraat (weg 2), Wingestraat (weg 1 vanaf Tiensesteenweg tot aan de grens met Sint-Joris-Winge), Keiberg (weg 19), Bellestraat (weg 17), Molenstraat (weg 9 van aan de Tiensesteenweg tot aan weg 4), en Meenselstraat (weg 4 vanaf de Tiensesteenweg tot aan de grens met Meensel) (GR 27 juli 1971).

Molenberg [eerste deel van 4]. In 1977 werd Molenstraat omgedoopt tot Molenberg (GR 18 juli 1977). Dit is het eerste deel van weg 4, dus het noordelijke deel van de driehoek gevormd door de huidige Tiensesteenweg, Molenberg en Meenselstraat. De rest van weg 4 werd, samen met weg 9 (het zuidelijke deel van de driehoek), de Meenselstraat.

Kleine Molenbergstraat: 1843 *Kleynmolenbergstraet* (ABu). – Weg 9, de korte straat tussen weg 1 (Wingestraat) en weg 4 (huidige Meenselstraat), nu beschouwd als het eerste deel van de Meenselstraat.

Kapelstraat: 1686 *capellestraet* (Ulens, 114), 1824 *Kapelle Straat* (k. Voncken, A), 1843 *Kappelstraet* (ABu). Zo genoemd naar het gehucht Kapel nabij de Sint-Rochusstraat. Nu Meenselstraat.

Vosselstraat: 1605 *die vosselstrate* (K 16.452, f. 7v), 1666 *plateam dictam den vossel* (Me 3, p. 13), 1824 *Vossel Straat* (k. Voncken, A, B2), 1843 *Vosselstraet* (ABu). Nu deel van de Meenselstraat. Voorheen ook met een omschrijving: 1605 *de strate gaende naer tvossel* (K 16.452, f. 21).

Boekhoutstraat: 1824 *Boukhaut Straat* (k. Voncken, A), 1843 *Boeckhoutstraet* (ABu). – De huidige Meenselstraat aan de grens met Meensel. Algemeen waren ook omschrijvingen: 1605 *bij t vossle rgt. die straete gaende naer t boeckhaut, die strate gaende naer diest* (K 16.452, f. 19 en 29), 5 juni 1794 *de gemeijnte ofte baene van Kiesegem op thienen* (SG 226, f. 63v).

10.2.5. Van Binkom naar Attenrode [5]

Helstraat: 1965 *Helstraat* (k. Binkom), 1971 *Helstraat* (GR 27 juli 1971). – Straat van aan de oude weg naar Aarschot, langs

het Kortebroek naar Attenrode. Voorheen **Hondstraatken** : 1605 *opt doijenrot rgt. ... het hontstraetken* (K 16.452, f. 8v), 1640 *le honsstraetken* (SH 3, nr. 145), 1652 *opt oijenrot rgt. het haudtstraetken* (O 3555). **Kortebroekstraat** : 1824 *Korten Broek straat* (k. Voncken, B1 en C), 1843 *Kortebroekstraet* (ABu). Met een omschrijving : 1605 *die strate gaende van binckem naer weuere* (K 16.452, f. 11), 1749 *de straete leydende naer attenrode* (SG 221, b. 40).

10.2.6. De weg naar de Kwadepoort [6]

Parijsstraat : 8 maart 1774 *de parye straete* (SG 225, f. 251 en 253v), 6 mei 1778 *de pary straete* (SG 225, f. 291), 1821 *Parijsstraet* (Tab, 19), 1843 *Parysstraet* (ABu), 1965 *Parijsstraat* (k. Binkom). – Deze straat loopt van de Meenselstraat noordwaarts richting Sint-Joris-Winge. Het eerste lid *paryj* is mogelijk een variant van de groente prei, later vervormd tot *Parijs*. De vervorming is beïnvloed door Van Parijs die in de omgeving woonde. Idem als **Kinderendries** : 1843 *Kinderendries* (ABu). In oudere attestaties komen omschrijvingen voor : 1605 *de strate gaende naer kinderoey* (K 16.452, f. 20v). **Kwadepoortstraat** : 1843 *Kwaedepoort straet* (ABu). – Verdwenen deel van weg 6 aan de grens met Sint-Joris-Winge, zo genoemd naar de Kwadepoort Hoeve (k. NGI). De oude naam was **Pulstraat** : 1613 *de pulstrate* (SA 7888, f. 103v).

10.3. ANDERE BELANGRIJKE WEGEN

10.3.1. Van Helstraat naar Meenselstraat [7]

Weg 7 heeft thans 3 namen : Cubastraat, Bloemstraat en Krekeldries. **Cubastraat** : 1971 *Cubastraat* (k. Binkom). – Straat in het verlengde van de Helstraat tot aan de Brusselstraat. Zo genoemd naar de Cuba, volgens Ulens (1925, p. 68) naam voor vochtige grond, omdat de koper Baptist Mellaerts hem schertsenderwijze altijd “mijne Cuba of het eiland Cuba” noemde. Voorheen **Potaardestraat** : 1843 *Potaerde straet* (ABu).

Bloemstraat : 1971 *Bloemstraat* (GR 27 juli 1971). – Vervangt Kapel voor weg 8 en het deel van weg 7 vanaf weg 26 tot Uilekotstraat. Niet identiek met de vroegere Bloemstraat nr. 24!

Krekeldries : 1977 *Uilekotstraat wordt Krekeldries* (GR 18 juli 1977), voorheen **Uilekotstraat**, 1843 *Uyllekotstraet* (ABu). In 1971 verving Uilekotstraat de naam Kapel voor weg 7 vanaf weg 8 tot weg 4 (GR 27 juli 1971), maar in 1977 werd deze naam zelf vervangen door Krekeldries.

Oude naamgeving. **Hoolstraat** : 1605 *opden ricxenberch rgt. die hoelstrate* (K 16.452, f. 16), 1614 *de hoelstraete* (Me 4, p. 12), 1749 *de holstraete* (SG 221). Idem als **Hoogbruggestraat** : 1605 *die hoechbruggen strate* (K 16.452, f. 21v), 1843 *Hoogebruggestraet* (ABu). Ook met omschrijvingen : 1605 *bij hoebruggen rgt. de strate gaende van hoechbruggen naer diest* (K 16.452, f. 20).

10.3.2. *De straat naar de Sint-Rochusborn* [8]

Bloemstraat : 1971 *Bloemstraat* (GR 27 juli 1971). – De huidige Bloemstraat is een deel van weg 7, doorlopend naar weg 8, dit is de weg naar de bron of fontein van Sint-Rochus. De oude naam was **Bornestraat(ken)** : 1605 *het bornestraetken, de bornestraet* (K 16.452, f. 12 en 20), 1676 *die bun straet, die bornestraet* (O 2112), ca. 1770 *het boustraecken* (O 2112, plan), 1778 *de Baunstraet, het bonnestraecken* (O 2112). Ook **Fonteinstraat** : 1824 *Fontyn straat* (k. Voncken, B2). **Krekeldriesstraat** : 1843 *Krykeldriesstraet* (ABu). – Zo genoemd omdat de straat langs de Krekeldries B 333 loopt.

10.3.3. *De Hulststraat* [10]

Hulststraat : 1824 *Hulst Straat* (k. Voncken, A), 1843 *Hulstraet* (ABu), 1965 *Hulst* (k. Binkom), 2010 *Hulststraat* (k. Lubbeek). – Verbinding tussen de Meenselstraat en de Parijsstraat doorheen de Hulst. Het eerste deel heette **Klippelstraat** : 1821 *le chemin dit Klipperstraet* (Tab, 21), 1843 *Klippelstraet* (ABu). Het eerste lid is een persoonsnaam, vgl. in 1652 *Jan Chuppels* (O 3555).

10.3.4. De Boekhoutstraat [11]

Boekhoutstraat : 2010 *Boekhoutstraat* (k. Lubbeek). — Deze straat loopt van de Parijsstraat langs het Boekhout naar de Kwadepoort. Tijdelijk en verkeerd ook **Vossel** : 1965 *Vossel* (k. Binkom), 1971 *Vossel blijft voor weg 11* (GR 27 juli 1971). De oude naam was **Vallestraat** : 1364 *valkestraete* (?) (Ulens, 185), 5 juni 1537 *de vallerstrate* (U 2529), 1605 *byde vallestrate ende den vliegenberch* (K 16.452, f. 3), 6 maart 1627 *de valstraete* (U 2308), 1666 *den hulst ... de vallestraete* (Me 3, p. 11), 1749 *de taefel van thienen* [= A 120] *rgt. ... de vallestraete* (SG 221). De oudste vorm van 1364 is niet meer te controleren. Het eerste lid *Val* komt vermoedelijk uit Latijn *vallis* 'vallei, dal' zoals in de gemeentenaam Val-Meer (Mennen, in DVG). Recenter is **Wamerschotsestraat** : 1843 *Waermerschotsche straet* (ABu).

10.4. SECUNDAIRE WEGEN IN HET NOORDEN

Astveldstraatje [12] : 1843 *Astveld straetje* (ABu). — Hiervan bestaat nog het begin, zonder naam.

Hulststraatje [13] : 1843 *Hulsstraetje* (ABu). — Verdwenen straatje van de Hulststraat naar de Beek aan de Kustersweide.

Zilverstraatje [14] : 1843 *Zilverstraetje* (ABu). — Nog bestaande weg, maar zonder naam, aan het uiteinde van de Parijsstraat, zo genoemd naar de Zilvermijn. De oude naam was **Daalstraat** : 1549 *daelstraet* (Ulens, 70), 1605 (bos) *opt kinderoij velt rgt. die daelstrate* (K 16.452, f. 12v).

Tafelbosweg [15] : 2010 *Tafelbosweg* (k. Lubbeek), voorheen **Tafelstraatje** : 1843 *Taefelen straetje* (ABu). — Straatje van de Parijsstraat naar het grote bos van de Armentafel A 237 (zie kaart 8). Met een omschrijving in 1725 *het straetken leydende naer den taeffelen Bosch* (SG 220).

Coenenbosstraat [16] : 2010 *Coenenbosstraat* (k. Lubbeek). Voorheen **Losgat** : 1824 *Losgat* (k. Voncken, A) en **Ossenbeemdstraatje** : 1843 *Ossenbempd straetje* (ABu). Met omschrijvingen : 1605 *tot kinderoije rgt. ... die strate gaende naer t geuelle* (K 16.452, f. 3v).

Bellestraat [17] : 1605 *het bilenstraetken, het bielen straetken, die bellensstrate* (K 16.452, f. 14v, 24v en 40v), 1609 *het billemstraetken* (Me 2, p. 5), 1631 *te Roerberghen ... het Bielenstraetken* (Me 1, p. 22), 1640 *t bilenstraetken, le willenstraetken, le willemstraetken* (SH 3, nr. 187, 278 en 291), 1749 *het bulenstraetke* (SG 221), 1750 *het beele straeken* (Me 7, p. 2), 22 nov. 1781 *het bilenstraetken* (SG 225, f. 325), 1821 *Beele straetje* (Tab, 2), 1824 *Biele straatje* (k. Voncken, A), 1843 *Bellestraetje* (ABu). In 1971 verving Bellestraat de naam Molenberg voor weg 17 (GR 27 juli 1971). Beelen of Bielen is een metroniem, afgeleid van Isabele of Mabelie (DB, 102). De oude Bielenstraat verbond de Coenenbosstraat met de Wingestraat. De verbinding is thans verbroken.

Klavershaagstraatje [18] : 1843 *Klavershaeg straetje* (ABu). Met omschrijvingen : 14 dec. 1620 *den drift naer de Clauwers haghe* (U 1307), 1763 *het straectien leijdende naer de clavers haege* (SG 6439). – Nog bestaande zijweg van de Meenselstraat naar de Clauwenhaag (zie 5.5), maar zonder naam.

Keiberg(straat) [19] : 1843 *Keybergstraet* (ABu). In 1971 verving Keiberg de naam Molenberg voor weg 19 (GR 27 juli 1971). Het tweede deel van deze straat heette **Kwadenkoopstraat** : 1843 *Kwaedenkoop straet* (ABu). Met omschrijvingen : 1605 *de strate gaende naer Louen* (K 16.452, f. 5v), 1824 *Weg van Lubbeek naar Binckom* (k. Voncken, A).

Vlierbeekstraat [20] : 1971 *Vlierbeekstraat* (GR 27 juli 1971), vervangt Plaats, zo genoemd naar eigendommen van de abdij van Vlierbeek. Voorheen **Bessemstraatje** : 1843 *Bessem straetje* (ABu), straat tussen de Keiberg(straat) en de Tiensesteenweg. Niet te verwarren met weg 23 (Brusselstraat).

Schoolstraat [21] : 1971 *Schoolstraat* (GR 27 juli 1971). Vervangt Plaats. Voorheen **Mariastraatje** : 1843 *Maria straetje* (ABu), straatje van de Tiensesteenweg naar het Bruggeveld (kaart 11). Met een omschrijving : 1605 *de strate gaende naer tbruggervelt* (K 16.452, f. 50), 1749 *het straetken leijdende naer het bruggenvelt* (SG 221).

Waterstraat [22] : 1971 *Waterstraat* (GR 27 juli 1971), vervangt Kapel voor weg 22. Voorheen **Boskensstraatje** : 1843 *Boskens straetje* (ABu). Straatje van de Meenselstraat naar de

boerderij Truyens in het gehucht Bos. Met een omschrijving : 1605 *de strate gaende naerden boschdries* (K 16.452, f. 14), 14 dec. 1620 *de cruyssstraat naerden boschdries* (U 1307).

Brusselstraatje [23] : 1843 *Brusselstraetje* (ABu), 1971 *Brusselstraat* (GR 27 juli 1971). Vervangt Plaats en Kapel. Straat van Tiensesteenweg naar de Cubastraat. De oude naam was **Bessemstraatken** of **Bossenstraatken** : 1605 *tbessem straetken* (K 16.452, f. 22v), 1613 *het bossenstraetken* (SA 7888, f. 104), 1640 *le besemstraetken* (SH 3, nr. 238), niet te verwarren met weg 20! Idem als **Klein Hoolstraatken** : 1605 *T Cleijn hoel straetken* (K 16.452, f. 15v).

Sint-Rochusstraat [24] : 1977 *Kapel wordt Sint-Rochusstraat* (GR 18 juli 1977). – Verbinding tussen de Brusselstraat en de Meenselstraat aan de Sint-Rochuskapel. Met een omschrijving : 1773 *Straete van Sinte rochuscappelle naer hoeijbrugge* (O 2087). De oude naam was **Bloemstraat** : 1640 *sur la blomme straete* (SH 3, nr. 153), 1725 *een Block aende Blomstraete* (SG 220), 1824 *Bloem straat* (k. Voncken, B1), nu gebruikt voor weg 8 en een deel van weg 7.

Nijsselrodestraat [25] : 2010 *Nijsselrodestraat* (k. Lubbeek), oostelijke zijweg van de Krekeldries, zo genoemd naar het gehucht Nijsenrode. Voorheen **Uilekotstraatje** : 1843 *Uyllekotstraetje* (ABu). Met een omschrijving : 1605 *int vijlencot ... rgt. den wech gaende naerden oosterbant* (K 16.452, f. 33), 5 juni 1794 *het uijlenkot ... den uijtwegh van de Bosschen* (SG 226, f. 63v).

Langendriesweg [26] : 2010 *Langendriesweg* (k. Lubbeek). – Weg tussen de Helstraat en de Bloemstraat, voorheen **Hoogbruggeveldweg** : 1843 *Hoogbruggenveldweg* (ABu).

Rutsenbergweg [27] : 1843 *Rutsenbergweg* (ABu). – Westelijke zijweg van de Cubastraat, nog bestaande, maar zonder naam.

10.5. SECUNDAIRE WEGEN IN HET ZUIDEN

Groenendries [28] : 1965 *Groenendries* (k. Binkom). – Weg van de Tiensesteenweg naar de Helstraat. De naam bleef in 1971 enkel behouden voor weg 28 (GR 27 juli 1971). Voorheen **Bramestraatje** : 1715 *Bramerstraetken* (Ulens, 61), 1821

Braemersstraetje (Tab, 10), 1843 *Braemestraetje* (ABu). Of met een omschrijving: 1605 *de strate gaende naer brampt* (K 16.452, f. 25v).

Bramerweg [29]: 2010 *Bramerweg* (k. Lubbeek). Voorheen **Braemestraatveld**: 1843 *Braemestraetveld* (ABu). – Oostelijke zijstraat van de Groenendries.

Donkweg [30]: 2010 *Donkweg* (k. Lubbeek). Voorheen **Tomstraatje**: 1843 *Tom straetje* (ABu). – Oostelijke zijweg van de Groenendries. Over een tomme in Binkom heb ik niets gevonden. Het eerste lid verwijst eerder naar een persoonsnaam Tom, verkorting van Thomas (DB, 1205). Oudere benamingen zijn omschrijvingen, zoals in 1741 *het straetken leijdende van Butschoeren broeck naer den groenen driesch* (SG 224, nr. 6).

Vossenveldstraat [31]: 2010 *Vossenveldstraat* (k. Lubbeek). Voorheen **Donkstraatje [31]:** 1604 *donckstraetke* (Ulens, 74), 1843 *Donck straetje* (ABu). – Verbindingsweg tussen de Donkweg en de Wolfshoekweg op de grens met Vissenaken.

Wolfshoekweg [32]: 1846 *Wolfshoek weg* (ABu Vissenaken, f. 3), 1990 *Wolfshoekweg* (Lijst Tienen). Oostelijke zijweg van de huidige Aarschotsesteenweg naar Butschoor onder Wever. Let wel: de verbinding met Butschoor is verbroken. Op de kaart van Binkom is deze weg niet aangeduid. De oude naam was **Groenenweg**: 1631 *neffens den groenen wech* (O 5708), 1843 *Groenenweg* (ABu), meestal omschreven: 1605 *den groenen wech nae butschor* (K 16.452, f. 9v), of *den wech gaende naer butschore* (o.c.).

Bronstraat [33]: 1971 *Bronstraat* (GR 27 juli 1971), vervangt Groenendries voor weg 33. Voorheen **Bonnekensstraatje**: 1843 *Bonnekensstraetje* (ABu). – Westelijke zijweg van de Tiensesteenweg naar het Molenveld. Een oude naam is **Opstal**: 1605 *die strate geheeten den opstal* (K 16.452, f. 23v), 1824 *Weg den Opstal* (k. Voncken, C). Met een omschrijving: 1605 *de strate gaende van binckem naer bijuoerden* (K 16.452, f. 49v).

Schakelveld(straat) [34]: 1843 *Schakelveld* (ABu), 1971 *Schakelveldstraat* (GR 27 juli 1971). – Vervangt Groenendries

voor weg 34, die de verbinding vormt tussen de Bronstraat en de Boutersemstraat.

Laermansstraatje [35]: 1843 *Laermans straetje* (ABu). – Nu zuidelijk zijwegje van de Boutersemstraat, maar zonder naam. Petrus Franciscus Laermans woonde in het huis op C 160 (kaart 14).

Kerkstraat [36]: 1971 *Kerkstraat* (k. Binkom). – Straat aan de zuidkant van de kerk. Deze straat liep verder naar de huidige Boutersemstraat en had twee namen. **Kwikkelsberg(street):** 1843 *Kwikkelsberg straet* (ABu), 1965 *Kwikkelsberg* (k. Binkom). Kwikkelsberg is sedert 1971 de naam voor de weg tussen de Kasteelstraat en de Boutersemstraat. **Langehaagstraat:** 1843 *Langehaeg straet* (ABu). Nu Kwikkelsberg.

10.6. DE VOETPADEN IN BINKOM

Boekhoutweg [37]: 1843 [*Sentier de*] *Boeckhout* (ABu). – Een klein deel tegen de grens met Meensel is nog origineel.

Meenselweg [38]: 1843 [*Sentier*] *De Meensel* (ABu). – Verdwenen.

Nesselrodeveldweg [39]: 1843 [*Sentier*] *Nesselrode veld* (ABu). – Nog voor de helft bestaande op grondgebied Attenrode-Wever.

Blijckaerts Zeep [40]: 1843 *Blyckaerts seep* (ABu). – Verdwenen.

Kwakkelsweg [41]: 1843 *Kwakkelsweg* (ABu). – Nog enkel het begin bestaat.

Ruitersweg [42]: 1843 *Ruyters weg* (ABu). – Verdwenen.

Vliegenbergweg [43]: 1843 [*Sentier de*] *Vliegenberg* (ABu). – Verdwenen.

Kostersweideweg [44]: 1843 [*Sentier de*] *Kostersweyde* (ABu). – Verdwenen.

Koeiweg [45]: 1843 *Den Koeyweg* (ABu). – Het begin bestaat nog aan de Parijsstraat.

Clutskensweg [46]: 1843 *Clutskens weg* (ABu). – Genoemd naar Pierre Cluts op A 165 (kaart 8). Verdwenen.

Slekkenweg [47]: 1843 *Slekken weg* (ABu). – Verdwenen.

Belleweideweg [48]: 1843 *Belleweyde weg* (ABu). – Verdwenen.

Vierdeschoofweg [49]: 1843 [*Sentier du*] *Vierde Schoof* (ABu). – Verdwenen.

Tekkensweg [50]: 1843 *Tekkensweg* (ABu). – Nu **Schoofstraat** (k. Lubbeek) en een nieuw gedeelte.

Mantelerenweg [51]: 1843 *Manteleerenweg* (ABu). – Verdwenen.

Lubbeekweg [52]: 1843 [*Sentier*] *De Lubbeek* (ABu). – Nu voetpad zonder naam.

Kwikhaagweg [53]: 1843 [*Sentier de*] *Kwikhaeg* (ABu). – Verdwenen.

Heidenweg [54]: 1843 *Heydenweg* (ABu). – Verdwenen.

Spelthofweg [55]: 1843 *Spelthofweg* (ABu). – Nu **Kasteelstraat**: 1971 *Kasteelstraat* (GR 27 juli 1971). Vervangt Plaats.

Hazenbosweg [56]: 1843 *Haesenboschweg* (ABu). – In het verlengde van de Kerkstraat, nu verdwenen.

Kwikkelsbergweg [57]: 1843 *Kwikkelsbergweg* (ABu). – Verdwenen.

Kouterweg [58]: 1843 *Kauterweg* (ABu). – Hiervan bestaat nog een klein deel, de rest is samengevallen met de Tiensesteenweg.

Tweebundersweg [59]: 1843 *Tweebundersweg* (ABu). – Verdwenen.

Kapelweg [60]: 1843 *Kappelweg* (ABu). – Bestaat nog gedeeltelijk.

Tienseweg [61]: 1843 *Thiensche weg* (ABu). – Zeer lang voetpad. Nog bestaande aan de zuidkant van de Brusselstraat, de rest is verdwenen. Met omschrijvingen: 1732 *den voetwegh leydende naer thienen* (SG 220).

Vierbundersweg [62]: 1843 *Vierbunderweg* (ABu). – Verdwenen.

Truyensweg [63]: 1843 *Truyensweg* (ABu). – Weg van het huis van Jan Tuyens naar de Brusselstraat. Bestaat nog gedeeltelijk.

Brouwersweg [64]: 1843 *Brouwersweg* (ABu). – Bestaat nog gedeeltelijk.

Slubbersweg [65]: 1843 *Slubbersweg* (ABu). – Nu een terreinscheur.

Krekelendriesweg [66]: 1843 *Krekelendriesweg* (ABu). – Verdwenen.

Blauwkotveldweg [67]: 1843 [*Sentier du*] *Blauwkotveld* (ABu). – Verdwenen. Cf. Blauwrot.

Kerkeblokweg [68]: 1843 [*Sentier du*] *Kerkeblok* (ABu). – Verdwenen.

Beekweg [69]: 1843 *Beekweg* (ABu). – Aan het begin blijft een stukje over.

Vroenteweg [70]: 1843 *Vrundweg* (ABu). – Verdwenen.

Sandenberggeweg [71]: 1843 *Seydebergweg* (ABu). – Verdwenen.

Gebrandweg [72]: 1843 *Gebrandweg* (ABu). – Verdwenen.

Hoogbruggeweg [73]: 1843 *Hoogbruggeweg* (ABu). – Verdwenen.

Helleweg [74]: 1843 *Helle weg* (ABu). – Verdwenen.

Eekhouterweg [75]: 1843 *Eecauter Weg* (ABu). – Verdwenen.

Eikenveldweg [76]: 1843 [*Sentier du*] *Eykenweg veld* (ABu). – Verdwenen.

Hoefweg [77]: 1843 *Hoefweg* (ABu). – Verdwenen.

Molenveldweg [78]: 1843 *Molenveldweg* (ABu). – Bestaat nog gedeeltelijk als verlenging van de Bronstraat.

Drogenhofweg [79]: 1843 [*Sentier du*] *Droogen hof* (ABu). – Verdwenen.

Kerkweg [80]: 1843 [*Sentier*] *De l'Eglise* (ABu). – Verdwenen.

11. Illustraties

Fig. 1-2. Boven : De hoeve van Guiliam Swillen, Groenendries 14, in 2011.
Onder : De govelsteen met datum 1808.

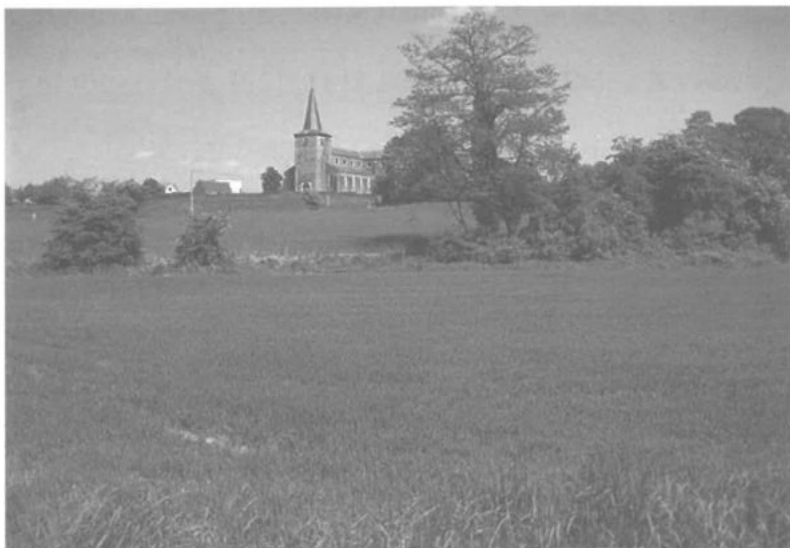

Fig. 3. Kerk van Binkom. De westertoren werd gebouwd na 1218.

Fig. 4. De Sint-Rochuskapel langs de Meenselstraat.

Fig. 5. De Pastorie uit 1789 tegenover het Kerkhof.

Fig. 6. Het dodenhuisje met twee ingebouwde grafstenen.

Fig. 7. De huidige Waterstraat gaf toegang tot de Borch.

Fig. 8. Velden aan de Waterstraat
met in de verte de vallei van de Krabbenbeek.

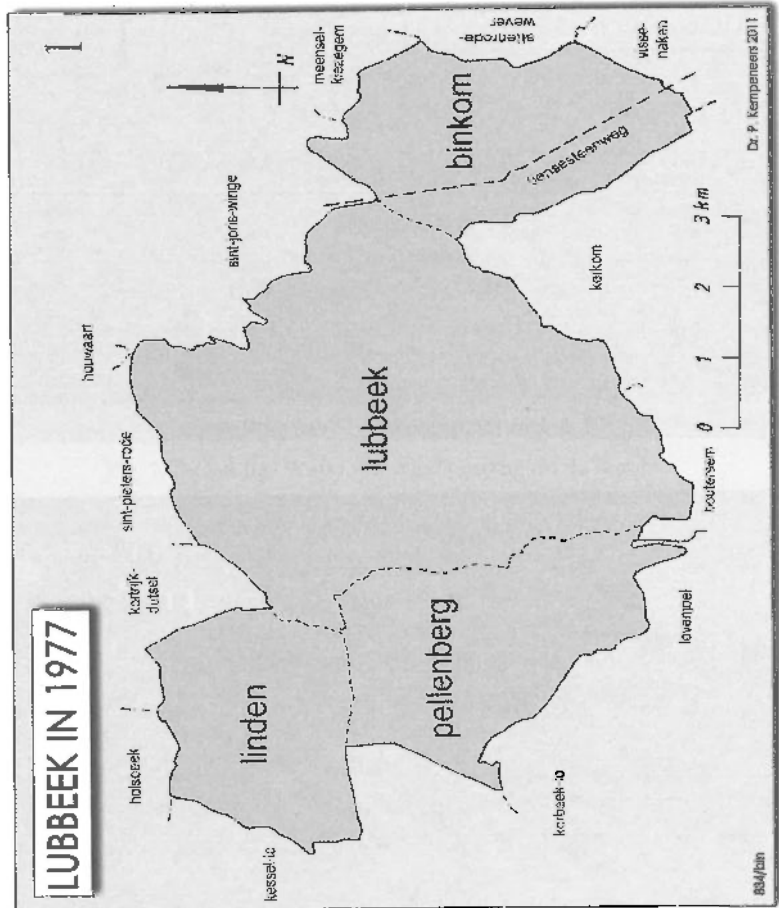

Fig. 9. De opvallende hoogte van de Molenberg.

Fig. 10. Vooraan de Meenselstraat, achteraan de Molenberg
aan de Ford-garage Berghen, waarop de windmolen stond.

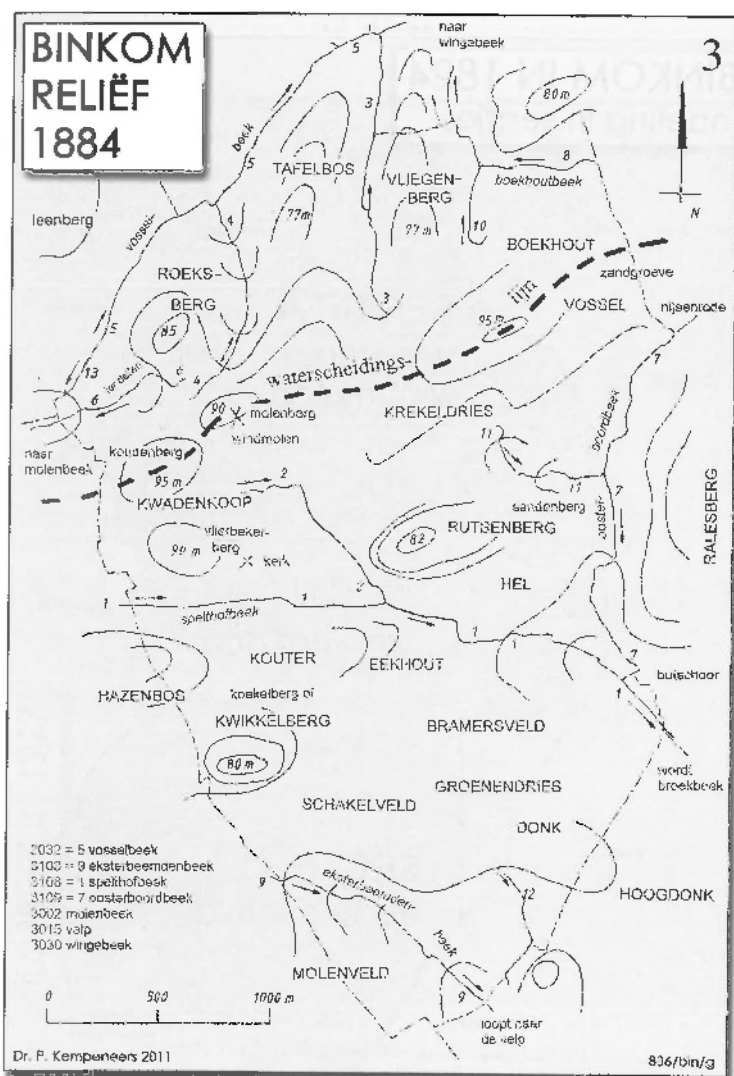
12. Atlas

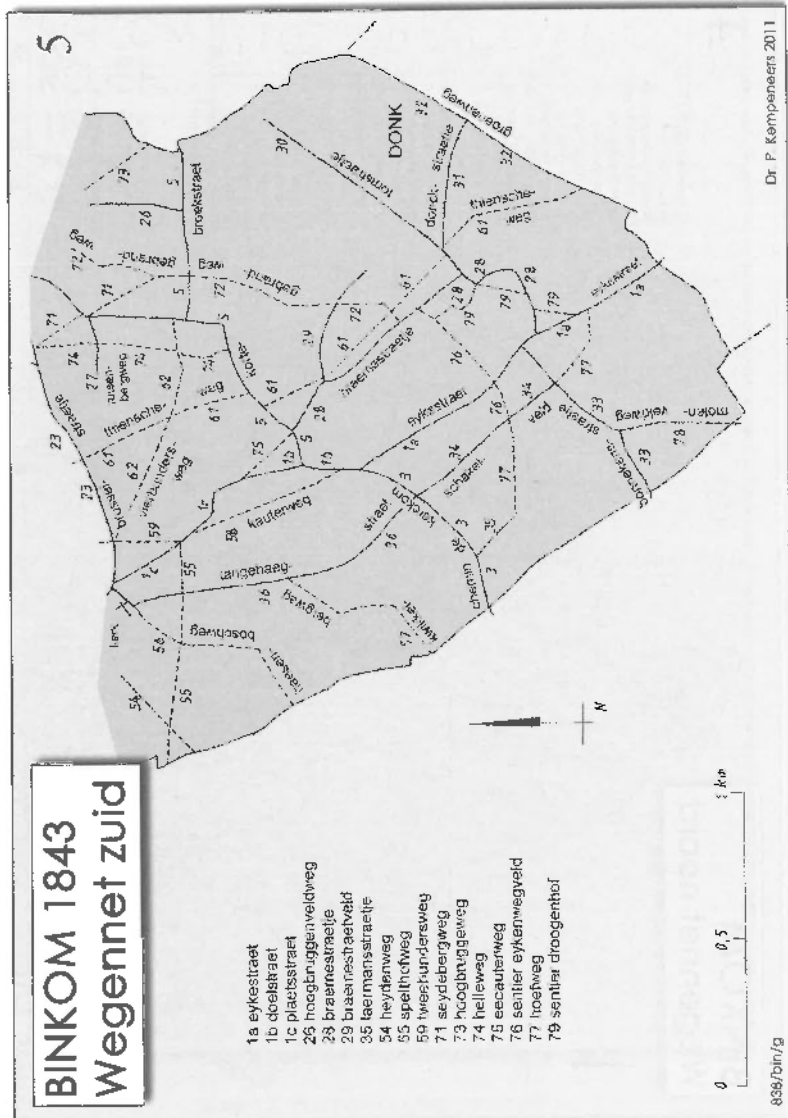
Kaart 1. De fusiegemeente Lubbeek in 1977.

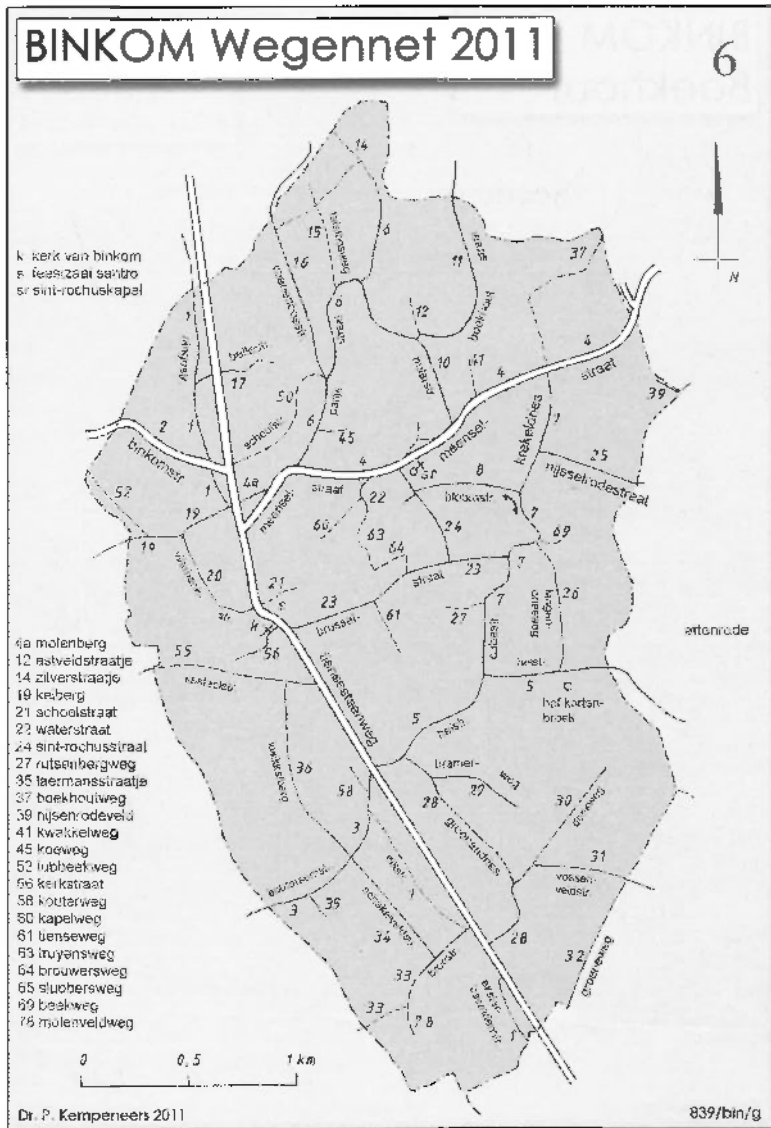
Kaart 2. Binkom in 1824. Indeling in secties.

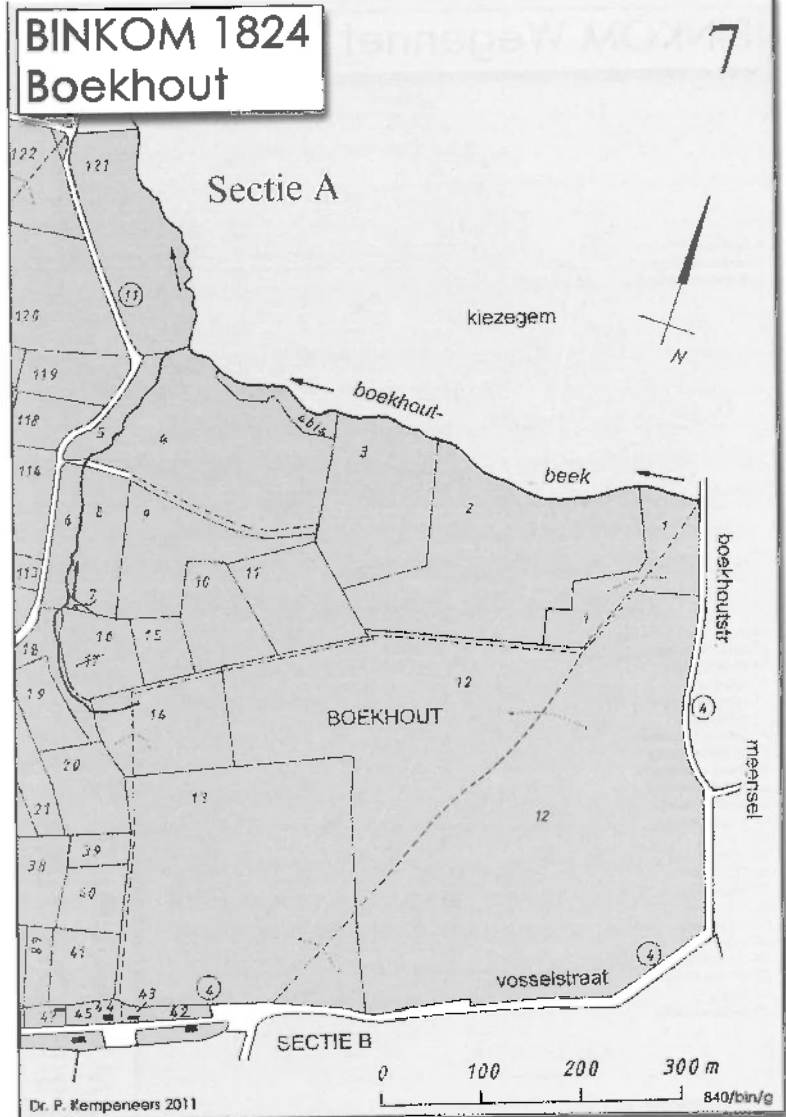
Kaart 3. Het reliëf in Binkom in 1884.

Kaart 5. Binkom in 1843. Wegennet zuid.

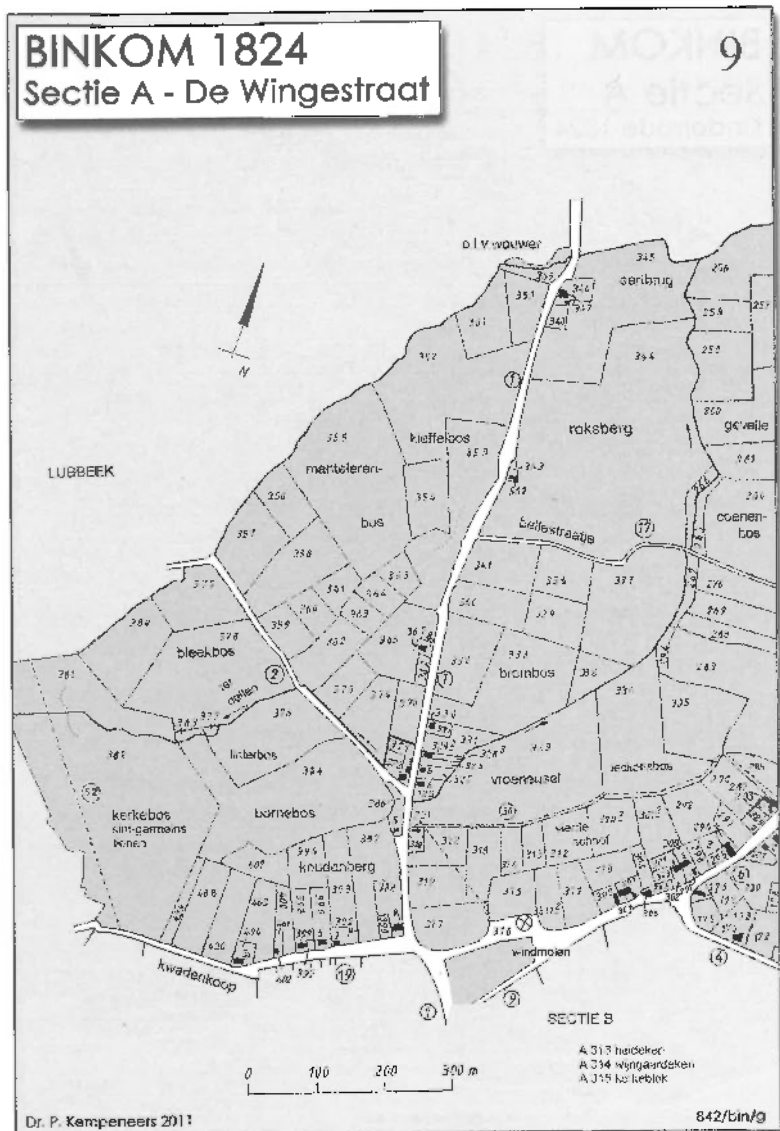
Kaart 6. Het wegennet in Binkom in 2011.

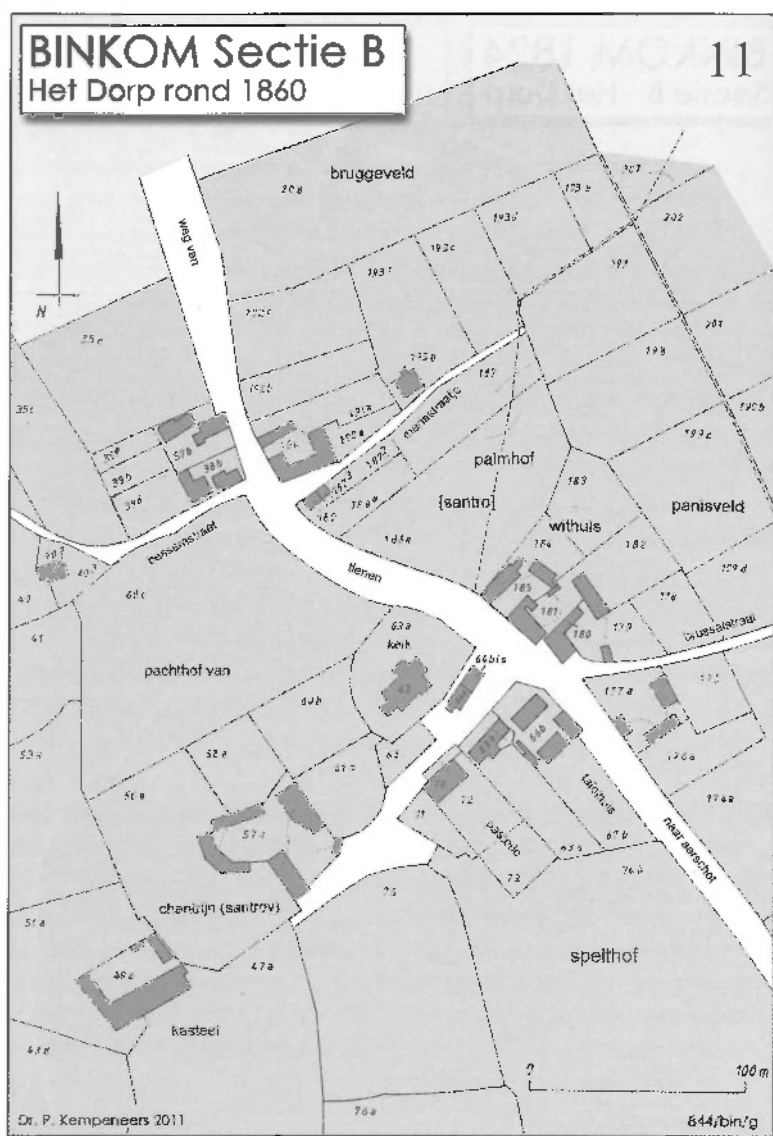
Kaart 7. Sectie A. Boekhout in 1824.

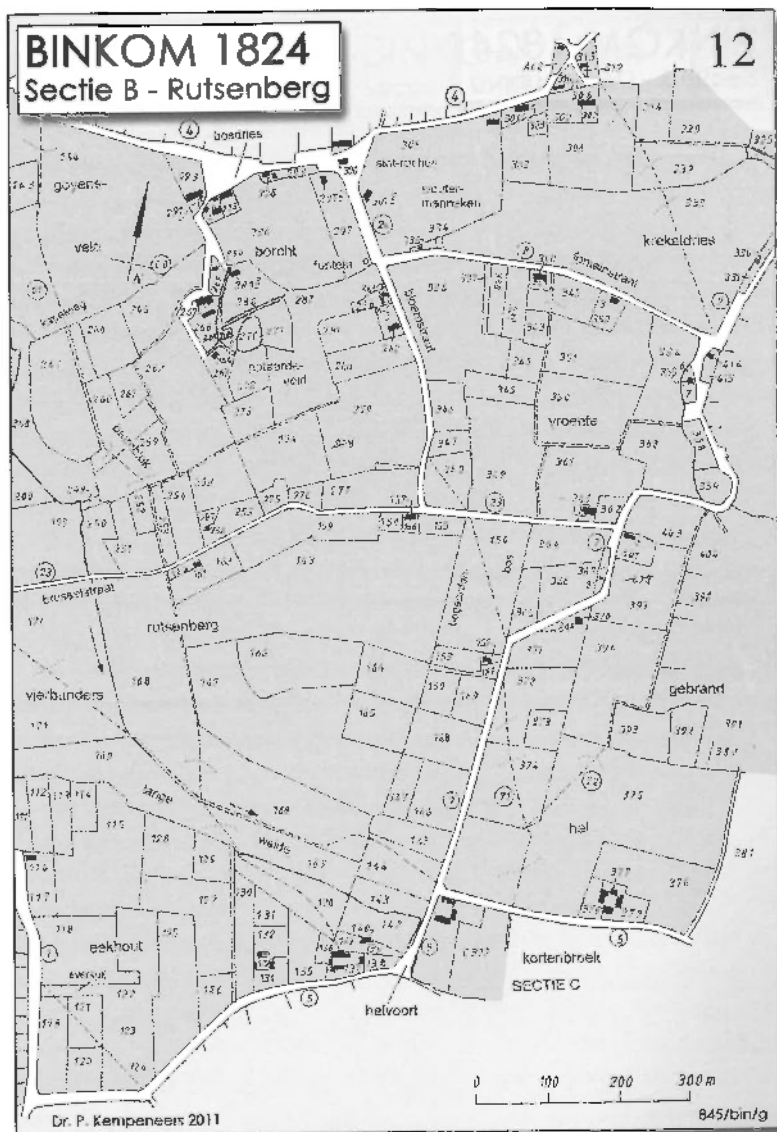

Kaart 8. Sectie A. Kinderode in 1824.

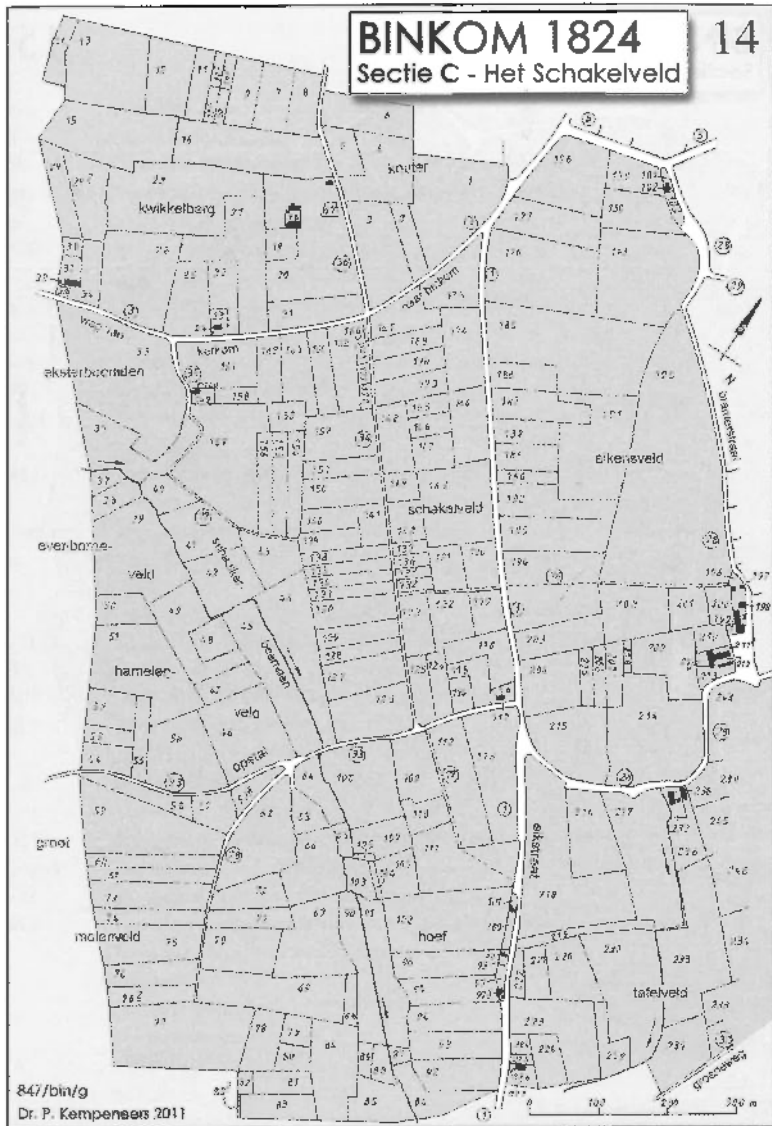

Kaart 9. Sectie A. De Wingestraat in 1824.

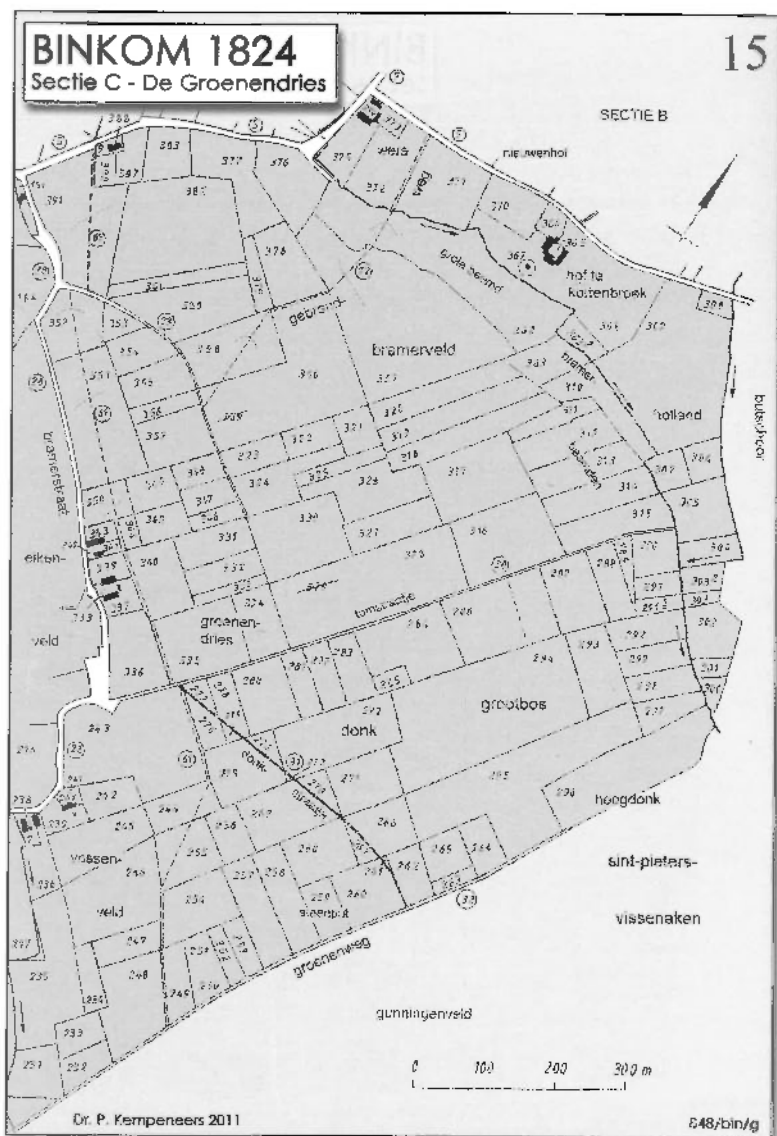

Kaart 12. Sectie B. De Rutsenberg in 1824.

Kaart 14. Sectie C. Het Schakelveld in 1824.

Kaart 15. Sectie C. De Groenendries in 1824.

13. Bibliografie

13.1. AFKORTINGEN

ABu	Atlas der Buurtwegen, Wegenatlas
AT	Armentafel Tienen
AW	Atlas der Waterlopen
DB	Debrabandere, Woordenboek van Familienamen
DS	Dossier straatnamen
DVG	De Vlaamse Gemeentenamen.
ESB	Eigen Schoon en de Brabander
EWN	Etymologisch woordenboek van het Nederlands
f.	folio
Gem.	Gemeente
GR	Beslissing Gemeenteraad
Hand.	Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie
HHD	Hagelands Historisch Documentatiecentrum (1992). Tienen.
Hoer	Hoer en Cartils, zie Lubbeek, Pierlet.
jdt.	joindant, idem als regenoten
k.	kaart.
K	Kerkarchief van Vlaams-Brabant
KCTD	Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie
KP	Kaarten en Plans
LHT	Lubbeekse Historische Tijdingen
LM	Liber mense sancti spiritus thenensis (1340)
Me	Mechelen Aartsbisschoppelijk Archief
Med.	Mededelingen
mfm	Microfilm
MHW	Midde nederlandse Handwoordenboek (zie Verdam)
Naamk.	Naamkunde
NGI	Nationaal Geografisch Instituut
NRF	Nederlands Repertorium van Familienamen
O	Openbare Onderstand Leuven
p.	pagina
P	Pastorie Binkom
R	Rekenkamers Brussel
RA	Rekeningen van de Armentafel (Tienen)
rgt.	regenoten (grenzend aan)
SA	Stadsarchief Leuven
SG	Schepengriffies
Tab.	Tableau des chemins/rivières. Zie Leuven, Provincie.
Top.	Toponymica
TW	Gysselring, Toponymisch Woordenboek.
U	Universiteit Leuven

v	verso
Vis	Visitatieverslagen (Mechelen)

13.2. ONUITGEGEVEN BRONNEN

Bergen Rijksarchief

- Opgebrand in mei 1940. Mijn attestaties komen uit Ulens. Zie Devillers.
- Malta 554-554bis. Ferme de l'Hôpital et ses dépendances à Binkom. 18de eeuw, 10 stukken.
- Malta 769. C'est le registre de la baillie d'Avalterre (...), 1364. Hoofdstuk XXVII Binken (= Binkom), p. 154.
- Malta 783. Getiteld Originaux. Partie du terrier de Chantraine, 1740. Over Binkom : Livre féodal de Binckum, p. 155.

Binkom Pastorie

Oorkonden berustende op de pastorie te Binkom, nr. 1 tot 180, in 1946 door de familie van de overleden pastoor opgebrand.

Brussel Rijksarchief

- *Rekenkamers*
 - R 44.677. Hertogelijk cijnsboek, ca. 1400. 58 folio's.
 - R 44.678. Idem, rond 1370. 67 folio's.
 - R 44.679. Idem, ca. 1420. 59 folio's.
 - R 44.680. Idem, ca. 1430, enkel eigennamen. 30 folio's.
 - R 44.681. Idem, 1442. 15 folio's.
 - R 44.748. Idem, 1532 (f. 66 een stuk over de molen van Binkom uit 1631).
 - R 44.750. Idem, 1646. Over Binkom enkel nr. 266.
 - R 44.751. Idem, 1701. Over Binkom enkel nr. 266.
 - R 44.752. Idem, 1735 (in het Frans).
 - R 44.758. Idem, 1405. 288 folio's.
 - Leuven Rijksarchief
- *Kerkarchief Vlaams-Brabant*
 - K 1356/3. Rekeningen van het Kapittel van St. Pieters Leuven.
 - K 2346. Acta visitationum (visitaties district Tienen), 1659-1673.
 - K 2454. Documenten betreffende de pastorie, ca. 1782.
 - K 4558. Rekeningen van de H. Geesttafel van Wever. 1649-1661.
 - K 9427. Documenten van de 16de en 17de eeuw.
 - K 10.256. Sint-Geertruiden, charter 10, 14, 16 en 22.
 - K 10.657. Thienden van Binkom. 17-18de eeuw.
 - K 16.452. Cijnsboek van de commandeurs van Binkom "getranslateert uijten lattiñe in duijts nederlantsche tale". Vernieuwd door Loduwijk Mermans, meier van de commandeur en rentmeester van Chantrain, anno 1605. 72 folio's. Komt grotendeels overeen met het manuscript van Malta 769. Vertaald in het Frans, zie Serie H 3.
- *Openbare Onderstand*
 - O 208. Documenten over het Hof van Kortenbroek, 1534 en 1614.
 - O 209. Charter 3137 (18 maart 1632). en 3178 (9 april 1646).
 - O 268. Charter 2040. Verdeling van goederen, 1421.

- O 2087. Verzameling van figuratieve kaarten van de armen van de Sint-
Gertrudisparochie, door landmeter R. Wirix, 1773-1775.
- O 2112. Stukken over renten en verhuringen van eigendommen (1671-
1784). Ook over Herselt.
- O 2321. Twee schrifturen over 2 mudden korenrente. 15de eeuw.
- O 2492. Verkoop van schaarhout in Binkom en Lubbeek (1659-1790).
- O 2856. Charter 1371 (3 juli 1377).
- O 3554. Charter 2067 (20 juni 1424).
- O 3555. Renten (1644-1722), verhuur (1769-1774).
- O 5229. Documenten over Sint-Joris-Winge en Binkom (1560-1777).
- O 5431. Over onroerende goederen (1597-1626).
- O 5707. Charter 1689 (15 juni 1398).
- O 5708. Stukken o.a. gelegen onder Binkom.
- *Schepengriffies*
 - SG 220. Wettelijke akten, contracten, conditien. 1717-1734.
 - SG 221. Wettelijke akten 1737 tot 1756, met onder meer bundel 40, een
Tafelboek of manuaal (1749-1750-1751).
 - SG 222. Wettelijke passeringen. 1758-1791. Met index.
 - SG 223. Idem. 1792-1796.
 - SG 224. Protocollen der gichten, 1740-1755. 85 folio's.
 - SG 225. Idem, 1749-1791, met genummerde folio's.
 - SG 225bis. Aanvulling, 17de eeuw.
 - SG 226. Protocollen der gichten, 1792-1795. 71 beschreven folio's.
 - SG 227. Rollen, 1699-1728.
 - SG 227bis. Rollen, 1729-1737.
 - SG 228. Rollen, 1737-1741.
 - SG 229. Rollen, 1743-1759.
 - SG 229bis. Rollen, 1729-1761.
 - SG 230. Rollen, 1762-1789.
 - SG 230bis. Betalingen van de 20ste penningen, 1791-1796.
 - SG 230/3. Beden. 1708-1715.
 - SG 230/4. Publieke lasten, 1748-1749.
 - SG 230/5. Beden, 1762.
 - SG 6439. Verscheidene bundels over criminele zaken. 17de-18de eeuw.
 - SG 6764. Losse stukken, 18de eeuw.
- *Universiteit Leuven*
 - U 880. Eigendommen in Binkom en elders, 1754-1774.
 - U 1307. Diverse stukken, o.a. een testament, 1620.
 - U 1043. Verhuringen.
 - U 2308. Documenten over het Wamerschotbos, 17de-18de eeuw.
 - U 2529. Allerlei documenten.
 - U 4516. Proces tegen pastoor Joannes Croes, 1705-1706.

Leuven Provinciehuis

- *Archief en bibliotheek*
 - Atlas der Buurtwegen Binkom (ABu), 1843.
 - Atlas der waterlopen Binkom (AW), 1884.
 - Tableau de tous les chemins vicinaux (...), 1821. Boekdeel A.
 - Tableau des Rivières, 1821. Boekdeel C.

Leuven Stadsarchief

- *Oud archief volgens Cuvelier*
SA 4592 (1463), SA 7338 (1443), SA 7854 (1569), SA 7884 (1607-1609), SA 7888 (1617-1615), SA 8232 (1594-1595), SA 8247 (1617-1619), SA 8263 (1660-1663).

Lubbeek Gemeentehuis

- Dossier straatnamen, Binkom, 1971-1977.
- Gemeenteraad Binkom, 27 juli 1971.
- Gemeenteraad Binkom, 18 juli 1977.

Lubbeek Pierlet

Hoen. "Heerelyken Cheynsboeck" van Joanna van Hoen en Cartils, vernieuwd in 1696 en gekopieerd in 1789. 234 artikels (enkele ontbreken) + index. Kopie in het bezit van Jozef Pierlet in Lubbeek.

Mechelen AAM

- *Pastoralia, oud regime Binkom*
 - Me 1. Pastoratus in Binckem, 1631. 25 blz.
 - Me 2. Reditus ecclesiae seu pastoratus de Binckem, 1609. 7 blz.
 - Me 3. Specificatio bonorum (...), 1666. 16 blz.
 - Me 4. Fructus beneficij altaris St. Catherinae, 1614. 21 blz.
 - Me 5. Inkomsten der pastorie, 1615. 11 folio's.
 - Me 6. Toelating om bomen van de Tafel te verkopen, december 1633.
 - Me 7. Goederen van de pastorijs van Binkom, 1750. 17 blz.
- *Visitatieverlagen*
 - Vis 1. District Tienen, register 1597-1608.
 - Vis 2. Idem, register 1609-1616.

Tienen (HHD)

- *Kerkarchief van Vlaams-Brabant (K)*
 - K 2312. Verhuurboek van de H. Geesttafel van Tienen, 1441. 125 folio's.
 - K 2313. Klād van het Kaartenboek der Armentafel van Tienen, ca. 1697. Bundel 33 Binckom.
 - K 10.934bis. Register van de pitantiedienst van Maagdendaal, 1383.
 - K 22.455. Vraag om bomen te verkopen, 17de eeuw.
 - K 22.482. Goederen van kerk en tafel van Neerbutsel. 1774. 15 pagina's.
- *Rekeningen Armentafel Tienen (RA)*
 - Liber mense, 1340.
 - Rekeningen van 1321. Boekdeel 1.
 - Rekeningen van 1379. Boekdeel 62 en 63.
 - Rekeningen Armentafel, 1646-47.
 - Rekeningen Armentafel, 1702-1703.
- *Serie*
 - Serie H 3. Cijsboek van de commanderie van Chantrijn. Goederen in Binkom, verkeerd geklasseerd onder Wommersom. Vernieuwd op 25 januari 1640. Vertaling van K 16.452.

Tienen. Privé-archief dr. H. Jacobs

- Jac 648. Register van de familie Naveau. Tienen, 1646.
- Jac 693. Leuven, goederen en rentboek circa 1675, en verder van Catharina de Hertoghe, 1697.
- Jac 698. Doos over Vandenberghde de Binckom.
- Jac 703. Aanstelling van notaris J.H. Mattelé als meier van Binkom, 1791.

13.3. UITGEGEVEN WERKEN

13.3.1. *Werken over Binkom*

- BETS, P.V. Notes relatives aux commanderies de Walsbergen et de Binckom, de l'ordre de Saint-Jean-de-Jérusalem. In : *Analectes*, X, 1873, p. 228-234.
- Bevolkingstelling jaar IV (1796). Kanton Glabbeek, Brussel, 1988. Over Binkom : blz. 1-5.
- Burgemeesters van Groot-Lubbeek van 1794 tot heden : 63 namen, 28 foto's & een klein beetje geschiedenis.
- CLAES, Frans. Iets over de vroegere commanderie van Binkom. In : *Oost-Brabant*, 1982, p. 250-252.
- IDEM. Enige plaatsnamen uit Lubbeek en Binkom. In : *Oost-Brabant*, 1982, p. 278-284.
- DE BIE, Eugène. Parochie-monografie Binkom. Handschrift uit 1901, bewaard in het Aartsbisschoppelijk Archief in Meehelen.
- EVERAERTS, Willy. Gijnsboek van Binkom, Kiezegem, Kerkom en omgeving, in : *Oost-Brabant*, 1979, p. 121-122 en 177-178.
- HALFLANTS, Jacques. Bouwgeschiedenis van de kerk van Binkom. In : *Oost-Brabant*, 1986, p. 107-113.
- IDEM. [Pentokeningen] Binkom. In : *Oost-Brabant*, 1986, p. 114-117.
- IDEM. Parktuin van het Home Oase. Lubbeek 2002. Brochure Dag van het Park, 12 p.
- HALFLANTS, Jacques, G. VANZAVELBERG en C. WOLFS. Algemeen overzicht van de geschiedenis van de gemeenten Binkom, Linden, Lubbeek, Pollenberg, 1978, 71 blz. Over Binkom, p. 1-21.
- HALFLANTS, Jacques, Kris SCHEYS en Godelieve VANZAVELBERG. De pastorie te Binkom en de geestelijkheid van en te Binkom. In : *Binkom, een eigen verleden*, deel 3. Lubbeek, Heemkring Libbeke, 2003.
- HALFLANTS, Jacques, en Godelieve VANZAVELBERG. De kerk van Sint-Jan-de-Doper. In : *Binkom, een eigen verleden*, deel 4. Lubbeek, Heemkring Libbeke, 2003.
- HERMANS, René, en Frans VANDENBOSCH. De vertaalde en gerangschikte parochie-registers van Binkom. Tildonk, Actagena, 2000.
- KEMPENEERS, Paul. Adeldom. In : *ESB*, 2011, p. 78-80.
- Litanie ter eere van Onze Lieve Vrouw van Lourdes. Gedrukt in Lubbeek, [1896], 4 blz.
- MOYERSONS, Willy, Kris SCHEYS en Godelieve VANZAVELBERG. Het onderwijs in Binkom : een eerste aanzet. In : *Binkom, een eigen verleden*, deel 5. Lubbeek, Heemkring Libbeke, 2003.

- SCHREYS, Kris. Binkom bij de Duitse inval in 1914. In : Oost-Brabant, 1990, p. 194.
- IDEM. Een gesnucvelde pauselijke zoeaaf uit Binkom. In : Oost-Brabant, 1991, p. 198.
- SCHREYS, Kris en Maria VAN OEKELEN. Foto's Leon Vangilbergen. Een gemeente voor de lens. Binkom, Linden, Lubbeek en Pellenberg poseren. Heemkundige kring Libbeke, 2004.
- ULENS, J. en L. BINKOM. In : Oost-Brabant. Deel I. Het mooie Hageland. Heverlee, 1965, 2de druk, p. 76-79.
- ULENS, Louis. Toponymie van Binkom. In : Binkom, een eigen verleden deel 1. Naar een onuitgegeven handschrift (1925). Lubbeek, Heemkring Libbeke, 2003.
- VAN ASSCHE, Peter. Inventaris van het Archief van de gemeente Binkom (1794-1976). Lubbeek, 2004.
- IDEM. Historisch alfabet van Lubbeek : B van Binkom. In : LHT, 2007, nr. 3, p. 30-38.
- VANZAVELBERG, Godelieve. De Sint-Rochuskapel te Binkom. In : Binkom, een eigen verleden, deel 2. Lubbeek, Heemkring Libbeke, 2003.
- WAUTERS, Alphonse. Géographie et histoire des communes belges. Arr. de Louvain. Canton de Glabbeek. Binkom, p. 77-87. Brussel, 1882, herdruk 1963.
- WOLFS, Cyriel. Wijnteelt in het Hageland. In : Oost-Brabant, 1984, p. 1-5.
- IDEM. Binkom : Huzaren in de kost. In : Oost-Brabant, 1989, p. 37-42.
- IDEM. De plaats te Binkom. In : LHT, 2004, p. 42-46.
- IDEM. Het Bockhout te Binkom. In : LHT, 2005/1, p. 25-28.
- IDEM. Jan van den Hove : een meier en notaris uit de zeventiende eeuw. In : LHT, nr. 4, 2008, p. 14-26.

13.3.2. *Andere geraadpleegde werken*

- BORRÉ, Maurits. Toponymische studie van de bezittingen der Norbertijnenabdij van 't Park. Lic.verhandeling, 2 delen. Leuven, 1944.
- CLAES, Frans. Plaatsnamen op -kom. In : Oost-Brabant, 1977, p. 29-30.
- CUVELIER, Joseph. Les dénombrements de foyers en Brabant. Brussel, 1912.
- DEBRABANDERE, Frans. Woordenboek van de familienamen in België en Noord-Frankrijk. Amsterdam-Antwerpen, 2003.
- DEVILLERS, Léopold. Inventaire analytique des archives des commanderies belges de l'ordre de Saint-Jean de Jérusalem ou de Malte. Bergen, 1876. Herdruk met opgave van de overgebleven stukken door Walter De Keyser, Brussel, 1994. Zie verder onder Malta.
- De Vlaamse Gemeentenamen (DVG). Verklarend Woordenboek. Samengesteld door Frans Debrabandere, Magda Devos, Paul Kempeneers, Vic Mennen, Hugo Ryckeboer en Ward Van Osta, leden van de KCTD. Leuven, 2010.
- ERENS, M.A. De oorkonden der abdij Tongerlo. Tekstpublicatie, 4 delen. Tongerlo, 1948-1958.
- Erfgoedbibliotheek van de Belgische gemeenten, Vlaams-Brabant. Tielt, Lannoo, 2007. Over Binkom, p. 253.
- Etymologisch woordenboek van het Nederlands (EWN). Door M. Philippa, F. Debrabandere en A. Quak. 4 delen. Amsterdam 2003-2009.

- GVSSSELING, M. Toponymisch Woordenboek (...). 2 delen. (TW). Tongeren, 1960.
Thans ook op Internet raadpleegbaar.
- KEMPENEERS, Paul. Hydronymie van het Dijle- en Netebekken. In : Naamk. 15 (1983), p. 5-95.
- IDEM. Hoogaardse Plaatsnamen. In : NGF, Monografieën XV, Leuven, 1985.
- IDEM. Tionse Plaatsnamen. 2 delen. Tienen, 1987.
- IDEM. Hakendoverse Plaatsnamen. In : Top. IX, 5. Leuven, 1991.
- IDEM. Kuntichse Plaatsnamen. In : Top. IX, 6. Leuven, 1994.
- IDEM. Oplinterse Plaatsnamen. In : Top. IX, 7. Leuven, 1995.
- IDEM. Waanrode-se Plaatsnamen. In : Top. IX, 8. Leuven, 1998.
- IDEM. Thuis in Thienen. Tienen, 1999, 3 delen.
- IDEM. Toponymie van Landen. In : NGF, Monografieën XVII, Leuven, 2000.
- IDEM. Goetsenhoven. In : Top. IX, 9. Leuven, 2002.
- IDEM. Oorbeek. In : Top. IX, 10. Leuven, 2003.
- IDEM. Zoutleeuw. In : NGF, Monografieën XIX. Leuven, 2003.
- IDEM. Toponymie van Orsmaal-Gussenhoven en Melkwezer. In : Hand. KCTD, 2004, p. 73-312.
- IDEM. Toponymie van Budingen. Werken van de KCTD nr. 25. Tongeren, 2005.
- IDEM. Toponymie van Helen-Bos. In : Hand. KCTD, 2005, p. 215-336.
- IDEM. Toponymie van Vissenaken. In : Hand. KCTD, 2006, p. 101-350.
- IDEM. Toponymie van Sint-Margriet-Houtem. In : Oost-Brabant, 2006, p. 101-228.
- IDEM. Toponymie van Attenrode-Wever. In : Hand. KCTD, 2007, p. 195-348.
- IDEM. Glabbeek-Zuurbeemde. Glabbeek, Gemeentebestuur, 2008.
- IDEM. Kapellen bij Glabbeek. In : Hand. KCTD, 2009, p. 61-142.
- IDEM. Aarschot. Plaatsnamen en hun geschiedenis. Tienen, 2009.
- IDEM. Langdorp. Plaatsnamen en hun geschiedenis. Tienen, 2011.
- IDEM. Boutersem. Plaatsnamen en hun geschiedenis. Tienen, 2011.
- MARTENS, Ed. Monographie de la paroisse de Kerkom (Brabant). Deel 3, Toponymie de la commune. In : Hag. Gedenkschriften, 1915, p. 15-186.
- MENNEN, Victor. Van Vriesput tot Klein Duitsland. Lommel, 1992.
- IDEM. Toponymie van Eksel. In : Werken van de KCTD, nr. 23. Tongeren, 2002.
- IDEM. Toponymie van Hechtel. In : NGF, monografie XX. Leuven, 2004.
- MOINÉ, Denise, en Jozef Pierlet. Twee eeuwen molengeschiedenis in de Broekstraat te Lubbeek, in : LHT, 2008, nr. 5.
- Nederlands Repertorium van Familienamen. 15 delen. P.J. Meertens-instituut, uitgegeven door de Walburgers.
- POKORNY, J. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. 2 delen. Bern München, 1959-1969.
- SANCTUS. Meer dan 500 heiligen herkennen. Door Jo Claes, Alfons Claes en Kathy Vincke. Leuven, 2003, 3de druk.
- VERDAM, J. Middelnederlandsch handwoordenboek (MHW). Leiden, 1932, 3de druk. Herdruk, Den Haag, 1979.
- VRIELINK, Sven. De territoriale indeling van België (1795-1963). 3 delen. Leuven, 2000.
- Wegwijs. Informatiegids Vlaams-Brabant. 2010.

WALTERS, Alphonse. Géographie et histoire des communes belges. Arrondissement de Nivelles, t. II. Canton de Jodoigne, p. 42-44.

13.4. KAARTEN

Binkom. Kaart van de gemeente Binkom. Ego-plan 11248, circa 1965.

Binkom. Kaart van de gemeente Binkom, 1971.

DE RUYTER, Jacobus Norbertus. Landmeter. Figuratieve kaart van goederen aan de armen van Binckom, 3 aug. 1847. Drie kaarten met percelen 1-11, 25-58 en 59-71. Schaal 1 : 2.000. Gemeentehuis Lubbeek.

FERRARIS. Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, 1771-1778. Gemeentekrediet van België, 1965. Heruitgegeven door Lannoo, 2009.

KABBEEK. Figuratief plan van de bezittingen van het Kabbeeklooster. Opmettingen door landmeter J.B. Lardinois, 1717-1722. 146 folio's. In : HHD Tiepen.

KP 2865. Plan van het Pastoreel huis van Binkom, in 1785 opgemaakt door architect J.C. Cornelis. Te raadplegen op mfm 3181.

LUBBEEK. Wegener Unijep België, Sint-Niklaas, ca. 2010, 2de druk. Schaal 1 : 14.250.

MOTTAU, P.J. Primitieve kadasterkaart. Sectie A genaamd Wint-Molen, 1ste gedeelte, 1824.

Nationaal Geografisch Instituut (NGI). Kaartblad 32/3-4, uitgave 1972. Kaartblad 32/3 Noord en Zuid, en 32/4 Noord en Zuid, uitgave 1999-2000.

Openbare Onderstand. Niet genummerde kaarten in boekdeel 4, 1786.

PARK. Het Kaartenboek van de Abdij van Park, 1665. Brussel, 2000.

POPP, P.C. Kadasterkaart van Binkom, na 1865.

VONCKEN, J.G. Primitieve kadasterkaart. Sectie A genaamd den Windmolen, 1ste gedeelte. Sectie B genaamd het Dorp, 1ste gedeelte, Sectie B genaamd het Dorp, 2de gedeelte. Sectie C genaamd Eykers Veld. 1824.

VONCKEN, J.L. (den Jongste). Primitieve kadasterkaart. Sectie A genaamd Wint-Molen, 2de gedeelte, 1824.

14. Klapper

De nummers verwijzen naar de paragrafen. K = kaarten in de atlas. Ety = Ety-mologie.

A

Aardgat 10.1
Aarschotsebaan [1] 10.2.1
Abdij van
— Sint-Geertruiden 8.3
— Vlierbeek 6.4, 8.3
Achterste Eertbos 5.3.2a
Aertsbos 5.3.2a
Andries, René 5.6, 9.1
Aqueduc 9.6
Asbos 5.3.2c
Astveldstraatje [12] 10.4; K4,
K6
Asveld 7.3.3; K8

B

Baan
— v. Kiezegem n. Tienen
10.2.4
— v. Tienen n. Aarschot
10.2.1
Baeswilre 1.5
Banpaanhuis 9.4
Beek 3.1, 3.2.2
Beekweg [69] 10.6; K4, K6
Beemd 6.2
Beemdbos 5.3.2a
Begijnenbos 5.3.2b; K10
Bekerveld 7.3.2
Bellensbeemd 6.2.1
Bellestraat(je) [17] 10.4; K4,
K6, K9
Belleweide 6.5; K8
Belleweideweg [48] 10.6; K4

Berg 4.2

Berghen (garage) 9.5; F10
Berkenbos 5.3.2c; K13
Bessemstraatje [20] 10.4; K4,
K10-11
Bessemstraatken [23] 10.4
Bessemveld 7.3.3; K10
Bielenstraatje 10.4
Binkom 2.1 (ety); K1
Binkombeek [3] 3.4.2; K8
Binkomsbroek 6.1
Binkomstraat [2] 10.2.2; K6
Binkomveld 7.3.2; K13
Blauwe Rot 7.5
Blauwkotveldweg [67] 10.6;
K4
Bleekbos 5.3.2b; K9
Bloemstraat [7] 10.3.1; K6
Bloemstraat [8] 10.3.2; K6
Bloemstraat [24] 10.4; K4,
K12
Blok 7.4
Blyckaertszeep [40] 10.6; K4
Boekhout 5.2; K3-4, K7
Boekhoutbeek [8] 3.5; K3, K7-
8
Boekhoutbos 5.3.2c
Boekhoutstraat [4] 10.2.4; K4,
K7
Boekhoutstraat [11] 10.3.4;
K6
Boekhoutweg [37] 10.6; K6
Boekveld 7.3.3
Bogaardenbos 5.3.2b; K12

- Bonnekensstraatje [33] 10.5; K5
 Boomgaard 5.6
 Borch 7.6; K12; F7
 Borgheneers, Maria 5.1
 Bornebos 5.3.2a; K9
 Bornestraatken 10.3.2
 Bos 5.3.1
 Bosdries 6.3; K12
 Boskensstraatje [22] 10.4; K4
 Bossenstraatken 10.4
 Bosveld 7.3.2
 Boutersemstraat [3] 10.2.3; K6
 Bovenzipp 3.4.2, 5.3.2a
 Braak 7.6
 Braamt 5.4
 Bramerbeemden 6.2.2; K15
 Bramerdries 6.3
 Bramersveld 7.3.3; K3, K15
 Bramerweg [29] 10.5; K6
 Bramestraatje [28] 10.5; K5, K10, K15
 Bramestraatveld [29] 10.5; K5
 Brant 5.4
 Bremblok 7.4; K12
 Brembos 5.3.2c; K9
 Bremt 5.4
 Broederschap van het Heilig Sacrament 8.1
 Broek 6.1
 Broekbeek 3.2.1; K3
 Bronstraat [33] 10.5; K6
 Brouwersweg [64] 10.6; K4, K6
 Brug 9.6
 Bruggerbeek 3.2.2
 Bruggeveld 7.3.2; K10-11
 Brusselberg 4.3
 Brusselbos 5.3.2a
 Brusselstraat(je) [23] 10.4; K4-6, K10-12
 Bulenstraatje [17] 10.4
 Butschoor K3, K15
 Butschoorbeemden 6.2.2
 Butschoorbroek 6.1
 Butschoorveld 7.3.2
 Butselveld 7.3.2
- C**
 Camberlin 9.2.3
 Chantrijn 9.2.2
 Chemin de
 — Kerckom [3] K5
 — Winghe [1] K4
 Chemin du Seigneur 10.1
 Clapperstraat [1] 10.2.1
 Clauwenshaag 5.5
 Cluckers, Peeter 6.4
 Cluppels, Jan 10.3.3
 Cluts, Pierre 10.6
 Clutskensweg [46] 10.6; K4
 Coenenbos 5.3.2b; K9
 Coenenbosstraat [16] 10.4; K6
 College van Atrecht 7.6
 Commanderie v. Chantrijn 9.2.2
 Confrerie van de zielen 6.4
 Coreken, Henrick 6.1
 Corffs, Catlijn 8.4
 Coulant d'eau 3.1
 Crauwenbeek 3.2.2
 Crets 7.6
 Croes, Joannes (pastoor) 8.3
 Croes/Crous, Olivier 3.7.1

Cubastraat [7] 10.3.1; K6

D

Daalhof 9.1

Daalkinderrode 5.1; K8

Daalstraat 10.4

Dauwe, Barbara 9.5

Dauwe, Jan 9.5

Dauwe, Joanna 9.5

De Cupere, Ferdinandus Jac.
8.1

De Cupere, Jacobus Ferd. 9.3

De Cupere, Maria Ludovica 9.5

De Haze, Marie 9.2.1

De Hodemakers, Janne 9.3

De Middel, Henricus (past.)
8.3

De Pauw, Helena 9.4

De Raemaecker, Anna 9.5

De Tiège, Jan Elooi 9.2.3

Decuper, Jonker 3.7.1

Decupere, Maria Magdalena
4.2

Decupere, Norbert Leo 3.7.3

Dejenesse, Lambertus 7.6

Delle 4.6

Diesterbeemden 6.2.2

Diesterveld 7.3.2

Doelstraat [1] 10.2.1; K5

Donk 4.5; K5, K15

Donkstraatje [31] 10.5; K5,
K15

Donkweg [30] 10.5; K6

Dorp 2.2; K2 (sectie), K10

Dries 6.3

Driesbos 5.3.2a

Drift n. Clauwershaag 10.4

Drogenhof 9.1

Drogenhofweg [79] 10.6

Du Pin 8.4

Duitse Orde v. Chantrijn 9.2.2

Dwarse Zijp 3.5

E

Edeken 7.6

Edele Handbooggilde 9.3

Eecaüterweg [75] 10.6; K5

Eekhout 5.2; K3, K12

Eerkenbos 5.3.2b

Eertbos 5.3.2a

Eertbrug 9.6; K9

Eigensveld 7.3.5

Eikensveld 7.3.5; K2 (sectie),
K14

Eikenveldweg [76] 10.6

Eikestraat [1] 10.2.1; K5-6,
K14

Einde 7.6

Eindeveld 7.3.2

Eksterbeemden 6.2.3; K14

Eksterbeemdenbeek [9] 3.6

Eksterbeemdenstraat [1]
10.2.1; K6

Eksterveld 7.3.4

Elsbeek 3.2.2

Emerveld 7.3.2

Emmenbroek 6.1

Empsen, Jozef 9.2.4

Eusel 6.4

Evenborneveld 7.3.2; K14

Everspit 7.6; K12

F

Feestzaal Santro K6

Flericx, Elisabeth 7.6

Florushof 9.1

Fol, Maurits 5.7
Fontein 3.7.3; K12
Fonteinstraat [8] 10.3.2; K12-13
Friessenhof 9.1
Fusies K1

G

Ganzenveld 7.3.4
Gebrand 7.4; K12-13
Gebrand Blok 7.4
Gebrandweg [72] 10.6; K4-5, K15
Geens, Hieronimus 9.5
Geens, Peeter 9.5
Geleys, Anthonis 9.2.1
Geleys, Elizabet 9.2.1
Geleys, Jan 9.2.1
Geleys, Matheus 9.2.1
Geleys, Peeter 9.2.1
Geleys, Willem 9.2.1
Gemeente 2.2
Gemene straat 10.1
— n. Aarschot 10.2.1
— n. Leuven 10.2.2
Gevelle 7.6; K9
Gewat, Vranck 3.7.1
Ghisels, Peter 5.1
Godtseel, Jan Baptist 9.2.2
Goelens, Hubert Joseph 9.1
Goolis, Jean Pierre 3.4.2
Goolis, Peeter 7.6
Goyensveld 7.3.1; K10, K12
Grafstenen F6
Gribberveld 7.3.2
Groen Hassel 6.4
Groenendries 2.2, 6.3; K3, K15

Groenendries [28] 10.5; K6
Groenenweg [32] 10.5; K5-6, K14-15
Groenenweg n. Butschoor 10.5
Groot Blauwrot 7.5
Groot Bos 5.3.2d; K15
Groot Hazenbos 5.3.2a
Groot Molenveld 7.3.2; K14
Groot Rot 7.5; K8
Groot Tafelbos 5.3.2b; K8
Grot 8.2
Grote Beemd 6.2.4; K15
Grote Helvoort 3.8
Grote Rode 5.1
Grote Vliegenberg 4.2
Gunningenveld K15

H

Haag 5.5
Hagart, Arnoldus 3.7.1
Hagarts, Henrick 3.7.1
Halbos 5.3.2d
Hamelenveld 7.3.2; K14
Handbooggilde 9.3
Hazelaarsbos 5.3.2c, 7.6
Hazemond 7.6
Hazenbos 4.4, 5.3.2a; K3, K10
Hazenbosweg [56] 10.6; K5
Heerbaan 10.1
— v. Aarschot n. Tienen 10.2.1
Heerstraat 10.1
— v. Tienen n. Aarschot 10.2.1
Heideken 5.8; K9
Heidenweg [54] 10.6; K4-5
Heideveld 7.3.3
Heilig Huis 8.2

Heilige Geest v. Binkom 8.4
Hel (gehucht) 2.2
Hel K3, K12-13
Helleweg [74] 10.6; K4-5
Helstraat [5] 10.2.5; K6
Helvoort 3.8; K12
Hemelveld 7.3.2
Herenveld 7.3.1; K10
Hoef K14
Hoefweg [77] 10.6; K5
Hoen en Cartils, Joanna 6.2.4
Hoeve 7.1
Hoeve Swillen 9.2.4
Hoeve Theys 9.2.4
Hoeve Truyens 7.6
Hoeve Veuchelen 9.2.4
Hoeve Wera 9.2.4
Hof 9.1
Hof te Binkom 9.2.3
Hof te Kortenbroek 9.2.1; K6,
K15
Hof v. Chantrijn 9.2.2
Holbos 5.3.2d
Holland 7.6; K15
Holle Zijp 3.2.2
Hondstraatken 10.2.5
Hoogbrugge 7.6; K13
Hoogbruggestraat [7] 10.3.1;
K4
Hoogbruggeveld 7.3.2; K13
Hoogbruggeveldweg [26] 10.4;
K4-5
Hoogbruggeweg [73] 10.6; K4-
5
Hoogdonk 4.5; K3, K15
Hoolstraat 10.3.1
Horik 7.6

Hospitaalridders 9.2.2
Hout 5.2
Hovensbos 5.3.2b
Hubrechts, Jan 3.7.1
Hulst (gehucht) 2.2
Hulst 5.4; K8
Hulststraat [10] 10.3.3; K4,
K6
Hulststraatje [13] 10.4; K4
Hulstwouwer 3.7.1

IJ

Immensbroek 6.1
Jacobs, Maria 5.2
Janssens, Jan 3.7.1
Jonart, Hendrick 6.2.3

K

Kaailandekens 7.6
Kapel (gehucht) 2.2
Kapel van
O.L. Vrouw 8.2
— Sint-Rochus 8.2
Kapelstraat [4] 10.2.4; K4
Kapelweg [60] 10.6; K4, K6,
K12
Kasteel 9.2.3; K10-11
Kasteelstraat [55] 10.6; K6
Kauter, zie Kouter
Keiberg 4.2
Keiberg(straat) [19] 10.4; K4,
K6
Kempeneers, Anna 6.2.1
Kempeneers, Laurent 4.2
Kempeneersbeemd 6.2.1
Kerk van Binkom 8.1; K3,
K6, K11; F3
Kerkeblok 7.4; K9

Kerkeblokweg [68] 10.6; K4
Kerkebos 5.3.2b; K9
Kerkhof van Binkom 8.1; F5
Kerkstraat [36, 56] 10.5; K6
Kerkweg [80] 10.6
Kieffelbos 5.3.2b; K9
Kieffvelt, jonker 5.3.2b
Kinderendries 2.2, 6.3
Kinderendries [6] 10.2.6; K4
Kinderenveldstraat [6]
Kinderrode 5.1; K8
Kinderrodedries 6.3
Kinderrodeveld 7.3.2
Kinderveld 7.3.2
Klavershaag 5.5
Klavershaagstraatje [18] 10.4;
K4
Klavershoeve 7.1
Klein Blauwrot 7.5
Klein Hazenbos 5.3.2a
Klein Hoolstraatken 10.4
Klein Molenbergstraat [9]
10.2.4; K4
Klein Tafelbos 5.3.2b; K8
Kleine Rode 5.1
Kleine Wouwer 3.7.1
Klippelstraat [10] 10.3.3; K4
Koeiweg [45] 10.6; K4, K6
Koekelberg 4.4; K3
Kokart, Willem 6.4
Kortebroek (gehucht) 2.2
Kortebroekstraat [5] 10.2.5;
K5
Kortenbroek 6.1; K12
Kosterij 6.5
Kostersweide 6.5; K8
Kostersweideweg [44] 10.6

Koudenberg 4.2; K3, K9
Kouter 7.2; K10, K14
Koutergraacht 3.6
Kouterweg [58] 10.6; K5-6
Kraaienberg 4.2
Krabbenbeek [2] 3.2.2; F8
Krekeldries 6.3; K3, K12-13
Krekeldries [7] 10.3.1; K6
Krekeldriesstraat [8] 10.3.2;
K4
Krekendriesweg [66] 10.6;
K4
Krekerveld 7.3.4
Kromstraat (Kerkom) 7.3.2
Kruisbeemden 6.2.3
Kruisblok 7.4
Kruisstraat n. Bosdries 10.4
Kuipken 3.7.2
Kuit 3.7.2
Kwadenkoop 7.6; K3, K9-10
Kwadenkoopstraat [19] 10.4;
K4
Kwadepoortstraat [6] 10.2.6;
K4
Kwakkclweg [41] 10.6; K4, K6
Kwikhaag 5.5; K10
Kwikhaagweg [53] 10.6
Kwikkelberg 4.4; K3, K14
Kwikkelbergbos 5.3.2a
Kwikkelberg(straat) [36] 10.5;
K6
Kwikkelbergweg [57] 10.6; K5
L
Laermans, Petrus Franc. 10.5
Laermansstraatje [35] 10.5;
K5-6
Lamberts, Thomas 9.4

Langehaag K10
 Langehaagstraat [36] 10.5;
 K4-5
 Langendries 6.3
 Langendriesweg [26] 10.4; K6
 Langeweide 6.5; K12
 Lauwenrot 7.5
 Lazarushuis 8.4
 Lemmens, Alfons 9.5
 Lemmens, Christiaan 9.1
 Lemmens, Guillelmus B. 9.5
 Lemmens, Jacobus Ferd. 9.4
 Lemmens, Jozina 7.6
 Lenenberg K3
 Lenenbergstraat [2] 10.2.2;
 K4
 Leuvensebaan [2] 10.2.2
 Linden 2.3 (ety); K1
 Linterbos 5.3.2b; K9
 Losgat 10.4
 Lubbeek 2.3 (ety); K1
 Lubbeckstraat [2] 10.2.2
 Lubbeekweg [52] 10.6; K6
M
 Mantelbos 5.3.2b
 Mantelerenbos 5.3.2b; K9
 Mantelerenweg [51] 10.6; K4
 Mariastraatje [21] 10.4; K4,
 K11
 Meenselstraat [4] 10.2.4; K6;
 F10
 Meenselweg [38] 10.6
 Meersmans, Lodewyck 9.2.2
 Meierij 1.2
 Mellaerts, Baptist 10.3.1
 Mellaerts, Jacobus Ferd.
 (past.) 8.1

Molen 9.5; K4
 Molenbeek 3.3; K3
 Molenberg 4.2; K3; F9-10
 Molenberg [4] 10.2.4; K6
 Molenbergstraat [4] K4
 Molendries 6.3
 Molenveld 7.3.2; K3
 Molenveldweg [78] 10.6; K5-6
 Monaertsveld 7.3.1
 Mottau, P.J. 1.4

N

Nackaerts 9.2.2
 Nansnyders, Egidius 9.2.2
 Nederkinderode 5.1
 Neerdonk 4.5
 Nesselrodeveldweg [39] 10.6;
 K4
 Nieuwe Wouwer 3.7.1
 Nieuwenbos 5.3.2d
 Nieuwenhof 9.1; K13
 Nijsenrode K3
 Nijsenrodeveld 7.3.2
 Nijsenrodeveld [39] K6
 Nijsselrodestraat [25] 10.4; K6
 Noytens, Henrick 9.3

O

Oase 9.2.3
 Once, Bertelen 5.2
 Onze-Lieve-Vrouwewouwer
 3.7.1; K9
 Ooienrot 7.5
 Oosterbond 7.6
 Oosterbondbeek [7] 3.2.2; K3,
 K13
 Oosterbondwouwer 3.7.1
 Opstal 7.6; K14

Opstal [33] 10.5
Orde van Malta 1.3, 8.3
Ossenbeemd 6.2.3
Ossenbeemdstraatje [16] 10.4;
K4
Oude Wouwer 3.7.1
Oudenbeemd 6.2.4
Oudenhof 9.1
Oyenbrugge (weduwe) 6.2.1

P

Paanhuis 9.4
Paanhuisveld 7.3.2
Pachthof
— v. Chantrijn 9.2.2; K10-11
— v.d. Tafel 8.4
Paddevijver 3.7.1; K10
Paesmans, Mattijs 8.4
Palmhof 9.1; K11
Panisveld 7.3.2; K10-11
Parijsstraat (gehucht) 2.2
Parijsstraat [6] 10.2.6; K4,
K6, K8
Pastoorshof 9.1
Pastorie 8.3; K10-11; F5
Peeters, Elizabet 9.2.1
Pellenberg 2.3 (ety); K1
Persoonsbos 5.3.2b
Pittevils, Elisabeth 9.2.4
Plaats 10.1
Plaatsstraat [1] 10.2.1; K5
Plugere, Henrick 9.1
Plugere, Reinier 9.1
Plugershof 9.1
Potaardestraat [7] 10.3.1
Potaardeveld 7.3.5; K12
Pulstraat [6] 10.2.6

R

Raeijmaekers, Guilielmus 9.5
Ralesberg K3
Ralis, Petrus (past.) 8.1
Rauvoet, Adriaen 6.3
Rauvoet, Anna Maria 6.3
Rauvoet, Vranck 7.6
Rixenberg 4.3
Rode(ken) 5.1; K8
Roels, Dorothea 7.6
Roels, Pauwel 7.6
Roksberg 4.2; K3, K9
Rooidries 6.3; K8
Rot 7.5
Route de
— Tirlemont à Aerschot
10.2.1
— Winghe St. Georges à
Tirlemont 10.2.1
Ruitersweg [42] 10.6; K4
Russelbos 5.3.2a
Rutsenberg 4.3; K3, K12
Rutsenbergweg [27] 10.4; K4-
6

S

Salomons, Adrianus (past.)
8.3
Sandenberg 4.3; K3
Sandenbergweg [71] 10.6
Santro (feestzaal) 5.6; K6,
K11
Santroy 9.2.2; K10-11
Schaaikerbeemden 6.2.2; K14
Schaaikerveld 7.3.2
Schadewijk (Kerkom) 7.3.2
Schakelveld 7.3.2; K3, K14

- Schakelveld(straat) [34] 10.5;
 K5-6
 Scheidries 6.3
 Scheys, Pecter 9.1, 9.3
 Schoofstraat [50] 10.6; K6
 Schoolstraat [21] 10.4; K6
 Schutters 8.4
 Schuttershof 9.1
 Schuttershuis 9.3
 Scoemans bos 5.3.2b
 Secties 1.4; K2
 Sentier 10.6
 Seydebergweg [71] K4-5
 's-Herenstraat 10.1
 's-Hertogenstraat 10.1
 Sint-Geertruiden 6.3, 8.3
 Sint-Germaansbos 5.3.2b
 Sint-Jan-de-Doper 8.1
 Sint-Job 8.2
 Sint-Rochusfontein 3.7.3
 Sint-Rochuskapel 8.2; K6,
 K12; F4
 Sint-Rochusstraat [24] 10.4;
 K6
 Sint-Sebastiaansgilde 9.3
 Slekkenweg [47] 10.6; K4
 Slubbensblok 7.4
 Slubbersweg [65] 10.6; K4, K6
 Smeyershof 9.1
 Smolders, Jan Joris 8.2
 Spelthof 9.1; K10-11
 Spelthofbeck [1] 3.2.1; K3
 Spelthofbrug 9.6
 Spelthofweg [55] 10.6; K4-5,
 K10
 Spelthofweide 6.5
 Steenput 3.7.2; K15
 Steenweg n. Aarsehot 10.2.1
 Straat
 — n. Attenrode 10.2.5
 — v. Binkom n. Bijvoorde
 10.5
 — v. Binkom n. Lubbeek
 10.2.2
 — v. Binkom n. Wever 10.2.5
 — n. Boekhout 10.2.4
 — n. Bosdries 10.4
 — n. Bramt 10.5
 — n. Bruggeveld 10.4
 — n. Diest 10.2.4
 — n. Gevelle 10.4
 — v. Hoogbrugge n. Diest
 10.3.1
 — n. Kerkom 10.2.3
 — n. Kinderrode 10.2.6
 — n. Leuven 10.4
 — v. Sint-Rochuskapel n.
 Hoogbrugge 10.4
 — n. Vossel 10.2.4
 Straatje
 — n. Bruggeveld 10.4
 — v. Butschoorbroek n.
 Groenendries 10.5
 — n. Klavershaag 10.4
 Swillen, Antoon 9.2.4
 Swillen, Guilliam 9.2.4; F1-2
 T
 Taes, Jan 9.4
 Taes, Matteijs 9.4
 Tafel van de H. Geest 8.4
 Tafelbeemd 6.2.1
 Tafelbos 5.3.2b; K3, K8
 Tafelbosweg [15] 10.4; K6
 Tafelhof 8.4

Tafelhuis 8.4; K10-11
Tafelstraatje [15] 10.4; K4
Tafelveld 7.3.1; K14
Tafelwinning 8.4
Tarisbeemd 6.2.1
Teckensbos 5.3.2b; K9
Teckensdries 6.3
Tekkensweg [50] 10.6; K4
Ter Dellen 4.6; K3, K9
Theys, Peeter 9.1, 9.2.4
Theys, Roger 9.2.4
Thorisbeemd 6.2.1
Tiensesteenweg 10.2.1; K6
Tiensweg [61] 10.6; K4-6
Tilli, Simon 9.4
Timmermans, Pieter 7.6
Tomstraatje [30] 10.5; K5,
K15
Torbeyns, Anna 7.6
Torbeyns, Dionys 4.3
Truyens, Carolus 7.6
Truyens, Jan 7.6
Truyens, Nicolaes 5.1
Truyensweg [63] 10.6; K4, K6
Tutenel, Joanna 9.2.4
Tweebundersweg [59] 10.6;
K4-5
Tymmermans, Gerert 3.7.1
U
Uilekotstraat [7] 10.3.1; K4
Uilekotstraatje [25] 10.4; K4
Uilenkot 7.6; K13
Uilenkotwouwerken 3.7.1
Uitweg v.d. Bossen 10.4
Ulens, Louis 1.1
Uter Liemingen, Jacob 9.5

V
Vaes, Petrus 6.3
Vallerstraat 10.3.4
Van Arenbergh, Louis Felix
8.1
Van Binckeem, Olivier 9.5
Van Gramberen, Peeter 8.2
Van Hemelen, Elisabeth 9.2.4
Van Hemelen, Hendrik 9.2.4
Van Hoijenbruggen 6.2.1
Van Soutelande, Jan 9.4
Van Stockstraete(n), Jan Ant-
hoen 9.3
Van Sumaij, Huijbrecht 9.1
Van Thinen, Elizabeth 9.2.1
Van Vileers, Geeraerd 7.6
Van Waenrode, Jan 9.5
Van Wassenoven, Aert 9.4
Vanden Berghe de Binckom,
Louis 9.2.3; K10
Vanden Hove, Gielis 9.1
Vanden Hove, Jan 9.2.1, 9.5
Vanden Male, Radolf 6.1
Vandendael, Vincent 9.2.4
Vander Vorst, Matthys 9.1
Vanderheyden, Geert 9.2.4
Vanderwaeren, Charles 9.4
Vangramberen, Louis 9.2.2
Vangramberen, Petrus Franc.
9.2.2
Veer 7.6
Veerbecmden 6.2.2
Veervijver 3.7.1
Veldbeek 3.4.1
Velp K3
Veuchelen, Hendrik 3.6, 9.2.4
Veuchelen, Michel 9.2.4

Vierbunders 7.6; K10, K12
Vierbundersweg [62] 10.6; K4-
5
Vierde Schoof 7.6; K9
Vierdeschoofweg [49] 10.6
Vijver 3.7.1
Villa De Tiège 9.2.3
Vincboenshof 9.1
Vincbone, Jacob 9.1
Vincbone, Jan 9.1
Vliegenberg 4.2; K3, K8
Vliegenbergweg [43] 10.6
Vliegenveld 7.3.4
Vlierbeekstraat [20] 10.4; K6
Vlierbeekveld 7.3.1
Vlierbekerberg 4.3; K3, K10
Vliet 3.1
Vloedbeek [9] 3.6
Vloedbeek [11] 3.2.2
Vloedgracht 3.1
Voetweg n. Tienen 10.6
Vogelroede 7.6
Voncken, J.G. 1.4
Voncken, J.L. de Jongste 1.4
Vossel 2.2, 7.6, 10.3.4; K3, K8
Vosselbeek [5] 3.4.1; K3
Vosselstraat [4] 10.2.4; K4,
K7-8, K13
Vossenveld 7.3.4; K15
Vossenveldstraat [31] 10.5;
K6
Vroeneusel 6.4; K9
Vroente 6.4; K12-13
Vruntweg [70] 10.6; K4

W
Walsberg 9.2.2
Wamerschot 7.6; K8

Warmerschotsestraat [11]
10.3.4; K4
Waterstraat [22] 10.4; K6; F7
Wauters, Alph. 1.1
Weg
— v. Binkom n. Schaaik
10.2.3
— n. Butschoor 10.5
— v. Kerkom n. Binkom
10.2.3; K14
— v. Lubbeek n. Binkom
10.2.2, 10.4
— n. Oosterband 10.4
— v. Tienen n. Aarschot K10
Weide 6.5
Wellens, Henry 6.4
Wera (boerderij) K15
Wera, Anthonia 9.2.2
Wera Edouardus 9.2.2
Wera, Jacobus 9.2.4
Wera, Maria Theresia 9.2.2
Werabrug 9.6
Weterbeek [12] 3.6
Wijngaardeken 5.7; K9
Wildeman 9.4
Windmolen 9.5; K3, K9; F10
Windmolen (sectie) K2
Windmolenberg 4.2
Wingebeek K3
Wingestraat [1] 10.2.1; K6
Wissenbos 5.3.2c
Withuis 9.4; K11
Wittebolle, Geert 6.4
Wittevrouwenbos 5.3.2b; K8
Wolfshoekweg [32] 10.5
Woutermanneken 7.6; K12
Wouwer 3.7.1

Z

Zandgroeve K3

Zijpkens 3.4.2

Zilvermijn 7.6; K8

Zilverstraatje [14] 10.4; K4,

K6

Zuid-Brabant 1.2

Iucundi aeti labores.

Gedane werken zijn aange-
naam.

Mensen zonder tijd hebben
nooit gewerkt.

Andresbruggi en Sulbenmenha

De oudste vermeldingen van de gehuchten Hansbrug (Haacht-Keerbergen) en Seumay (Perwez)

1. De huidige stand van het onderzoek

Andresbruggi en *Sulbenmenha* komen allebei voor in de levensbeschrijving van Sint-Landoald van Wintershoven⁽¹⁾. Dit dorp in het zuiden van Belgisch-Limburg behoorde in de vroege middeleeuwen tot het patrimonium van de Gentse Sint-Baafsabdij. Haar monniken waren op het einde van de tiende eeuw in een concurrentiestrijd met hun confraters van de welvarendere Sint-Pietersabdij verwickeld. Om meer pelgrims en giften aan te trekken lieten de Bavelingen in 980 de wonderdadige overblijfselen van Sint-Landoald en enkele andere heiligen, die een aantal jaren voordien⁽²⁾ ontgraven waren, van Wintershoven naar Gent overbrengen. De *Vita Landoaldi et sociorum* werd nog in datzelfde jaar in naam van bisschop Nodker van Luik, in wiens diocesis Wintershoven gelegen was, op schrift gesteld om de authenticiteit van hun relieken en mirakels te bevestigen⁽³⁾.

Deze toponiemen hebben tot dusver niet op veel belangstelling vanwege de naamkundigen kunnen rekenen. Maurits Gysseling vermeldt ze in zijn *Toponymisch Woordenboek* beide met de opmerking "onb(ekend,) in Haspengouw". Het eerste element van *Andresbruggi* legt hij uit als **Andrô*, volgens hem

⁽¹⁾ De integrale uitgave van het oorspronkelijke manuscript van Landoalds *Vita* werd verzorgd door Gysseling en Koch 1950. De vertaling naar het Nederlands van Delcroix en Partoens 1997 is tegelijk een becommentarieerde compilatie die meer dan alleen de *Vita* zelf omvat.

⁽²⁾ Tussen 959 en 971 (de ambtstermijn van de bisschop die zijn toestemming voor de opgraving moest geven) of hoogstens 976 (het jaar waarin de monniken van Sint-Baafs na lange tijd in hun rechtmatig bezit van Wintershoven werden hersteld en ze het bestaan van een plaatselijke heiligencultus konden vernemen) (Delcroix en Partoens 1997 : 13-14 + 21).

⁽³⁾ Delcroix en Partoens 1997 : 18-23

een prehistorisch hydroniem⁽⁴⁾. *Sulbenmenha* krijgt geen etymologische uitleg mee, alleen een verwijzing naar de wel vergelijkbare maar evenmin verklaarde namen *Soumagne* en *Seumay*⁽⁵⁾.

Jozef Van Loon vermoedt in zijn recente veelzijdige studie van de *Vita* dat Andresbruggi onder de bezittingen van de Sint-Baafsabdij in Haspengouw gezocht moet worden, en eerder in het Germaanstalige dan in het Romaanstalige deel van deze streek. De verwijzing in de hagiografie naar het gehucht Hansbrug, gelegen op de Dijle, tussen Haacht en Keerbergen, beschouwt hij als vergezocht. Op grond van de overeenkomst met andere oude, wel geïdentificeerde vermeldingen beaamt hij dat het Romaans uitziende *Sulbenmenha* ofwel Soumagne (11de eeuw *Solimanniam*) ofwel Seumay (1165 *Sulman*) moet zijn. Voor Seumay pleit volgens hem nog het feit dat Sint-Baafs goederen had in een naburige plaats⁽⁶⁾.

2. Andresbruggi = Hansbrug

2.1. LOKALISERING

Net als Wintershoven had waarschijnlijk ook Andresbruggi banden met de Sint-Baafsabdij. Een met blindheid geslagen inwoonster van deze plaats was volgens de *Vita* een horige van Sint-Baafs. Toen de lichamen van Sint-Landoald en zijn gezellen opgegraven waren ging ze boete doen in Wintershoven, waarna ze gezond huiswaarts keerde⁽⁷⁾.

De overbrenging van de relieken vanuit Wintershoven werd enkele jaren na het relaas ervan in de *Vita* nogmaals uitvoerig beschreven in twee teksten die mogelijk op een gemeenschappelijke bron teruggaan. Gysseling en Koch hebben ze niet in hun *Diplomata Belgica* opgenomen maar ze zijn terug te vinden in de oudere publicaties van heiligenlevens (*Acta sanctorum*) door de

⁽⁴⁾ Gysseling 1960 : 57

⁽⁵⁾ Gysseling 1960 : 914, 927, 946

⁽⁶⁾ Van Loon 2009 : 486-487

⁽⁷⁾ Delcroix en Partoens 1997 : 44

jezuïet Bollandus en later Ghesquière⁽⁸⁾. De ene, de *Repetita translatio reliquiarum Gandavum*, werd als appendix aan de *Vita* toegevoegd⁽⁹⁾; de andere, de *Historia translationis reliquiarum Gandavum*, werd als afzonderlijke tekst gepubliceerd⁽¹⁰⁾.

Uit de samenlezing van de *Vita* en de *Translationes* blijkt dat het konvooi een eerste keer halt hield in Sint-Truiden⁽¹¹⁾. Vervolgens ging het per schip verder naar *Andesbrucken* of *Andelbrucken* aan de Dijle⁽¹²⁾. Wegens zijn banden met Sint-Baafs is het niet toevallig dat Andresbruggi zowel in de *Vita* zelf als in de twee beschrijvingen van het transport van de heiligen naar Gent voorkomt: de weduwe van de heer van Wintershoven die Sint-Landoald had laten opgraven, had zich er namelijk op haar landgoed teruggetrokken. Het einddoel van de tocht was zoals gezegd Gent, maar de volgende stopplaats na Andresbruggi was Antwerpen: volgens de *Vita* werd daar een waanzinnige door toedoen van de heiligen weer gezond van geest⁽¹³⁾.

We zullen denkkelijk nooit te weten komen of ze op meer dan een louter formele gelijkenis tussen de toponiemen gebaseerd was⁽¹⁴⁾, maar de associatie van Andresbruggi met Hansbrug mag niet zomaar als vergezocht afgedaan worden.

Op Ferraris' kabinetskaart van ± 1775 bestaat *Dansbrugge* uit drie gebouwen op de Haachtse en twee op de Keerbergse oever van de Dijle. Deze rivier vormde er al van oudsher een grens op kerkelijk-administratief vlak. Hansbrug, of toch het deel onder Haacht, lag in Nodkers tijd⁽¹⁵⁾ in het uiterste westen van zijn bisdom Luik. Keerbergen ressorteerde evenwel onder

⁽⁸⁾Tenzij anders vermeld komt de relevante informatie in Ghesquière 1785 overeen met die in Bollandus 1668.

⁽⁹⁾Bollandus 1668: 41-42

⁽¹⁰⁾Bollandus 1668: 43-47

⁽¹¹⁾Delcroix en Partoens 1997: 53-55

⁽¹²⁾Delcroix en Partoens 1997: 56

⁽¹³⁾Delcroix en Partoens 1997: 45

⁽¹⁴⁾Van Loon (2009: 487) beweert dat de gewraakte verwijzing naar Hansbrug terug te vinden is bij Ghesquière (1785: 366) en dat ze werd overgenomen door Paquay (1932: 51). Een eenvoudige controle leert ons echter dat noch Ghesquière noch zijn voorganger Bollandus *Andelbrucken* e.d. identificeert met Hansbrug. Het is dus Paquay zelf die op het goede spoor gekomen is. Hij vertelt helaas niet hoe.

⁽¹⁵⁾En nog tot het jaar 1559.

het bisdom Kamerijk⁽¹⁶⁾. Ik kom nog terug op het belang van deze situering⁽¹⁷⁾.

Ook het traject dat het transport van de relieken naar Gent aflegde wijst in de richting van Hansbrug. Om vanuit Sint-Truiden naar de Dijle te reizen lagen destijds twee routes het meest voor de hand. Men kon in de eerste plaats de oude Romeinse heirbaan van Keulen naar de Noordzee volgen : deze weg liep langs Sint-Truiden en kruiste de Dijle ter hoogte van Leuven. Daarnaast kon men de nabijgelegen⁽¹⁸⁾ Kleine Gete en vervolgens de Demer afvaren tot aan de monding in de Dijle bij Werchter. Een plaats aan de bovenloop van de Dijle, ten zuiden van Leuven, komt dus al bezwaarlijk in aanmerking om met Andresbruggi vereenzelvigd te worden⁽¹⁹⁾. Hansbrug ligt inderdaad meer stroomafwaarts in de richting van Antwerpen, net voorbij de Demermondning in Werchter.

2.2. ETYMOLOGIE

Andresbruggi wordt in de *Translationes* woordelijk aan de Dijle gesitueerd en niet aan een waterloop waarvan de naam tot **Andrô* herleid zou kunnen worden⁽²⁰⁾. Dit feit doet vragen rijzen bij Gysselings etymologie, die slechts op één attestatie gebaseerd is.

De vorm *Andresbruggi* is die van de zeer betrouwbare⁽²¹⁾ uitgave van het oorspronkelijke manuscript van de *Vita* door

⁽¹⁶⁾ Deharveng en de Ghellinck 1948.

⁽¹⁷⁾ Zie 3.1.

⁽¹⁸⁾ Via Zoutleeuw, dat eveneens voorkomt in de passage van de *Vita* die de overbrenging van de heiligen naar Gent beschrijft (Maes 2010 : 151-152). Zeker vanaf het begin van de dertiende eeuw had Zoutleeuw een eigen haven, wat betekent dat er minstens in die tijd regelmatige scheepvaart mogelijk was (Kempenaers 2003 : 53).

⁽¹⁹⁾ Van Loon (2009 : 487, noot 18) acht dit nochtans mogelijk. Het is echter zeer de vraag of de Dijle destijds vóór Leuven überhaupt bevaarbaar was. Verder stroomopwaarts was immers het debiet wispelturig en het verval groot. De Leuvenaars hebben weliswaar herhaaldelijk geprobeerd de Dijle in de richting van Waver te kanaliseren, maar de eerste bekende poging daartoe dateert pas uit het begin van de vijftiende eeuw (Vandegoor 1997 : 256-258).

⁽²⁰⁾ Tenzij we aannemen dat de Dijle ooit ergens de **Andrô* genoemd werd. Devleeschouwer (1978 : 362) stelt echter als voorgangers van de Romaanse waternamen **Tilia* het Germaanse **Xlanþnôn* en het Keltische **Ganapiá* voor.

⁽²¹⁾ Van Loon (2009 : 476, noot 3) suggereert slechts voor twee woorden een andere lezing.

Gysseling en Koch⁽²²⁾. In de *Repetita translatio* en de *Historia translationis* verschijnt dezelfde plaats echter onder de naam *Andesbrucken*⁽²³⁾, resp. *Andelbrucken*⁽²⁴⁾.

In een eindnoot bij de *Historia translationis* vermeldt Bollandus nog twee andere vormen, *Andesbrueken* en *Andesbrucskén*, die volgens hem zoveel betekenen als 'aan de moerassen', resp. 'aan het brugje'⁽²⁵⁾. *Andesbrueken* kunnen we als het gevolg van een foutieve lezing opvatten: in één van de twee manuscripten⁽²⁶⁾ die als bron gediend hebben kon de *c* in *Andesbrucken* misschien ook als een *e* geïnterpreteerd worden. Deze verwisseling van *c* en *e* kan echter ook aan een geleerde variant van volksetymologie te wijten zijn, net als de inlassing van de *-s-* in het uit het tweede handschrift⁽²⁷⁾ geciteerde *Andesbrucskén*.

Andelbrucken is de enige vorm waarvan het eerste lid van de samenstelling niet op een *-s* eindigt: denklijk is dit een kopieer- of een zetfout die we verder buiten beschouwing moeten laten, want Bollandus geeft zoals gezegd in de bijbehorende annotatie ook *Andesbrueken* en *Andesbrucskén* mét *-s* op.

In het eerste element van *Andresbruggi* en *Andesbrucken* e.d. schuilt wellicht⁽²⁸⁾ een Germaanse tweestammige persoonsnaam, gevolgd door een genitief-*s*. Zijn bestanddelen zijn (in hun Oudnederlandse gedaante als simplicia) *ando* 'ijver, geestdrift' en *heri* 'leger'⁽²⁹⁾. Hij is met een oudere klankstand (vgl. Ogm.

⁽²²⁾ Gysseling en Koch 1950: 241. Bollandus (1668: 39) leest in de *Vita* verkeerdelijk *Andresburgi*. We hoeven nochtans niet te twijfelen aan het bestaan van een brug die aan de basis van het toponiem gelegen heeft: de tot dusver als oudste beschouwde vermelding van Hansbrug in een akte van 1234 bevindt zich in de zinsnede *inter pontem de Ansbrug et ecclesium de Hagt* (Vandegoor 1994: 188). In de late achttiende eeuw lag er geen brug meer, maar een veerpont. Pas in 1822 begon men opnieuw aan de bouw van een brug (Vandegoor 1995: 52 + 56).

⁽²³⁾ Althans bij Bollandus (1668: 42). Ghiesquière (1785: 366 + 371) spelt *Andelbrucken* in beide *Translationes*, waarschijnlijk – maar onterecht – bij wijze van verbetering.

⁽²⁴⁾ Bollandus 1668: 44

⁽²⁵⁾ Bollandus 1668: 45, noot f

⁽²⁶⁾ *Ex MSS. Gandensi & Corsenduncano* (Bollandus 1668: 43).

⁽²⁷⁾ *In Corsenduncano MS* (Bollandus 1668: 45, noot f).

⁽²⁸⁾ We zouden het eerste element ook als een adjectief kunnen interpreteren. Dit zou een aanlokkelijke zakelijke verklaring van het toponiem opleveren: gezien vanuit Haacht is de brug van Andresbruggi de 'andere', de 'tweede' brug (vgl. Onl. *andar*, Zweeds *andru*: tweede). Voor degenen die het gelucht zijn naam gegeven hebben was dan de eerste brug die over de Binnenbeek die door de dorpskern van Haacht stroomt. Op taalkundig vlak is echter in deze hypothese de *-s* niet verklaarbaar.

⁽²⁹⁾ Köbler 2003: 10 + 120

**harja*-) geattesteerd als *Andahar(i)*, de naam van een Bourgondische graaf uit de zesde eeuw⁽³⁰⁾.

Als onderdeel van een toponiem hoefde deze persoonsnaam niet doorzichtig te blijven en konden de klinkers van zijn niet of slechts bijtonig beklemtoonde lettergrepen mettertijd verdofen. In een tussenfase luidde het eerste element denkkelijk **Anderes*- : we kunnen dit veronderstellen naar analogie van de oudste grafieën van andere toponiemen met een vergelijkbare etymologie. Enkele voorbeelden uit Gysselings *Toponymisch Woordenboek* : Gondershausen 912 *Gontireshusa* (< PN **Gundihari*)⁽³¹⁾, Retersdorf 866 *Raterestohrp* en Rittersdorf 12de eeuw *Ratheresdorf* (< PN **Ræ:dahari*)⁽³²⁾, Wintersdorf 902 *Winteresdorph* (< PN **Winidahari*)⁽³³⁾.

De verdofte klinkers konden in een volgend stadium uitgestoten worden, waardoor de syllabe waar ze zich in bevonden verdween. In andere oude schrijfwijzen van soortgelijke toponiemen verschijnen syncopes in de voorlaatste of in de laatste lettergreep van het eerste element. B.v. : Boutersbrugge 1207 *Boutresbrugge* >< 1223 *Boutersbrughe* en Boutersem 1129 *Baltreshem* >< 1130 *Baltersem* (< PN **Baldahari*)⁽³⁴⁾, Gondershausen 1140 *Guntreshusun* >< 1125 *Guntershusen*⁽³⁵⁾, Götterswick 1138 *Gotreswich* >< 1139 *Goterswicg* (< PN **Gautahari*)⁽³⁶⁾, Lederzele 1142 *Lidresela* >< 1123 *Ledersela* (< PN **Leudihari*)⁽³⁷⁾, Rittersdorf 1140 *Rattresdorf* >< begin 13de eeuw *Retersdorph*⁽³⁸⁾.

Vermoedelijk was de auteur die de *Vita* in opdracht van bisschop Nodker geschreven heeft afkomstig van even bezuiden de Germaans-Romaanse taalgrens⁽³⁹⁾. Dan mogen we zijn spelling

⁽³⁰⁾ Förstemann 1856 : 85; Förstemann 1900 : 102-103; Gottschald 2006 : 88; Reichert 1987 : 49

⁽³¹⁾ Gysseling 1960 : 414

⁽³²⁾ Gysseling 1960 : 837 + 847

⁽³³⁾ Gysseling 1960 : 1082

⁽³⁴⁾ Gysseling 1960 : 176

⁽³⁵⁾ Gysseling 1960 : 414

⁽³⁶⁾ Gysseling 1960 : 417

⁽³⁷⁾ Gysseling 1960 : 600

⁽³⁸⁾ Gysseling 1960 : 847-848

⁽³⁹⁾ Heriger, die later de abdij van Lobbes zou gaan leiden, was vermoedelijk afkomstig uit de Sambervallei rond Lobbes (uitvoerige argumentering in Van Loon 2009 : 487-492).

van het eerste element als *Andres-* (hij spelde ook *Wentreshowum* voor *Wintershoven*) toeschrijven aan de neiging van de meeste Romaanse dialecten om in proparoxytons, woorden waarin de klemtoon op de derde laatste lettergreep ligt, de voorlaatste te syncoperen. Al vóór de val van het Romeinse rijk laakten taalzuiveraars deze Volkslatijnse afwijking (*speculum non spectrum, calida non calda*, ...). Niettemin heeft deze tendens zich ten westen van Italië algemeen kunnen verspreiden (Lat. *populus*, *insula* = It. *popolo*, *isola* > Fr. *peuple*, *île*)⁽⁴⁰⁾.

De maker van de *Historia translationis*, een anonieme Gentse monnik uit Nodkers tijd⁽⁴¹⁾, was waarschijnlijk wel Germaans-talig⁽⁴²⁾. Aan de eindresultaten hierboven te zien is tijdens de normale Germaanse⁽⁴³⁾ ontwikkeling niet de voorlaatste maar wel de laatste syllabe gedeleerd. In het geval van **Anderes-* leverde dit **Anders-* op, de voorloper van de *Andes-*vormen in de *Translationes*.

Daarna heeft nog een *r*-uitval plaatsgevonden. Middeleeuwse attestaties van dit verschijnsel zijn er voldoende; de moderne spelling van de bedoelde soort toponiemen is in de regel echter conservatief. B.v. : Boutersbrugge 1215 *Buldesbrug*, Dersdorf 1143 *Degestorph* (< PN **Dagahari*)⁽⁴⁴⁾, Gönnersdorf 1166 *Gindestorp* (< PN **Gandahari*)⁽⁴⁵⁾, Rommersheim 1194 *Rumeshem* (< PN **Rumahari*)⁽⁴⁶⁾, Wormersdorf 1138 *Wrmestorph* (< PN **Wurmihari*)⁽⁴⁷⁾.

Nochtans is *Hansbrug* niet het enige geval waarin de huidige officiële naam de *r*-uitval gehonoreerd heeft. B.v. : Angevillers/Answeiler 926 *Ansheres villare* (< PN **Ansuhari*)⁽⁴⁸⁾, Kakesbeck

⁽⁴⁰⁾ Roegiest 2006 : 54 + 124; Stotz 1996 : 109-112

⁽⁴¹⁾ De onbekende auteur zou zijn beschrijving van de overbrenging rawweg tussen 982 en 990 of 998 opgesteld hebben (Delcroix en Partoens 1997 : 15).

⁽⁴²⁾ Zowel in de *Historia translationis* als in de *Repetita translatio* wordt de Dijle namelijk de *Thili* genoemd. De dentaal in de anlaut werd in het Oudnederlands nog friestief uitgesproken (*þ*) en met *th* weergegeven. Een Romaanstalige schrijver zou *Tili* gezegd en gespeld hebben (vgl. Van Loon 2009 : 488).

⁽⁴³⁾ Minstens in het gebied dat door het *Toponymisch Woordenboek* van Gysseling 1960 bestreken wordt. Op Friesland, zuidelijk België en een deel van Noord-Frankrijk na kunnen we het als continentaal West-Germaans definiëren.

⁽⁴⁴⁾ Gysseling 1960 : 264

⁽⁴⁵⁾ Gysseling 1960 : 415

⁽⁴⁶⁾ Gysseling 1960 : 858

⁽⁴⁷⁾ Gysseling 1960 : 1090

⁽⁴⁸⁾ Gysseling 1960 : 58

10de eeuw *Kakaresbeki* (< PN **Kakhari*)⁽⁴⁹⁾, Otensel midden 12de eeuw *Othersele* (< PN **Audahari*)⁽⁵⁰⁾, Saasveld 1145 *Saterslo* (< PN **Sanpahari*)⁽⁵¹⁾, Wolsdorf 1166 *Wulkerstorp* (< PN **Wulkahari*)⁽⁵²⁾.

De *h*- aan het begin van *Hansbrug* is er allicht gekomen door hypercorrectie van de *h*-deletie in de Brabantse dialecten. Zowat een eeuw geleden lag Keerbergen nog net buiten het grote *h*-loze areaal in het zuidwesten van het Nederlandse taalgebied, terwijl Haacht deze klank toen al niet meer uitsprak⁽⁵³⁾.

3. *Sulbenmenha* = *Seumay*

3.1. LOKALISERING

Net als *Andresbruggi* komt ook dit toponiem voor in de passage van de *Vita* waarin Sint-Landoald na te zijn opgegraven in Wintershoven een aantal wonderen doet geschieden: een verlamde man uit *Sulbenmenha* werd met hoop op beterschap naar zijn cultusplaats gebracht⁽⁵⁴⁾.

Het is geen toeval dat één van de twee plaatsen die in aanmerking komen om met *Sulbenmenha* vereenzelvigd te worden dezelfde ligging vertoont als *Hansbrug*. In het begin van de dertiende eeuw was in *Seumay*, een tweetal kilometer buiten Perwez, een tijdlang een klooster gevestigd⁽⁵⁵⁾. De huidige *ferme de Seumay* is een imposante vierkantshoeve. Ook deze plaats lag in het westen van het toenmalige bisdom Luik (zij het wat minder perifeer dan *Hansbrug*)⁽⁵⁶⁾.

Seumay is bovendien slechts 9 kilometer verwijderd van *Chaumont-Gistoux*, waar de Sint-Baafsabdij indertijd bezittingen had⁽⁵⁷⁾. Als we met Van Loon de ligging in de nabijheid van

⁽⁴⁹⁾ Gysseling 1960 : 549

⁽⁵⁰⁾ Gysseling 1960 : 776

⁽⁵¹⁾ Gysseling 1960 : 877

⁽⁵²⁾ Gysseling 1960 : 1088

⁽⁵³⁾ Grootaers 1942 : 330

⁽⁵⁴⁾ Delcroix en Partoens 1997 : 42

⁽⁵⁵⁾ Berlière 1969 : 855-856

⁽⁵⁶⁾ Deharveng en de Ghellinck 1948

⁽⁵⁷⁾ Verhulst 1958 : 104

een Gents domein als bewijsgrond aanvaarden om Sulbenmenha te identificeren, dan moeten we deze omstandigheid ook aanvaarden voor Andresbruggi. Hansbrug ligt namelijk hemelsbreed op niet meer dan 14 km van Itegem. Net als Wintershoven was ook Itegem een (mogelijk door wereldlijke heren getisurpeerde) bezitting van de Bavelingen die hen in 976 van hogerhand, meer bepaald door de Duitse keizer, teruggegeven werd⁽⁵⁸⁾. In de tijd dat de blinde horige van Sint-Baafs uit Andresbruggi in Wintershoven genezen werd, lag er *de iure* dus wel degelijk een abdijgoed in de buurt van Hansbrug.

Nodker heeft goed overwogen welke mirakels – of beter : welke plaatsen – hij in het heiligenleven van Sint-Landoald vermeld wilde zien. Eerst en vooral wilde hij uiteraard het nodige gezag verlenen aan de wonderbaarlijke relieken waarop de noodlijdende monniken in Gent hun hoop gesteld hadden. Tussen de regels heeft hij niettemin zijn teleurstelling geventileerd over het (moeten) afstaan van een roemrijke voorganger in de geschiedenis van zijn bisdom, de mentor van de Luikse patroonheilige Sint-Lambert⁽⁵⁹⁾. Meer dan tien eeuwen later kunnen we de onderliggende boodschap van de *Vita* alleen nog begrijpen door minutieuze exegese⁽⁶⁰⁾. Voor de Bavelingen moeten zijn subtiële hints echter een niet mis te verstane waarschuwing geweest zijn : Landoald was een Luikse heilige, geen Gentse⁽⁶¹⁾. In dat licht moeten we het feit zien dat Nodker wonderen rapporteert m.b.t. twee plaatsen in de westelijke periferie van zijn bisdom⁽⁶²⁾, nabij

⁽⁵⁸⁾ Deleroix en Partoens 1997 : 20; Verhulst 1958 : 88-89.

⁽⁵⁹⁾ Zo hadden de Gentse monniken gevraagd om in de *Vita* ook hun verslag van een aantal miraculeuze gebeurtenissen tijdens de overbrenging naar Gent op te nemen. Nodker heeft ze echter in een zinnetje of drie laten samenvatten "omdat het anders allemaal wat te veel zou worden" (Deleroix en Partoens 1997 : 45).

⁽⁶⁰⁾ Zie hiervoor Van Loon (2009 : 502-504).

⁽⁶¹⁾ De term "Luiks" slaat in deze context weliswaar op een bisdom met een uitgestrekt grondgebied, "Gents" daarentegen slechts op één abdij in een stad die in een ander bisdom lag.

⁽⁶²⁾ De *Vita* bevat bij wijze van vergelijkende reclame voor Sint-Landoald nog een ander wonderverhaal met de geografische verwijdering als wervend argument. Een vrouw uit Gorsleu had tevergeefs haar heil gezocht in de kloosters van Sint-Servaas (Maastricht), Sint-Lambert (Luik), Sint-Trudo (Sint-Truiden) en Sint-Geertrude (Nijvel), allemaal vermaarde bedevaartsoorden die op een voor die tijd respectabele afstand van haar woonplaats liggen. Uiteindelijk vond ze genezing op nog geen uurtje gaans, in Wintershoven (Maes 2010 : 147). Nijvel ligt daarenboven net als Hansbrug tegen de westgrens van het bisdom Luik.

landgoederen van de Sint-Baafsabdij : zo demonstreert hij de devotionele aantrekkingskracht van “zijn” Sint-Landoald.

Daarnaast had Nodker nog een goede reden om Landoald niet alleen als een Luikse maar ook als een specifiek Haspengouwse heilige te typeren.

Gysseling en Van Loon kunnen Sulbenmenha en Andresbruggi slechts in Haspengouw lokaliseren op grond van de geografie van diens heiligenleven, meer bepaald omdat de wel geïdentificeerde plaatsen die in verband met de Wintershovense wonderen genoemd worden allemaal in deze streek liggen⁽⁶³⁾. In de *Vita* wordt immers niet woordelijk verwezen naar Haspengouw. Er is wel een indirecte verwijzing te zoeken in de doordachte vermelding van de plaats *Hasbina* : in Wintershoven genas ook een blinde vrouw uit Neerhespen⁽⁶⁴⁾, een dorp dat als “in de buurt gelegen” bestempeld werd. Hier neemt Nodker enigszins zijn wensen voor werkelijkheid (de afstand tussen beide plaatsen bedraagt toch 25 km). Neerhespen ligt evenwel maar op 4 km van Over- en Neerwinden : ook dit dubbeldorp was een van de domeinen waarvan Sint-Baafs in 976 door de Duitse keizer terug in het bezit gesteld werd⁽⁶⁵⁾. Zowel op etymologisch als op historisch vlak is er een verband tussen *Hasbina* en Haspengouw. Denkelijk werd het dorp op een gegeven ogenblik de hoofdplaats van de gouw waaraan het zijn naam gaf. Volgens zijn oudste levensbeschrijving is Haspengouw de geboortestreek van Sint-Bavo, de patroon van de Gentse abdij⁽⁶⁶⁾.

De geografische uitgestrektheid van Haspengouw anno 980 valt echter niet noodzakelijk samen met die van Haspengouw in de moderne aardrijkskundige, laat staan in de huidige toeristische zin van het woord. In de context van de *Vita*, een tekst waarmee een kerkvorst een interne kerkelijke polemieek wilde

⁽⁶³⁾ Van Loon 2009 : 486

⁽⁶⁴⁾ Gysseling 1960 : 731. Delcroix en Partoens (1997 : 39) vertalen *villa Hasbina* echter als “een Haspengouws dorp”.

⁽⁶⁵⁾ Verhulst 1958 : 88. Behalve *Hasbina*, *Sulbenmenha* en *Andresbruggi* worden i.v.m. de wonderen die plaatsvonden tussen de ontgraving van de heiligen en hun overbreuging naar Gent nog drie andere toponiemen genoemd. Deze plaatsen blijken niet toevallig ook allemaal in de buurt van een landgoed van Sint-Baafs te liggen : Guigoven (*Guodengohovo*), Gorsleeuw (*Lewa*) en Opleeuw (*Suslewa*) bevinden zich op 2 tot 4 km van Wintershoven zelf (Maes 2010 : 144-147).

⁽⁶⁶⁾ Van Loon 2009 : 497-499

beslechten, is het het meest aannemelijk dat men met Haspengouw het toenmalige aartsdiaconaat bedoelde: vanuit dat standpunt bekeken is niet alleen Hansbrug maar ook Seumay een grensplaats in het uiterste westen van het gebied in kwestie⁽⁶⁷⁾. Dit argument geldt zelfs als we Haspengouw als de vroeg-middeleeuwse wereldlijk-administratieve gouw opvatten. De *pagi* waren ten tijde van de *Vita* weliswaar al onderverdeeld in meerdere graafschappen of *comitatus*; daardoor raakte de term *pagus* als benaming van een bestuurseenheid geleidelijk in onbruik⁽⁶⁸⁾. De gebiedsomschrijving van het aartsdiaconaat Haspengouw bleef evenwel nog lange tijd gebaseerd op die van de gelijknamige gouw⁽⁶⁹⁾.

3.2. ETYMOLOGIE

Nu *Sulbenmenha* geïdentificeerd is kunnen we de gangbare uitlegging van het toponiem *Seumay* aan de nieuwe oudste vermelding van deze plaats toetsen. Vóór Gysseling heeft namelijk Albert Carnoy al een etymologisch verband tussen *Seumay* en *Soumagne* gesuggereerd en er zelfs een verklaring voor gegeven⁽⁷⁰⁾. Uit oude vermeldingen van deze en andere naar waterlopen genoemde plaatsen⁽⁷¹⁾, zoals b.v. Soulme (1188 *Sulmas*), Soumoy (1113 *Solmaym*)⁽⁷²⁾ of Neckarsulm (771 *Sulmana*), distilleert hij een wortel **sulum-*. Enerzijds beschouwt hij deze impliciet als Germaans⁽⁷³⁾. Er bestonden inderdaad wel Ogm. adjectieven **salwa-* en **sulwa-* 'vuil, donker' (**salwa-* ook als substantief 'vuil, modder')⁽⁷⁴⁾. Ter staving van zijn theorie verwijst hij naar op *-ma* eindigende doubletvormen van woorden op *-wa* die kleuren aanduiden, zonder er echter voorbeelden van te geven⁽⁷⁵⁾. Ander-

⁽⁶⁷⁾ Verhelst 1984: 237, kaart I

⁽⁶⁸⁾ Verhelst 1984: 233-234 + Verhelst 1985: 265-266. Het begrip was toen wel nog bekend: de *Vita* beschrijft ook de genezing te Gent van een vrouw ex *pago Brachbanienensi*.

⁽⁶⁹⁾ Verhelst 1984: 247, kaart II + Verhelst 1985: 266-267

⁽⁷⁰⁾ Carnoy 1948: 626 + 640

⁽⁷¹⁾ Seumay ligt aan de Grote Gete, die bij Perwez ontspringt.

⁽⁷²⁾ Volgens Gysseling (1960: 927), terwijl Carnoy (1948: 640) voor deze plaats 1113 *Solmania* en Carnoy (1954: 35) zelfs 1113 *Solmagne* opgeeft.

⁽⁷³⁾ Carnoy 1948: 640; Carnoy 1952: 37

⁽⁷⁴⁾ Köbler 2007

⁽⁷⁵⁾ Carnoy (1952: 37) geeft toe dat **sulma*: "in geen enkel woordenboek voorkomt".

zijds uit hij op grond van de verspreiding van de bedoelde namen het vermoeden dat **sulm*- een pre-Germaans element is uit het Keltisch of uit een noordelijk, zogeheten Belgisch dialect ervan⁽⁷⁶⁾.

**Sulm*- als grondwoord biedt trouwens geen verklaring voor de aanwezigheid van de -b- in *Sulbenmenha*. Hoewel hëtacisme in de noordelijke Romania slechts sporadisch optreedt⁽⁷⁷⁾ komt in het geval van Seumay misschien toch het Ogm. **sulwa*- (gesubstantiveerd?) in aanmerking.

Ook het element -*menha* kan ondanks zijn Romaans aandoen- de spelling als Germaans geduid worden. Andere plaatsnamen met hetzelfde hydronymische bestanddeel **manjô*- zijn b.v. Dortmund (941 *Trotmannie*), Dülmen (889 *Dulmenni*), Opmün- den (10de eeuw *Upmenni*), Volme (11de eeuw *Volumanniu*) of (vermoedelijk) Wanne (nabij Dortmund, 10de eeuw *Wono- manha*)⁽⁷⁸⁾.

Literatuurlijst

- BERLIÈRE U. e.a. (1969), *Monasticon belge*, deel 4 : Province de Brabant. Luik.
 BOLLANDUS J. e.a. (1668), *Acta sanctorum quotquot toto urbe coluntur, vel à catho-
 licis scriptoribus celebrantur, quae ex latinis et graecis : Acta sanctorum martii*,
 deel 3. Brussel.
 CARNOY A. (1948), *Origines des noms des communes de Belgique, y compris les
 noms des rivières et principaux hameaux*. Leuven.
 CARNOY A. (1952), Germaanse hydroniemen in Wallonië. In : *Mededelingen van
 de Vereniging voor Naamkunde te Leuven en de Commissie voor Naamkunde te
 Amsterdam*, jg. 28, afl. 1-2, blz. 27-40.
 CARNOY A. (1954), Zwalm en sulm. In : *Handelingen van de Koninklijke Commis-
 sie voor Toponymie en Dialectologie*, nr. XXVIII, blz. 31-38.
 DEHARVENG J. en DE GHELLINCK A. (1948), Diocèse de Liège. Archidioèces de
 Trèves, de Cologne et de Reims. Carte III. In : DE MOREAU E. (ed.), *Histoire
 de l'Église en Belgique*, Tome complémentaire I, Cartes. Brussel.
 DELCROIX K. en PARTOENS G. (1997), *Sint-Landoald en zijn gezellen : leven, over-
 brengingen, verheffingen en wonderen*. Leuven.

⁽⁷⁶⁾ Carnoy 1954 : 36

⁽⁷⁷⁾ Evolutie van een semivocaal *u/v* > *b* in de anlaut of na een medeklinker. Zeldzame voorbeelden zijn *fr. brebis, courber* < Lat. *verrea, curvare* (Stotz 1996 : 267-269).

⁽⁷⁸⁾ Gysseling 1960 : 281-282 + kruisverwijzingen

- DRVLEESCHOUWER J. (1978), Oudbelgische hydroniemen (II). In : *Naamkunde : tijdschrift voor naamkunde in het Nederlandse taalgebied*, jg. 10, afl. 3-4, blz. 354-362.
- FÖRSTEMANN E. (1856), *Altdeutsches Namenbuch. Erster Band : Personennamen*. Nordhausen.
- FÖRSTEMANN E. (1900), *Altdeutsches Namenbuch. Erster Band : Personennamen*. Bonn.
- GHSQUIÈRE J. c.a. (1785), *Acta sanctorum Belgii selecta*, deel 3. Brussel.
- GOTSCHALD M. (2006), *Deutsche Namenkunde*. Berlijn.
- GROOTAERS L. (1942), In welke dialecten wordt de h aangeblazen? In : *Mededelingen van de Zuidnederlandsche dialectcentrale*, nr. 3-4, blz. 329-336.
- GYSELING M. en KOCH A.C.F. (1950), *Diplomata Belgica ante annum millesimum centesimum scripta*, Bouwstoffen en studiën voor de geschiedenis en de lexicografie van het Nederlands nr. 1. Brussel.
- GYSELING M. (1960), *Toponymisch Woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (vóór 1226)*, Bouwstoffen en studiën voor de geschiedenis en de lexicografie van het Nederlands nr. 6. Brussel.
- KEMPEKNEERS P. (2003), *Zoutleeuw : een toponymisch-geschiedkundige studie*, Nomina geographica Flandrica Monografieën nr. 19. Leuven.
- KÖBLER G. (2003), *Altniederfränkisches Wörterbuch*. Gießen.
- KÖBLER G. (2007), *Germanisches Wörterbuch*. Gießen.
- MAES U. (2010), Lewa, Suslewa en nog eens Lewa : de oudste vermeldingen van Gors-Opleeuw en Zoutleeuw. In : *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie*, nr. LXXXII, blz. 141-154.
- PAQUAY J. (1932), Wintershoven : geschiedkundige schets. In : *Verzamelde opstellen uitgegeven door den geschied- en oudheidkundigen studiering te Hasselt*, deel VIII, blz. 40-71 (ook afzonderlijk in brochurevorm verschenen).
- REICHERT H. (1987), *Lexikon der altgermanischen Namen (Thesaurus paleogermanicus)*, deel 1 : Text. Wenen.
- ROCHIST E. (2006), *Vers les sources des langues romanes : un itinéraire linguistique à travers la Roumanie*. Leuven.
- STOTZ P. (1996), *Handbuch zur lateinischen Sprache des Mittelalters*, deel 3 : Lautlehre. München.
- VAN LOON J. (2009), De Vita Landolfi (anno 980) als historische en prosopografische bron. In : *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis*, jg. 175, blz. 475-507.
- VANDEGOOR G. (1994 + 1995), De Hansbrug tussen Haacht en Keerbergen. In : *Haachts oudheid- en geschiedkundig tijdschrift*, jg. 9, nr. 3-4, blz. 184-193 + jg. 10, nr. 1, blz. 47-56.
- VANDEGOOR G. (1997), Schepen en scheepvaartverkeer op de Dijle. In : *Haachts oudheid- en geschiedkundig tijdschrift*, jg. 12, nr. 3-4, blz. 256-262.
- VERHELST K. (1984 + 1985), Een nieuwe visie op de omvang en indeling van de pagus Hasbania (VIe-XXIe eeuw). In : *Handelingen van de Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis*, nr. XXXVIII, blz. 231-252 + nr. XXXIX, blz. 256-268.

VERHULST A. (1958), *De Sint-Baafsabdij te Gent en haar grondbezit (VIIe-XIVe eeuw) : bijdrage tot de kennis van de structuur en de uitbating van het grootgrondbezit in Vlaanderen tijdens de Middeleeuwen*, Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse academic voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België : Klasse der letteren nr. 30. Brussel.

Ulrich MAES

De identificatie van de Kempische plaatsnaam DICLO (a° 1154) aan de hand van een opmerkelijke akte⁽¹⁾

1. Situering van de attestaties

Het Toponymisch Woordenboek van Gysseling (1960; www.wulfila.be/tw) bevat een aantal tot hiertoe ongeïdentificeerde plaatsnamen. Daaronder zijn een aantal toponiemen die door Gysseling vaag ergens in de Kempen worden gelokaliseerd. Eén daarvan is het toponiem *Diclo*, dat voorkomt in een originele oorkonde (zie echter hierna) met jaartal 1154 van de abdij Averbode. De oorkonde werd uitgegeven door Evers (s.d. : 18-19) en besproken door Janssens (1990 : 29-32 en 44-45). Beide laatstgenoemde werken zijn onontbeerlijk voor een juist inzicht in de complexe ontstaansgeschiedenis en de vroegste oorkonden van de abdij en dus ook voor de localisatie van de toponiemen die erin voorkomen. Zo blijkt dat de plaatsnaam *Diclo* niet enkel in de oorkonde met jaartal 1154 wordt vernoemd, maar nog een tweede maal voorkomt, in een beknopte, ongedateerde akte, die – althans zo schijnt het – kort voor de andere moet zijn geschreven. Deze ongedateerde akte noemen we hierna de “Diclo-akte”, om ze te onderscheiden van de meer uitvoerige oorkonde met jaartal 1154. Gysseling heeft de attestatie uit de Diclo-akte niet in zijn Toponymisch Woordenboek opgenomen, vermoedelijk omdat de Diclo-akte niet in origineel werd overgeleverd, maar slechts als afschrift in het oudste cartularium van de abdij Averbode is bewaard (AAA, I, reg. 1). Het cartularium zelf da-

⁽¹⁾ We danken Herman Janssens O. Praem., archivaris van de abdij Averbode voor zijn kritische opmerkingen bij eerdere versies van deze bijdrage, de toelichtingen die hij ons ter plaatse verschafte en de hulp bij het raadplegen van het abdijarchief in Averbode. Onze bijzondere dank geldt Jozef Van Loon (Antwerpen) die deze bijdrage kritisch becommentarieerde en ons bij de literatuurstudie en de interpretatie van de akte in haar historische context erg behulpzaam was. Wij dragen dit artikel ter gelegenheid van zijn emeritaat in dankbaarheid aan hem op.

teert echter ook al van het begin van de dertiende eeuw (Evers : 2; Janssens 1990 : 44; Koyen 1969 : 626) en valt dus nog onder de tijdgrens 1225. Ook de tweede attestatie van Diclo had door Gysseling dus opgenomen moeten worden.

De financiële transactie die in de Diclo-akte wordt beschreven, luidt in de Latijnse tekst als volgt (we volgen de uitgave Evers : 19) :

“Emelinus quidam de Diclo cum fratribus suis Sigerō (et) Gerungo mansum terre quem hereditario jure possederat in Bareberh, cujusque fundus fratrum erat ecclesie Sancte Marie Sanctique Joannis, in vadium pro tribus marcis posuit, ita dumtaxat, ut per singulos annos XIIim nummis debita marcarum augerentur. Post multum vero temporis filii prenominatorum germanorum, qui calumpniam aliquam contra ecclesiam moverant, acceptis IIII solidis Coloniensibus, prefatam terram in perpetuum possidendam coram villico Elberto et scabinis de Sulre legaliter tradiderunt ecclesie et effestucaverunt ...”.

In de akte bekrachtigt graaf Lodewijk van Loon de overeenkomst waarbij een zekere Emelinus uit Diclo met zijn broers Sigerus en Gerungus een hofstede (*mansus terre*) in borgtocht voor een lening van drie mark zilver heeft gegeven. Die hofstede had hij door erfrecht in Bolderberg (*Bareberh*) bezeten en de grond ervan had toebehoord aan de broeders van de kerk van de Heilige Maria en de Heilige Johannes (de abdij Averbode). Op die lening moest een jaarlijkse intrest van twaalf zilveren penningen per mark worden betaald. Na lang verloop van tijd hebben de zonen van de voornoemde broers, die daarover een geding met de kerk hadden aangespannen (misschien omdat ze de lening niet konden aflossen), tegen ontvangst van vier schellingen Keuls, hun rechten op de voornoemde stede in het bijzijn van meier Eilbertus en de schepenen van Zolder volledig aan de kerk verzaakt.

De Diclo-akte is onder de vroege oorkonden van Averbode om diverse redenen opmerkelijk te noemen. Wat vooral opvalt is de beknoptheid van de akte. Zo beperkt de akte zich tot de loutere mededeling van de zakelijke overeenkomst. Uitweidingen over de intenties voor het eigen zieleheil en dat van de nabestaanden,

de bijbelse straffen ingeval van niet-betaling enzovoort, blijven in vergelijking met andere oorkonden uit die tijd beperkt. De akte is niet gedateerd, niet bezegeld en de schepenen van Zolder, die als getuigen optreden, worden niet met hun individuele naam vermeld.

De beknoptheid van de akte hangt mogelijk samen met het feit dat de graven van Loon nog niet over een eigen kanselarij beschikten (zie verder). Het Latijn van de akte is echter vlekkeloos, wat toch wijst op een zekere ervaring en deskundigheid. Mogelijk heeft de graaf (of de abdi) in deze aangelegenheid een beroep gedaan op een bestaande kanselarij. In dat geval kan dan eventueel aan het scriptorium van de abdi van Sint-Truiden of aan de kanselarij van de prinsbisschoppen van Luik worden gedacht.⁽²⁾ Het cartularium van de abdi Sint-Truiden – die trouwens bezitter was van de oudste kerk van Averbode – bevat diverse aktes die qua beknoptheid en financiële thematiek gelijkenis vertonen met de Diclo-akte (zie o.m. Piot 1870 : 36, 48, 52). Ook de oorkonden die afkomstig zijn uit de Luikse kanselarij worden in die jaren gekenmerkt door hun korte en niet-plechtige stijl (Janssens 1990 : 12, naar Niermeyer en Despy). De oudste oorkonde in het chartarium van Averbode is trouwens afkomstig van bisschop Alexander. Er zijn ook nauwelijks of misschien zelfs geen oorkonden van de graven van Loon in het algemeen bekend die uit de twaalfde eeuw dateren. Als oudst bekende gold tot dusver een akte van 1135, maar Janssens (1990 : 21, 41) heeft in zijn diplomatisch onderzoek overtuigend kunnen aantonen dat de vroegste grafelijke oorkonden met betrekking tot Averbode allemaal pseudo-origineel zijn, die ten vroegste werden geredigeerd in het laatste kwart van de twaalfde eeuw. Dat betekent echter niet dat de oudste eigendomstitels van de abdi op een frauduleuze manier zouden zijn verworven. De abdi van Averbode en haar stich-

⁽²⁾ Onze stelling blijft speculatie. Herman Janssens, O.Praem. is van oordeel dat het om destinatarisoorkonden gaat, opgemaakt en geschreven door de bestemming, in dit geval de abdi van Averbode, die ze wel liet bezegelen door de graaf in het geval het om echte stukken ging. (1990 : 19) Volgens Janssens kan de inhoud wel zijn geïnspireerd door voorbeelden uit Luik en Sint-Truiden, maar blijken er na de stichting nooit intense relaties te hebben bestaan tussen de abdijen van Averbode en deze van Sint-Truiden. (brief van Herman Janssens aan Hans Verboven, dd. 29 april 2011.)

tersfamilie,⁽³⁾ de graven van Loon, hebben zich blijkbaar pas na verloop van tijd en met de aangroei van de bezittingen gerealiseerd dat het raadzaam was alle schenkingen uit de beginjaren van de abdij nauwkeurig schriftelijk te laten bekrachtigen.⁽⁴⁾

2. Datering van de Diclo-akte

De financiële overeenkomst met Emelinus van Diclo zal dus wel van vóór 1154 dateren, maar werd toen wellicht enkel mondeling vastgelegd. Van eventuele externe getuigen die bij de verbintenis aanwezig waren, wordt niet gesproken. De bekrachtiging van de transactie door graaf Lodewijk werd waarschijnlijk pas veel later op schrift gesteld. Men kan immers bezwaarlijk aannemen dat de Diclo-akte ouder zou zijn dan de oudst bekende oorkonde van een Loonse graaf überhaupt, die immers pas zou dateren van 1155 (Janssens 1990 : 41). Ook een aantal elementen in de tekst zelf pleiten voor een latere datering van de Diclo-akte.

De overeenkomst met Emelinus zat op het ogenblik dat die op schrift werd gesteld, blijkbaar al niet fris meer in het geheugen. De herinnering aan zijn persoon was toen al, zelfs bij de kinderen van zijn broers, vervaagd, want hij wordt in de akte *quidam de Diclo* genoemd. Ook een aantal expliciete tijdsaanduidingen geven aan dat de feiten zich al lang tevoren hadden afgespeeld,

⁽³⁾ We spreken hier bewust over stichters en niet over voogd. "Bij de stichting van de abdij van Averbode had deze geen andere voogd dan de bisschop, conform de gregoriaanse principes. Pas vanaf 1162 (1155) werpt de stichtersfamilie van de abdij, de graven van Loon, zich ook op als voogd, aanvankelijk van het nieuw verworven bezit Sint-Jansberg. Pas in 1188 werd de graaf van Loon als voogd van de hele abdij erkend. Aldus is de vermelding van deze voogdij in de oorkonde met jaartal 1154 een bijkomend element om er een later pseudo-origineel in te herkennen." (brief van Herman Janssens aan Hans Verboven, dd. 29 april 2011.)

⁽⁴⁾ In deze context wijzen we op het oordeel van Herman Janssens. "Ik heb nu (bijna) de indruk dat de abdij in de vroegste periode (bv. onder abt Andreas) zo vol was van de ideeën van de gregoriaanse hervorming, dat ze dacht dat oorkonden van kerkelijke autoriteiten volstonden, ook voor de bezitsverwerving, en dat ze het bijgevolg niet nodig vond aan de weinig belangrijke graaf van Loon de schriftelijke bevestiging van schenkingen te vragen. Dit in tegenstelling tot de hertog van Lotharingen! Pas later, toen blijkbaar het (politieke) klimaat evolueerde, werd deze schade ingehaald, vandaar de talrijke 'pseudo-origines'." (brief van Herman Janssens aan Hans Verboven, dd. 29 april 2011.)

zoals het gebruik van de *plusquamperfecta possederat* en *moverant* en vooral de tijdsbepaling *post multum temporis*. Hieruit blijkt duidelijk dat het niet Emelinus en zijn broers waren, maar hun kinderen die – en ook dat was al lang geleden (*moverant*) – een geding tegen de abdij hadden aangespannen. De Diclo-akte werd naar alle waarschijnlijkheid dus pas opgesteld toen het aanslepende conflict tussen de erven van Diclo en de abdij van Averbode voor de schepenbank van Zolder uiteindelijk werd bijgelegd. De korte akte resumeert met andere woorden gebeurtenissen die in de stichtingsjaren van de abdij hadden plaatsgevonden, maar werd pas opgesteld aan het eind van de twaalfde eeuw. Dat verklaart ook waarom in de Diclo-akte met jaartal 1154 een prior David als getuige optreedt, ofschoon een persoon met die naam en functie enkel nog bekend is uit oorkonden van de jaren 1199-1201 (Janssens 1990 : 31). Ook de vermelding van de schepenbank van Zolder, die, precies op grond van de Diclo-akte met jaartal 1154, steeds doorging voor de oudste vermelding van een Loonse schepenbank, komt daarmee in een ander daglicht te staan (Janssens 1990 : 30).

De gedane vaststellingen sluiten aan bij de conclusies van Janssens in zijn analyse van de tweede akte waarin Diclo wordt vermeld. Het betreft een originele oorkonde met jaartal 1154 waarin graaf Lodewijk I (1138/41-1171) een aantal schenkingen in de buurt van Bolderberg aan de abdij bevestigt, waaronder ook de financiële regeling met de erfgenamen van Diclo. De passus betreffende Emelinus en Diclo is op enkele details na (zie Evers : 20) letterlijk dezelfde als die van de Diclo-akte. Janssens (1990 : 29-32) heeft aangetoond dat deze schijnbaar originele oorkonde later moet zijn geschreven dan 1154 en vermoedt zelfs dat dit pas zou zijn gebeurd onder graaf Lodewijk II (1194/97-...). Een bijkomend argument voor zijn opvatting is dat het schijnorigineel met jaartal 1154 in feite geen schenkingsakte is, maar een opsomming van schenkingen en transacties die in het verleden ten gunste van de abdij werden verricht. Het chronologisch opsommende karakter blijkt vooral uit de laatste transactie, die ingeleid wordt met de woorden '*Procedente quoque tempore emit ecclesia*' 'In de loop der jaren koopt de kerk ...'

Een tweede vaststelling in verband met de Diclo-akte is dat zij de enige is onder de vroegste oorkonden van Averbode die niet in de vorm van een origineel maar enkel in een afschrift in het cartularium is overgeleverd. De transactie met de erven van Diclo vormde blijkbaar geen aanleiding tot het maken van een pseudo-origineel, zoals nochtans met meerdere andere vroege oorkonden van Averbode gebeurde (daarover vooral Janssens 1990 : passim). Een mogelijke reden hiervoor was dat de Diclo-akte toch al woordelijk in het schijnorigineel met jaartal 1154 was overgenomen en men het mogelijk dus niet nodig vond in herhaling te vallen. Het kan echter ook zijn dat de financiële overeenkomst met de van Diclo's te weinig om het lijf had vergeleken met de veel belangrijker schenkingen in de overige vroege oorkonden. Veelzeggend in dat opzicht is de manier waarop de getuigen in de diverse oorkonden worden vermeld. In de Diclo-akte zijn de getuigen gewone dorpsbewoners van Zolder, die meestal niet bij naam worden genoemd. In de overige vroege oorkonden zijn de getuigen steeds heren van hoge of lage adel en ministerialen, die voluit met naam en titel worden vermeld (voor een uitzondering zie hierna).

3. Lokalisatie van Diclo

Gysseling lokaliseert *Diclo* met een vraagteken als onbekend in de buurt van Zolder (Limburg). De oudere toponymische literatuur over de streek vermeldt evenwel geen toponiem van die naam. De naam is niet te vinden in de toponymische eindverhandelingen over Zolder en Tessenderlo (Lenaerts 1943), over Scherpenheuvel en Schoonderbuken (De Roy 1944), Zichem (Vogels 1946) en het Hageland (Nackaerts 1942) en komt evenmin voor in het Corpus Molemans-Thiry (1978), dat nochtans een zeer grote verzameling historische bewijsplaatsen uit geheel Vlaanderen bevat. In zijn rijke monografie over de historische toponymie van Zonhoven vermeldt Molemans (1982 : 619) echter wel een aantal veelzeggende archivalische bewijsplaatsen : 1434 *te Decloe*, 1441 *Dickloe*, 1443 *te Dickel*, 1700 *tot Dickelen*, 1781 *ter Dickellen onder Viverselle*. Molemans' oudste voorbeeld

dateert pas van 1434, maar het is nu wel zeker dat de oudste attestatie wel drie eeuwen ouder is.

De attestatie van 1781 leert ons dat Dikkelen in Viversel ligt, een gehucht van Zolder. De naam leeft er trouwens nog voort in de huidige Dikkelstraat. Na zijn verschijnen in de akte en de oorkonde met jaartal 1154 komt *Diclo* in de middeleeuwse oorkonden en kaartboeken van Averbode blijkbaar niet meer voor. We kunnen daarom niet uitmaken of *Diclo* door de twaalfde-eeuwse transactie deel ging uitmaken van het bezittingencomplex van de abdijuitbating in Bolderberg. In de documenten van ca 1154 wordt *Diclo* immers niet genoemd als de naam van een hofstede (*mansus terre*) en als object van de transactie, maar slechts als de plaats van herkomst van *Emelinus quidam de Diclo*.⁽⁵⁾

Het is mogelijk dat we in de twaalfde-eeuwse oorkonden van Averbode behalve *Emelinus* en zijn broers *Sigerus* en *Gerungus* nog een ander lid van de familie aantreffen. In de *Diclo*-akte van ca 1154 wordt in de getuigenrij, vóór meier en schepenen van Zolder en dus als direct betrokkene, een zekere *Reinerus colonus* vernoemd. De bijstelling *colonus* wijst erop dat het gaat om een horige die, mogelijk als gevolg van de transactie, een bezitsloze laat van de abdij op de *mansus* in *Diclo* was geworden. Misschien, maar dat is minder zeker, is hij identiek met *Reinerus Hanagravus*, die in het pseudo-origineel met jaartal 1154 (in feite eind twaalfde eeuw) als laatste in de getuigenrij wordt genoemd.

4. Etymologie van *Diclo*

De naam *Diclo* is etymologisch eenvoudig te duiden. Het bestanddeel *lo* kan weliswaar op twee of zelfs meer oorspronkelijk verschillende woorden teruggaan (Helsen & Helsen, 1978, p. 33-35). Gelet op het terrein, het eerste bestanddeel van de naam en

⁽⁵⁾ Misschien zijn hij en zijn broers *Sigor* en *Gerungus* met hun kinderen de voorouders van een geslacht waarvan we de afstammelingen nog in de 18de en 19de eeuw onder de naam *Van Dieck(en)* of *Van Diggelen* in de parochieregisters van Peer en Wijgmaal (Limburg) terugvinden. De familienaam *Vandikkelen* komt trouwens nog steeds in de buurt voor.

de oudste vormen is een betekenis zoals in *Deurlo* (Zeeland) e.a., die te maken heeft met 'waterloop, plas, moeras, sumpfige Stelle; Talgrund' (Moerman 1956 : 146; Bach 1952 : I, 297), wel uitgesloten. We moeten in Diclo de betekenis van 'bosje' of volgens Gysseling 'bosje op hoge zandgrond' identificeren. Deze betekenis is van toepassing op de grote meerderheid van Kempische plaatsnamen op *-lo* zoals Tessenderlo, Westerlo, Tongerlo, Oosterlo, Ravels en Poppel. In vergelijkbare plaatsnamen wijst het adjectief *Dik-* steeds op dichte begroeiing (Molemans 1982 : 619). De betekenis is nog steeds expliciet aanwezig in modern Engels *thicket* (oe. *piccet*) en Duits *Dickicht* 'struikgewas'. In plaatsnamen blijkt ze uit toponiemen als Dikkebus (Ieper; 1089 *Thicabusca*), en de Engelse namen Thickwood (Wiltshire; 13de eeuw *Thickwude*) (Watts 2004 : s.v.), Thickley (ca 1050 *Thiccelea* 'dense wood'), Thicket (YE; 1219 *Thickeheued*) (Ekwall 1951³ : s.v.). Deze laatste naam bevat het woord 'head, hoofd' in de betekenis van 'hoofd, bank, uitsprong in een rivier' zoals ook in de oude naam van Nieuwpoort, *Sandeshoued*. Thicket ligt in een bocht van een rivier en zou zijn naam dan hebben van de dicht begroeide uitsprong in de rivier. De hofstede van het Kempische geslacht van Diclo zal bijgevolg gekenmerkt zijn geweest door dichte struiken en dit in tegenstelling tot namen als Eeklo, Boekelo, Lillo (< *Lindlo*), die op de aanwezigheid van hoogstam-mige bomen wijzen.

De slotsom van deze bijdrage is dat de attestaties in het Toponymisch Woordenboek voor het lemma *Diclo* moeten worden gewijzigd tot :

Dikkelen [Zolder : Ha] : *Diclo*, vóór 1154 kop. ± 1200, Av Cartularium 23 a; (1154) pseudo-origineel laatste kwart 12^e eeuw, Av A 10.

Literatuur

- BACH, A. (1952). *Deutsche Ortsnamen I*. Heidelberg, 1952.
DE ROY, P. (1944). *Toponymie van Scherpenheuvel*. Licentiaatsverhandeling KU Leuven, 1944.
EKWALL, E. (1951). *The Concise Oxford Dictionary of English Place-Names*. Oxford, 1951³.

- EVERS, J. (s.d.). *De oorkonden van de abdij van Averbode*. Averbode, s.d.
- GVSSSELING, M. (1960). *Toponymisch Woordenboek* (2 dln). Brussel, 1960. Online geraadpleegd op www.wulfila.be/tw
- HELSEN A.-M. & HELSEN J. (1978). *Gehuchtnamen in de Antwerpse Kempen*. Leuven, 1978.
- JANSSENS, H. (1990). De stichtingsoorkonden van de abdij van Averbode (1133-1139), gevolgd door enkele verdachte oorkonden uit de twaalfde eeuw. In : *Analecta Praemonstratensia*, vol. 56, 1990.
- LENAERTS, A. (1943). *Inleiding tot de plaatsnaamkunde van de Limburgsche Kempen*. Licentiaatsverhandeling KU Leuven, 1943.
- MOERMAN, H. (1956) *Nederlandse Plaatsnamen*. Leuven-Amsterdam, 1956.
- MOLEMANS, J. & THIRY A. (1978). *Naamkundig Repertorium (1925-1975)*. Leuven : Instituut voor Naamkunde, 1978.
- MOLEMANS, J. (m.m.v. J. MERTENS). (1982). *Toponymie van Zonhoven*. Leuven-Zonhoven, 1982.
- NACKAERTS, A. (1942). *Inleiding tot de plaatsnamenstudie van het Hageland*. Licentiaatsverhandeling KU Leuven, 1942.
- PIOT, C. (1870-1874). *Cartulaire de l'abbaye de Saint-Trond* (2 dln). Brussel, 1870-1874.
- VAN OSTA, W. (1994) Lo, looi, looien en verwanten. In : *Naamkunde*, vol. 26, 1994.
- VOGELS, J. (1946). *Toponymie van Zichem* (4 dln). Licentiaatsverhandeling KU Leuven, 1946.
- WATTS, V. (2004). *The Cambridge Dictionary of English Place-Names*, Cambridge, 2004.

Wouter SOUDAN en Hans VERBOVEN

Enkele waternamen en andere toponiemen uit het noorden van Vlaanderen

Inleiding

In 1954 verklaarde dr. Maurits Gysseling de naam *Lieve* – zoals die in Gent en tevens in Hulst voorkomt – als een wisselvorm van de prehistorische naam *Leie*. Deze verklaring stelde op een fenomenaal inzicht in de toponymie van de prehistorie toen al, maar had tevens een historische basis: de veronderstelling dat de graafwerken van de Lieve van Gent al in 1251 een feit waren. Het historiografisch onderzoek van de jongste decennia en vooral nog het opduiken van nieuwe en vooral oudere vormen bij de materiaalverzameling ten behoeve van het TWZOV doen aan de bovenstaande prehistorische verklaring twifelen. Hieronder probeer ik een jongere verklaring uit, meer bepaald op basis van *ee* 'water', op zichzelf de aanleiding om een aantal met dat element samengestelde namen de revue te laten passeren. Met *ee* in het noorden van Vlaanderen vertoevend, maak ik verder van de gelegenheid gebruik om een aantal andere namen uit dat gebied onder de loop te nemen⁽¹⁾.

1. Waternamen op -*ee*

1.1. *Lieve*

Zoals al gezegd, publiceerde Gysseling in 1954 zijn etymologie van de riviernaam *Lieve*, die hij zowel in Gent, waar de Lieve zich als een Leie-arm voordoeft (1270 *le Lieue*, Fr.), als in Hulst (1293 *die Lieve*) had aangetroffen. Zijn verklaring van de naam

⁽¹⁾ Magda Devos dank ik voor de kritische lectuur van mijn tekst en voor de waardevolle suggesties en aanvullingen. In mijn erkentelijkheid betrek ik ook José Cajot, de eindredacteur van de *Handelingen*.

Lieve als nevenvorm van de naam *Leie*, uit 'Belgisch' *Lewi* mag geniaal genoemd worden. Parallellen voor die tweevoudige evolutie vond hij in namen als *Nevele* en *Nivelles* tegenover namen als *Niel*, *Nijlen* en *Noyelles* (Gysseling 1954a, 15).

M.b.t. de Gentse *Lieve* schreef hij : 'Nadat in 1251 het bekende kanaal Gent-Damme gegraven was, waartoe binnen Gents grondgebied de bedding van de *Lieve* gekanaliseerd werd, werd de naam *Lieve* uitgebreid tot het gehele kanaal' (Gysseling 1954b, 24). Gysseling is deze opvatting steeds trouw gebleven. Onder meer bevestigde hij ze in Gysseling 1982, 57 (s.v. *IE (a)leiw-* 'schitterend'), Gysseling 1993 en Gysseling 1995 : 'De binnenste Oude *Leie* verlaat de *Leie* aan de Sint-Veerlekerk, thans vismijn. Ze vloeit voorbij 's-Gravensteen en langs de *Lieve*vekaai, en heet er *Lieve*; dit is een fonetische variant van *Leie* (beide uit een prehistorisch *Leiw*). De waterloop langs de Sint-Antoniuskaai en verder tot aan het Rabot is een doorsteek naar de buitenste Oude *Leie*, beide eveneens *Lieve* genoemd' (Gysseling 1995, 92).

Zelf ben ik hem hierin gevolgd in Van Durme 2008.

In de literatuur over de *Leie*, zeker die vanuit historische invalshoek, constateert men ten aanzien van genoemde verklaring evenwel enige terughoudendheid. Vgl. : '*Lieve* zou immers een fonetische variant zijn van *Leie*' (Decavele 1976, 38); 'de latere *Lieve* (waarschijnlijk een later als *Lieve* gekanaliseerde arm van de *Leie*)' (Decavele 1989, 55); 'het deel van de *Leie* tussen het Gravensteen, waar de in een oude *Leie*-arm uitgegraven *Lieve* haar verlaat' (Verhulst 1985, 407); ten slotte Notteboom 2008, een loflied op de *Lieve*, waar de naamsverklaring onaangeroerd blijft.

Bij nader toezien pleit inderdaad een en ander tegen een prehistorische etymologie. Er is ten eerste de blijvende onduidelijkheid over het verloop en de wijziging van de *Leie*-armen in Gent, vgl. het dispuut gevoerd in Verhulst 1985 en Gysseling 1995. Bewijst de passus 1270 (ns) *par deuers Gant a vn fosseit de le Lieve*, waarop Gysseling blijkbaar steunt, wel voldoende dat de naam *Lieve* er vanaf de prehistorie circuleerde? Is de vrij jonge attestatiedatum van de naam *Lieve* (tweede helft 13e eeuw) in een

algemeen toponymisch erg vroeg en overvloedig gedocumenteerde stad als Gent niet veeleer een wegwijzer naar een jongere datering? Voorts: zowel voor Hulst als voor Gent weten wij met zekerheid dat de naam gedragen werd door kanaliseringen. Maar er is vooral de door de recente geschiedschrijving bijgestelde chronologie van het hele verhaal van de Lieve en nu ook het opduiken van andere, erg belangwekkende vermeldingen van de naam. Hieronder suggereer ik een jongere verklaring, meer bepaald op basis van het in West-, noordelijk Oost- en Zeeuws-Vlaanderen ooit erg productieve element *ee* 'water'. De naam *Lieve*, die ook heel vroeg in Hulst voorkomt, wordt dan goed vergelijkbaar met de naam *Blijde*, door Gysseling reeds als een naam samengesteld met *ee* erkend.

Aan de reeks voeg ik nog een derde, tot nu toe ontoereikend verklaard gebleven naam toe: *Mooie* (in Eeklo als *Moeie* gespeld). Drie hartige namen op één rij, zichtbare getuigen van het optimisme en enthousiasme van de Vlaamse kooplieden, ondernemers en exploitanten van de Vlaamse olievelden van weleer: de turfgebieden van het noorden.

Gysseling wees genoegzaam op het veelvuldige voorkomen van het element *ee* (Gysseling 1954b; Gysseling 1993). Aanvullend onderzoek in het kader van het TWZOV bracht inmiddels nog meer belangwekkende oude bewijsplaatsen van *ee* aan het licht.

1.1.1. *De Lieve(n) van Hulst*

In en om Hulst was de Lieve een turfvaart naar de zee, vgl. 'Reeds in 1285 was er een kanaal, de Lieve, stromende tussen Hulst en de Schelde ... Deze Lieve had via de Moersluis toegang tot de Hulsterse haven' (Brand 1972, 21). Hieronder enkele oude vermeldingen.

1263 *de wastinis de Paruo moro citra Lieuam*, BGS D 960 o.; 1266 kop. ca. 1280 *a sclusa de Santdamme usque ad aqueductum qui dicitur Lieue*, TC D 217 v°; 1284 *a Scipleed usque in Lieue que a Scalde vsque ad villam de Hulst se extendit*, BGS D 1228 o.; 1293 *vp die Lieue*, G S. Jans o.; 1293/94 *deseure le Lieue*, X RR 180 o.;

Saaftinge 1343 *tote der Nederster Lieue*, BGS D 1783 o.; Hulst 1400 *vp de Westlieue*, G TH 3, 7 r°; Hulsterambacht 1424 *apud Loehoucke ... de Houde Lieue*, G B 2261, 112; 1518 *d'Oude Lieue*, K E 3034, 53 v°.

Nog andere plaatsen in Oost- en Zeeuws-Vlaanderen leveren *Lieve*-namen op. Die bevinden zich zowel ten NW als ten ZW van Hulst. Een voorbeeld : Stekene ca. *neffens der Lieue* G Waas 642, 69 v°; 1529/30 *naer de Lieue* TC 404, 17 r°; zie verder Gottschalk 1984, 486, waar m.b.t. deze 'explosie van Lieve-namen' op p. 323 wordt gezegd : 'De naam Lieve werd aan vele kanalen gegeven'. Staan wij hier voor secundaire naamgeving?

1.1.2. *De Lieve van Gent*

In de dertiende eeuw zocht Gent een toereikende verbinding met de zee. Aanvankelijk werd geopteerd voor Aardenburg en de Ee-monding. Al spoedig werd een vertakking aangelegd naar Damme, Sluis en het Zwin. Deze plaatsen zouden de geschiedenis ingaan als de terminus van de Lieve.

Gravin Margareta van Constantinopel, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, verklaarde op 30 september 1251 dat zij de door de stad Gent voorgeschoten 3000 pond als kosten voor het graven van het kanaal van Gent naar Aardenburg (*aqueductus qui protenditur a villa de Rodemborgh vsque Gandauum*) zou verdelen zoals wenselijk zou schijnen, meer bepaald tussen Gent, Aardenburg en al wie voordeel bij het kanaal zou hebben (Gs o. 66).

De tweede oorkonde van de gravin, van dezelfde datum, onderwierp het geplande tracé van het kanaal naar Gent toe en door de stad heen aan een scheidsrechterlijk oordeel. Dat tracé was als volgt uitgestippeld : van Vinderhoutte tot aan de Durme bij Vroonstalle in Wondelgem, vervolgens door de Wondelgemse meersen

Enkele vermeldingen.

1269 *usque ad Lieuam ... ad aquam que Lieua nuncupatur*, Gs 69 Cl o. (momenteel zoek), kopie 13de eeuw : L B 1561, 27 r°; 1270 (ns) *par deuers Gant a vn fosseit de le Lieue ki uient de deuers*

nostre chastel de Gant par derriere le pourpris des beghines, Gs o. 89; 1294 *ten waterganghe dat men heet die Ghentsche Leye*, Gs o. 204; Eeklo 1288 *bider Lieven*, Gb Rijke Gasthuis o.; Eeklo 1468 *der Ghendtscher Lieue*, X R 34402, 7 v°; Aardenburg 1310/11 *tusschen Zassemans woninghe ende der Ouder Lieue*, B A 689, 60 r°.

Ook in Zomergem/Waarschoot verschijnt de naam : 1254 kop. ca. 1280 *uersus ductum aque qui dicitur Lione* (lees *Lieue*), TC D 209 r° = 1280 kop. eind 13de eeuw *ab aqueductu qui dicitur Lieue*, TC D 310 v°. Deze attestatie, de alleroudste die wij tot nu toe kennen, is van ongemeen belang, zeker als wij ze confronteren met de andere bronnen en verder met wat de jongste decennia door de historici over de Gentse Lieve geschreven is ⁽²⁾.

Het moet duidelijk zijn : in 1251 was de Lieve nog niet voltooid. Als eerste heeft M.K. E. Gottschalk erop gewezen dat de werken in en om Gent pas vanaf 1251 konden beginnen (Gottschalk 1955, 43). Ook de recente literatuur laat de graafwerken pas in 1251 en zelfs nog later aanvangen en eindigen in 1269 (Decavele 1976, Decavele 1989 en Notteboom 2008). In Damme waren de graafwerken de voltooiing nabij in 1262 (Decavele 1976, 38).

Hoe dan ook, deze bevindingen enerzijds en het opduiken van de naam *Lieve* in Waarschoot/Zomergem in 1254 al anderzijds, maken van het 'uitbreiden van de naam Lieve als naam van de gekanaliseerde Gentse Leie-arm tot het gehele kanaal' een onhoudbare opvatting. Nog in de loop van de jaren 1260 blijkt de Lieve op tal van plaatsen overigens haar definitieve naam nog

⁽²⁾ De tekst waarin de vermelding voorkomt, dateert van 1-13 september 1254 en is overgeleverd in cartularium D van het archief van de kathedraal van Doornik, dat aangelegd is omstreeks 1280. Het kopje : [Zomergem] *De x libris annuis ibidem emptis ab hereditibus domine de Bongarde ad opus scholaris studentis Parisius per p[re]s[ent]em de hartebeka* cancellarium. De tekst : *Universis presentes litteras inspecturis ... quod domina Gertrudis de Pomerio relicta Wallori de Woustwinckle, quondam militis, et eius heredes ... recognoverunt se ... vendidisse et verpississe ... decem et octo bonaria ipsius mulieris arabilis ... quattuor autem bonaria eiusdem terre jacent in loco qui dicitur bredembroch iuxta domum Eustachi ide Brestune militis uersus ductum aque qui dicitur Lione*. Geertrui van den Bogaerde, de weduwe van Walter van Oostwinkel, en haar erfgenamen schonken achttien bunder akkerland, waarvan er vier lagen op de plaats Bredebroek bij de watrgang Lieve genaamd. Deze schenking kwam ten goede aan een studiebeurs in Parijs, die pas ingesteld werd in 1277 en beurtelings naar een Nederlandstalige en een Franstalige student ging, zie Warlop 1971, 60-67 en Pycke 1986, 282-284. Met dank aan prof. dr. Jacques Pycke.

niet te hebben ontvangen, vgl. 1262 *tele est li ordenance dou fosseit ki va dou Dam vers Gant* G Oost. Fonds; zie verder Notteboom 2008, 13.

Beide diametraal tegengestelde opvattingen over de betekenis van het jaar 1251 voor de Lieve, d.w.z. de opstart resp. de voltooiing van de aanleg, lijken extreem. In het licht van al het bovenstaande is het aangewezen de werken enige tijd vóór 1251 te laten aanvangen en het einde ervan te situeren omstreeks 1269. Bij zijn 'streven naar de zee via de Ee en het Zwin' zal Gent met de graafwerken begonnen zijn waar de minste weerstand bestond. Dat was tussen de aanvankelijk voorziene termini Gent en Aardenburg in, meer bepaald in de landelijke sector van de Oudburg, zoals te Waarschoot/Zomergem en mogelijk zelfs ook al verder tot Eeklo op het grondgebied van het Brugse Vrije.

Sanderus zat dus niet zo verkeerd toen hij in 1641/44 (Nl. ed. 1735) stelde: 'De Lieve is haaren loop niet aan de Natuur, maar aan de neerstigheid der Gendtenaars verschuldigt, die in 1228 daar aan begonden te arbeiden, en in 1251 hervattede zy met toestemming van Gravinne Margreet, deze Vaart, vereenigden de zelve onderweg met eenige Moerassen, Beekjes, en met de tweetaklige Rivier de Caale genaamt, en vervolgden den arbeid tot aan Ardenburg, en de Haven van Damme ...' (Sanderus 1735, I, 127).

M.b.t. de naam *Lieve* gebiedt de logica vervolgens: liever dan voor een hypothetische prehistorische naam van een Gentse Leie-arm, die achteraf uitgebreid werd tot het hele kanaal, dient te worden geopteerd voor een middeleeuwse naam die (blijkens de attestatie van 1254) al gegeven was aan een vóór 1251 op het grondgebied van de Oudburg uitgegraven vak van het kanaal.

Vliet en *ee* zijn in de Vlaamse polders de gebruikelijke benamingen voor natuurlijke waterlopen. Daar in dat gebied in latere tijd de kanalisering van die waterlopen een veel voorkomend verschijnsel was, werd *ee* gaandeweg gevoeld als benaming voor gekanaliseerde wateren (vgl. Hannekenswerve 1300 *aqueductus qui dicitur vulgaliter Hee*, BGS D 1400 o.), naast specifieke

ke termen als *dilf*, *gracht*, *ledē*, *vaart*, het leenwoord *ka(an)le* en een aantal andere.

Germaans *aa* (zijn representant in de kustdialecten is *ee*) gaat terug op *aha/ehe* uit Germaans **ahwō*, beantwoordend aan Latijn *aqua*. Naast de Vlaamse polders kennen Zeeland, Holland, Friesland, Groningen de vorm *ee*. In Noord-Holland komt ook *ie* voor, waaruit de bekende Amsterdamse waternaam *IJ. Aa* daarentegen vindt men in Drente, Overijsel en Utrecht, ook in Frans-Vlaanderen (bv. het riviertje *de Aa*). Ook in de Kempen, waar de *h* nog wordt uitgesproken, geeft *aa* de toon aan, vandaar een realisatie als *o.ch* (Kempeneers 1983, 71-87). De *ee* van de Vlaamse polders en Zeeland vindt men verder in noordelijk Oost-Vlaanderen. In Brabant (vgl. Anderlecht 1170 *A*, TW) en Oost-Vlaanderen ten zuiden van Gent was *aa* daarentegen de vorm (vgl. Massemen-Wetteren 1221 in *Abroec*, Ms P 14 o.; 1400 *inde stede ter Ha*, As L 12945, 11 r°; Heusden 1448 *een leen dat men heet de Oude Ha ende visscherie vander steenin brugghe inden sloot vpwaert streckende*, EA o.).

Hoewel men ook op de Sint-Baafsabdij de vorm *aa* gebruikte (Gysseling 1993, met vormen als 976 *Laraha* en *Dipanha*), is het onzeker of die vorm ook overal in de portus en in de Oudburg gehoord werd, vgl. De Grauwe 2004, met de conclusie dat Gent lange tijd op het ingveoonse westen gericht bleef.

Reductie en verdere verdoffing van de aanvankelijke diftong [eə] traden snel op waar het bepalend element (al dan niet correct) herkend werd. Zo evolueerden **Blijdeē* tot *Blijde*, **Mooieē* tot *Mooie* en **Vogeleeē* tot *Vogele* (met, in zijn oudste attestatie 1221 *Voghela*, -a voor de verdofte eindvocaal, vgl. 1249 *Bochouta* uit de bekende schepenbrief), later zelfs tot *Vogel*. Ook het samen in één tekst voorkomen van *Otene* en *Diepenee* zoals 1231 *in Niuenotene et Diepenee* en 1234 *in Nothene et in Dypenee* bewijst dat verdoffing erg vroeg kon optreden. **Lieveē*, net als **Blijdeē* en **Mooieē* niet geattesteerd, werd op zijn beurt *Lieve*. Reductie en verdoffing vormden een mogelijke ontwikkeling, die zich echter niet in alle gevallen heeft voltrokken, getuige de West-Vlaamse waternaam *Noordee*, de namen *Zierikzee*, *Purmer Ee* en *Dokkumer Ee* en de volkse vorm van de gemeentenaam

Bredene, uitspr. *Breeānienge* (in Bredene-dorp) of *Brèènienge* (in Bredene-Duinen en Bredene-Sas). De uitgang *ienge* is er een volksetymologische aanpassing van oorspronkelijk *eeā* aan het achtervoegsel *-ienge*, dat ter plaatse tot voor kort als *-ieā* werd uitgesproken.

Zoals in de naamkunde meer het geval, kon ook versterkende, zelf hypercorrecte evolutie optreden, zoals in de namen *Ede*, *Bewesterede* en *Beoosterede*. Op herinterpretatie wijst dan weer het type *Zieriksee* gespeld als *Zierikzee*.

In de naam *Lieve* kan het element *lief* ofwel 'aangenaam', ofwel 'rustig, langzaam vloeiend' betekend hebben, welke eigenschap in latere tijd in elk geval in stand gehouden werd door het installeren van sluizen en rabotten. Het element *lief* komt vaker voor in waternamen, wat blijkt uit namen als *Liefdijl* (met *dijl*, bij *delven*) in Kieldrecht of Kallo 1389/90 *le Liefdijl*, X R 6884, 10 v°; 1413/14 *le pescherie appelle Liefdijl*, X R 6886, 60 r°; en *Liefkene* op de grens van Doel en Kallo: 16de eeuw *Liefkine houck*, G kaart 442; 1566 *Liefkenshouck*, De Wilde 1944, 466.

1.2. *Blijde*

De Blijde bereikte vanuit het zuiden Aksel, waar ze in de Dicipenee overging. Naar de Blijde zijn Beoostenblijde en Bewestenblijde genoemd. Enkele vormen: 1164 kop. 12de eeuw *terram trans Blide*, TW; ca. 1300 *in Westzameslacth pro Blidemude*, Gs 75, 304, 5 r°.

De eindvocaal in *blijdee* (< *blij* + *ee*) eenmaal verdoft, werd *Blide* opgevat als een substantief: Mnl. *blijde* 'blijdschap' en zo overgenomen in de naam van het klooster ter Hagen in Zuiddorpe: 1236 *conuentus Domus Gaudij prope Axle*, Gh I 4 en 5; 1278 kop. 1350 *le couuent ke on apele Maison de Joie*, Gh I 14bis; 1278 vertal. 18de eeuw *t'Huijs van Blijdschappen*, Gh I 14.

1.3. *Mooie*

1.3.1. *De Mooie van Assenede/Zelzate*

1280 *entre deus watregans dont on apiele lun watregen Zantlede et lautre Moie* 1280 kop. 14de eeuw, MY C 1, 159 v°; 1285 *sour le muer de Zelsaten en le parroche de Axenede dont li onze bonniers ... gisent sour vn watreganc com apiele Moye*, MY C o.; 1289 kop. 13de eeuw *sour le muer de Selzaten ... deseure vn watreganc con apiele Moie*, L B 1561, 66 v°; 1290 *in de prochhie van Assenede up ene lede heetd de Moihe*, CG, 1436; 1378 *sinen mour ghelegghen bachten der Leepe gheheeten de Beckel ende Moye*, Gs 301/6, 128 v°.

Turfvaart. Mnls. moy 'fraai' + ee 'water'.

1.3.2. *De Mooie van Eeklo*

1274/75 kop. *toute le wastine ki gisent entre le Zoutewest [lees Zoutewesc, vgl. 14 r°] et le Moiekin*, L B 1561, 36 v°; 1351 *ten zuutwesthoucke van West eclo in die Moye ... hendende an die Moerstrate*, SJHB-O. 605; 1358 *tote den lande dat men heetet de Moye*, G RG, O; 1521 *inde Corte Moeye*, G B 1315, 10 v°; 1568 *inde Langhe Moye*, SAE-1010, 138 r°; 1429 *an de Moye strate*, G SP o.

De naam *Mooie* (ten onrechte gespeld als *Moeie*) luidt er : *meu-e*. De klank *eu* beantwoordt aan Oostvlaams *ooi* (Van de Woestijne 1994, 87). *Mooi* vindt men ook in de Vlaamse familienaam *De Mooie*, *De Meu* (andere verklaring in WFN, 956).

1.3.3. *De Mooie van Kopwijk (ten NO van Zaamslag)*

1344 *vp die moye, van der moyen*, Gs 75, 301, 4 v°, 5 r°.

1.4. ANDERE NAMEN SAMENGESTELD MET -ee

Vooraf : (1) nog niet al het materiaal voor het TWZOV is hier opgenomen; (2) voor een aantal verklaringen kan men terecht in het TW, Gysseling 1954b, Gysseling 1993 en Rentenaar 1991.

AALDE in Hulst : 1399 in *Juerdaens polre tusschen den vliet van Alee ende den dijc van Westusen*, K OLV L I, 30 v°.

ARNDELZEE > Harderzee in Nieuwerkerke (bij Oostburg) : 1269 *Arndelzee*, Gottschalk 1955, 96; 1301 *ter Niewer kerken ... jn een dorp dat men heet Arrendelzee*, BH SJ 276 o.

BAROUTZEE in Vrankendijk : 1268 *inter Baroutzee et nouum dicum de Frankendike*, BGS D 1038 o.

BOIDEKENSEE in Oosmanskerke : 1310/11 in *boidekins hee de heevliet loopter of nord half*, B A 689, 50 v°.

DIEPENEE(POLDER) in Steenland, te NW van Aksel, waar de naam Diepenee oorspronkelijk de waterloop van Aksel naar Terneuzen moet hebben benoemd : 976 in *Hostholt super fluvium Laraha et... super Dipanha*, TW; 13de eeuw *Diepene* G LSB den.; 13de eeuw in *Diepenne*, G SB rol 94.

DIEPENEE in Koudekerke, tussen Biervliet en Terneuzen : 1251 in *loco qui dicitur Dipenee ... Dipene*, G SB R rol 54, 3; 1262 in *Diepene, supra Dipene*, Gysseling 1995, 171; 13de eeuw *jn Dyepenhee*, G B 552, 4 r°.

DIEPENEE in Kopwijk, ten NO van Zaamslag : 1404 in *Diepeneede*, Gs 330/13, 115 r°; 1426 *Diepenheede*, Gs 301/28, 2, 108 r°.

DIJKSEE in Akselerambacht : 1398 *jn Dijcshee*, G B 2598, 10 v°.

EE bij Aardenburg, in Hannekenswerve 1269 kop. 1320 *ouer die Ee*, BH B K 1, 76 r°; in Maldegem 1294/1300 *ouer die Hee*, BH SJ D 1, 1v°.

EE tussen Oostburg en IJzendijke, over Schoondijke : 1243 vid. 1325 *Benordhe*, BGS S 9 o.; 1243 vid. 1325 *jn terra que dicitur He*, BGS S 9 o.; in Ruisvliet 1393 *toten Eevliete*, G SP 1, 1510, 37 v°.

EE bij Terneuzen, in Vroondijke : 1251 *supra Hee*, G SB R rol 54, 2.

EE in Hontenisse : 1349 *jn de Hee*, BGS D 1840 o.

GEROUTSEE, overeenkomend met Bewestenblijde : 1231 *Geroushe*, Rentenaar 1992, 22; 1256 in *polre de Gheroudze*, Gb F 26; 1420 *Gheeraertshee* G B 2261, 11.

GORINKHEE in Gorinkhem en als hapax mogelijk te beschouwen als onechte naam met *ee* samengesteld : 1369 *in Gorichee*, Gh II 14.

HAMELHEE in Aandijk : 1372 kop. 14de eeuw *Andries van Hamelhee*, Gs 190, 2, 6 v°.

HARBOORTSEE > Aalbrechtssee tussen Aandijk en Zaamslag : 1242 *a loco qui dicitur Herburse usque ad veterem dicum juxta mare*, Gs 75 o.; 1282 *Arberdshee*, Ms P 71 o.; 1285 *vp Harebortse*, CG I, 987; ca. 1300 *Herberds hee*, Gs 75, 305, 12 r°.

HIDDENZEE, een zeearm tussen Wulpen en Koezand : 1167 *Hiddeneze*, TW; 1167 kop. 13de eeuw *inter Scheld et Hedinezie*, L B 1561, 51 r°; vgl. voor de FN 1268 *a liberis Hidden*, BGS D 1038 o.

HOLENEE in Beoostenblijde : 1420 *jn Holenhee*, G B 2261, 71.

HOOLEE in Hulst : 1269 *supra Hoele*, K OLV 129 o.; 1425 *vp de vliet die men heet de Holee*, K OLV 475a o.

HURLEZEE bij Groede : 1239 *supra Hurlesee*, Gottschalk 1955, 100.

IEVENE in IJzendijkerambacht : 1387 *de Oude Yevene*, Gysseling 1955, 26; 1399 *de Heuene*, G SP 2, 1622; 1383/84 *jn Oostburgh ambocht jn die Houde Hieuene*, L B 7723, 26 r°.

KARPEREDE in Melsele : 1443 *in Melcelbrouc ... jnde Carpere-de*, Gs 330/23, 69 r°.

KERKEE in Akselerambacht : 1430 *dwatere dat men heet de Kerchee*, X W 2311.

KORTEE in Ossenisse : 1261/63 *jn Ossenesse ... apud Corthe*, G B 552, 14 r°.

LAAREE, ooit een lange bochtige waterloop in of bij de latere Braakman, met mogelijk een oostelijk vertakkende bovenloop tot Peerboom : 976 *in Hostholt super fluvium Laraha et... super Dipanha*, TW; 1251 *in Lare in de meet in parrochia de Bochoute*, G SB R rol 54; Boekhoute 1261 kop. 14de eeuw Boekhoute eeuw *ter stede die men de Lareech heet*, OH Rb 1, 10 r°; Philippine 1307 *vp die Lare*, L B 1388, 1282bis; 1330 *up die Laree*, BGS D 1643 o.; Asssenederambacht 1356 *decima de Laree*, G SB R 786, 9 v°; Peerboom 1398 *vp de Laree*, G SB K 2314, 10 v°.

MUNKEREDE, ten N van Damme : 1495 *jeghen ouer Munckeree*, As 41, 77.

MUSEE in Ossensisse : 1254 *Willemannus de Muze*, BGS D 842 o.; Kloosterzande 1282 *Bote Boets sone van Moize*, CG I, 657; 1306 *Euerdei de Musee*, Gs 414, 4, 7; 1315/16 *Hughe Boet van Moesee*, G KSMi 382; 1355 *ane Hughe Busers dijc die men heet Musee*, K OLV 332 o.

ODDINZEE in Beoostenblijde : 1398 kop. 1544/45 *in een stede gheheeten Oddinzee*, G B 9, 242 v°.

ONDEREE in Ossensisse : 1286 *gielis land van Onder ee*, CG I, 1118.

OOSTEE in Aardenburg : 1344 kop. 14de eeuw *ter Oestee*, B OLV 720, 97 v°.

OTENE : 1160 kop. 13de eeuw *Otene*, TW; 1247 kop. 1545 *curtem de Othene*, G B 10, 174 r°.

PUREE bij Aardenburg : 1483 kop. 1645 *in de Pure*, NA 12565/1, 54 v°.

RAVERZEE ten N van Lamswaarde : 1458 *in Ser Pauwels poldere ... den ouden waterghanc van rietoliet die in Rauerzee comt te ghare*, WA R 11b, 10.

SCOUDEE in Aandijk : 1248 *Johannes de Scodee*, Gs 75 10 o.

SCHOUDEE in Peerboom : derde kwart 13de eeuw *Scoude*, Gyseling 1995, 171; 1358 *vp Scodee*, G KOLV 520, 21 r°; 1420 *de waterloep of datmen heedt de Schouwe*, G B 2261, 50.

SCHOUDEE in Beoostenblijde : 1289 *de Veteri scoude*, BH SJ rol 8; 1395 kop. 1544/45 *vp Scoudee*, G B 9, 257 r°.

SCHOUDEE in Koudkerke (Boekhousterambacht) 1378/79 *ter Couderkerken vp die dicage ten Tween Scouden*, G SP 2, 1263/64.

SCHOUDEE in Hontensisse : 1379 *de Veteri Vrankendico cum Duabus Scoudeen*, K OLVO 2, 4 v°.

SLIJKEE in Absdale bij Aardenburg : 1442 *ter Slijcheeden*, Gs 330/22, 504 r°.

STRIJPEE in Beoostenblijde : 1252 kop. 1545 *en liu kon apele Estripie*, G B 10, 1 v°; 1261 kop. 1545 *in loco qui dicitur Stirpe*, G B 10, 2 v°; 1261/63 *in Stripe*, G B 552, 4 v°; 1269 kop. 13de eeuw *polram de Stripie*, MY C 1, 149 v°; te ZO van Kopwijk 1289 *entre*

Adendiic et Stripe, Gs 75 20 o.; Westdorpe 1389 *jn Strijphee*, Gs 330/8, 360 v°.

VOGEL in Hulsterambacht : 1221 *Voghela*, BGS D 563 o.; 1296 vals 14de eeuw *de Voghele, van der Voghel*, CG I, 2290; 1330 *jn den Groten Voghel, in den Clenen Voghel*, K OLV 277 o.; 1361/62 *de le pesquerie condist le Vogle*, X RR 295; 1469 *jn den Ouden Voghele*, BGS D 146, 99 v°.

VOGEL in Steeland : 1344 *vp die Voghele*, Gs 75, 301, 13 v°; vgl. 1251 *Steenlant ... in loco qui dicitur Vogheldiic*, G SB R rol 54.

WATEREE in Hulsterambacht : 1424 *jn Waterhee*, G B 2261, 98.

WENTELZEE ten O van Hulst : 1572 *de heueringhe van Rietvliet op Wentelzee*, Gs 28/78/330, 5 v°.

WESTEE in Aardenburg : 1354 *ter West ee*, T D 74, 7 v°.

WOLVERIKSEE bij Aandijk : 1278 *in Ghenderdic ... et Woluericshee*, Gs 75 14 o.; ca. 1300 *supra Woluerichee, Woluericshee*, Gs 75, 304, 1 r°-v°; 1476 *Wolfaerts hee*, G SB B 3571, 45 r°.

WORMEDE in Beoostenblijde : 1420 *jn Wormeede*, G B 2261, 76.

2. Waternamen op -inge

2.1. Grevelinge

Op een landtong tussen het Oude Zwin en de geul van het Nieuwe Zwin, nu grondgebied Westkapelle onder Brugge, bevond zich de plaats Grevelinge : 737 kop. 941 *in pago Rodanainse in loco qui dicitur Grifningas prato qui per stato tempore pascat berbices xxx*, DB, 134 en Gottschalk 1955, 37.

In Dendermonde, op de plaats waar de Oude Dender de stad binnenkomt, bij de sluizen, komt dezelfde naam voor : ca. 1300 *an de brugghe van Grefninghen*, SAD Coll 1486, 1, 4 v°; 1328 *te Greffeninghen*, SAD Coll 1486, 2, 11 v°.

Andere bcwijsplaatsen buiten het studiegebied : Gravelin in Illies bij Rijsel 1178 *Graveleng*, TW; Gravelines/Grevelingen 1040 kop. 1775 *Grauenenga*, 1106 kop. 1240 *Greuenigga*, TW; Graveninge in Utrecht 723 kop. 11de eeuw *cum illo pascue graue-*

ningo, DB, 173; LNT, 153; Dekker 1990, 70-71, als appellatief, betekenis 'met die kanalisering van de weide'; Greffeling in West Maas en Waal, Gelderland ca. 1294 *Griffillinc*, LNT, 75; De Grevelingen, een zeearm langs de noordoostzijde van Schouwen en Duiveland 1256 kop. *Greueninge*, Kruisheer 1986, 1098; en De Gravelinge, een water op Schouwen in de buurt van Elkerzee 1676 *de Grauelinge*, Rentenaar 1992, 5.

In de Lage Landen, waar waterbeheersing sinds mensenheugenis een centrale plaats bekleedt, bezat de erfwoordenschat voor het begrip 'geheel van grachten' de merkwaardige term *graveninge* en *greveninge* > *grevelinge* > *greffeling* (vgl. *heuvel* > *huffel*; *zavel* > *suffel*), door Gysseling voortreffelijk verklaard uit Germ. **graban-inga*, een afleiding van Germ. **graban* 'gracht', TW.

2.2. *Koeveringe*

In en om het polderlandschap treft men de naam *Koeveringe* frequent aan. Voorbeelden : Waarschoot 1345 *an de Cuueringhe*, Gs 69 C 58 o.; Saaftinge 1402 *vne petite pesquerie gisant a le Couueringhe et le Moerdique* *zuud jusques a Felines et dedens le West poulre*, X R 14346, 2 r°; 1434 *jn den Niewen poldere voor de Couueringhen*, Gs 301/32, 2, 140 r°.

Voorgestelde verklaringen : Van Loon 1965, 53-59 met de betekenis 'grondduiker'; Rentenaar 1992, 11-12, met de oudste vermelding van het woord : 1263 *Couueringhe* als naam van een verdwenen dorp in Zuid-Beveland en met een suggestie voor de betekenisontwikkeling voor Mnl. *coeuer* van 'overvloed' tot 'overvloedig gevulde waterloop'.

Op 27 mei 2010 prospecteerden prof. dr. Hugo Thoen, eminent kenner van de Vlaamse kustvlakte, en ikzelf de Koeferinge van Vrasene. De plaats Koeferinge is een zandige landhoogte die door een diepe dijksloot afgescheiden is van de veel lager gelegen (periodiek onderlopende) zoom van de poldervlakte. Deze sloot draineerde het water en beschermde zo het land tegen verdere afbraak.

Koevering komt veel voor als naam van waters. *Coeveringe* betekent daarom wellicht 'sloot ter versterking, beveiliging', vgl.

Mnls. *coever* 'kracht' (Eng. *re-cover*), Mnls. *coeveren* (naast *coevereren*) 'herwinnen', waarvan de naam dan een afleiding moet zijn.

3. De waternamen *Kale* en ... *Chanalaus*?

In 1982 legde M. Vanhaesebroeck (1982, 74) de Deinse naam *Kaandel* uit als Mnls. *caenle*, een oud leenwoord uit Lat. *canalis*. Hierin werd hij scherp teruggefloten door Gysseling, die *caenle* < **caelne*, **calene* < IE **kalonā*- veronderstelt, vergelijking zoekend met de vele namen van het type *Calonne* en het argument hanterend dat de naam van natuurlijke waterlopen vaak wordt overgedragen op gegraven waterlopen, voorbeelden zoals de *Houtlei* te Gent en de *Reien* van Brugge (Gysseling 1984).

Toch is voor de Deinse *Kaandel* én voor de naam *Kale* die laatste redenering niet langer houdbaar. Als inmiddels oudste en dus geloofwaardigste vorm van de naam van de Kaandelgracht trof Rombaut 1988, 132 nl. in 1264/65 "*in Doïnse ouer de(n) Caenle*" aan: de vorm *caenle* (niet *caelne*) met mannelijk (niet vrouwelijk) genus (bronwoord: *canalis* m.). Stonden wij hier voor een oud hydroniem **caelne*, dan zou in de slot -e een Germ. -ō uit IE -ā moeten schuilen, als teken van de vrouwelijke klasse zo typisch voor Noord-Europese hydroniemen. M. Vanhaesebroeck had het dus toch bij het rechte eind. Voor de naam *Kale* behoeven wij dus evenmin een prehistorische uitleg. Voor dit verhaal verplaatsen wij ons even naar de streek ten noorden van Deinze, namelijk naar de vallei van de Hoog- en Nederkale.

Even zou men nog kunnen denken dat de Kaandel en de Kale twee afzonderlijke waterlopen zijn met etymologisch verschillende namen. Zulks is echter niet het geval, ook al suggereert het huidige kaartbeeld het anders en kan zelfs worden gesteld dat 'een hoogterug nabij Bachte de valleien van Kale en Kaandel-Zeverse Beek van elkaar scheidde' (De Vos 1958, 13). De geologische kaart, die een veel beter inzicht verschaft in de vroegere loop van rivieren, leert ons beter: ten noorden van Deinze bestond in de predocumentaire tijd een veelheid van oergeulen die de Leie en de Durme verbonden.

Voor de stadsgeschiedenis van Deinze in het bijzonder betekent zulks dat de oude Leieloop er een grote lusvormige meander om de huidige stadskern vormde. Nadat de huidige rechte loop (kennelijk ten gevolge van een doorsteek) een feit geworden was, degenereerde de meander en hij werd verder tot een heuse stadsgracht vergraven die *Kaanle* > *Kaandel* genoemd werd. Drijvend op de uitstralingskracht van de stedelijke kern van Deinze, die in de 13e-14e eeuw al tot bloei kwam, moet dan omstreeks 1400 de naam Kaandel een expansie naar het noorden gekend hebben: te Nevele 1410 *an de Caelne*, 1413 *de Cale van Somergem*, 1413 *beede de Calen*, De Vos 1958, 3, 4 en 6. Zowel de oude namen Durme als Poeke moesten het daarbij ontgelden. Hiermee is ook een antwoord gegeven op de vraag van A. De Vos 'onder welke modaliteiten deze verdringing zo volledig en gemakkelijk kon gebeuren' (De Vos 1958, 16).

Doordat de naam *Caenle* op -e eindigde en die uitgang in het Mnl. steeds meer het teken was gaan worden van het vrouwelijke genus, verliepen op de meeste plaatsen heel wat mannelijke namen op -e naar de vrouwelijke klasse⁽³⁾. Dat gebeurde ook bij de riviernaam *Kale*.

Over *Kale* en *Kaandel* uit *caelne* < *caenle* vindt men overvloedig naamkundig materiaal in De Vos 1958 en Vanhaesebroeck 1982, 74. In 2001 schreef Jan Lyussaert een artikel over de naam *Kale*: Luyssaert 2001. Ook hij verdedigt de bovenstaande 'jonge' etymologie. Ter vergelijking nog in West-Vlaanderen:

Kaandele [= de Neerkale van hierboven], een waterloop te Ruiselede 1466 *vanden Caendele*, De Flou 6, 1033 en 7, 72; Kaalne, een waterloop te Oedelem 1331 ... *der Caelne*, 1588 *de Cale*, De Flou 6, 1031; Kaandelbeek, een waterloop te Dentergem en Markcgem [verband met de Deinse Kaandel?] 1699 *vande Candelbeque*, De Flou 6, 1033 en 7, 71; Kalebeek, een waterloop te Elverdinge 1515 *up de Calebeke*, De Flou 6, 1122; Kalebeek, een waterloop te Beveren bij Roesbrugge 1515 *Callebeke*, De Flou 6, 1154.

⁽³⁾Een omgekeerde evolutie ziet men in de dialecten waar -e in de loop der tijden verdwijnt, b.v. in Brabant en oostelijk Oost-Vlaanderen: *die Dendere* > *die Dender* > *den Dender*.

In 2005 ging ik nog een stap verder door ook in de enigmati-sche Oudenaardse naam *Kale* het hierboven besproken element te herkennen : Van Durme 2005. In een doorwrocht artikel had M. Hoebeke deze Oudenaardse 'benaming' *kale* al eerder aan een onderzoek onderworpen : Hoebeke 1988. Zonder de etymologie van het woord echt te ontsluieren, trok hij de conclusie dat (1) *kale* de naam moet zijn geweest van de plaats waar de stadswaag aanvankelijk stond, en (2) die naam 'op associatieve basis' met-tertijd de tweede schepenbank van Oudenaarde ging aanduiden. Verder merkte hij op dat de stadswaag in de 14e eeuw onder het Vloeshuis was gevestigd, dat zich toentertijd op de Markt bevond, bij de ingang van de Broodstraat.

In Hoebekes redenering bekleedt de stadswaag een centrale rol, wat logisch lijkt, lettend op de betekenis in de vroegste attestatievorm : 1338 *de cale van der poert, ter cale*, Hoebeke 1988, 26. Toch kan men zich afvragen of de tweede schepenbank zelf hier niet aan de basis ligt, wat onder meer gesuggereerd wordt door de gelijkstelling [*poorterbouc der*] *Stede ende Caele van Audenaerde*, SAO 954/1159-154 = *Stede ende Vrijhede van Aude-naerde*, passim. *Caele*, *cale*, *kale* als term voor het geprivilegieerde Oudenaardse territorium dus.

Als dit denkspoor juist is, moct *kaelne* met metathese uit **kaenle* hier dan zoveel hebben betekend als 'stadsgracht(en)', ter afpaling van het stedelijke gebied, inz. tgov. het gebied van de Burg op Pamels territorium'. Een grafische voorstelling van dat territorium in Berings 1989, 118. Een belangrijk onderdeel van die afperking was zonder twijfel de Burgschelde, volgens M. Hoebeke gegraven in het begin van de 13de eeuw, maar voor G. Berings al een historisch gegeven omstreeks het jaar 1000 (Berings 1989a, 115). Noteer verder dat van de Burgschelde, waarin ook nog eens een territoriummuur stond, al die eeuwen officieel geen naam is overgeleverd : het duurt tot 1408 alvorens wij het moeten stellen met een (vrij triviale) naam : *an tCleen Scheldekin*, Damman 1958/59, 85.

Het leenwoord dat ons hier bezighoudt, bewees in de toponymie van Oost-Vlaanderen zijn diensten, getuige de onderstaande eerbiedwaardig oude voorbeelden.

Assenede 1248 kop. 13de eeuw *a termino qui dicitur Leghimoer* (lees *Lepimoer*) *vsque ad terminum qui dicitur Kendele et a termino qui dicitur lAlebieke*, L B 1561, 43 v°; Elst 1272 *jn Elst ... Arnulphus de Keelne*, OH Rb I, 12 r°; 1305 *Arnouds oir van den Kaelne*, OH 149, 4 v°; Nukerke ca. 1275 *au Kenle*, XB VR 23 v°.

Hetzelfde leenwoord treft men verder oostwaarts aan, van Brabant (b.v. in Overijse met 1350/1400 *in den Kelle*, nu de naam van een fontein, zie Van Durme 1996, 325) tot het Rijn- en Moezelgebied, zo in Keulen ca. 1180/85 *cum aque ductu nos vocamus kanle*, Keu Schr N 9; ca. 1205/14 *de aqueducto qui dicitur canle*, Keu Schr Sc 2.

Het al in de Romeinse tijd door de Germania ontleende *canalis* m. vindt men waarschijnlijk nog het vroegst geattesteerd en dus ook het gaafst bewaard in het variantenapparaat van de plaatsnaam Kallo of, zoals anderen dan Gysseling het willen, van de naam van een schiereiland in het zuidelijke deel van het stadsgebied van Antwerpen (zie Van Loon 1982). Wat er van dat laatste dispuut ook zij en hoe de bronnen met de respectieve vormen ook zijn omgegaan, Onl. **canale* uit Lat. *canalis* is een geschikte kandidaat voor het eerste element in de intrigerende vorm *Chanalaus* (met Merovingische *ch* voor de klank *k*): begin 8ste eeuw kop. 10de eeuw *paruam insulam cui uocabulum est Chanalaus iuxta Scaldum fluiuium*; begin 8ste eeuw kop. 9de eeuw *Chanelaus*; 845/55 kop. 9de-10de eeuw *insula dicta Caloloo*; 1071 kop. ca. 1200 *Caleulo* (lees *Calenlo*?); 1196 *Kalelo*, TW.

4. De waternamen *Lede*, *Leet* en *Leie*

Germaans **laidō-* > Mnl. *lede*, waarvan het werkwoord *laidjan* > *leiden* is afgeleid, betekent zoveel als 'geleide, dus gegraven of gekanaliseerde waterloop'. Over het Kanaal vindt men als tegenhanger Oudengels *lād*, Middel- en Nieuwengels *lode*. In Oost-Vlaanderen is de gewone vorm *lede*, die nu *lee* luidt. Een vroeg voorbeeld: 1241 *ultra aqueductum qui Nortlede dicitur*, de latero Moervaart, Gysseling 1993, 171.

In het zuidwesten van het Nederlandse taalgebied verliezen, net zoals in het Engels, de vrouwelijke woorden met lange

stamsyllabe hier hun eindvocaal. Zoals *made/mede* evolueert tot *maat/meet*, verschijnt *lede* als *leet*, b.v. Ioperleet, Nieurlet (Nieuwerleet) bij Duinkerke 1127 *ad Niuwerledam*, 1151 *Niwerled*, TW; vgl. verder in Sint-Omaars vroege apocope van *-e* in een woord als Oost- en West-Vlaams *strate*; midden 12de eeuw *Boke-riestrat*, TW s.v. Boucquerie en midden 12de eeuw *Mollines strat*, TW.

In Oost- en West-Vlaanderen ziet men vanaf het begin van de dertiende eeuw tijdelijk nog een derde evolutie: intervocalische *d* wordt *j*, zie Van Durme 1986: *Bredenbroek* (in Velzeke) > *Breienbroek*, *Adegem* > *Aaigem*; *Odegem* > *Ooigem*; *Ingodegem* > *Ingooigem*; enz. Zo komt het ook dat *lede* er vaak als *leie* verschijnt. Er is dus geen enkele reden om aan te nemen dat zich hier een vermenigvuldiging van de riviernaam *Leie* heeft voorgedaan, al mag dat ook zo lijken.

Enkele voorbeelden:

Maldegem 1288 *jn die Ghentsce Leye*, CG I, 1281 (ondanks: 1412 *vander Ghentscher Lieuen*, B J 2554 o.); Maldegem 1294/1300 *ten Moerhuse ouer die Leie*, BH SJ D 1, 14 v°; Heile 1353 *toter Leye*, B Z o.; Ossenisse 1378 *de Leye meet*, G SB rol 9; Hansbeke 1477 *vp de Leye*, Gs 330/34, 33 r°; Aardenburg 1483 kop. 1645 *ande Leije*, NA 12565/2, 28 r°.

5. Lode

Bij de verklaring van de Gentse namen *Lo* (1234 *Rase de Loe*, G SP II 2bis, 52 r°; ca. 1360 *de Loo*, G SP 419, 13 r°; ca. 1400 *van der Loe*, G SP 67, 3 v°) en *Lodemeers* (1281 *de Lodemersch*, G SP 125, 16 r°) etymologiseerde Gysseling *lode* als Germaans **lauthō-* 'moeras' f. (Gysseling 1954a, 58), met verwijzing naar namen als *Moerlode* (1204 *Morlode*) en *Deurlode* (een zeegat ten ZW van Walcheren), tegenover het beter bekende en ook veel ruimer verbreide *loo* 'bos op hoge zandgrond' uit Germ **lauhō-* n.

Zoals *made/mede* en *lede* evolueerden tot *maat/meet* en *leet* (zie hierboven), zien wij dat *lode* in het westen *loot* wordt, terwijl het grote oostelijke deel van Vlaanderen *loo* en Brabant *looi* kennen. Om uit te maken of een Vlaams *loo*-toponiem op *lode* teruggaat,

behoeft men ofwel een primaire lode-attestatie, ofwel een primaire vorm met het vrouwelijke genus.

Enkele voorbeelden uit het noorden van Vlaanderen: Kloosterzande 1330 *jn de Lode*, K OLV 277 o.; 1379 *de Euerdeispolre et Loeda*, K OLVO 2, 5 r°; Zaamslag 1297 *Dorloet*, CG I, 2462; Hulst 1307 *Heinris de Durlode*, Gs 414, 5, 5; Oostburg ca. 1314 *in de Lode meet de water ganc leghter of zuud half de landwech* BH SJ rol 12; Ossense 1373 *vp de waterganc die men heet Dorlode*, BGS D 2046 o. De vroegst geattesteerde voorbeelden levert echter West-Vlaanderen met *Lood* te Ramskapelle bij Nieuwpoort (1138 *xl mensuratas terrae citra Loth*) en als naam van een wijk in Klemskerke (1257 *in Loet*, 1342 *jn ene jeghenode die men heet die Lood*, 1349 *jhan uter Lood*, De Flou 9, 909). Ook Melle 1251 *ter Lo*, G N H 6 moet een lode-naam zijn. In Knesselare staat men blijkbaar voor een genuswisseling f. > n. : 1364/65 *eene quantitet van taillehout staende vp een stic dat men heet ten Looe*, X RR 16; 1365/66 *tLood*, X RR 17.

Het designatum was dus of een (moerassig?) terrein, of een (slijkerig?) water, vgl. verder Beekman 1941, 343-349, met tal van voorbeelden getuigend van de betekenis 'buitendijks water, veelal een kil of kreekmonding'. Men treft het woord zelfs als soortnaam aan : 1379 *looden, vaerden* en later *de creeke ofte loo verder te stoppen*. Omdat het woord in die laatste betekenis in de omgeving van *lede* 'gegraven waterloop' kwam, dacht A. Beekman aan beïnvloeding door het hierboven al genoemde Middelenlengse *lode* 'channel, open drain in fenny districts', precies ook de etymologische tegenhanger van het Vlaamse *lede*. Echter, ontlending aan het Middelenlengs — zo laat dus — is ondenkbaar in het licht van de ouderdom van de hierboven aangehaalde vormen. Hier wees A. Weijnen al op, die voor *loo/lode* de betekenisevolutie 'moeras' > 'poel' > 'kreek/kil' voorstelde (Weijnen 1949, 76)⁽⁴⁾.

⁽⁴⁾ Op zijn beurt leidde M. Schönfeld *lo* 'moeras > water' af van *lo* 'bos', meer bepaald als volgt : 'Het verschil in geslacht (*lo* 'bos' is meestal onzijdig; *lo* 'water' vrouwelijk) is geen overwegend bezwaar; invloed van synoniemen is aannemelijk. *Lo* kwam in zijn betekenis dicht bij *lee*, *lede* te staan; en onder invloed hiervan ontstond naast *lo* ook *lode*. Een verkurting van *lode* tot *loet* (= *lood*) is te vergelijken met die van *lede* tot *leed* (*leet*)' (Schönfeld 1955, 155-157). Dat *lo* naderhand dicht bij *lee* kwam te staan, kan niet worden ontkend, getuige de in latere tijd opduikende vorm *Doortede*. Dat *lo*, *lode*, *loot* onder invloed van *lee*, *lede*, *leet* ontstonden, is evenwel onwaarschijnlijk.

Men kan zich nog even afvragen wat het betekenisverschil tussen *Moerlode* en *Deurlode* enerzijds en *Moordrecht* en *Dordrecht* anderzijds is geweest. Het antwoord op deze vraag vindt men mogelijk in de HKCTD 81 (2009), 261-266 : de laatste twee wateren waren 'bevaarbaar verklaard', de eerste twee blijkbaar niet, hoewel ... een naam als *Deurlode* ook een bevaarbaar verbindingswater suggereert. Een kluwen!

6. *Kalf*

Sint-Gillis-Waas : 1171 *Calf*, G SP o.; 1281 *Theodericus de Calue*, G SP 125, 133 r°; Wachtebeke-Moerbeke : 1241 *a loco qui vulgo dicitur Calf*, G SB o.; 1248 kop. 15e eeuw *quinguinta bonaria wastine site jn territorio Calue*, Gb F2; Sint-Laureins : 1313 *tusscen Blouwels wegh ende Calven, de Via Calven*, ARA-RR 2856.

Gysseling suggereert Mnls. *calf* 'dwarshout', vandaar 'een bruggetje waar de verkeersweg Wachtebeke-Moerbeke deze turfvaart overschreed?' (Gysseling 1993, 174). Mogelijk past beter : *kalf* 'afgezakte aarde aan een slootkant, een kanaaloover' (WNT VII 933), in Oost-Friesland *Kalv* (Crompvoets 1981, 309 en 348 s.v. *kalf* en *kalven*), zie ook over een mogelijk verband met veen Van den Bremt & De Meirsmen 2010, 37. Een suggestie : 'afkalvende veenrand' of 'inkalvend, inklinkend moer', vgl. 'zoetwaterveen uit verlandend moeras, dat 's zomers droog staat en enkel dan kan worden geëxploiteerd' (Van de Woestijne 2010, 694). *Kalfven* komt als plaatsnaam voor ten noorden van Ossendrecht.

7. *Schelvering*

Deze plaatsnaam komt veelvuldig voor in noordelijk Vlaanderen, getuige o.m. de volgende (chronologisch gerangschikte) attestaties :

Hulst 1285 *liretage ki gist deuens le Scelueringhe*, L B 1564, 41 v°; Aandijk 1337 *an die Sceluerinche*, Gs 75 58 o.; Saaftinge 1339 *an de Scelueringhe*; Wouter Duls *Scelueringhe*, K OLV

303 o.; Saaftinge 1341 kop. ca. 1500 bij *Daen Veldams Scelueringhe*, K d'Hoop 81, 2 v°; Steenland 1351 *up de Scelueringhe bider sluus daer sine scuren up staen*, G SB K 2543, 13 v°; Willemskerke 1372 *jn de Schelueringhe van der Noyse tuschen den Splet waterganc ende den Zeedijc*, Gs 75, 306, 23 r°; Beoostenblijde 1387 *neuens der Scelueringhen van Boestenblide*, Gs 75 89 o.; Aksel 1400/01 *de Oliuier le Peskeur qui a pris a ferme le Scelueringhe appelle Zijdinghe entre Axsele et l'Espoije*, X R 8189, 13 r°; Kioldrecht 1465 kop. 1565 bij *Kioldrecht naer de Nieuwe Schelueringe*, X R 45221 39v°; Assenede 1427 *jn Scelueringhen*, Gs 330/19, 75 r°; Zaamslag 1495 *eist op hole dijcke vp sluyse vp waterghanghe vp scelueringhen van straten oft...*, G B 2713; Rietvliet 1518 *de Scelueringhe*, K E 3034, 57 r°

De precieze betekenis kunnen wij pogen te achterhalen aan de hand van twee charters uit het archief van Ten Duinen, waar het woord nog niet in zijn propriaale status verschijnt :

1239 *a dico grangie de Frankandico usque ad dicum grangie de Grode scelueringham facere decreuimus*, BGS D 720 o.; 1279 (*dorsaal de slusa et aqueductu de Groda*) *in schusa uel in scelueringha ... que scelueringha habebit in latitudine inferius vnam virgam et dimidiam, in altitudine dimidiam virgam eque altam super terram arabilem, in latitudine superius dimidiam virgam et ab utraque parte dicte scelueringhe erit vna virga terre in latitudine*, BGS D 1176 o.

Het ging hier dus om een bovengrondse gesloten waterleiding in hout (kennelijk als 'sifon' dwars door een lager gelegen polder lopend) van dijk tot dijk met een trapeziumvormige doorsnede : basisbreedte 5,75 m, kruinbreedte 2 m, hoogte 2 m (aan beide zijden) boven het maaiveld, met aan weerszijden een 3,85 m brede berm. Het was niet toegestaan schapen of ander vee op de schelvering of op de berm te laten grazen. Immers, de grasmat mocht niet beschadigd worden. Als het openliggende deel van de genoemde waterleiding achter de dijk uitgediept moest worden, diende het slijk op de schelvering gedeponeerd te worden ⁽⁵⁾.

⁽⁵⁾ Via een sluis in de dijk dook het water dus van een hoger gelegen polder in de schelvering die doorheen een lager gelegen polder liep. Wie enigszins met polders en dijken vertrouwd is, weet dat — in tegenstelling tot wat men op het eerste gezicht zou vermoeden — ten gevolge van de afzetting van Zeiklei, het niveau van de jongst aangelegde polder aan de dijk-

Het woord *schelveringe* (vgl. Eng. *shelf* 'plank' en Zuid-Oost-Vlaams *schelf* 'hooizolder') is nog in de dialecten bewaard, zo in Voorne, met de betekenis 'aarden walletje met graszoden belegd ... dienende tot afperking ...' (MW VII, 402), vanwaar kennelijk de definitie door Rob Rentenaar voorgesteld: 'opgeworpen aarden walletje' en dan 'greppel, geul' (Rentenaar 1992, 13). Later wordt het woord *conduit* gebruikt.

8. *Beiderwaan*

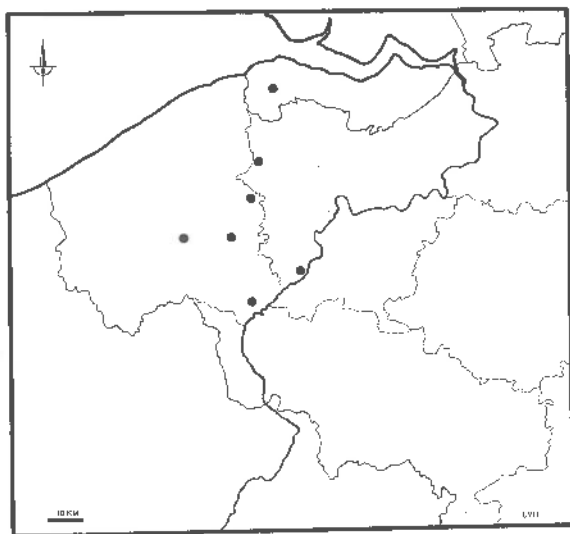
In Oostburg-Schoondijke vindt men: 1163 kop. 12de eeuw *juxta Beitherwane*, 1174 kop. 13de eeuw *Hugo Beitherwan*, *Hugo betherwan*, 1197 *Ostborch ... in vico qui dicitur Beiderwan*, 1260 *te Bederwaen*, 1271 *Boyderwaen*, GN, 345.

Te Bevere bij Oudenaarde komt dezelfde naam voor: Bruwaan 1219 *Bedruwaen*, 1231 *Bedruan*, 1236 *Beiderwan*, 1272 *Bederwaen*, ca. 1405 *Bueydrewaen*, 1543 *Bruwaen*, 20ste eeuw 't *hof te Bruwane*, Hoebeke 1958, 435-436. De naam benoemde er aanvankelijk een hoeve als voortzetting van een neerhof bij een kasteel met een indrukwekkende nog steeds bewaarde 'mote'.

Terecht betwist C. Tavernier-Vereecken de door M. Hoebeke voorgestelde verklaring als Romaanse vorm van Kelt. **bebronna*, de oude naam van Bevere zelf (Hoebeke 1958 en Hoebeke 1977, 122-123). Ander vergelijkbaar materiaal: te Roeselare 1571 *Bruane*, als oude heerlijkheid, de Bruanebrug; te Meulebeke 1373 *Bedrewane*, 1538 *goed te Berewaens.*; te Knesselare 1422 *Buederwaen*; te Ruislede 1242 *Bedrewane*, zie voor overvloedige aanvulling De Flou 2, 966-973 met verder vormen voor

wand hoger is dan dat van de oudere polder aan de andere kant van de dijk. In het geval dat ons hier bezighoudt, diende de abdij van Ter Doest (als eigenaar van de curtis *Groda*, nu Graauw) aan die van Ten Duinen (als eigenaar van de curtis Frankendijk) de toestemming te vragen om een hoger gelegen (en dus jongere) polder te laten afwateren doorheen een lager gelegen polder van laatstgenoemde abdij. Het afwateringsprobleem van Ter Doest was ontstaan doordat onder impuls van gravin Margareta de inpoldering van Nieuw Frankendijk en het westelijk gedeelte van het Land van Saaftinge plaats had gehad en de uitwatering van de polder van Ter Doest naar de Honte niet langer langs daar kon verlopen. Er diende dus een andere uitweg voor het water te worden geschapen (Gottschalk 1984, 118).

Rumbeke nabij Roeselare en Tielt nabij Meulebeke, voor Moen ook nog 1613 *de Bruwane*.

Verspreiding van de naam Beiderwaan

Het ontbreken van de plaatsnaam in de Galloromania, het blijkbaar niet opklimmen tot de Merovingische periode (enkel geattesteerd als naam van latere heerlijkheden en omwalde hoeven) en de concentratie van de plaatsnaam in een bepaalde hoek van Vlaanderen maken een Romaanse etymologie ongeloofwaardig.

Men opteert beter voor een humoristische naam voor moeilijk in te nemen sterktes en bruggenhoofden uit de 11de-12de eeuw : *Bruwaan* uit Mnl. *beider*, nom. ag. bij *beiden* 'wachten, toeven' (MW I, 766-767) + Mnl. *waen* 'hoop; twijfel; droombeeld' (MW IX (1), 1525-1529), 'wachter-hoop' dus! Vgl. andere ironische namen zoals *Dierenkost*, *Dierentijd*, *Bijsterveld*, *Broodseinde*, *Dwaasheid* (b.v. 11de eeuw *ad duaseden* te Baaigem); Fr. *Bonne-Espérance*, enz.

Fonetisch laat de evolutie *Beiderwaan* > *Bruwaan* zich als volgt schetsen : *beiderwaen* > **beierwaen*, **beuierwaen*, **boier-*

waen > **berewaen* > **breaen* > **bruwaen*, dus met (niet onge-
woon) bewaard tweetoppig woordaccent en in de oude varianten
met spelling *th* voor een werkelijke *d*.

9. Zaamslag

1169 kop. 12de eeuw *Sameslaht*, volgens Gysseling mogelijk
met *slachte* 'een 'soort van dijk' bij Beekman, vandaar 'een
plaats waar dergelijke dijken samenkwamen?' (Gysseling 1993,
174). De naam komt ook voor in de Scheldepolder Vlassenbroek,
onder Baasrode: 1490 *een strepe meersch ... jnde Oude Saem-
slacht jnde prochie van Vlassenbrouc*, Gs 330/38, 321 v°; 1574 *in
d'Oude ende Jonghe Samelslach*, Gs 28/5/21; nu Zwamslag, een
plaats waar echter noch op oude, noch op hedendaagse kaarten
samenkomende dijken te bespeuren zijn.

In deze polder werd ongetwijfeld ooit veen gedolven, vgl. zui-
delijker aan de Schelde in Baasrode 1572 *aent Moer*, Gs PC, enz.

Ik suggereer *saemslach* 'turfstapel'. Deze betekenis wordt al-
vast aannemelijk gemaakt door Mnls. *slachplaetse* uit het mid-
deleeuwse veendersbedrijf:

1431 *een buundre moers metter slachplaetsen gheheeten de Corte-
mate*, Gs 301/31, 93 r°; 1433 *een buundre mours met der slachplaet-
sen der voren gheleghe ... ende met noch eendre slachplaetsen ligg-
hende jnt Paradijs*, Gs 301/32, 2, 36 r°.

Literatuur

- Augustyn 1999: B. AUGUSTYN, *De veenontginning* (12de-16de eeuw). Beveren,
1999.
Beekman 1941: A.A. BEEKMAN, *Middelnederlandsch Woordenboek. Aanvullin-
gen en verbeteringen op het gebied van dijk- en waterschapsrecht, bodem en
water, aardrijkskunde*, 's-Gravenhage, 1941.
Berings 1989: G. BERINGS 1989, *Landschap, geschiedenis en archeologie in het
Oudenaardse*. Oudenaarde, 1989.
Brand 1972: P.J. BRAND, *De geschiedenis van Hulst*. Hulst, 1972.
CG: M. GYSSELING, *Corpus van Middel nederlandse teksten (tot en met het jaar
1300)*. Reeks I. Ambtelijke bescheiden. 's-Gravenhage, 1977.
Crompvoets 1981: H.J.G. CROMPVOETS, *Veenderijterminologie in Nederland en
Nederlandstalig België*. Amsterdam, 1981

- Damman 1958/59 : J. DAMMAN, *Toponymie van Oudenaarde*. Univers. verhandeling KUL, 1958/59.
- DB : M. GYSSELING & A.C. F. KOCH, *Diplomata Belgica ante annum millesimum centesimum scripta*. Brussel-Tongeren, 1950.
- Debrabandere 2007 : F. DEBRABANDERE, *Zeeuws etymologisch woordenboek. De herkomst van de Zeeuwse woorden*. Amsterdam-Antwerpen, 2007.
- Decavele 1976 : J. DECAVELE, R. DE HERDT & N. DECORTE, *Gent op de wateren en naar de zee*. Antwerpen-Gent, 1976.
- Decavele 1989 : J. DECAVELE e.a., *Gent. Apologie van een rebelse stad*. Antwerpen, 1989.
- De Flou : K. DE FLOU, *Woordenboek der Toponymie van Westelijk Vlaanderen, Vlaamsch Artesië, het Land van den Hoek, de graafschappen Guines en Boulogne en een gedeelte van het graafschap Ponthieu*. I-XVIII. Gent-Brugge, 1914-38; D. Fl. Rommel, *Indices*. Steenbrugge, 1953.
- De Grauwe 2004 : L. DE GRAUWE, 'In onvervalschten Gentschen Dietsche'. Uit Gents vroegste klankgeschiedenis, vooral in de spiegel van zijn plaatsnamen. In : *Liber Amicorum Johan Taeldeman*. Gent, 2004, 281-300.
- Dekker 1990 : C. DEKKER, Afwatering en schoeuvaart ten westen van de stad Utrecht tot de 14de eeuw. In : *Feestbundel aangeboden aan prof. dr. D.P. Blok*. Hilversum, 1990, 60-80.
- De Vos 1958 : A. DE VOS, *De middeleeuwse loop van de Durme en haar bijrivier de Poeke* (Oostvlaams Verbond van de Kringen voor Geschiedenis. Voorlichtingsrecks, nr. 23). Gent, 1958.
- De Wilde 1944 : J. DE WILDE, Water-toponiemen uit Noord-Waasland. In : *Feestbundel H.J. van de Wijer* I. Leuven, 1944, 459-471.
- DPB : F. De Potter & J. BROECKAERT, *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oostvlaanderen*. Gent, 1864-1903.
- FEW : *Französisches Etymologisches Wörterbuch*.
- GN : C. TAVERNIER-VEREBOCKEN, *Gentse Naamkunde van ca. 1000 tot 1253. Een bijdrage tot de kennis van het oudste Middelnederlands*. Brussel-Tongeren, 1968.
- Gottschalk 1955 : M.K.E. GOTTSCHALK, *Historische geografie van Westelijk Zeeuws-Vlaanderen tot de St-Elisabethsvloed van 1404*. Assen, 1955.
- Gottschalk 1984 : M.K.E. GOTTSCHALK, *De Vier Ambachten en het Land van Saaffinge in de Middeleeuwen. Een historisch-geografisch onderzoek betreffende Oost Zeeuws-Vlaanderen e.a.* Assen, 1984.
- Gysseling 1954a : M. GYSSELING, *Gent's vroegste geschiedenis in de spiegel van zijn plaatsnamen*. Antwerpen-Brussel-Gent-Leuven, 1954.
- Gysseling 1954b : M. GYSSELING, Overzicht van de toponymie van Zeeuws-Vlaanderen. *Jaarboek van de Oudheidkundige Kring "De Vier Ambachten" Hulst* 1953/1954, 23-35.
- Gysseling 1982, GYSSELING 1983 : M. Gysseling, Prehistorische waternamen I-II. *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie* 56 (1982), 35-58 en 57 (1983), 163-187.

- Gysseling 1984 : M. GYSELING, Oude toponiemen te Deinze. *Bijdragen tot de geschiedenis der stad Deinze en van het land van Leie en Schelde* 51 (1984), 9-19.
- Gysseling 1993 : M. GYSELING, Oude toponiemen in de Vier Ambachten. In : A.M.J. de Kraker e.a. (red.), 'Over den Vier Ambachten' 750 jaar Keure, 500 jaar Graaf Jansdijk. Kloosterzande, 1993, 169-174.
- Gysseling 1995 : M. GYSELING, De Oude Leien te Gent. In : J.-M. Duvoisquel & E. Thoen (ed.), *Peasants & Townsmen in Medieval Europe. Studia in honorem Adriaan Verhulst* (Belgisch Centrum voor Landelijke Geschiedenis. 114). Gent, 1995, 91-97.
- Hoebeker 1958 : M. HOEBEKE, Bruwaen onder Bevere. *Album E. Blanquaert*. Tongeren, 1958, 431-436.
- Hoebeker 1988 : M. HOEBEKE, De 'Kale' van Oudenaarde. Proeve van etymologie van het woord kale. *Handelingen van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Oudenaarde* 25 (1988), 23-46.
- Kempeneers 1983 : P. KEMPENEERS, Hydronymie van het Dijle- en Netebekken. *Naamkunde* 15 (1983), 5-95.
- Kruisheer 1986 : J.G. KRUISHEER, *Oorkondenboek van Holland en Zeeland tot 1299*. II. Assen/Maastricht, 1986.
- LNT : R. E. KUNZEL, D.P. BLOK & J.M. VERHOEFF, *Lexicon van nederlandse toponiemen tot 1200*. Amsterdam, 1988.
- Luyssaert 2001 : J. LUYSSAERT, De hydroniemen Leie, Kale, Kalle, Kuundel voor de bovenloop van de Durme. *Naamkunde* 33 (2001), 219-229.
- Moerman 1956 : H.J. MOERMAN, *Nederlandse plaatsnamen. Een overzicht*. Brussel, 1956.
- MW : E. VERWIJS & J. VERDAM, *Middelnederlandsch Woordenboek*. I-IX. 's-Gravenhage, 1885-1929.
- Notteboom 2008 : H. NOTTEBOOM e.a., *De Lieve, tsoenste juweel dat de stede heeft*. Wondelgem, 2008.
- Pokorny 1949-1969 : J. POKORNY, *Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch* I-II. Bern-München, 1949-1969.
- Pycke 1986 : J. PYCKE, *Le chapitre cathédral Notre-Dame de Tournai de la fin du XIe à la fin du XIIIe siècle*. Louvain-la-Neuve & Bruxelles, 1986, 282-284.
- Rentenaar 1991 : R. RENTENAAR, Samenstellingen met persoonsnamen in de middeleeuwse Zeeuwse toponymie. *Mededelingen van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen*. 1991, 1-33.
- Rentenaar 1992 : R. RENTENAAR, De plaatsnamen op -inge(n) in Zuidwest-Nederland. *Mededelingen van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen*. 1992, 1-32.
- Rombaut 1988 : H. ROMBAUT, Een renterol uit het jaar 1264 in het Middelnederlands. *Taal & Tongval* 40 (1988), 121-134.
- Sanderus 1735 : A. SANDERUS, *Verheerlykt Vlaundre*. Leiden-Rotterdam-'s-Gravenhage, 1735.
- Schönfeld 1955 : M. SCHÖNFELD, *Nederlandse waternamen*. Brussel, 1955.

- TW : M. GYSSELING, *Toponymisch Woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (vóór 1226)*. I-II. Brussel-Tongeren, 1960.
- TWZOV : L. VAN DURME, De stille wording van een groots provinciaal project. Het 'Toponymisch woordenboek van Oost- en Zeeuws-Vlaanderen (tot 1500)' op basis van het door dr. Maurits Gysseling en andere onderzoekers nagelaten materiaal, exhaustief aangevuld. *Cultureel Jaarboek provincie Oost-Vlaanderen* 2008, 22-37.
- Van den Breemt & De Meirsmen 2010 : P. VAN DEN BREMT & R. DE MEIRSMAN, De Stroopers in het vizier! *Monumenten, Landschappen en Archeologie* 29 (2010), 21-63.
- Van de Woestijne 1994 : P. VAN DE WOESTIJNE, *Meetjeslandse toponiemen tot 1600. IV, 1. Eeklo*. Maldegem, 1994.
- Van de Woestijne 2010 : P. VAN DE WOESTIJNE, Moeren, zoutwinning en turf-ontginning in het Meetjesland. In : J. De Caluwe & J. Van Keymeulen, *Voor Magda. Artikelen voor Magda Devos bij haar afscheid van de Universiteit Gent*. Gent, 2010, 685-704.
- Van Durme 1986 : L. VAN DURME, Over zonderlinge *ei* (< Wgm. *ai*) en intervokalisches *d* in de (Zuid)oostvlaamse dialecten. In : M. Devos & J. Taeldeman (red.), *Vruchten van z'n akker. Opstellen van (oud-)medewerkers en oud-studenten voor prof. V.F. Vanacker*. Gent, 1986.
- Van Durme 1996 : L. VAN DURME, *Galloromaniae Neerlandicae submersae fragmenta*. Gent, 1996.
- Van Durme 2005 : L. VAN DURME, Toponymische mengelingen uit Oudenaardse bronnen. *Handelingen van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Oudenaarde* 42-I (2005), 31-71.
- Van Durme 2008 : L. VAN DURME, De naam *Leie*. *De Leiegouw* 50 (2008), 307-312.
- Vanhaesebroeck 1982 : M. VANHAESEBROECK, *Toponymie van Deinze 1100-1600*. Deinze, 1982.
- Van Loon 1965 : J.B. VAN LOON, *Water en waternamen in Noord-Brabants Zuid-westhoek*. Leuven-Brussel, 1965.
- Van Loon 1982 : J. VAN LOON, Antwerpens vroegste geschiedenis in het licht van de plaatsnamen. *Bijdragen tot de Geschiedenis* 1982, 3-39.
- Van Strydonck & De Mulder 2000 : M. VAN STRYDONCK & G. DE MULDER, *De Schelde. Verhaal van een rivier*. Leuven, 2000.
- Verhulst 1985 : A. VERHULST, Leie en Schelde als grens in het portus Gent tijdens de Xde eeuw. *Naamkunde* 17 (1985), 407-419.
- Warlop 1971 : E. WARLOP, 'Pariteit' in het bisdom Doornik in de XIIIe eeuw. In : *Horae Tornacenses*. Tournai, 1971, 60-67.
- Weijnen 1949 : A. WEIJNEN, Loo. *Nomina Geographica Neerlandica* 13 (1949), 71-78.
- WFN : F. DEBRABANDERE, *Woordenboek van de familienamen in België en Noord-Frankrijk*. Brussel, 1993.
- WNT : *Woordenboek der Nederlandsche Taal*.

Archiefdepots

As Stadsarchief Aalst
B Rijksarchief Brugge
BGS Archief Goot Seminarie Brugge
BH Archief OCMW Brugge
EA Archief Arenberg Edingen
G Rijksarchief Gent
Gb Archief Maria Middelaers Gent, fonds Bijloke
Gh Archief Maria Middelaers Gent, fonds Abdij ter Hagen
Gs Stadsarchief Gent
K Rijksarchief Kortrijk
Keu Stadsarchief Keulen, fonds Schreinsurkunden
L Departementaal Archief Rijsel
Ms Stadsarchief Mechelen
MY Diocesaan Archief Mechelen
NA Nationaal Archief Den Haag
OH Archief OCMW Oudenaarde
RAG Rijksarchief Gent
SAD Stadsarchief Dendermonde
SAE Stadsarchief Eeklo
SAO Stadsarchief Oudenaarde
SJHB Archief Sint-Janshospitaal Brugge
T Rijksarchief Doornik
TC Archief Kathedraal Doornik
X Algemeen Rijksarchief Brussel
XB Handschriftenafdeling van de Koninklijke Bibliotheek Brussel

o. oorkonde

De etymologie van Aarle, Taarlo, Arendonk e.d.

1. Traditionele verklaringen

Het Nederlandse taalgebied telt nogal wat plaatsnamen die beginnen met *Aar-*. Het zijn met hun oudste vermeldingen de volgende: ⁽¹⁾

ARLO (Drente): 820 *Arlo* (cop. begin 10^e), eind 12^e *Arlon*, 1298-1304 *in villa Tarlo*, 1399 *tot Taerle*.

Volgens Gysseling (1960) slaan de attestaties op het dorpje Taarlo, volgens Künzel e.a. (1989) kunnen ze ook betrekking hebben op het aangrenzende Tynaarlo. Van Berkel & Samplo-nius (2006: 435, 450) veronderstellen dat Taarlo en Tynaarlo ooit één groot samenhangend bosgebied uitmaakten met de naam Arlo. De benaming Tynaarlo (1599 *thoe Tinaerlo*) is onverklaard maar zou volgens hen ontstaan zijn uit **te in Aerle*.

AARLE-RIXTEL (N.-Br., Laarbeek): 1249 *Arleh*, 1256 *Arle* (van Berkel & Samplonius 2006: 17).

AARLE (N.-Br., Oirschot): 1312 *Theodiricus Wilhelmi de Arle*, 1350 *tgoit tArlen, die woninghe met heuren toebehoirte*, 1374 *tgoet tot Aerle*, 1520 *hertgang van Airle oft Strathen* (Leenders 2010). ⁽²⁾

AARLE (Poppel, Antwerpen): 1316 *in palude de Arle*, 1340 *Gilbertus de Arle*, 1368 *opt goet tarle*, 1410 *tot Aerle* (Helsen & Helsen 1978: 166-7).

AARSCHOT: 1107 *Arescod*, 1117 *Arescoth* (kop. midden 13^e), 1143 *Arescoth* (kop. ± 1165).

⁽¹⁾ Alle attestaties zijn, tenzij anders aangegeven, afkomstig uit het Toponymisch Woordenboek van Maurits Gysseling (Gysseling 1960; www.wulfilab.be). De bijdrage is gebaseerd op een databank in opbouw waarmee het Toponymisch Woordenboek ook etymologisch wordt ontsloten. Het ligt in de bedoeling de nieuwe inzichten die daarbij zijn verworven, vooraf in artikelvorm te laten verschijnen.

⁽²⁾ Het eerste excerpt (*Theodiricus, Wilhelmi de Arle*) is wel zonder komma te lezen, d.w.z. als Dirk Willemssone van Aarle. Beide voornamen komen immers ook later nog gecombineerd met de toenaam *van Aarle* voor: 1337 *Not(arius) Th. de Arle*, 1350 *Willemssone van Arle*, 1404 *Dyre van Arle* (bewijsplaatsen in Leenders 2010).

De betekenis van *Aar-* is niet bekend maar voortgaand op de herhaalde combinatie met *-lo* mag worden verondersteld dat het etymologisch steeds om hetzelfde lexeem gaat.

Er zijn in het verleden al tal van pogingen ondernomen om de namen te verklaren (samengevat in Helsen & Helsen 1978 : 166-8), maar geen enkele geeft echt voldoening.⁽³⁾ We beperken ons hier tot de twee meest gangbare verklaringen.

1) *Een Oudeuropees hydroniem *Ar.*

Deze verklaring is vooral te vinden in de oudere literatuur, o.m. bij Mansion (1935 : 10), Carnoy (1948, i.v. *Aarschot*), Moerman (1956 : 24), Naarding en Keuning (1963 : 23). Deze auteurs baseren hun etymologie op een Indo-Europese wortel **ar* 'water' die kenmerkend is voor prehistorische, Oudeuropese hydroniemen en onder meer bewaard zou zijn in de Zwitserse Aare, de Duitse Ahr en de Gallische *Arar*, de oude naam van de Saône, zo genoemd in De Bello Gallico a.a. 52 v.C. (Gysseling 1983 : 165-6; Bach 1953-4 : 190).

Het hydroniem wordt ook verondersteld als tweede bestanddeel in prehistorische riviernamen als Oeter (*Uotra*), Dender (*Thenra*), Weser (*Wisara*), Jeker (*Iecora*), Demer (*Tamera*), IJzer (*Ysera*) e.v.a. (Förstemann 1913 : 175-177). Toch is dat weinig waarschijnlijk. Uit de oudst overgeleverde vormen van deze waternamen blijkt dat het achtervoegsel niet constant *ar(a)* is. Een belangrijker bezwaar is dat prehistorische riviernamen nooit samenstellingen zijn, maar meestal door afleiding worden gevormd. Ook Krahe & Meid (1969) beschouwen *-(a)ra* in waternamen als *Aller*, *Weser* e.d. niet als een apart woord maar als een prehistorisch suffix met onbestemde betekenis.

Een laatste bezwaar tegen de verklaring van Aarle, Aarlo e.d. uit een waternaam is dat het Oudeuropese hydroniem **Ar* voor rivierlopen in de Nederlanden niet of nauwelijks voorkomt. De Zeeuwse riviernaam Arne (waarnaar Arnemuiden is genoemd), die steeds als voorbeeld van een Oudeuropees hydroniem in de

⁽³⁾ Te vinden onder de diverse lemma's in het voortreffelijke woordenboek van Van Berckel & Samplonius 2006, waarin gepoogd is naamsoorsprong en historische realia met elkaar te verbinden.

Nederlanden werd beschouwd, is niets anders dan een klankwet-tige metathese van Oudnederlands *rinne 'waterloop' en is dus niet prehistorisch (Van Loon & Wouters 1995). De vrijwel enige eventuele uitzondering is de naam van een riviertje dat bij Alphen in de Oude Rijn uitmondt. De oudste bewijsplaatsen zijn: 1280-87 *vander are, toter are*. De huidige dorpen Ter Aar (1348 *vander kerke ter Aren*) en Aarlanderveen (1284-7 *thoet aerlenderuene*) zijn ernaar genoemd (van Berkel & Samplonius 2006: 17; VMNW).⁽⁴⁾ Aangezien het een veenriviertje betreft, zal de naam wel niet opklimmen tot de prehistorie.

2) Oudgermaans *ara(n)* of *arnu* 'arend'.

Deze verklaring heeft de voorkeur in de recentere literatuur. Men vindt ze bij Gysseling (1960: passim), Künzel, Blok & Verhoef (1989: i.v. *Arlo*), Van Osta (2001: 26), van Berkel & Samplonius (2006: i.v. *Aarle*).

Een bezwaar tegen deze verklaring is dat geen enkele oude bewijsplaats (cf. supra) een spoor van tussen-*n* vertoont, ook niet Taarlo, dat nochtans al in 820 als *Arlo* is vergeleverd. Oudhoogduits (*aro*), Gotisch (*ara*), Oudnoors (*ari*) 'arend' behoort tot de zwakke verbuiging zodat zeker de oudste attestaties nog een buigings-*n* zouden moeten vertonen. Dat laatste is wél het geval in de toponiemen Arendonk (1219 *Arendunc*), Arnhem, Arnstein, Arnstadt, Ahrenhorst, Arwerd (11e *Arnward*; Groningen), zodat hier een verklaring met 'arend' theoretisch wel mogelijk is (zie echter hierna).

In de plaatsnamen Aarle, Taarlo enz. zijn de bestanddelen *aar* en *lo* echter al vanaf de oudste excerpten naadloos met elkaar verbonden zodat een betekenis 'arend' wel uitgesloten is. Ook de oude vormen van *Aarschot* (cf. supra) hebben nooit een tussen-*n*, maar zij vertonen dan weer tot ca. 1150 steeds een tussen-*e* (o.m. 1107 *Arescot*) die in geen enkele van de namen op *-lo* voorkomt. De naam Aarschot is daarom mogelijk niet met de andere *aar*-namen te vergelijken. Hij is bovendien ook de enige uit het rijtje die niet op *-lo* uitgaat.

⁽⁴⁾ Meer informatie over dit dorp in het WNT (het artikel is van 1866).

2. De betekenis van *aar*-

Het meest doorslaggevende argument om beide traditionele etymologieën te verwerpen, is het bijna vanzelfsprekende van een derde. Het woord *aar* blijkt namelijk een oude dialectbenaming te zijn voor de esdoorn. Het woord is al in het oudere Nederlands nergens meer te vinden en leeft ook niet meer in de Nederlandse dialecten. Het bestaat echter nog in Duitse dialecten, zoals blijkt uit de woordgeografische studie *Der Ahorn* van de Duitse dialectoloog Walther Mitzka (1950; tevens Mitzka 1951). De dialectbenaming *aher*, *ahor*, *ahöhr*, *äre*, *ore*, *öre*, *ahre*⁽⁵⁾ komt onder meer voor in het Rijnland en een langgerekte strook die loopt van Saarbrücken over Hunsrück en Eifel tot even ten noorden van Aken (Mitzka 1950 : 11, 16, 19; kaart 4). Het woord is ook nog bekend in het Deens (*ær*, *naur*). De drie Kempenlandse Aarles, het Drentse Taarlo en het Nederduitse Arloh (bij Celle, geen oudere vormen bekend), die zich geografisch tussen het Duitse en het Deense *aher*-gebied bevinden, laten zien dat de benaming *aar* certijds ook in het tussenliggende gebied ruimer bekend moet zijn geweest. Daarop wijzen trouwens sporadische dialectopgaves van *ahor*, *are* in Nedersaksen (Mitzka 1950 : 16-17).

De etymologie van *aher*, *aar* 'esdoorn' is doorzichtig. Het woord stemt klankwettig en semantisch volkomen overeen met Latijns *ācer* 'esdoorn, ahorn'. Op grond van de veronderstelde verwantschap met lat. *ācer* 'scherp' wordt aangenomen dat de boom zijn naam heeft van de spits toelopende handvormige bladeren. Die eigenschap is het meest uitgesproken bij de Noorse esdoorn (*Acer Platanoides*), die wellicht daarom in het Duits toepasselijk *Spitzahorn* wordt genoemd. Deze soort is echter bij ons niet oorspronkelijk inheems (Van den Brecht 2005 : 239). Er is dan ook reden om aan te nemen dat met onl. **ahor* oorspronkelijk de gewone esdoorn (*Acer pseudoplatanus*) werd bedoeld, al zou ook die op zijn beurt alleen in Zuid-België inheems zijn. De enige wél oorspronkelijk inheemse esdoornsoort, de veld-esdoorn of Spaanse aak (*Acer campestre*), heeft dan weer afge-

⁽⁵⁾ *h* is hier louter lengteaanduidend; de vormen op *-e* zijn meestal vrouwelijk.

ronde lobben, zodat de benaming *acer* 'scherp' wel het minst op hem van toepassing is. In sommige Duitse dialecten heeft hem dat de benaming *Tatze* 'poot' en *Gänsefuß* bezorgd (Mitzka 1950 : 50).

Voor het oudste Oudnederlands moeten we bijgevolg van een woord **ahur*, *aher* uitgaan. De intervocalische *-h-* is als wrijfklank bewaard gebleven in de Zuid-Duitse benaming *acher* 'esdoorn' (Mitzka 1950 : 11, 19). In het Oudsaksisch was de intervocalische blaasklank omstreeks 830 nog aanwezig (blijkens *osa. sehan* 'zien', *tehan* 'tien' enz.) maar verdween hij volledig in de loop van de negende eeuw. In het Oudengels (*sēon*, *tēn*) kreeg de *h*-syncope al veel vroeger haar beslag. Blijkens de oudste Nederlandse bewijsvorm, het Drentse 820 *Arlo* (kopie begin 10e), was de intervocalische *-h-* ook in het (noordoostelijke) Oudnederlands al zeer vroeg verdwenen.

Tegen een verwantschap van *ahor(n)* met lat. *acer* pleit dat de intervocalische *-h-* in de Duitse vormen *Ahorn*, *ahor*, *ahör* e.d. als blaasklank behouden is gebleven, terwijl die in alle andere gevallen, ook in het Duits ⁽⁶⁾ fonetisch allang is verdwenen. Mogelijk heeft de boomnaam zich door volksetymologie secundair bij het substantief *horn* aangesloten, zoals ook gebeurde met *Eichhorn*, *eekhoorn* uit **aikwerna*. Het is evenmin uit te sluiten dat de boomnaam *ahor*, *ahorn* in oorsprong een oude samenstelling is. Mitzka wijst erop dat de esdoorn in enkele dialecten *Hornbaum*, *Hornbuche*, *Horneiche*, *Horndor* wordt genoemd naar de halve vrucht van de boom, die op de hoorns van een rund lijkt en wel eens *Horn* wordt genoemd. ⁽⁷⁾

De huidige Duitse standaardbenaming *Ahorn* was in het Oudhoogduits al algemeen bekend. Men vindt hem ook in toponiemen al vroeg overgeleverd : 798 *Aharnowa* (= Ornau, Beieren), 9^e *Ahurnwang* (= Arnang, Beieren), ca. 720 *Ahorniswanc* (= Aawangen, Thurgau), 9^e *Ahornicus mons* (= de Jauerlingberg, een geslaviseerde vorm van de boomnaam) (Förstemann 1913 : 42-3). De oudste goed lokaliseerbare voorbeelden met het nog

⁽⁶⁾ <-h-> in *sehen*, *zehn*, *ziehen* enz. is louter spellingteken voor de lange voorafgaande vocaal.

⁽⁷⁾ Men vergelijke met eng. *hornbeam*, dat echter 'haagbeuk' betekent. De etymologie is onbekend.

duidelijk herkenbare *ahorn* blijken vooral uit het zuiden van het Duitse taalgebied te komen. Wellicht is de huidige Duitse standaardbenaming *Ahorn* dus vandaar afkomstig. Er zijn echter aanwijzingen, zij het dan enkel in toponiemen, dat *ahorn* ooit ook in het noordwesten en in het Nederlandse taalgebied heeft bestaan.

Zo biedt de vorm op *-n* een alternatieve verklaring voor de Rijnlandse riviernaam Erft (795 *Arnapa*), die dan mogelijk teruggaat op **ahorn-apa*, een samenstelling of afleiding met het duistere *apa*-suffix, dat vaak in riviernamen optreedt (Bach 1953-4: 153-154). Men verwacht bij een zo vroeg geattesteerde naam weliswaar nog wel een spoor van de intervocalische *-h-*, maar het is bekend dat toponiemen door hun verschuiving tot proprium sneller afslijten dan appellatieve samenstellingen.

De vorm **ahorn* doet ons tevens een alternatieve verklaring aan de hand voor namen als Arendonk, Arnhem, Arenbroek (Deurne, N.-Br.; 1418 *de prato sito in arenbroeck*; Beijers 2010) e.a. Deze namen hoeven dan niet langer te worden afgeleid uit de naam van een zeldzame vogelsoort (cf. 1.b). Tegen die veronderstelling rijst echter een ernstig methodologisch bezwaar van dialectgeografische aard. Een verklaring van *Arendonk* e.s. uit **ahorn*- impliceert dat in het vroegere Kempenlands twee verschillende benamingen voor dezelfde boom naast elkaar zouden hebben bestaan: enerzijds **ahorn* in *Arendonk*, anderzijds **ahor*, dat voortleeft in het naburige *Aarle* (onder Poppel). Hetzelfde geldt voor *Arenbroek* (in Deurne bij Helmond) tegenover *Aarle* (-Rixtel) een paar kilometers slechts ten westen.

Het bezwaar vervalt echter indien men ervan uitgaat dat *Arendonk*, *Arenbroek* enz. eveneens **ahor* bevatten maar dan in het meervoud. Samenstellingen waarbij de boomnaam in het meervoud staat, zoals 1219 *Arendunc*, 1186 *Eschendunc* (Essen, Antwerpen), zijn duidelijk van jongere datum en komen vóór de twaalfde eeuw niet voor. In oudere samenstellingen worden boomnamen zonder enige flexie onmiddellijk met het grondwoord verbonden zoals 820 *Arlo*, 1135 *Lintlo* (Lillo, Antw.), 10^e *Boklo* (Bokel, Osnabrück), 1002 *Elislo* (Elslo, Limb.) enz.

Literatuulijst

- BACH, Adolf 1953-1954. *Deutsche Namenkunde II: Die deutschen Ortsnamen* (2 dln.). Heidelberg.
- BEIJERS, Henk 2010. *Van d'n Aabeemd tot Zwijnsput*. www.henkbeijersarchief-collectie.nl. (februari 2010).
- CARNOY, Albert 1948-1949. *Origines des noms des communes de Belgique* (2 dln.). Leuven.
- DE VRIES, Jan 1997. *Nederlands Etymologisch Woordenboek*. Brill 1997⁴.
- FÖRSTERMANN, Ernst & Hermann JELLINGHAUS 1913-1916. *Die deutschen Ortsnamen* (2 dln.). Bonn.
- GYSSELING, Maurits 1960. *Toponymisch Woordenboek* (2 dln.). Brussel.
- GYSSELING, Maurits 1983. Prehistorische waternamen II. *HKCTD LVII*, 163-187.
- HELSEN, A.-M. & J. HELSEN 1978. *Gehuchtnamen in de Antwerpse Kempen*. Leuven.
- KRAHE, Hans & Wolfgang MEID 1969. *Germanische Sprachwissenschaft III: Wortbildung*. Berlin-New York.
- KÜNZEL, R., D.P. BLOK en J.M. VERHOEF 1989. *Lexicon van Nederlandse toponiemen*. Amsterdam.
- LEENDERS, Karel 2010 *De historische geografie van Oirschot in vogelvlucht. Teksten* (www.bart.nl/leenders) (juni 2010).
- MANSION, Joseph 1935. *De voornaamste bestanddelen der Vlaamsche Plaatsnamen*. Brussel.
- MWB: E. VERWIJS en J. VERDAM, *Middelnederlandsch Woordenboek*.
- MITZKA, Walther 1950. *Der Ahorn*. Amsterdam.
- MITZKA, Walther 1951. *Deutscher Wortatlas I/II*. Gießen.
- MOERMAN, H.J. 1956. *Nederlandse plaatsnamen* (= *Nomina Geographica Flandrica: Studien* 7). Leuven.
- NAARDING, Jan & KEUNING, H.J. 1963. *Het Estdorp* (= *Onomastica Neerlandica. Toponymica* 18). Leuven.
- VAN BERKEL, Gerald & Kees SAMPLONIUS 2006. *Nederlandse plaatsnamen. Herkomst en historie*. Utrecht.
- VAN DEN BREMT, Paul 2005. Enkele aspecten omtrent de cultuurgeschiedenis van de inheemse en ingeburgerde gewassen van Vlaanderen. *Relicta* 1: 237-254.
- VAN LOON, Jozef & Annelies WOUTERS 1995. Ist der Flussname Arne (Seeland) alteuropäisch? *Indogermanische Forschungen* 100: 238-243.
- VAN OSTA, Edward 2001. *Overzicht van Noord- en Zuid-Duitse lo-namen*. Tongeren.
- VMNW: Vroegmiddelnederlands Woordenboek (ed. W. Pijnenburg o.a.) (4 dln.). Leiden 2000.
- www.wulfila.be/tw/

Kouter opnieuw bekeken

Inleiding

Het 'kouter-debat' is inmiddels ruim zeventig jaar oud. Na Jan Lindemans (Lindemans 1940) hogen zich Adriaan Verhulst, Maurits Gysseling, Magda Devos en ikzelf over de introductie en oorspronkelijke betekenis van het woord in de Nederlanden. Zo zagen achtereenvolgens het licht : Verhulst 1969, Verhulst 1974, Verhulst 1979-80, Verhulst 1980, Gysseling 1985, Van Durme 1986, Devos 1991, Van Durme 1995 (herhaald in Van Durme 1996) en ten slotte Verhulst 2001.

Vaak herzagen de auteurs eerder ingenomen standpunten. Hieronder trek ik een aantal lessen uit de bovengenoemde publicaties en formuleer opnieuw een visie, die nog meer dan vroeger terugkeert naar de bronnen en gestoeld is op de verspreidingskaart van de plaatsnaam Couture in Frankrijk, die ik al publiceerde in 1995 en 1996, maar die in de toponymische literatuur nauwelijks aandacht kreeg. Als historicus schreef Verhulst nochtans in 2001 : 'In dit verband zijn de nieuwe opzoekingen van Van Durme naar de aanwezigheid in Romaans taalgebied van het Franse equivalent van *cultura*, namelijk *couture* belangrijk. Zijn voornaamste ontdekking daarbij is de aanwezigheid van dit woord in heel West- en Zuid-West-Frankrijk evenals in het Bekken van Parijs, maar zijn totale afwezigheid in de oostelijke helft en het noordoosten van Frankrijk, waar nochtans het tweeledige hofstelsel met het woord *cultura* in de 9^e eeuw zeer verspreid was' (Verhulst 2001, 35-37).

De historische klankleer helpt ons maar weinig vooruit bij de datering van de intocht van het woord bij ons. Inmiddels staat vast dat *couture* teruggaat op Lat. *cultura*, echter niet direct, maar via de Romaanse vorm ervan : *culture* > *colture* > *couture*. Of het *colture* dan wel *couture* was dat bij ons binnenkwam, is onduidelijk omdat zowel in het Romaans als in het Diets de verbin-

ding *ult* tot *olt* > *out* evolueerde, vgl. *cultura* > *couture* en *hultahaim* > *houtem*. Men neemt overigens aan dat de vocalisering van *l* ons bereikt heeft vanuit de Romania en zowel daar als bij ons al tegen het einde van de 11de eeuw een feit was. Al wat wij weten, is dat de ontleening van het woord vóór 1100 moet zijn gebeurd. Immers, Romaanse woorden die daarna bij ons zijn opgenomen, behouden doorgaans hun typische Romaanse beklemtoning. Vóór 1100 zorgde het krachtige Germaanse aanvangsaccent voor het verleggen van die klemtoon: *col'ture/cou'ture* werd aldus '*coutere*. Dat het woord vóór 1100 bij ons thuis was, wisten wij echter al door het verschijnen van een aantal attestaties van *kouter*-toponiemen uit het begin van de 12de eeuw. Het leenwoord *coutere* was aanvankelijk vrouwelijk (zoals *couture*) en werd mannelijk door wegval van de slot-*e*, vgl. *mole-ne f.* > *molen m.*

Cultura en coutere

In het 'kouter-debat' is de domaniale component steeds een vraagstuk geweest: heeft het stelsel van het klassieke tweeledige domein inderdaad een belangrijke plaats ingenomen bij de introductie van het woord *coutere* ten onzent? Concreet: gaat *coutere* terug op de term die in de Merovingische en Karolingische beheersdocumenten als *cultura* voorkomt ter aanduiding van het akkerland dat behoort bij de reserve van het tweeledige domein?

Om het meteen over een van de grote bezwaren tegen deze laatste opvatting te hebben: men kan niet om het feit heen dat het woord *coutere* bij ons pas opduikt vanaf pakweg 1100, d.w.z. tijdens of zelfs al na de ontbinding van het genoemde hofstelsel. Voor heel wat discussie in dit verband zorgden in de Velzeekse cijnsboeken – die inhoudelijk tot de 13de eeuw opklimmen – ongetwijfeld de termen *couterschult* en *coutrelant*, die er opponderen met de term *lalant* 'laat-land, d.w.z. tenureland'. De term *lalant* is helemaal geen onbekende in Oost-Vlaanderen, waar hij meestal staat tegenover *hoflant* en *borchlant* 'akkerland beho-

rend tot de reserve', wat ons voor *coutrelant* dezelfde betekenis laat aannemen⁽¹⁾.

Dat het element *contre-* hier niet zomaar op de Velzeekse dorpskouter (van later) slaat, wordt onderstreept door :

- 1 het feit dat in de Velzeekse cijnsboeken de cijns *couterschult* ook op de wijk Steenbeke voorkomt;
- 2 het feit dat in de genoemde bescheiden de kouter van het Sint-Baafsdomrein in het Velzeekse gehucht Wormen niet als *coutrelant* maar als *lalant* is opgenomen. Dat domein wordt in de bronnen vanaf ca. 800 beschreven als een domein van het klassieke tweeledige type, dat omstreeks 1000 bij Velzeke werd gevoegd.

Hoe verschijnt Latijn *cultura*, dat eerst 'het verzorgen', dan 'akkerbouw' en ten slotte 'akkerland' betekende, het vroegst in de middeleeuwse bronnen?

Samen met 528 *juxta culturam illam* behoort de vermelding door Gregorius van Tours (6de eeuw) tot de oudste bewijspplaatsen: *ponens vinias, aedificans domus, culturas erigens* (Niermeyer 1976, 286, ook hieronder). *Culturas* zijn dus akkers. In Atrecht al in 685, in Parijs omstreeks 820 (Polypt. S. Irmin.) en in Reims in het midden van de 9de eeuw (Polypt. S. Rem.) komt het woord in een domaniale context voor.

In de Henegouwse abdij van Lobbes nabij Thuin verschijnt *cultura* als plaatsnaam in 866: *sunt in manso dominicato infra monasterium in loco qui dicitur Rodus de terra arabili bunaria viginti duo et in Broilo duodecim et in Cultura quae est juxta Sanc-*

⁽¹⁾ Laland: Drongen en/of Deinze 1329/30 *rechue del alant* X RR 50; 1373/74 *van i buwnder lalants* G DR 6; 1352 *te Dronghine inden Acker dat men houd van mijnen here van Vlaendren ende heet laland* Gs 330/1, 93 v°; Gavere 1404 *te Gavere sint lalant* G SP 2, 237; Kruishoutem 1512 *de rente vanden lalanden* G Desmanet Kr. 28, 45 r°; Sint-Maria-Oudenhove 1388 *dlalant* M R 319, 9 r°; Sint-Pietersdorp Gent 1285 *ene maniere van lande dat es gheeten lalant ... metten laten diet dlant audende sin* G SP o. 920; Sint-Pieters Aalst 1399 *buten der Owerpoirten tSente Pieters en dit es laland*, Gs 330/11, 219 r°.

Borgland: Bassevelde 1245 *tota uetus terra de parrochia de Bassevelde que dicitur borchlant et lalant* Gb E 31, E 32.

Hofland: opvallend is het gebruik van de term door de twee Gentse abdijen: Sint-Pietersabdij m.b.t. Sint-Denijs-Boekel, Hillegem, Erpe en Sint-Lievens-Houtem, 12de eeuw *de hoflande, de oflande, oflant* G SP Trad. Bland., 132-138; Sint-Baafsabdij m.b.t. Vlierzele 1227 *i bunario hoflants, de hoflande*, G SB Cart. 30, 27 r°-28 v°.

tum Ursmarum viginti. Deze *Cultura* stak voorzeker af tegen de veelheid van de andere landbouwpercelen die de abdij bezat.

In de Gentse oorkonden vindt men *cultura* als soortnaam vanaf het einde van de 9de eeuw : Temse 870 vals eind 10de eeuw *cum culturis et terris, pratis, aquis, piscatoriis, silvis*; Wortegem 965 vals 990-1035 *cum omni integritate in culturis, pratis, pascuis, domibus et silva*; Rumingham en Quembergues 981 *in terra, in circumiacentibus culturis, silvis, pascuis, pratis*; Avelgem 988 vals 1ste helft 11de eeuw *in pratis, in silvis, in culturis, in pascuis*.

Het gebied waar *cultura* als soortnaam voorkomt, boslaat niet enkel dat van *colture* (waarover hieronder meer), maar ongeveer heel Frankrijk, dus ook andere uitgestrekte regio's zoals de Champagnestreek, het Maas- en Moezeldal en nog andere.

In tegenstelling met wat ik vroeger aannam, ben ik momenteel geneigd om deze soortnaam *cultura* geheel los te zien van *colture/couture* : *cultura* als domaniale vakterm werd enkel gehanteerd binnen de radius van grote geestelijke en wereldlijke grondbezitters illo tempore en was dus zeker geen volkstaalwoord, *colture/couture* daarentegen viel buiten de domaniale sfeer en behoorde wel tot het gesproken taalgebruik. Chronologisch : *cultura* als term duikt twee eeuwen eerder op dan het Romaanse leenwoord *colture/couture* onze gewesten bereikt (en er uiteraard zelf in Latijnse teksten als *cultura* wordt omgezet, zie de vele voorbeelden hieronder). De beheersterm *cultura* kan enkel ontleend zijn aan West- en Centraal-Frankrijk, want enkel daar was het woord vanaf de Romeinse tijd blijven voortleven.

Het laat zich aanzien dat de term *couterschult/coutrelant* zoals die in de Velzeekse cijsboeken voorkomt, beantwoordt aan deze beheersterm. Ik trof *couterschult* in Vlaanderen ook nog aan in Sint-Goriks-Oudenhove : 1388 *couterscult jn Sente Goerix oudenhouen* M R 315, 14 r°. Dat het hier echter niet gaat om een exclusiviteit voor het Land van Zottegem, bewijst Tielt-buiten 1443 *jn Kouter dienst* De Flou 8, 559. Pendanten in Frankrijk : St.-Denis 1145 *culturas nostras, quas ibidem habebamus dominicas, ... colonis qui ibidem inhabitarent censuales fecimus* (Niermeyer 1976, 286); Rethel 1322 *couture* 'redevance à la-

quelle certaines terres étaient soumises' (Franz. Etym. Wörterbuch, II, 1504).

De ontbinding van het klassieke hofstelsel had inderdaad tot gevolg dat delen van de *cultura* onder de boeren van het domein werden verkaveld, met behoud van het erop vigerende agrarische regime. Dat areaal, *coutrelant* genoemd, verschilde grondig van het *lalant*, het land dat van oudsher het bezit was van de 'laten' of afhankelijke boeren die voorheen de gronden van de *cultura* hielpen bewerken (het bekende *servitium*).

Accar en cultura/coutere

Het loont uiteraard de moeite na te gaan hoe het voornaamste landbouwareaal in het Dietse taalgebied benoemd werd en hoe het er in werkelijkheid moet hebben uitgezien voor *cultura* en *coutere* op het toneel verschenen. Met name het woord *accar* heeft ten onzent zijn diensten bewezen, getuige de vele bewijspplaatsen van het woord in de 8e- en 9e-eeuwse notities van het Liber Traditionum van de Gentse Sint-Pietersabdij van 941. Een greep uit de namen van het toponymische type 'nederzettingsnaam + *accar*' :

- 1 (in het enkelvoud) Kologem in Sint-Martens-Latem 768-814 kopie 941 *in agro qui vocatur Culingahem accra ad seminandum modia V*; Olsene? 814-840 kopie 941 *de terra arabile in UUipinga accara ubi potest seminare modios III*; Sint-Martens-Latem 833 kopie 941 *in Hanria accara II*; 856 kopie 941 *in Eninga Accra modia IIII*;
- 2 (in het meervoud) Machelen 821-823 kopie 941 *in alio agro qui vocatur Fuovinga agrum ad seminandum modia II*; Amegem in Olsene 830 kopie 941 *in Ramaringahemia agrum de terra arabile ad seminandum modios XIII*; onlokaliseerbaar 838 kopie 941 *in loco qui vocatur Hrammeria accarom de terra harabile ubi potest seminare modios II*, in *Ceninga accarum II*, in *Vileria agrum I*; in een in origineel overgeleverde oorkonde van dezelfde abdij : Vake in Maldegem 839 *in agro qui vocatur Facheria accrum ubi potest seminare XI*.

Na diepgaand micro-onderzoek is Verhulst tot de conclusie gekomen dat *accar* zoals het in de 8e en 9e eeuw voorkomt, het centrale akkerland van een nederzetting aanduidde, dat volgens hem nog in afzonderlijke, van elkaar gescheiden blokken lag. Deze situatie wordt bevestigd door de bovenstaande vermeldingen van *accar* in het meervoud: *accarum* deels gelatiniseerd als *agrum*. Volgens Verhulst zouden al die blokken in de 10e en 11e eeuw samengebundeld zijn tot één centraal complex, dat dan vanaf de 12de eeuw als *coutere* aangeduid werd. Wij onthouden deze bijzonder waardevolle reconstructie voor hieronder, maar merken er meteen bij op dat de vele namen met *accar* in het enkelvoud op hun beurt op slechts één complex wijzen. In elk geval beschikken wij over erg treffende beschrijvingen van dat laatste soort grote en al behoorlijk gestructureerde *accar*-complexen. Een voorbeeld voor het dorp Sint-Martens-Latem, eveneens uit het Liber Traditionum: 821-823 kopie 941 *in agro qui dicitur Ostar tres campos ubi potest seminare modios X*; blijkbaar m.b.t. dezelfde akker: 833 kopie 941 *in Hostaraccara piccias II*. In dit verband interpreteert M. Gysseling de glosse uit de Lex Salica *andrepā, obreppus* als het wederrechtelijk verleggen van de *reep*, het touw dat de delen van de centrale akker van elkaar scheidde. Overigens treffen wij elders een soortgelijke opdeling van de toenmalige 'culturae van het zuiden' in *campi* (vanwaar ook het leenwoord *kamp* bij ons) aan: 857 *cedo vobis in cultura ipsius villae campos quinque quorum unus habet fines* (Niermeyer 1976, 286).

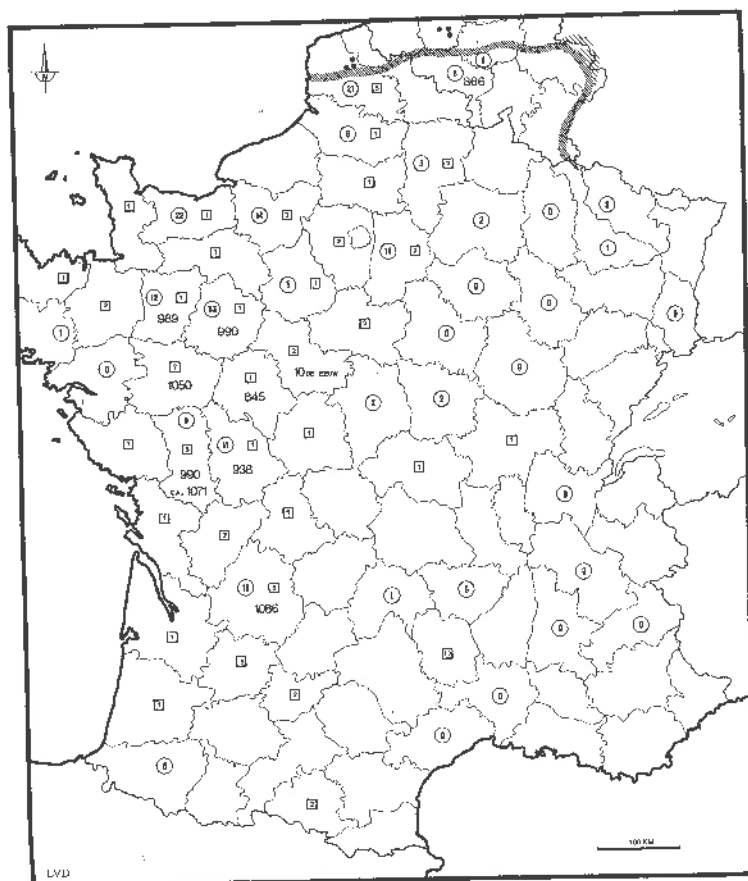
De vervanging van *accar* door *coutere* treedt vrij laat in het licht van de geschiedenis en heeft tot nog toe geen absolute bevestiging gevonden door de ontstentenis van bewijskrachtige bronnen uit de 12e en 13e eeuw. Ook is over de precieze omstandigheden van die vervanging weinig bekend en is nog niet uitgemakt of de genoemde vervanging de algemene regel was. Op al deze vlakken heeft recent onderzoek nu nieuwe inzichten gebracht. Maar eerst trekken wij een aantal lessen uit de kaart van *couture* in Frankrijk.

Couture in kaart gebracht

Voor de kartering van de verbreiding van de plaatsnaam *Couture* op huidige Fransc bodem vóór 1100 kan men onder meer terecht in de woordenboeken van Dauzat & Rostaing en Nègre en vooral in de reeks *Dictionnaires topographiques*, waarvan ik er 35 van de 95 kon excerpere (zie uitvoerig Van Durme 1995 en 1996).

Een greep uit de vormen van vóór 1100 : dep. Indre-et-Loire, gem. Reignac sur Indre, geh. La Grande Couture 845 *Cultura*; dep. Vienne, gem. Vendeuvre, dorp Couture 938 in *Culturās*; dep. Mayenne, gem. Voutré, geh. La Couture 989 *Cultura S. Mariae*; dep. Deux Sèvres, cant. Coutre-d'Argenson ca. 990 *Villa ad Culturās in Vicaria Rufiaco* en gem. St.-Martin-d'Entraigues, dorp Couturette ca. 1071 *Colturetas*; dep. Sarthe, stad Le Mans : kerk, parochie en abdij La Couture 616 *basilica Domni Petri et Pauli*, 802 *monasterium Sancti Petri*, 9de eeuw *de villa cujus vocabulum est Vivereus ... monasterium juxta urbem in honore Sancti Petri et Pauli*, ca. 990 *cœnobium Culturæ*, 11de eeuw *ecclesia Sancti Petri Culturæ*, 1281 *labaie de Seint Pere de la Couture dou Mans*; dep. Loir-et-Cher, gem. Couture 10de eeuw *Culturam*; dep. Maine-et-Loire, gem. Coutures 1050 *Cultura*; dep. Dordogne, gem. Monestier, geh. Coutures 1086 *eccl. quæ dicitur de Couturas*. En dan, als oudste *couture*-naam in België : Lobbes 866 in *Cultura quæ est juxta Sanctum Ursmarum*.

Het variantenapparaat van de naam Coutures, een plaats even ten westen van Château-Salins (dep. Meurthe), op een steenworp van de oude Frans-Duitse taalgrens, in het Moezcland overigens een *couture*-unicum, illustreert op treffende wijze hoe het woord door de Germania is ontleend : 1. (Rom.) 1174 *Milo de Culturis*, 12de eeuw *Th. miles de Cotures*, 1346 *Coture*, 15de eeuw *Coecture*, 1550 *Coustures*; 2. (Germ.) 1252 *Coltires*, 1397 *Colterssen*, 1421 *Kolter*, 1436 *Colturss*, 1469 *Colters*, 15de eeuw *Colterss*, al deze laatste vormen uit de Duitse abdij van Mettlach bij Merzig (in het Duits geen vokalisering van *l*).

○	aantal <i>couture</i> -top, in Dict. Top. of GUYOT	845	situatie <i>couture</i> -top. vóór 1100
□	aantal in DAUZAT & ROSFANG of NOGRE	●	vroege attestatie <i>kouere</i> -top.
Lacune	geen Dict. Top. voorhanden	~~~~~	taalgrens omstreeks 1000

Vroegste verspreiding van *couture* en *kouere* in plaatsnamen

Men hoeft geen kenner te zijn om te zien dat het verspreidingsbeeld van *couture* de Galloromania verdeelt in een oostelijke helft waar het woord zo goed als ontbreekt en een westelijke helft (incl. het bekken van Parijs) waar het woord thuis is. Een vergelijking met de situatie van *kouere* op Zuid-Nederlandse bo-

dem leert dat het Flandrisch-Picardische dialectgebied hier zijn zoveelste dienst als invalscorridor heeft vervuld : Frans-, West- en Oost-Vlaanderen en westelijk Vlaams-Brabant zetten deze corridor op hun wijze voort. Dit suggereert een spontaan binnenkomen van het woord veeleer dan ontlening ingegeven door zaakdwang. Ik verklaar mij nader.

Vanaf de 9e-10e eeuw tot de eerste helft van de 12e eeuw ging inderdaad een enorme invloed uit van Picardië, dat toen overigens de toon zette voor heel Frankrijk. Hierbij komt dat precies omstreeks die tijd de zuidwaartse expansiepolitiek van de graven van Vlaanderen voor ongeveer alle import vanuit de aangrenzende Romania bij ons de poorten openzette. In de 10e eeuw hadden de graven meer bepaald heel Artesië geannexeerd, met steden als Dowaaï en Atrecht, bekend om hun jaarmarkten. Zo verspreidden zich in noordelijke richting niet alleen handelsproducten, agrarische, ambachtelijke en administratieve kennis en allerlei cultureel aanbod, maar ook de gewoonte om in de administratie van het Latijn over te stappen op de volkstaal. De taalgrens schoof naar het noorden op, ze lag in het jaar 1000 al ter hoogte van Boulogne, en noordelijk Henegouwen was zelfs al tot Vloesberg verfranst. Nog noordelijker, in het gebied dat bij de Germania zou blijven behoren, drongen talloze Romaanse leenwoorden door. Zoals in veel vroegere tijd Latijn *furca* zich als *vorke* naast het Germaanse *gaffe* had genesteld, bond nu *colture/couture* als *coutere* het oude erfwoord *accar* de concurrentie aan. Zelfs fonetische evoluties werden overgedragen, zo de palatalisering van *u* en de reeds vernoemde vocalisering van *l* (*coute-re*). Veel verdere lessen dienen uit de spiegelbeeld-verbreiding van het woord niet te worden getrokken. We kunnen wel nog op één zinnige vraag een antwoord proberen te zoeken : wanneer precies en met welke betekenis kwam *colture/couture* Vlaanderen binnen?

Het type 'persoonsnaam + *koutere*'

De plaatsnamen samengesteld met *koutere* kan men opdelen in drie types : (1) het type 'persoonsnaam + *koutere*', (2) het type

'nederzettingsnaam + *koutere*' (waarbij de nederzettingsnaam vaak weggelaten is) en (3) het type 'adjectief of ablatief + *koutere*'.

Tegenover het type 2, dat naderhand het vaakst geattesteerd is, verschijnt het type 1 vijftig tot zestig jaar eerder: Metz-en-Couture 1110 *Mainsendis cultura*, 1208 *Mensent couture*; Landskouter 1118 *Landescoutre*, 1123 *Landescoltre*; bij Terwaan 1118 kopie 1775 *terra que Hellescultra dicitur* tegenover Gaverkouter ca. 1177 *unum bonerium in Cultura apud Gavere*; Slotenkouter in Oostakker ca. 1220 *super Sloter coutere*, 1225/1230 *up Sloter koutere*; Ledergemkouter in Oostakker 1230/1233 *up Lidergemmer coutere*.⁽²⁾

Hoewel het relatief late verschijnen van type 2 in de bronnen wellicht toe te schrijven is aan het kenmerk 'weinig markant' als gevolg van de algemene regel 'Geen dorp zonder kouter', nodigt het vroege opduiken van type 1 in de bronnen uit om dat type onder de loop te nemen. In de vroeg geattesteerde laag komt het type 1 overigens bij nader toezien wel meer voor, zo in Sint-Antelinks 1166 *Godezonis culturam* G Ninove o. 23; 1447 *de Goods-coutere* G Ninove 26, 20 r°.

Landskouter

Landskouter ligt in het Land van Rode ten zuiden van Gontrode. Dit laatste dorp is volledig door rooijing geschapen, getui-

⁽²⁾ Enkele andere bewijspplaatsen uit de 12de en 13de eeuw: Ninove 1165 *super Culturam de Ninive* G Ninove o.; De Nederkouter in Gent 12de eeuw *de Inferiori Cultura* G SP 2, 2bis, 14 v°; ca. 1240 *in Nydercoutre* G SB K 2556, 1 v°; de Sint-Baafskouter of de kouter van het Goed ter Kouteren te Achteene in Oostakker ca. 1212 *Lambert vander Couteren, Lambertus de Cultura* G SB R 30, 55 r°, 21 r°; Munkzwalm 1227 *Sigerus de Coutra, Symon de Coutra* G SB R 30, 24 v°, 24 r°; Wormen in Velzeke 1232 *Culturam* G Ninove o. 168; Aalst 1248 *Cultura de Alost* G Hosp. Aalst o.; Sint-Pietersdorp Gent ca. 1250 *de Cultura* G SP 2, 28, 3 r°; Bevere Oudenaarde 1280 *in Cultura de Bevere* OH 547 o.; Wevelswale, nu verdronken, ten NO van Biervliet 1279 *Godefrido de Cultura* G SB R rol 54, 6; 1281 *heredes Lennoti de Cultura* G SP 125, 7 v°; Bavikhove 1267 *Henrico de Cultura*, De Flou 8, 535; Oedelem 1281 *Hugo de Coutere ... apud locum nominatum te Coutere in Gheroudebroech*, De Flou 8, 544; Sint-Denijs-Boekel (Wijlgem) 1281 *Henricus de Cultura* G SP 125, 76 r°; Sint-Maria-Horobeke 1284 *in Cultura de Horenbeke* OH 616 o.; Sint-Maria-Lierde 1285 *up de Coutre Sente Marien Lierde* G Sjans o.; Caffiers/Ophove 1286 *sour le Coutre*, De Flou 8, 539; Aspelare 1290 *in de Coutre* G Ninove o. 276; Leeuwergem 1292 *supra Culturam de Leeuwerghem* G Nieuwenbos o.; Kruikebe 1295 *Josta de Couteren* G SB 31d, 57 r°; Schorisse 1295 *Luccia de Cultura* G SB 31 d, 34 r°; De Kouter in Gent 1297 *an de Coutre* CG 1, 2450.

ge de naam van de centrale hoeve : 1270 *curtis de Gonteroden* G SB o.; ca. 1380 *thof van Roden* G SB 43, 67 r°. In tegenstelling tot Gontrode had Landskouder, met betere bodems, al een agrarische voorgeschiedenis toen het zijn stichting als dorp meemaakte. Dat moet nog in de 11e eeuw zijn geweest blijkens het voorkomen van de naam *Landskouder* in een familienaam : 1118 *Signum Balduini de Landescoutre*. Men kan hier denken aan het laatste kwart van de 11e eeuw aangezien de naam *Landskouder* de sterke genitief *Landas* vertoont als begin 12e-eeuwse innovatie (tgv. de zwakke genitief *Landon* van voorheen).

De omstandigheid dat de door de naam *Landskouder* benoemde entiteit zich niet tot een dorpsakker, maar tot een heus dorp (van echter amper 196 ha) ontwikkelde, maakt dat wij hier zonder overdrijven kunnen spreken van een toponymisch relictgebied. De bouwlandnamen van vóór de toekenning van de naam *Landskouder* zijn m.a.w. integraal overgeleverd en ... verbaast het in het licht van wat Verhulst ons voor de streek van Gent heeft voorgehouden, dat hier vooral de element *akker* erg goede dienst doet? Enkele voorbeelden : ca. 1390 *Jan vanden Ackere* G Kass. Aalst 2776, 97 v°; 1418 *tHof ten Ackere* Gs 330/17, 75 r°; 1401 *den Hofacker* Gs 330/12, 126 r°; 1379 *in Neder acker, in Smeets acker, up Steenacker* G SB K 1243, 75 r°; 1383 *vp Boenacker* Gs 330/7, 208 v°. *Landskouderkouder komt niet voor, wat begrijpelijk is, *Kouder evenmin; wel verschijnt : 1379 *vp Lantscoutere velt* G SB K 1243, 75 r°.

Lijsterkouder

Ons tweede voorbeeld is de Lijsterkouder in Strijpen : 1407 *sur le culture que on dist Lisaerts coutre*, 1572 *op den Lijstercautere* Van Durme 1999, 121. Het gaat hier om een in repels opgedeeld complex dat ten westen aansluit bij de Strijpenkouder en ten oosten bij de Meierskouder. Ten zuiden ervan lag de Akker, 1237 kop. 13de eeuw *campi illius qui uocatur Acher*, een complex bestaande uit enkele reuzenblokken, later de *Sint-Andrieskouder* genoemd. Al die landerijen lagen centraal, d.w.z. sloten bij de dorpskom aan.

Kouterken Everaard

Ten derde is er te Bochoute (gehucht van Dikkelvenne en Velzeke) het Kouterken Everaard, een geparcelleerd complex, dat echter pas laat is geattesteerd: 1519 *tCauterkin gheseyt Everaert te Crabbinghen*; 1663/64 *het Cauterken Heeveraert*. Het is verleidelijk deze naam uit te leggen als omzetting van **la Couture Evrard*, naar Everaard III Radolf, burggraaf van Doornik, de vader van Rikhilde, dame van Velzeke, en waarschijnlijk zelf heer van Velzeke. Everaard III was het die in 1187 de bevestigingsoorkonde van het bezit van de abdij van Ninove uitreikte en deze toen 35 bunder bos schonk. Naar hem is alvast genoemd in het aanpalende Velzeke: het Radolfveld vgl. 1232 *Nederradolfvelde* en naar zijn leenman Boudewijn Schreihase het Schreihasebos 1232 *Schreihasebos*. Naast deze Everaard III komt ook Everaard Vanden Spieghelle als meier van Bochoute omstreeks 1350 in aanmerking (Van Durme 1988, 391).

In de drie gevallen gaat het om vrij grote akkercomplexen die als uitbreiding van bestaand akkerland gelegen op de beste bodems door privé-initiatief tot stand waren gekomen, maar blijkens hun structuur meteen collectief geëxploiteerd werden en daarom mogelijk onder een systeem van vruchtwisseling vielen.

De overgang *accar* > *coutere*

Dat op bepaalde plaatsen, zeker wat het type 'nederzettingsnaam + *accar*' betreft, *coutere* in de plaats van *accar* getreden is, blijkt uit de chronologische vergelijking van de alleroudste attestaties. Zoals al gezegd, heeft Verhulst deze vervanging in verband gebracht met de samenbundeling/herstructurering van het bouwland tot één complex, een opvatting die intussen genoegzaam haar weg heeft gevonden in de literatuur.

Een woord nog over deze substitutie. Door Gysseling (onder voorbehoud) aangehaalde gevallen als Amegem in Olsene 830 kop. 941 in *Ramaringahemia agrum* > 1451 *tAmeghem inde Coutere* en Sint-Amandsberg ca. 1234 *Singhem acker* > 1478 *up Zinghem ackere* naast *up Zinghem cautere*, lijken deze substitutie te

bevestigen. Ze lijkt veeleer modieus van aard en verschijnt ook rijkelijk laat, eigenlijk op het ogenblik dat men al kan spreken van de 'vermenigvuldiging' van plaatsnamen samengesteld met het element *coutere*. Wellicht is deze vermenigvuldiging teweeggebracht door het steeds scherper wordende contrast tussen de uitbreidende kouters met hun open landschap enerzijds en het door ontginning in omvang groeiende gesloten landschap eromheen anderzijds⁽³⁾. Een psychologisch fenomeen dus.

Detailonderzoek moet doorgaans nog uitwijzen of de attestatie van een *akker*-naam naast een *kouter*-naam voldoende bewijst dat de genoemde substitutie werkelijk heeft plaatsgevonden. Complexen benoemd met een *akker*-naam kunnen ook een leven hebben geleid naast complexen benoemd met een *kouter*-naam. Onderstaande voorbeelden willen dan ook alleen maar de *akker*-naam en de *kouter*-naam met elkaar confronteren.

Afsnee 1375 *Afcine acker* G SP 462, 15 v° tgov. 1393 *t Afsene vp de Cautere* G SP 277, 15 r°; ca. 1427 *vp Afsine cautere* G SP 66, 94 r°; Landegem 1416 *vp Landeghemacker* SAG 301/23, 2, 136 v° tgov. 1382 *vp de Cautere* SAG 330/7, 81 v°; Sloten in Oostakker ca. 1220 *super Sloter coutere* G SB R 30, 13 v°; 1262 *Slo-tercoutre* G SB R rol 54, 5; 1426 *vp Sloeten cautre* GS 330/19, 37 v° tgov. 1426 *jn Sloeten acker* *ibid.*; Ronsele 1254 *in agro de Ronslo* TC D, 209 r°; 1479 *jn Ronsele ackere* RAG-Ro 13, 21 r° tgov. 1456 *jn Ronsele cautere* SAG-330/27, 348 r°; 1572 *Ronssele cautere* ARA-RK 45207, 4 r°; Schellebello 1456 *an Belten ackere* Gs 330/27, 120 r° tgov. 1406 *vp Bellecoutere* Gs 330/13, 290 r°; Sint-Maria-Latem kort na 1410 *vp Lathem ackere* G SP II 858 bis tgov. 1456 *vp Lathem coutere* G SP 69, 46 r°; Ursele

⁽³⁾ Het loont de moeite de situatie aan de andere kant van de taalgrens even in kaart te brengen. Hiertoe leent zich het bekende 'Veil Rentier' van omstreeks 1275 erg goed. Het beschrijft de centrale sector van noordelijk Hongouwen van de taalgrens tot de dubbele bovenloop van de Dender, een strek die verfranst van de 9de tot de 13de eeuw. Ziehier dan: Lessen *le Longe Couture* (115 v°); *le Couture de le Reke* (110 v°), een vertaling uit het Dits dus; Papignies *le Couture de Campaigne* (145 r°); Tongre *le Couture de le Bruière* (173 v°); *le Couturele* (167 v°). Geen bijzondere oogst van *couture*! In Elzele (ook univers. topon. scriptie voorhanden) ontbreekt *couture* zelfs te enen male.

Het treffendst is de toestand in Vloesberg; ca. 1275 *cest li Couture de Florbiert* (43 r°) tegenover *Ainamcamp*, *Bertaincamp*, *Bonetcamp*, *Buemonicamp*, *Cayncamp*, *Camp de l'Eavee*, *Elemoet camp*, *Estignoncamp*, *Estaincamp*, *Flamecamp*, *Foukellaincamp*, *Gerarcamp* (*Graricamp*), *Huetcamp*, *Libertcamp*, *Raoulcamp*, *Renarcamp*, *Robertcamp*, *Thiesselincamp*, *Thiriscamp* en *Wautiercamp* (*Watiercamp*) (42 v°-55 v°).

1483 1483 *up Hurssele acker* SAG-330/36, 297 r° tgov. *up Hurssele cautre* *ibid.*; Zele 1431 *in Zeleacker* Gs 330/20, 137 r° tgov. 1413 *vp de Cautere tSele* Gs 330/15, 119 v°; Zomergem : 1389 *Zomerghem acker* X R 45277, 2 v° tgov. 1450 *de Cautere te Somerghem* Gs 330/24, 564 r°.

Aansluitend past hier nog een woord over de namen *Hofakker* en *Hofkouter*. Voor Munkzwalm zou men kunnen veronderstellen : 1227 *Gosuinus de Hofaccra* G SB R 30, 23 r° > 1396 *up de Hofcoutre* G SB; 1401 *vp de Hofcoutere* G SB K 4826, 1 v°. Of op de volgende plaatsen een Hofakker is voorafgegaan aan een Hofkouter, is onbekend : Herzele 1463 *up de Hofcoutere* G Herzele 163, 5 v°; Oombergen 1491 *de Hof coutere* G Preudhomme 331, 33 v°; Oudegem 1345 *up de Houe coutere* G SB 1038, 5 v°; Temse 1375 *effens der Hofcoutre* G SP 462, 38 r°. Meestal constateert men zelfs dat *Hofakker* blijft doorleven : Balegem/Scheldewindeke 1438 *inden Hofackere* G Fam 1019; Bavegem 1647 *den Hofacker* G SB o.; Kruishoutem 1512 *up Hofackere* G Desmanet 28, 45 r°; Ledeberg 1451 *den Hof ackere* G SP 202, 3 v°; Lokeren 1400 *up Hof acker* G SB o.; Merelbeke ca. 1360 *vp Hofacker* Gs 330/2, 310 (1); Olsene ca. 1425 *in Hoofacker* G Piers 1355, 5 r°; Oordegem 1281 *Oueackere* G SP 125, 97 v°; Ouwegem 1495 *inden Hofackere* G Preudhomme 301, 29 r°; Schellebelle/Wichelen 1295 *Houackere* G SB 31 d, 37 v°; Sint-Maria-Latem 1357 *van den Hofackere* Gs 330/2, 87 v°; Sint-Pieters-Aaigem/Aalst 1281 *vp Roden de Houacker* G SP 125, 14 v°; Zwijnaarde midden 14de *in Houe acker* G SP 419, 2 v°.

Op zichzelf bewijst de naam *Hofakker* eigenlijk nog het best dat *coutere* bij zijn intrede in Vlaanderen eind 11de eeuw geen enkele domaniale bijklank had. Men moet de verspreiding van *couture* in Frankrijk én het doorgeven van het woord aan Vlaanderen dus niet langer bevreemdend vinden, zoals Verhulst deed : 'omdat precies het westen, dat het woord bij ons heeft aange-reikt, het tweeledig hofstelsel helemaal niet in de mate van het noordoosten kende' (Verhulst 2001, 39, als commentaar bij mijn kaart).

Veel hangt af van de lokale situatie : de aard van de bodem en het regime dat historisch vigeerde, uiteraard ook de evoluties die

zich in de loop der tijden voltrokken hebben. In Dikkele en Rudershove bijvoorbeeld zijn tot op vandaag de typische 'herenkouters' bewaard : telkens drie grote blokpercelen rond een centrale hoeve.

Het beeld van de akkers in de streek van Gent, zoals wij het kennen van het Liber Traditionum, is op zijn beurt dat van voornamelijk 'boerenkouters'. In Munkzwalm dan weer lijkt aanvankelijk een 'boerenkouter' (1227 *Sigerus de Coutra*, *Symon de Coutra* G SB R 30, 24 r°-v^o) naast een 'herenakker' (1227 *Gosuinus de Hofaccra* G SB R 30, 23 r°) te hebben gestaan. Ook in Velzeke ziet men een 'herenakker' (1426 *ten Hove* Gs 330/19, 20 r°) tegenover de uitgestrekte 'boerenkouter' die de Velzekekouter was. Deze lag verdeeld in grote langwerpige stroken, zelf uiteenvallend in blokpercelen waarvan er in het begin van de 13de eeuw een aantal in het bezit van het Velzeekse hospitaal kwamen. De grote langwerpige stroken doen denken aan de *campi* zoals wij die hierboven, meer bepaald onder de paragraaf '*Accra en cultura/coutere*', zijn tegengekomen in de beschrijvingen uit de 9de en 10de eeuw. M.b.t. de Velzeekse 'boerenkouter' zoals hij er in die tijd bij moet hebben gelegen nog dit detail : bij de inrichting ervan vielen niet enkel hinderlijke tussenliggende woestezones te ruimen. De bodem zelf diende nog gezuiverd te worden van het vele bouwpuin uit de Romeinse tijd. Dat werd meteen hergebruikt als materiaal voor de bouw van de eerste kerk, die inderdaad uit die tijd dateert (De Mulder 2001, 178-179, op basis van koolstofdateringen). Met een knipoog naar de Lotharingse episode met onder meer het optreden van Herman Van Ename in Velzeke omstreeks het jaar 1000 geeft Marcus van Vaernewyck ons nog mee :

Die inwoonders (dwelek al dorplieden zijn) ... weten nochtans wel te spreken van die stad van Lothrijeke ... nochtans graeftmen vut dese voornomde cauters ende daer ontrent costelicken ordwyn iae den besten van gheel Vlaendren ... (van Vaernewyck 1568, 117 v°).

Conclusie

Eind 11e eeuw is *colture/couture* in Vlaanderen 'spontaan' binnengekomen. Men vindt er *coutere* terug in de naamgeving van 'particuliere kouters', maar vooral in die van 'dorpskouters': zowel collectief geëxploiteerde 'boerenkouters' als vanuit een centraal gelegen hoeve geëxploiteerde 'herenkouters'. Overal lijkt het te gaan om complexen die onder een welbepaald agrarisch regime vielen. Naderhand duidde het woord ook één van de onderdelen van deze 'boerenkouters' of 'herenkouters' aan.

Waar de lokale situatie er zich toe leende, trad *coutere* in de plaats van het erfwoord *accor*.

Coutere was een 'volkswoord', dat geen rechtstreeks verband houdt met de term *cultura* uit het tweeledige hofstelsel van een vroegere periode. Daarvan is de benaming *cauterlant/cauter-schult* zoals die in de Velzeekse cijnsboeken voorkomt, mogelijk wel een echo.

Literatuur

- DEVOS M., (1991) *Bouwlandtermen in de Vlaamse dialecten*. Tongeren.
- DURME L. VAN, (1986-1991) *Toponymie van Velzeke-Ruddershove en Bochoute*. I. Gent.
- DURME L. VAN, (1995) Lat. *cultura* - Fr. *couture* - Nl. *kouter*. In: J. Cajot e.a. (Hrsg.) *Lingua Theodisca. Beiträge zur Sprach- und Literaturwissenschaft Jan Goossens zum 65. Geburtstag*. Münster-Hamburg, 695-705.
- DURME L. VAN, (1996) *Galloromaniae Neerlandicae submersae fragmenta*. Gent.
- DURME, L. VAN, (1999) Plaatsnamen te Zottegem en Strijpen. *Handelingen van het Zottegems Genootschap voor Geschiedenis en Oudheidkunde* 9, 2.
- GYSELING M., (1977) *Corpus van Middelnederlandse teksten (tot en met het jaar 1300)*. I. Ambtelijke bescheiden. 's-Gravenhage.
- GYSELING, M., (1985) Mittelalterliche Ackerbezeichnungen im niederländischen und nordfranzösischen Raum. In: R. Schützeichel (Hrsg.), *Giessener Flurnamen-Kolloquium 1984* (Beiträge zur Namenforschung. Beiheft 23). Heidelberg.
- GYSELING M. & A.C.F. KOCH, (1950), *Diplomata Belgica ante annum millesimum centesimum scripta*. Brussel-Tongeren.
- LINDKEMANS J., (1940) Toponymische verschijnselen op kaart gebracht. *HKCT&D* 14, 67-169.

- MULDER, G. DE e.a., (2001) De opgravingen op de site van de Sint-Martinuskerk te Velzeke. *Handelingen van het Zottegems Genootschap voor Geschiedenis en Oudheidkunde* 10, 169-180.
- NIERMEYER J. F., (1976) *Mediae Latinitatis Lexicon Minus*. Leiden.
- VAERNEWYCK M., van (1568), *Den spiegel der Nederlandscher audtheyt*. Gent.
- VERHULST A., (1958) *De Sint-Baafsabdij te Gent en haar grondbezit (VIIe-XIVe eeuw)*. Brussel, 1958.
- VERHULST A., (1969) Note sur l'origine du mot flamand 'kouten' (lat. *cultura*, fr. *couture*). *Studi Medievali* 10, 261-267.
- VERHULST A., (1974) Sint-Martens-Latem in de vroege Middeleeuwen volgens de gegevens van het Liber Traditionum van de Gentse Sint-Pietersabdij. In: *Sint-Martens-Latem 824-1974: schetsen uit 1150 jaar geschiedenis*. Heemkring Scheldeveld, 5-25.
- VERHULST A., (1979-80) De evolutie van het landelijke landschap in Binnen-Vlaanderen tussen de 9e en de 13e eeuw. *Jaarboek van de Heemkring Scheldeveld* 9, 52-70.
- VERHULST A., (1980) Le paysage rural en Flandre intérieure: son évolution entre le IXe et le XIIIe siècle. *Revue du Nord* 62, 11-33.
- VERHULST A., (2001) Oud en nieuw in het 'kouten'-debat. *Historisch-Geografisch Tijdschrift* 19 (2001), 33-41.
- VERRIEST L., (1950) *Le polyptyque illustré dit 'Veil Rentier' de messire Jehan de Pamele-Audenarde (vers 1275)*. Bruxelles.

Archiefbronnen

Vele attestaties komen uit de hierboven opgesomde publicaties. Voor zover het al toegankelijk is, kon ik putten uit het op het op touw staande 'Toponymisch Woordenboek van Oost- en Zeeuws-Vlaanderen (tot 1500)', waarin de hier gebruikte sigels opgenomen en verklaard worden.

LUC VAN DURME